

TRANSFORMATION OF EDUCATIONAL SYSTEMS IN WARTIME CONDITIONS: PROSPECTS FOR REFORMATION HOUR

INTERNATIONAL COLLECTIVE
MONOGRAPH

**MUNICIPAL ESTABLISHMENT
«KHARKIV HUMANITARIAN-PEDAGOGICAL ACADEMY»
OF KHARKIV REGIONAL COUNCIL**

**TRANSFORMATION OF EDUCATIONAL SYSTEMS
IN WARTIME CONDITIONS:
PROSPECTS FOR REFORMATION**

International collective monograph

ISBN 978-80-88618-97-3 (E-book)

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42

**Kharkiv-Praha
2024**

UDC 37.014.5-044.922]”364”(02.0.064)

T 65

*Recommended for publication by the Academic Council
Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy»
of Kharkiv Regional Council
(Minutes № 4 of November 19, 2024)*

Reviewers:

Arne Verhaegen, director of the educational foundation EduFuture, Hämeenküre, Finland.

Axana Pozdnyakova, head of Belgian Education Council.

Oksana Stupak, DrS, asistent of Department of Educational Sciences of Masaryk University

T 65 Transformation of educational systems in wartime conditions: prospects for reformation: international collective monograph / edited by G. F. Ponomarova, A.A. Kharkivska, L.O. Petrychenko and other; Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council. – Publishing house OKTAN PRINT s.r.o., 2024. – 531 p.
ISBN 978-80-88618-97-3 (E-book)

The monograph highlights transformational processes in the education system under martial law. It substantiates applied aspects of digitalization, distance learning, and the integration of inclusive education in all levels of education, in particular in the process of professional training of future specialists for work in today's conditions, and readiness for further active professional activity.

The scientific publication may be useful to scientists, teachers, doctoral students, postgraduate students, higher education students, as well as those interested in the modernization of the educational process under martial law.

UDC 37.014.5-044.922]”364”(02.0.064)

ISBN 978-80-88618-97-3 (E-book)

© G. F. Ponomarova, A.A. Kharkivska,
L.O. Petrychenko and other, 2024
© ME «KhHPA», 2024

CONTENT

FOREWORD	7
Education for the future: training of specialists in institutions of higher education under the conditions of martial state with a projection for the post-war reconstruction of the country (<i>Ponomarova H.</i>).....	8
Modern problems of implementing academic mobility of higher education acquirers in the conditions of martial law (<i>Kharkivska A., Otroshko T.</i>)	28
Supporting the motivation of higher education students to engage in research activities under martial law (<i>Petrychenko L., Prokopenko A.</i>).....	48
Transforming the content of computer science textbooks to increase students' digital readiness in crisis situations (<i>Stepanets I., Shcherbak I.</i>).....	64
Formation of basic soft skills in future competitive specialists of the educational sector (<i>Repko I., Kobzar Yu.</i>).....	80
Communicative aspect of forming a future professional in higher education institutions (<i>Poliakova I., Vasylenko O.</i>)	98
Professional training of future specialists on the basis of partnership implementation under martial law (<i>Ryabokin S., Monastyrskya O.</i>)	116
Therapeutic function of cohort learning: analysis in the context of uncertainty conditions (<i>Denisova N., Kamardash N.</i>).....	132
The modern social challenges to the spiritual and moral education of future specialists in the social sphere in the conditions of an inclusive society during the war (<i>Andreieva M.</i>).....	152
Continuity of preschool and primary education: realities and prospects. Inclusive space (<i>Balla L., Osipova T.</i>).....	174
Peculiarities of professional and value development of future teachers: education under martial law (<i>Beskorsa V., Nikulenko S., Zhuravlova I.</i>).....	195
Features of the functioning of education for sustainable development in the conditions of martial law (<i>Beskorsa V.</i>).....	217
Flexible learning environment as a necessity of modern education (<i>Belmaz Ya., Pikalova A., Zlatina K.</i>).....	238
The role of visualization in educational content as a factor of increasing the educational and cognitive motivation of the individual (<i>Haiduk K., Hnida O., Verenysh L.</i>).....	254

The use of digital technologies in the process of professional training of future specialists under the conditions of marital state (<i>Kapustina O., Kharkivska A.</i>).....	274
Digitalisation of education in times of war: new realities and tools for learning (<i>Kolesnyk L., Kotelevska L., Boychuk M.</i>).....	304
Professional training of future teachers in the conditions of digital transformation of education during wartime (<i>Liedok M.</i>).....	324
Digital transformation in the higher education system of Ukraine in the conditions of martial law (<i>Odarchenko V.</i>).....	341
The role of digital narratives in shaping the professional skills of humanitarian applicants (<i>Olianych V., Khriapin E.</i>).....	359
Training of future educators to professional activity in the context of inclusive education (<i>Pasichnyk S., Savchenko L.</i>).....	376
Creation of a modern information and educational environment of a modern institution of higher education as a condition for the formation of information and technological competence of future teachers (<i>Roganov M.M., Roganov M.L.</i>).....	397
The role of music therapy and neuropsychological correction in correctional and developmental work with children with ASD in rehabilitation centres (<i>Sumenko T.</i>).....	414
Metamorphosis of digital education in Ukraine: challenges and prospects (<i>Tyshchuk V., Plaksina O.</i>).....	436
Formation of methodological creativity of future teachers in the conditions of education transformation (<i>Upatova I.</i>).....	455
Transformation of practical classes on various fitness technologies for higher education students in wartime conditions (<i>Shkola O., Fomenko O., Makotchenko O.</i>).....	494
Psychological component of forming individual performance style of the future teacher-musician (<i>Shumska O.</i>).....	512
AFTERWORD	530

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
Освіта для майбутнього: підготовка фахівців у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану з проєкцією на післявоєнну відбудову країни (<i>Пономарьова Г.</i>).....	8
Сучасні проблеми реалізації академічної мобільності здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану (<i>Харківська А., Отрошко Т.</i>).....	28
Підтримка мотивації здобувачів вищої освіти до наукової діяльності в умовах воєнного стану (<i>Петриченко Л., Прокопенко А.</i>).....	48
Трансформація змісту підручників з інформатики для підвищення цифрової готовності учнів у кризових ситуаціях (<i>Степанець І., Щербак І.</i>).....	64
Формування основних soft skills у майбутніх конкурентоспроможних фахівців освітньої галузі (<i>Ренко І., Кобзар Ю.</i>)	80
Комунікативний аспект формування майбутнього професіонала у закладах вищої освіти (<i>Полякова І., Василенко О.</i>)	98
Професійна підготовка майбутніх фахівців на засадах реалізації партнерства в умовах воєнного стану (<i>Рябокін С., Монастирська О.</i>).....	116
Терапевтична функція когортного навчання: аналіз в контексті умов невизначеності (<i>Денисова Н., Камардаш Н.</i>).....	132
Сучасні суспільні виклики до духовно-морального виховання майбутніх соціальних працівників в умовах інклюзивного суспільства за часів війни (<i>Андрєєва М.</i>).....	152
Наступність дошкільної і початкової освіти: реалії і перспективи. Інклюзивний простір (<i>Балла Л., Осипова Т.</i>).....	174
Особливості професійно-ціннісного розвитку майбутніх педагогів: освіта в умовах воєнного стану (<i>Бескорса В., Нікуленко С., Журавльова І.</i>).....	195
Особливості функціонування освіти для сталого розвитку в умовах воєнного стану (<i>Бескорса В.</i>).....	217
Гнучке освітнє середовище як необхідність сучасної освіти (<i>Бельмаз Я., Пікалова А., Златіна К.</i>)	238
Роль візуалізації в освітньому контенті як чинник підвищення навчально-пізнавальної мотивації особистості (<i>Гайдук К., Гніда О., Веренич Л.</i>).....	254
Використання цифрових технологій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану (<i>Капустіна О., Харківська А.</i>)...	274

Діджиталізація освіти під час війни: нові реалії та інструменти для навчання (<i>Колесник Л., Котелевська Л., Бойчук М.</i>).....	304
Професійна підготовка майбутніх учителів в умовах цифрової трансформації освіти під час воєнного часу (<i>Лєдок М.</i>).....	324
Цифрова трансформація в системі вищої освіти України в умовах воєнного стану (<i>Одарченко В.</i>).....	341
Роль цифрових наративів у формуванні професійних навичок здобувачів гуманітарного спрямування (<i>Олянич В., Хряпін Е.</i>)	359
Підготовка майбутніх вихователів до професійної діяльності в контексті інклюзивної освіти (<i>Пасічник С., Савченко Л.</i>).....	376
Створення сучасного інформаціо-освітнього середовища сучасного закладу вищої освіти як умова формування інформаційно-технологічної компетентності майбутніх учителів інформатики (<i>Роганов М.М., Роганов М.Л.</i>).....	397
Роль музичної терапії та нейропсихологічної корекції у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з РАС в умовах реабілітаційних центрів (<i>Суменко Т.</i>).....	414
Метаморфози цифрової освіти в Україні: виклики та перспективи (<i>Тищик В., Плаксіна О.</i>).....	436
Формування методичної творчості майбутніх учителів в умовах трансформації освіти (<i>Упатова І.</i>).....	455
Трансформація практичних занять з різних фітнес-технологій для здобувачів вищої освіти в умовах воєнного часу (<i>Школа О., Фоменко О., Макотченко О.</i>).....	494
Психологічний компонент формування індивідуального виконавського стилю майбутнього вчителя-музиканта (<i>Шумська О.</i>).....	512
ПІСЛЯМОВА	530

FOREWORD

Under martial law, Ukrainian society has faced new challenges in implementing the educational system as the foundation for the development of active youth, conscious citizens, and highly qualified professionals in various fields.

Continuing education according to traditions has become impossible, which is why the scientific community is involved in developing and rethinking the educational paradigm. Pedagogical and scientific-pedagogical workers are in search of new technologies, methodologies, approaches, techniques, methods, and means of activating students to perceive educational material, master the necessary skills and abilities, gain practical experience, psycho-emotional stability, and support motivation, independence, and responsibility.

One of the main areas of change is the transformation of the educational process, the reformation of the educational and developmental space, and the expansion of access to knowledge through digital technologies. Current theoretical developments, the results of the practical implementation of new methodological ideas by pedagogical and scientific-pedagogical workers are contained in the collective monograph «Transformation of educational systems in wartime conditions: prospects for reformation». This is an urgent work in which scientists reveal the features of changes in educational institutions with a view to further improving the entire system of education and science in Ukraine.

The materials of the monograph may be useful to scientific and pedagogical workers, higher education students, a wide range of lecturers, teachers and educators, as well as all persons interested in the need for educational transformation.

ОСВІТА ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО: ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ З ПРОЄКЦІЄЮ НА ПІСЛЯВОЄННУ ВІДБУДОВУ КРАЇНИ

© Пономарьова Г.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-1

В умовах воєнного дія освітня система має бути спрямована на підготовку компетентнісних фахівців, які стануть в пригоді для розбудови України, її відновлення та забезпечення майбутнього процвітання. Метою статті стало обґрунтування ключових аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану, які сприяють розкриттю шляхів змін для формування професіоналів, які відповідатимуть потребам післявоєнного розвитку країни. У статті розглянуто ключові виклики, з якими стикається система вищої освіти України в умовах воєнного стану. З'ясовано, що змішана й дистанційна форми навчання не лише дозволяють зберегти освітній процес під час війни, але й закладають основи для майбутнього розвитку української освіти та економіки, цифрового простору. Переривання освітнього процесу через різні небезпеки чи складні ситуації має неоднозначний вплив на професійну підготовку майбутніх фахівців, але сприяє активізації самодисципліни, самоорганізації, відповідальності за свої знання й навички. Наголошено, що психологічна підтримка всіх учасників освітнього процесу, зокрема майбутніх фахівців, в умовах воєнного стану дозволяє підтримати психічно здорову особистість, яка готова до життя й професійної діяльності в сьогоденні й у майбутній взаємодії із колегами, клієнтами, партнерами тощо аби досягти спільних цілей. Автор зазначає, що професійна підготовка майбутніх фахівців має враховувати зміни й перспективи у затребуваних фахівцях. Особлива увага приділена зростанню ролі національно-патріотичного виховання у професійній підготовці майбутніх фахівців в умовах воєнного стану, що включає не лише усвідомлення своєї приналежності до народу, а й формування навичок зберігати й підтримувати безпеку фізичну, територіальну, інформаційну, культурну, етично-моральну тощо. Автор висвітлює можливості освітніх інновацій, що сприятимуть підготовці стійких, гнучких до змін та соціально відповідальних професіоналів, здатних до активної участі у післявоєнній відбудові країни.

Ключові слова: заклад вищої освіти, майбутні фахівці, професійна підготовка, освіта в умовах воєнного стану, післявоєнна відбудова.

Ponomarova H. «Education for the future: training of specialists in institutions of higher education under the conditions of marital state with a projection for the post-war reconstruction of the country».

In the conditions of military action, the educational system should be aimed at training competent specialists who will be useful for the development of Ukraine, its restoration and ensuring future prosperity. The purpose of the article was to substantiate the key aspects of professional training of future specialists in institutions of higher education under martial law, which contribute to the discovery of ways of change for the formation of professionals who will meet the needs of the post-war development of the country. The article examines the key challenges faced by the higher education system of Ukraine in the conditions of martial law. It has been clarified, that mixed and remote forms of education not only allow preserving the educational process during the war, but also lay the foundations for the future development of Ukrainian education and economy, digital space. Interruption of the educational process due to various dangers or difficult situations has an ambiguous effect on the professional training of future specialists, but it contributes to the activation of self-discipline, self-organization, responsibility for

one's knowledge and skills. It is emphasized that the psychological support of all participants in the educational process, in particular future specialists, in the conditions of martial law allows to support a mentally healthy individual who is ready for life and professional activity in the present and in the future interaction with colleagues, clients, partners, etc., in order to achieve common goals. The author notes that the professional training of future specialists should take into account changes and prospects in the in-demand specialists. Special attention is paid to the growing role of national-patriotic education in the professional training of future specialists under martial law, which includes not only the awareness of belonging to the people, but also the formation of skills to maintain and maintain physical, territorial, informational, cultural, ethical and moral security, etc. The author highlights the possibilities of educational innovations that will contribute to the training of stable, flexible to changes and socially responsible professionals capable of active participation in the post-war reconstruction of the country.

Keywords: institution of higher education, future specialists, professional training, education under martial law, post-war reconstruction.

В умовах воєнного стану в Україні заклади вищої освіти зіткнулися з необхідністю швидкої адаптації до нових реалій сьогодення. Війна впливає на повноцінну реалізацію навчання, науково-дослідницької діяльності, мобільності здобувачів освіти й викладачів. Загрози безпеці всіх учасників освітнього процесу, пошкодження інфраструктури закладів освіти, вимушена міграція, обмеження доступності до здобуття чи надання повноцінної освіти на території країни стало відправним пунктом для прийняття оперативних рішень та стратегії забезпечення безперервності освітнього процесу крізь призму часу: урахувати минулий досвід, сьогодення та перспективне, але невідоме, майбутнє суспільства. Вища освіта є провідним осередком у формуванні стійкого кадрового потенціалу України, підготовці фахівців, які готові й здатні до післявоєнної відбудови.

Освітня система має реалізовувати не лише традиційні завдання з підготовки майбутніх фахівців, а й реагувати на сучасні виклики. Зміст професійної підготовки в таких умовах потребує переосмислення, зокрема в контексті забезпечення майбутніх фахівців компетентностями для участі у післявоєнній відбудові країни. Адже саме нова генерація фахівців є рушійною силою відновлення економіки, інфраструктури, соціального порядку й культури в державі.

Здобуття професійної освіти нині вимагає також і впровадження інноваційних підходів до навчання, зокрема орієнтації на цифрові технології,

розвиток навичок гнучкого мислення та психоемоційної стійкості. Освітня система повинна забезпечити випускників не лише теоретичними знаннями, а й практичними навичками, які допоможуть їм ефективно працювати у складних і невизначених умовах, характерних для процесів відновлення. Звичайно особлива увага у вищій освіті має бути зосереджена на підготовку фахівців у галузях будівництва, економіки, інженерії, а також соціальних наук, медицини та освіти, які є ключовими у відновленні стабільності розвитку країни.

Якісна підготовка компетентнісних фахівців дозволить залучати їх до відбудови України в післявоєнний період, формуючи тим самим фундамент для сталого розвитку та процвітання країни в майбутньому. Так, забезпечення стійкості освітнього процесу та розвиток критично важливих компетенцій у майбутніх фахівців є пріоритетом для українських ЗВО в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітній процес в умовах воєнного стану сколихнув усіх освітян, здобувачів освіти та їх рідних, адже перед педагогічними, науково-педагогічними працівниками та адміністрацією закладів постало питання нагального пошуку дієвих шляхів, інструментів продовжити викладати в нових умовах, забезпечуючи безпеку та зберігаючи якість знань і навичок вихованців.

Є. Єгоров звернув увагу на функціонування вищої освіти в умовах воєнного стану, зауваживши, що «кожен громадянин, як ніколи, повинен намагатися максимально реалізувати свої здібності, навички та знання на користь держави. Зі свого боку держава повинна намагатися найбільш ефективно використовувати кожного громадянина, щоб забезпечити гідний опір будь-якій агресії і майбутнє своє існування» [6].

Водночас А. Вітренко наголошує на важливості організації освітнього процесу вищої та фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану відповідно до реалізації таких кроків: обстеження закладу освіти щодо готовності до організації безпечного освітнього процесу; визначити оптимальну

форму організації освітнього процесу; забезпечення безпеки всіх учасників освітнього процесу впродовж навчального року [4, с. 186-187]. Учений окреслює головні завдання розвитку освіти і в повоєнний період, що спрямовані насамперед на європейські освітні тенденції. Проте не передбачає потребу в переосмисленні змісту й перебігу освітньої парадигми в сьогоденні.

Подібну позицію щодо відновлення системи вищої освіти в повоєнний період в Україні має і В. Бахрушин [1]. Однак, науковець звертає увагу саме на фінансуванні, збереженні бюджетних коштів, а також скорочення кількості пропонованих освітніх програм чи злиття освітніх закладів із подібними програмами. Уважаємо, що таке рішення не завжди є найбільш правильним, адже кожен заклад включає в освітню програму ту специфіку, яка відповідає запитам і потребам його регіону, особливостям діяльності закладу, викликам сьогодення, перспективам розвитку області чи міста. Хоча й з погляду економії злиття дозволяє зменшити фінансові витрати, не потребує великої кількості викладачів, а також досягти оптимальної наповненості навчальних груп.

А. Андрощук вказує актуальність відбудови, а саме реформування, освіти в Україні у контексті залучення цифрових технологій, зокрема розвиток онлайн-курсів, мережі українських освітніх хабів. Окрім того, учена зазначає, що «зростає попит на кваліфікованих фахівців, здатних до нетривіальної аналітичної праці, та спеціалістів з розвиненими комунікативними компетенціями... спроможних швидко навчатися, опановувати нові уміння й навички, змінювати індивідуальну траєкторію трудової діяльності». Так, сучасні фахівці повинні мати добре розвинені гнучкі навички («відповідальність, управління часом, здатність до роботи в команді, навички лідерства та соціального впливу, емоційний інтелект, гнучкість, адаптивність тощо») [3, с. 538–539].

Так, освітня система в умовах воєнного стану й у період відновлення потребує переосмислення, стратегічного планування вдосконалення освіти задля якісного й прогресивного майбутнього країни.

Метою статті є обґрунтування ключових аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти (ЗВО) в умовах воєнного стану, із якими стикається освітній процес сьогодні, що дозволяє розкрити шляхи змін для формування компетентних професіоналів, які відповідатимуть потребам післявоєнного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Події в країні активізують необхідність до переосмислення та оперативного вдосконалення освітньої системи на всіх рівнях адміністрування. Міністерство освіти і науки України схвалено Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки та Операційний план її реалізації у 2022-2024 роках від 23 лютого 2022 р. [9], у якому визначено пріоритетні напрями розвитку суспільства, реформування вищої освіти в післявоєнний період. Очікуваним результатом реалізації цієї Стратегії є створення ефективної освітньої системи у закладах вищої освіти, що задовольняє потреби громадян і здійснює підготовку конкурентоспроможних фахівців на українському й світовому ринку праці.

З урахуванням подій в країні та впровадженням воєнного стану заходи Стратегії були скореговані: спрощено механізм вступної компанії до ЗВО, упровадження НМТ замість ЗНО; забезпечено доступ до здобуття вищої освіти для тих, хто перебуває на тимчасово окупованих територіях, або на небезпечних територіях; денонсовано міжнародні зобов'язання співпраці із ворожими організаціями з розвитку культури, освіти й науки; переміщення закладів освіти у безпечні міста. Окрім того, від час впровадження воєнного стану створюються умови для надання автономії закладам освіти щодо їх модернізації, підвищення національно-патріотичного виховання, посилення галузевої підготовки фахівців, переведення здобувачів освіти пільгових категорій на бюджетне фінансування [11].

Зазначене вище вказує на загальну тенденцію до змін в освіті, зокрема в умовах воєнного стану, проте для досягнення стратегічних цілей потрібно враховувати реальні проблеми й перспективи в розвитку освіти й суспільства загалом.

Так, А. Вітренко в інформаційно-аналітичному збірнику «Освіта України в умовах воєнного стану» висвітлює перспективні завдання розвитку вищої та фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану: фінансове забезпечення переміщених, пошкоджених та зруйнованих закладів освіти; запровадження різних стимулів (фінансово-економічних, соціальних і гуманітарних) для компенсації втрат серед працівників й здобувачів освіти; формування якісного держзамовлення на підготовку фахівців (перевага практикам, аніж теоретикам); розширення бази для проходження практики шляхом залучення країн-партнерів України; орієнтація на першочергову підготовку фахівців, які необхідні для відбудови та відновлення звільнених територій, стабілізації ситуації в країні й розвитку суспільства; упровадження спрощеної процедури підвищення кваліфікації та перекваліфікації за мікроступенями [4, с. 187-188]. Окрім того, ключовими завданнями розвитку вищої освіти у післявоєнний період є: розроблення програм повоєнного відновлення матеріально-технічної бази закладу, його інфраструктури, повернення переміщених установ; відновлення кількості працівників та здобувачів освіти у закладах вищої освіти; спільно із країнами-членами ЄС, університетами-партнерами нових сучасних закладів вищої та післядипломної освіти; розширення баз практик відповідно до принципів відновлення інфраструктури та економіки країни; наближення систем вищої освіти України до європейських як кандидата країни на членство в ЄС [4, с. 189-190]. Однак, потрібно розуміти, що суспільство й освіта не можуть відновлюватися й розвиватися окремо, що й підтверджує думку про нерозривний зв'язок реалізації освітнього процесу із реаліями сьогодення, запитами й потребами регіону й країни загалом.

Окрім того, у закладах вищої освіти мають бути організоване безпечне освітнє середовище для розвитку особистісних і професійних якостей у майбутніх фахівців («відповідальність, організованість, пунктуальність, чесність, оптимістичність, емпатію тощо»), навичок критичного мислення, формування комунікативної компетентності, «уміння швидко самоорганізовуватися, а також підготувати їх до надання

психологічноконсультативної підтримки, домедичної допомоги у критичних ситуаціях» [13, с. 126].

Тому вважаємо, що підготовка фахівців у ЗВО в умовах воєнного стану має вже сьогодні бути спрямована на формування свідомої та активної позиції щодо повоєнної відбудови країни. Відповідно сьогодні заклади освіти стикаються з такими викликами: змішана й дистанційна форма навчання; переривання освітнього процесу через повітряні загрози, відсутність електроенергії й зв'язку; психологічна підтримка всіх учасників освітнього процесу; переосмислення переліку затребуваних фахівців; зростання ролі свідомого національно-патріотичного виховання.

Адаптація освітнього процесу до реалій воєнного стану простежується у адаптації до змішаної та дистанційної форми не лише занять та проходження практики, а й усіх діяльностей: іспити, подача документів та заявок на навчання, зарахування на навчання, зустрічі з одногрупниками, консультації, тематичні заходи тощо. Цифрові технології дозволяють майбутнім фахівцям продовжувати здобувати знання й навички, незважаючи на небезпеку або фізичну неможливість бути присутніми в аудиторіях. Однак, такий перебіг навчання вимагає високого рівня технічної підготовки всіх учасників освітнього процесу. Відтак, майбутні фахівці мають оперативно здобути цифрову освіту, що, зі свого боку, сприятиме подальшому самовдосконаленню із використанням цифрових ресурсів.

Так, І. Мала дійшла висновку, що «дистанційне навчання має суттєвий потенціал задовольнити високі потреби сучасності у отриманні цифрової грамотності, поширенні інноваційних, більш гнучких форм навчання» [8, с. 133].

З огляду на виклики, які постали перед системою вищої освіти під час воєнного стану, змішана і дистанційна форми навчання стали не просто вимушеним рішенням, а перспективним підходом, що має вагоме значення для освіти майбутнього і післявоєнної відбудови країни. Насамперед здобувачі вищої освіти можуть продовжувати своє навчання, незважаючи на

територіальну роздільність як в межах України, так і закордоном, реалізовувати міжнародну співпрацю між закладами вищої освіти. На підтвердження цієї позиції висвітлюю думку автора: «змішана освіта стала не лише серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу, але й відкрила нові перспективи для поліпшення вже наявного зарубіжного досвіду та успішної реалізації сучасних міжнародних програм, проектів та технологій у системі освіти України» [10, с. 270].

На нашу думку, такі форми навчання сприяють формуванню у майбутніх фахівців гнучкості й готовності до будь-яких викликів, швидко адаптуватися до нових умов, а також безперервному навчанню й самовдосконаленню. Зазначимо, що завдяки цифровим технологіям майбутні фахівці більш підготовлені до роботи в умовах невизначеності: режим діяльності (графік занять) може змінюватися відповідно до ситуації в країні; самостійне опрацювання навчальних матеріалів й організація часу; відповідальність за власні рішення й дії. Навички гнучкості та самостійного управління власним часом й планами є критично важливими для фахівців, які братимуть участь у відбудові країни.

Післявоєнне відновлення України потребуватиме фахівців із високим рівнем цифрових компетенцій, здатних працювати у віддалених умовах, керувати проектами через онлайн-інструменти та застосовувати новітні технології для вирішення реальних проблем., зокрема на критичних установках, потенційно небезпечних ділянках. Так, майбутні фахівці після навчання у змішаній та дистанційній формах навчання будуть готовими до нових зпитів від роботодавців, що потребують фахівців для дистанційної чи гібридної форми роботи, а також із цифровими ресурсами. Як і зараз, так і в післявоєнний період використовуватимуть дистанційні та онлайн-засоби, тому здатність фахівців працювати з такими форматами ще під час навчання забезпечить їм високу конкурентоспроможність на ринку праці.

Уважаємо, що потрібно залучати майбутніх фахівців і до міжнародної співпраці, брати участь у міжнародних освітніх програмах і проектах.

Це сприятиме обміну досвідом з іншими країнами та підвищенню рівня кваліфікації фахівців. У час післявоєнної відбудови така співпраця стане важливим елементом інтеграції України у світову спільноту та сприятиме підготовці фахівців, здатних працювати на глобальному рівні, налагоджувати партнерські зв'язки для відновлення економіки, інфраструктури й окремих галузей.

Отже, змішана й дистанційна форми навчання не лише дозволяють зберегти освітній процес під час війни, але й закладають основи для майбутнього розвитку української освіти та економіки, цифрового простору. Такий підхід сприяє підготовці гнучких, технологічно грамотних та адаптивних фахівців, які відіграватимуть важливу роль у відбудові та розвитку країни після війни.

Освітній процес в умовах сьогодення зазнає переривань через повітряні загрози, відсутність електроенергії й зв'язку тощо, що з одного боку дестабілізує, а з іншого – навчає швидко реагувати, оперативно приймати доцільні рішення, переключатися, самоорганізовуватися, і найголовніше, шукати нові шляхи й ідеї для відновлення діяльності самостійно чи в колективі.

Оголошення повітряної тривоги під час проведення занять в онлайн і офлайн формах висуває потребу в зупинці освітнього процесу, аби всі учасники мали змогу перейти в укриття для своєї безпеки, відповідно до рекомендованих Дій у разі надзвичайних ситуацій в умовах воєнного стану [5].

Проблеми із перериванням освітнього процесу стимулюють до емпатії, прийняття ситуації, відповідальності за власну присутність і виконання завдань. Стрес, викликаний небезпекою, може призвести до підвищення тривожності, розгубленості, концентрації уваги та продуктивності, що негативно впливає на мотивацію до навчання і відповідно на рівень засвоєних знань. Адміністрація ЗВО має розробляти гнучкі графіки навчання, з порозумінням ставитися до складної ситуації та сприяти безперервності освіти. Щоб уникнути освітніх втрат потрібно звертати увагу на підтримку надання високого рівня знань майбутнім фахівцям, вчити їх самостійно опановувати теоретичний матеріал, а

на заняттях більше відпрацьовувати практичні навички, з якими вони підуть працювати й відбудовувати країну.

Так, майбутні фахівці несуть більше відповідальності за своє навчання, що сприяє розвитку самодисципліни та організованості, цілеспрямованості та приймати самостійні рішення й альтернативні форми чи засоби навчання.

Отже, переривання освітнього процесу через різні небезпеки чи складні ситуації має неоднозначний вплив на професійну підготовку майбутніх фахівців: це і труднощі в здобутті якісної світи, і психологічний дисбаланс, і активізації самодисципліни, самоорганізації, відповідальності за свої знання й навички.

На думку О. Лебідь, у післявоєнний період «жителів потрібно буде налаштувати на мир і благополуччя, на любов до того, хто живе поряд з ним, взаємопідтримку. Студенти є таким прошарком суспільства, на який необхідно правильно впливати тепер, щоб зібрати правильні плоди потім» [7, с. 90].

В умовах воєнного стану набуває вагомого значення психологічна підтримка особистості для збереження психічного здоров'я та емоційної стійкості, самосвідомості. Ця підтримка включає цілий комплекс заходів, спрямованих на зниження стресу, стабілізацію емоційного стану і розвиток навичок подолання кризових ситуацій майбутніх фахівців. З огляду на виклики, з якими стикаються здобувачі вищої освіти, викладачі та адміністрація, психоемоційна підтримка не лише збереженню навчальної продуктивності, але й формує важливі особистісні та професійні якості, що впливатимуть на діяльність у післявоєнний період.

Психологічна підтримка майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки пов'язана із організацією і проведенням консультацій із фахівцями з психології, тренінгів, семінарів, бесід, анонімних клубів тощо. Учасники освітнього процесу мають усвідомлювати особливості психологічних потреб, ураховувати емоційний стан особистостей, а тому й включати в перебіг занять перерви для релаксації й підтримки самоконтролю, гнучкі терміни виконання

завдань, індивідуальний підхід до здобувачів освіти, які перебувають у психологічній напрузі.

Водночас надання якісної психологічної підтримки майбутнім фахівцям має включати дієві поради, основи технік для самопізнання, подолання стресу, контролю емоцій тощо. Так, майбутні фахівці зможуть розвинути у собі емоційний інтелект, стати більш стресостійким та витривалим, правильно аналізувати свій психологічний станс, швидко заспокоюватися та свідомо дивитися на проблеми. Крім того, психологічна підтримка розвиває навички самопомоги й допомоги іншим, емпатії, соціальної відповідальності при власній професійній діяльності.

Тому психологічна підтримка всіх учасників освітнього процесу, зокрема майбутніх фахівців, в умовах воєнного стану дозволяє підтримати психічно здорову особистість, яка готова до життя й професійної діяльності в сьогоденні й у майбутній взаємодії із колегами, клієнтами, партнерами тощо аби досягти спільних цілей.

Переосмислення переліку затребуваних фахівців у контексті післявоєнної відбудови країни є ключовим аспектом удосконалення системи професійної підготовки у ЗВО. Зазнавши впливу воєнного стану ринок праці змінює свої орієнтири на спеціальності, які є критично важливими для відновлення країни.

Уже зараз потрібно здійснювати підготовку психологів, вихователів та вчителів, будівельників, проєктувальників, архітекторів, інженерів, малярів, електриків, столярів, зварювальників, фахівців з альтернативної енергетики, менеджерів з продажів, бухгалтерів, водіїв, кухарів, лікарів (усіх напрямів, зокрема хірургів, травматологів, онкологів, невропатологи, психотерапевти тощо), ІТ-спеціалістів, логістів, фахівців з агропромисловості, розмінувальників, правоохоронців та інших [14, 15, 16] .

Як бачимо, серед затребуваних фахівців ті сфери, які задіяні у відновленні критичної інфраструктури, розбудови й відновлення населених пунктів, налагодження психоемоційного благополуччя громадян, підвищення їх рівня культури й освіченості, стабілізації економіки, безпеки, а також

перспектив взаємодії із країнами-партнерами. Тому сучасна професійна підготовка майбутніх фахівців має бути спрямована на задоволення такого попиту, і передбачати новий, шляхом заохочення здобувачів освіти на необхідні спеціальності, удосконалення освітніх програм, активізації практичної складової формування загальних, фахових і професійних компетентностей.

Отже, освітня система повинна бути діяльнісною (практичною), гнучкою й орієнтованою на інновації та інтеграцію, що дозволить майбутнім фахівцям брати активну участь у відновленні й розбудові України, задовольнити особистісні та суспільні потреби жити у незалежній, прогресивній і щасливій країні.

Уважаємо, що найбільш важливим аспектом в освіті в умовах воєнного стану, особливо з проєкцією на після воєнну відбудову країни, є національно-патріотичне виховання. Це підтримка морального духу всіх громадян, забезпечення єдності країни, формування свідомої відповідальності за її сьогодення і майбутнє.

Під час професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану вихована діяльність має бути наскрізною: під час занять, виховних заходів, факультативів, виконання індивідуальних і самостійних завдань, науково-дослідницьких проєктах та інших заходах, які організовані адміністрацією чи працівниками ЗВО. Тематично національно-патріотичне виховання пов'язане із історією, мовою, літературою, культурою, самосвідомістю, самоідентичністю, правознавством, українською символікою тощо, що надає можливості майбутнім фахівцям ознайомитися, поглибити свої знання, осмислити події, причини наслідки переломних моментів в історії України, виробити власну стратегію (шлях) гідного громадянина своєї країни.

Національно-патріотичне виховання досягається і у залученні майбутніх фахівців до волонтерства й громадської діяльності, що сприяє сформуванню соціальної відповідальності. Це можуть бути акції «Лист захисникам», «Теплі обійми для кожного», «На допомогу ЗСУ», «Ми одна сім'я» та інші, благодійні

заходи для захисників і захисниць, і всіх, хто постраждав від збройної агресії росії, зустрічі із військовими, медичними працівниками, правоохоронцями щодо власної безпеки та безпеки інших, активістами, представниками громадських організацій, що займаються відбудовою країни.

Також майбутні фахівці можуть залучатися до освітніх проєктів та національних ініціатив, які спрямовані на генерацію й реалізацію ідей для відновлення інфраструктури, економіки та соціальної сфери країни вже сьогодні. Це дає їм практичний досвід і підвищує відповідальність за майбутнє України.

У контексті національно-патріотичного виховання усвідомлення «свого» й «чужого» є ключовим для формування стійкої національної ідентичності та критичного мислення. У цьому контексті у процесі професійної підготовки потрібно сформувані свідоме уявлення у майбутніх фахівців про себе як про громадянина України, патріота, члена єдиного суспільства. Так, Н. Бондаренко й С. Косянчук зазначають, що «важливим фронтом російсько-української війни є інформаційний, тому пріоритетну увагу в освітньому процесі необхідно приділяти боротьбі з фейками» [2, с. 23].

Не менш важливим у виховній діяльності є «розвиток емпатії та соціальної відповідальності під час виховання громадянської позиції у майбутніх фахівців в умовах воєнного стану характеризується набуттям навичок до спостереження, аналізу й розуміння потреб і труднощів інших», а також «заохочення до креативності, інноваційності, самореалізації дозволяє громадянам пропонувати нові ідеї до покращення соціуму, вирішення типових та нестандартних ситуацій, порушуючи важливі суспільні проблеми» [12, с. 1578].

Уважаємо, що сформованість навичок розпізнавати фейки, пропаганду, маніпуляції є складовими захисного інструментарію майбутніх фахівців, відстоювання своїх патріотичних поглядів, національних ідей. Окрім того, медіаграмотність в умовах динамічного розвитку цифрових технологій дозволить майбутнім фахівцям бути обізнаними й критично готовими до будь-

яких випадків інформаційних атак українського простору. Водночас майбутні фахівці повинні навчитися користуватися різними джерелами, шукати достовірні, та підтримувати інформаційну безпеку не лише на особистому, але й на професійному рівні. Медіаосвічений фахівець – це сучасний, критичний, всебічно розвинений, відповідальний спеціаліст.

Отже, зростання ролі свідомого національно-патріотичного виховання сприяє розвитку у майбутніх фахівців почуття обов'язку перед державою, стимулює активну громадянську позицію щодо відновлення суспільства й країни загалом, захисту від дезінформації, підвищує усвідомлення потреби в збереженні культурного, мовного й історичного багатства нації.

Висновок. Системам вищої освіти в Україні повинна бути гнучкою, динамічною і зорієнтованою на відповідність потребам та запитам сьогодення, швидко реагувати на виклики професійної підготовки фахівців в умовах воєнного стану. Пріоритетним завданням стає не лише академічна складова підготовки, а й виховання морально стійких, соціально відповідальних фахівців, самостійних, сміливих, упевнених в собі, креативних, самокритичних особистостей.

Формування в майбутніх фахівців глибокої національної свідомості, громадянської відповідальності та здатності до критичного мислення є ключовими аспектами сучасної професійної підготовки у ЗВО. Особливо важливим є усвідомлення своєї ідентичності як громадянина України, здатного протистояти зовнішнім загрозам, уміння розпізнавати істину від фейків, маніпуляцій та пропаганди.

Вчасне удосконалення освітніх програм щодо спрямованості на формуванні необхідних компетентностей, якостей та здібностей у майбутніх фахівців дозволить підготувати затребуваних професіоналів у післявоєнній відбудові, готових до реалізації проєктів із відновлення країни в різних напрямках, бути більш стійкими до випробувань та впевненими у собі.

Переривання освітнього процесу через повітряні тривоги, відсутність електроенергії та зв'язку безпосередньо впливають на якість підготовки

майбутніх фахівців, але і розвивають їх гнучкість, здатність до самоорганізації у складних ситуаціях. А надання психологічної підтримки всіх учасників освітнього процесу дозволяє сформувати психоемоційно стійких, урівноважених особистостей, які зможуть у майбутньому надавати собі первинну психологічну допомогу, контролювати свій стан і допомагати іншим.

Аналіз затребуваності нових спеціальностей у період післявоєнної відбудови, як перспектива дослідження, може стати ланкою для поглиблення освітніх програм і наближення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців до викликів та запитів суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бахрушин В. Є. Відновлення системи вищої освіти України в повоєнний період: ефективність мережі та євроінтеграційні аспекти. *Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти* : зб. тез доповідей IV Міжнародної наук-практ. конф., 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. С. 18–23.

2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації (для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків). Київ : Фенікс, 2022. 64 с.

3. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи : міжнародна колективна монографія / гол. ред. В.В. Небрат ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf> (дата звернення 11.09.2024).

4. Вітренко А. Вища та фахова передвища освіта в умовах воєнного стану. *Освіта України в умовах воєнного стану* : інформаційно-аналітичний зб. Київ, 2022. С. 161–195.

5. Дії населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій* : офіц. вебсайт. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/abetka-bezpeki/diyi-naselennya-v-umovax-nadzvicainix-situacii-vojennoho-harakteru> (дата звернення: 20.09.2024).

6. Єгоров Є. А. Функціонування вищої освіти в умовах воєнного стану. *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання* : матеріали II Форуму академічної спільноти (20–24 червня 2022 року, м. Дніпро ; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури») / упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро : ДВНЗ «ПДАБА», 2022. С. 20–22.

7. Лебідь О.М. Психологічний супровід студентів для формування соціально успішної особистості в умовах воєнного стану та переходу до миру. *Психолого-педагогічні чинники формування професійної компетентності кваліфікованих робітників в умовах воєнного стану* : зб. Матеріалів регіон. наук.-практ. семінару, м. Біла Церква, 26 квітня 2024 р. / упоряд. : В. С. Кулішов, І. В. Пахомов. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. С. 87–92.

8. Мала І. Б. Дистанційне навчання як дієвий інструмент управлінської освіти. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. Вип. 2 (66). С. 132–151. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/513/543> (дата звернення: 20.09.2024).

9. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2022 р. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf> (дата звернення: 11.09.2024).

10. Солодчук А. Система змішаного навчання у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка / редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний,

В. Ільницький, І. Зимомря. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 68. Том 2. С. 265–271. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-2-39> (дата звернення: 20.09.2024).

11. Фахова передвища і вища освіта в умовах воєнного стану. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/news/fakhova-peredvishcha-i-vishcha-osvita-v-umovakh-voennogo-stanu> (дата звернення: 11.09.2024)

12. Харківська А.А. Виховання громадянської позиції в майбутніх фахівців в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 4 (22). С. 1574–1582. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4\(22\)-1574-1582](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4(22)-1574-1582) (дата звернення: 13.09.2024).

13. Харківська А.А. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти до організації безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Сер. Педагогіка. Соціальна робота*. 2023. Випуск 2(9). С. 123–130. URL: <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179/166> (дата звернення: 13.09.2024).

14. Які професії будуть актуальними після війни. ТСН (Телевізійна служба новин) : офіц. вебсайт. 2022. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yaki-profesiyi-budut-aktualni-pislya-viyni-2035033.html> (дата звернення: 12.09.2024).

15. Які професії будуть найбільш затребувані в Україні після війни. Експерти дали прогноз. *Суспільне Рівне* : офіц. вебсайт. URL: <https://suspilne.media/rivne/476401-aki-profesii-budut-najbils-zatrebuvani-v-ukraini-pisla-vijni-eksperti-dali-prognoz/> (дата звернення: 12.09.2024).

16. Future of Work: вплив війни та професії для відновлення України. *Career Hub* : вебсайт. 2022. URL: <https://careerhub.in.ua/future-of-work-vplyv-vijny-ta-profesiyi-dlya-vidnovlennya-ukrayiny/> (дата звернення: 12.09.2024).

References:

1. Bakhrushyn, V. Ye. (2022). Vidnovlennia systemy vyshchoi osvity Ukrainy v povienni period: efektyvnist merezhi ta yevrointehratsiini aspekty [Restoration of the higher education system of Ukraine in the post-war period: efficiency of the network period: network efficiency and European integration aspects]. *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: upravlinnia, tsyfrovizatsiia, yevrointehratsiini aspekty – Education of Ukraine under martial law: management, digitalization, European integration aspects*. Kyiv, 18–23 [in Ukrainian].

2. Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2022). Natsionalno-patriotychne vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsii (dlia vchyteliv, metodystiv, avtoriv proqram i pidruchnykiv, naukovtsiv, vykladachiv, studentiv zakladiv profesiinoi y vyshchoi osvity, upravlintsiv, politykiv) [National-patriotic education in the context of modern challenges: methodological recommendations (for teachers, methodologists, authors of programmes and textbooks, scientists, lecturers, students of vocational and higher education institutions, managers, politicians)]. Kyiv, 64 23 [in Ukrainian].

3. Vidbudova dlia rozvytku: zarubizhnyi dosvid ta ukrainski perspektyvy [Reconstruction for Development: Foreign Experience and Ukrainian Prospects] : an international collective monograph (2023). V.V. Nebrat (Eds.). Kyiv, 571. Retrieved from <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf> [in Ukrainian].

4. Vitrenko, A. (2022). Vyshcha ta fakhova peredvyshcha osvita v umovakh voiennoho stanu [Higher and professional higher education under martial law]. *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu – Education of Ukraine under martial law*. Kyiv, 161–195 [in Ukrainian].

5. Dii naselennia v umovakh nadzvychainykh sytuatsii voiennoho kharakteru [Actions of the population in the conditions of military emergencies]. (n.d.). *Derzhavna sluzhba Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii – State Emergency Service of Ukraine*. Retrieved from <https://dsns.gov.ua/uk/abetka-bezpeki/diyi-naselennya-v-umovax-nadzvicainix-situacii-vojennoho-xarakteru> [in Ukrainian].

6. Yehorov, Ye. A. (2022). Funktsionuvannia vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Functioning of higher education under martial law]. *Osvita v umovakh viiny: realii, vyklyky ta shliakhy podolannia – Education in the conditions of war: realities, challenges and ways to overcome*. Dnipro, 20–22 [in Ukrainian].

7. Lebid, O.M. (2024). Psykholohichni suprovid studentiv dlia formuvannia sotsialno uspishnoi osobystosti v umovakh voiennoho stanu ta perekhodu do myru [Psychological support of students for the formation of a socially successful personality under martial law and the transition to peace]. *Psykhologo-pedahohichni chynnyky formuvannia profesiinoi kompetentnosti kvalifikovanykh robitnykiv v umovakh voiennoho stanu – Psychological and pedagogical factors in the formation of professional competence of skilled workers under martial law*. Bila Tserkva, 87–92 [in Ukrainian].

8. Mala, I. B. (2022). Dystantsiine navchannia yak diievyi instrument upravlinskoi osvity [Distance learning as an effective tool for management education]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific notes of KROK University*. 2 (66), 132–151. Retrieved from <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/513/543> [in Ukrainian].

9. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2022 r. [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032 : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 2022]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf> [in Ukrainian].

10. Solodchuk, A. (2023). Systema zmishanoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [The system of blended learning in higher education institutions under martial law in Ukraine]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Drohobych – Topical issues of the humanities*, 68, 2, 265–271. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-2-39> [in Ukrainian].

11. Fakhova peredvishcha i vyshcha osvita v umovakh voiennoho stanu [Professional higher education and higher education under martial law]. (n.d.). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/news/fakhova-peredvishcha-i-vishcha-osvita-v-umovakh-voennogo-stanu> [in Ukrainian].

12. Kharkivska, A.A. (2024). Vychovannia hromadianskoi pozytsii v maibutnikh fakhivtsiv v umovakh voie nnoho stanu [Education of citizenship in future specialists in the conditions of martial law]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*. 4 (22), 1574–1582. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4\(22\)-1574-1582](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4(22)-1574-1582) [in Ukrainian].

13. Kharkivska, A.A. (2023). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoï osvity do orhanizatsii bezpechnoho osvitnoho seredovishcha v umovakh voiennoho stanu [Preparation of future teachers of primary education for the organization of a safe educational environment in the conditions of martial law]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii – Scientific Journal of Khortytsia National Academy*. 2(9), 123–130. Retrieved from <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179/166> [in Ukrainian].

14. Yaki profesii budut aktualnymy pislia viiny [What professions will be relevant after the war]. (2022). *TSN (Televiziina sluzhba novyn) – TSN (Television News Service)*. Retrieved from <https://tsn.ua/ukrayina/yaki-profesiyi-budut-aktualni-pislya-viyni-2035033.html> [in Ukrainian].

15. Yaki profesii budut naibilsh zatrebuvani v Ukraini pislia viiny. Eksperty dali prohnoz [What professions will be most in demand in Ukraine after the war. Experts made a forecast]. (n.d.). *Suspilne Rivne*. Retrieved from <https://suspilne.media/rivne/476401-aki-profesii-budut-najbils-zatrebuvani-v-ukraini-pisla-vijni-eksperti-dali-prognoz/> [in Ukrainian].

16. Future of Work: vplyv viiny ta profesii dlia vidnovlennia Ukrainy [Future of Work: The impact of the war and the profession for Ukraine's recovery]. (2022). *Career Hub*. Retrieved from <https://careerhub.in.ua/future-of-work-vplyv-vijny-ta-profesiyi-dlya-vidnovlennya-ukrayiny/> [in Ukrainian].

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

© Харківська А., Отрошко Т.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-2

Стаття присвячена питанню мобільності здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні. В умовах воєнних дій освітня система зазнала значних змін, що вплинули на академічну мобільність та міжнародне співробітництво у вищій освіті. Автори виокремлюють відповідні ключові проблеми реалізації академічної мобільності здобувачів вищої освіти, які загострилися в умовах воєнного стану. Проблема створення безпечного середовища для реалізації академічної мобільності є головною через підвищений ризик для здоров'я та благополуччя учасників освітніх програм. Розробники та організатори програм мобільності мають враховувати актуальну ситуацію, гарантувати максимальний рівень безпеки для всіх учасників, підтримувати комфортний простір для спільної діяльності й ефективного досягнення мети програм. Актуальною залишається проблема фінансування та організаційні труднощі реалізації програм мобільності в Україні, що пов'язана із фінансовими обмеженнями, зниженням державної підтримки, безперервним пошуком спонсорів. Війна активізувала проблему зростання інтересу до мобільності як способу міграції у здобувачів вищої освіти, а не як підвищення професійних компетенцій здобувачів вищої освіти. Автори наголошують, що щодня події в країні вносять свої корективи у плани здобувачів вищої освіти. Так існує й проблема відсутності повної гарантії участі здобувачів вищої освіти у програмах академічної мобільності через непередбачувані обставини. Основні виклики полягають у зовнішніх факторах, таких як повітряні загрози, логістичні труднощі та нестабільність у енергосистемі країні, які суттєво впливають на можливість участі у програмах мобільності. Залишається актуальною і технічна проблема. На думку авторів, ця проблема характеризується пошкодженням критичної інфраструктури, регулярними чи аварійними графіками відключення електроенергії, а також відсутністю чи погіршенням зв'язку, проблемами із технікою. Перспективою дослідження є детальне обґрунтування доцільних шляхів вирішення проблем, які висвітлені у цій статті, для спрямування вищої освіти на новий маршрут розвитку міжнародної співпраці та академічної мобільності здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: академічна мобільність, заклади вищої освіти, здобувачі вищої освіти, воєнний стан, проблема.

Kharkivska A., Otroshko T. «Modern problems of implementing academic mobility of higher education acquirers in the conditions of martial law».

The article is devoted to the issue of mobility of higher education students under martial law in Ukraine. Under martial law, the educational system has undergone significant changes that have affected academic mobility and international cooperation in higher education. The author identifies the relevant key problems of implementing academic mobility of higher education students, which have been exacerbated by martial law. The problem of creating a safe environment for the implementation of academic mobility is the main one due to the increased risk to the health

and well-being of participants in educational programmes. Developers and organisers of mobility programmes should take into account the current situation, guarantee the maximum level of safety for all participants, maintain a comfortable space for joint activities and effective achievement of the programme objectives. The problem of financing and organisational difficulties in implementing mobility programmes in Ukraine remains relevant, due to financial constraints, reduced state support, and the continuous search for sponsors. The war has intensified the problem of growing interest in mobility as a way of migration among higher education students, rather than as an improvement of the professional competences of higher education students. The author emphasises that every day the events in the country make adjustments to the plans of higher education students. There is also the problem of the lack of a full guarantee of participation of higher education students in academic mobility programmes due to unforeseen circumstances. The main challenges are external factors, such as air threats, logistical difficulties and instability in the country's energy system, which significantly affect the ability to participate in mobility programmes. The technical problem also remains relevant. According to the author, this problem is characterised by damage to critical infrastructure, regular or emergency power outage schedules, as well as the absence or deterioration of communication, and problems with technology. The prospect of the study is to provide a detailed justification of the appropriate ways to solve the problems highlighted in this article in order to direct higher education to a new route of development of international cooperation and academic mobility of higher education students.

Keywords: academic mobility, higher education institutions, higher education students, martial law, problem.

Динамічний розвиток освітньої системи зумовлює розширення зв'язків між закладами освіти, поглиблення програм міжнародної співпраці в навчанні, науково-дослідницькій діяльності, культурному обміну, програмах співфінансування мобільності учасників освітнього процесу. Співпраця на міжнародному рівні при динамічному розвитку освіти й науки загалом є критично важливим інструментом для забезпечення безперервності навчання, збереження освітніх традицій, адаптивності до нових викликів суспільства в умовах сьогодення.

Академічна мобільність у сучасній вищій освіті надає широкі можливості здобути якісну освіту, набути нового досвіду, поглибити знання й навички, що в майбутньому стануть гарантом продуктивної професійної діяльності. Мобільність здобувачів вищої освіти є важливим орієнтиром розвитку освіти, що забезпечує інтеграцію в глобальний освітній простір українського, європейського та всесвітнього рівнів, обмін знаннями, інноваціями, підвищення рівня сформованих компетентностей. А також підтримка міжнародної

співпраці «на демократичних засадах зорієнтована на збереження миру, безпеки від воєнних загроз держави, попередження можливих загроз та передбачення їх наслідків» [7, с. 1578].

Однак, в умовах воєнного стану цей процес зазнав суттєвих змін. Воєнна агресія росії проти України від 2022 року спричинила масові міграції як усередині країни, так і за її межами.

Найбільш популярними напрямками для внутрішніх мігрантів стали західні й центральні області України. У цих регіонах забезпечено відносну безпеку та доступ до освітніх закладів. Проте й призвело до того, що збільшилася кількість здобувачів вищої освіти в закладах вищої освіти, що призводить до високої конкуренції у зарахуванні на навчання для осіб, які не є переселенцями. Частина українських здобувачів освіти й викладачів вирушила до європейських країн, як Польща, Румунія, Німеччина, Чехія, Словаччина та інших, а також до Канади. Закордонні заклади вищої освіти, які приймають українських здобувачів освіти, активно адаптують свої освітні програми для ефективної інтеграції в нових простір.

Зауважимо, що для тих учасників освітнього процесу, які залишилися в країні, або повернулися із-за кордону, повинна також організовуватися академічна мобільність. Тому заклади вищої освіти шукають нові шляхи реалізації мобільності, розвитку програм обміну, співпраці із міжнародними партнерами. Проте, чи можуть освітні заклади забезпечувати мобільність здобувачів вищої освіти й викладачів в умовах воєнного стану, не знижуючи при цьому якість надання освітніх послуг? Питання залишається відкритим, адже на забезпечення академічної мобільності здобувачів вищої освіти впливають різні чинники: безпека учасників освітнього процесу, доступність до академічної мобільності в країні та поза нею, вимушена міграція та швидка адаптація до нових умов, фінансова стабільність, психоемоційне налаштування на співпрацю, формат (дистанційно (онлайн) чи офлайн), наявність договорів про співпрацю між закладами й установами тощо. «Реалії сьогодення висувають нові вимоги до безпечного освітнього середовища, що пов'язано із

воєнним станом у державі, систематичними ракетними обстрілами інфраструктури, окупацією територій, психологічними травмами тощо» [8, с. 124].

Вивчення наявних проблем у реалізації академічної мобільності здобувачів вищої освіти під час воєнного стану має вагомим значення для розробки стратегій, які дозволять побудувати зв'язки для мобільності, підвищити розвиток вищої освіти України на міжнародному рівні, інтегруватися у глобальну освітню спільноту, отримати доступ до нових ресурсів, знань, технологій, методик і навчальних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від початку запровадження воєнного стану вітчизняні науковці звертались до питання академічної мобільності з різних аспектів. Так, Т. Бондарчук, О. Курбет, В. Небрат аналізували ризики втрат людського потенціалу країни через освітню мобільність. Т. Грубі й В. Мірошніченко вивчали розвиток вищої освіти в умовах війни і наголосили на потребі продовження традицій академічної мобільності.

Г. Падалка проаналізувала роль академічної мобільності в умовах воєнного стану та в мирний час на території України. А. Полянська розглядала особливості управління проектом «Міжнародна академічна мобільність від програми Еразмус+ в умовах воєнного стану й дійшла висновку, що для її ефективної реалізації необхідно удосконалити нормативно-правову базу міжнародної співпраці у сфері вищої освіти на державному рівні та на рівні конкретного ЗВО. А. Мартинюк й А. Губіна проаналізували академічну мобільність здобувачів вищої освіти в інтернаціоналізації освіти.

Робота О. Цвид-Гром спрямована на висвітлення особливостей реалізації міжнародної академічної мобільності в умовах воєнного стану, підтримки національної мобільності, зокрема в онлайн-форматі. Проблема взаємозв'язку академічної та професійної мобільності здобувачів вищої освіти порушили у своєму дослідженні Л. Сушенцева та С. Тютченко, проте автори не висвітлюють труднощі, які виникли в умовах воєнного стану.

Однак, актуальні проблеми в реалізації академічної мобільності здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану не були об'єктом цілеспрямованих досліджень, що й підтверджує актуальність дослідження, адже розуміння сутності проблем дозволить знайти найбільш доцільні шляхи їх розв'язання.

Метою статті є висвітлення актуальних проблем при реалізації міжнародної співпраці та академічної мобільності здобувачів вищої освіти, зокрема у контексті міграції в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Ефективним інструментом підвищення якості освіти як один із напрямів Болонського процесу є академічна мобільність здобувачів вищої освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

У контексті розвитку вищої освіти академічна мобільність є одним із базових принципів Болонського процесу, що становить пріоритетний напрям діяльності ЗВО, з метою підвищення якості освіти та її інтернаціоналізації [10, с. 9].

Академічна мобільність у закладі вищої освіти здійснюється відповідно до чинного нормативно-правового забезпечення міжнародного, державного й академічного рівня: Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти»; Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність»; Положення про навчання студентів та стажування (наукове стажування) аспірантів, ад'юнктів і докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном; Порядку реалізації права на академічну мобільність та інших документів.

Попри наявність нормативної бази щодо академічної мобільності в закладах освіти, в умовах воєнного стану з'явилась низка труднощів у безперервному потоці впровадженні ідей та можливостей для мобільності на освітянській ниві.

Н. Давидюк виокремлює такі ключові проблеми здійснення академічної мобільності: проблема негармонізованості європейського простору вищої освіти (відмінність організації української та європейської освіти); проблема статусу, правила видачі та визнання документів про освіту; проблема реалізації індивідуальних освітніх траєкторій; невідповідність стандартів освіти (співвідношення навантаження, оцінювання результатів навчання тощо); проблема мови викладання; фінансування академічної мобільності [2, с. 41-42]. Попри те, що проведене дослідження вченої здійснено до повномасштабного вторгнення на територію країни, вважаємо, що окремі проблеми залишаються актуальними й нині, а деякі загострилися, як наприклад, фінансування, невизнання дипломів й атестатів про освіту, мова програм обміну.

У контексті здійснення наукової діяльності під час війни С. Галата визначає характерні проблеми: «розрив зв'язків усередині наукових колективів, неможливість планувати наукові дослідження»; «державна політика не мала достатньої спроможності й до війни (не було коштів, розуміння, управлінської культури, рішення ухвалювалися без наукової експертизи тощо), нині ж, під час кризи, нарощувати цю спроможність ще складніше» [1]. Згадані проблеми свідчать про необхідність переосмислення підходів до підтримки наукових досліджень, навіть в умовах воєнного стану.

Створення безпечного освітнього середовища, на думку А. Капленко, «є динамічним явищем, тому його створення й функціонування передбачає швидке реагування на виклики сьогодення. Застосування стабілізаційних та екстрених аварійних відключень електроенергії, перебої з мобільним та Інтернет-зв'язком суттєво впливають на організацію освітнього процесу» [3, с. 55]. Упровадження стабілізаційних заходів та швидке реагування на аварійні ситуації стають ключовими для забезпечення безперервності навчання. Тому освітня система має бути підготовленою до різних варіантів розвитку подій, швидко адаптуватися до нових викликів. Тому відсутність готовності до сьогодення може суттєво обмежити доступ здобувачів вищої освіти до

якісної освіти, що негативно впливає на їхню академічну мобільність, розвиток, самоосвіту та професійне зростання.

Незважаючи на те, що академічна мобільність здобувачів вищої освіти в умовах сьогодення є одним із стратегічних напрямів розвитку освіти й науки України, якісної інтеграції українців в європейський простір, в умовах воєнного стану залишається актуальним низка специфічних проблем, що значно впливають на міжнародну співпрацю та мобільність здобувачів освіти загалом. Окрім того, зауважимо, що при академічній мобільності будемо розуміти цілісно можливості здобувачів вищої освіти на навчання, стажування, проведення наукової діяльності в інших закладах чи установах у межах країни й за кордоном.

Спираючись на власний професійний досвід, а також урахувуючи вищезазначені погляди на проблеми у реалізації академічної мобільності у вищій освіті, можемо виокремити відповідні ключові проблеми, які загострилися в умовах воєнного стану.

Так, першою проблемою вважаємо створення безпечного середовища для реалізації академічної мобільності в межах країни та поза нею. Така проблема в умовах воєнного стану є головною через підвищений ризик для здоров'я та благополуччя учасників освітніх програм. Саме безпека стає пріоритетним завданням, що вимагає всебічного підходу для захисту фізичного, соціального, психічного та духовного складників здоров'я здобувачів вищої освіти.

А. Капленко влучно зазначила, що «створення й функціонування безпечного освітнього середовища потребує фінансових, матеріально-технічних, кадрових, організаційно-методичних ресурсів, створення необхідних умов для учасників освітнього процесу, спільну діяльність, котра ґрунтується на відповідальності, єдності, відкритості та підтримки» [3, с. 55]. Учена переконана, що безпечне освітнє середовище нині є опорою сучасною освітньої системи, яке дозволяє забезпечити високу якість освітньої діяльності та розвиток освіти загалом.

У межах країни важливо забезпечити захист від можливих загроз, пов'язаних із бойовими діями, терористичними актами чи іншими військовими ризиками. Здобувачі вищої освіти, які беруть участь у програмах мобільності, повинні отримувати належну інформацію про безпечні маршрути пересування, зони потенційних ризиків та заходи безпеки в навчальних закладах або під час подорожей. Освітні установи, як українські, так і закордонні, повинні мати розроблені плани евакуації та надавати підтримку у разі виникнення небезпечних ситуацій.

Труднощі тут постають із здатністю прорахувати та передбачити всі можливі ризики, визначити шляхи вирішення суміжних проблем, які можуть виникнути при повітряних загрозах, евакуації, перебуванні в укриттях чи бомбосховищах, а також знайти місце (заклад) для проведення мобільності, у якому створенні безпечні умови для прийняття здобувачів вищої освіти на навчання за обміном.

Соціальна безпека включає створення простору, де здобувачі вищої освіти отримуватимуть підтримку від місцевої спільноти, закладу вищої освіти й установи, які реалізують програми мобільності. Насамперед це захист від дискримінації та булінгу. Не варто забувати й про підтримку здобувачів з особливим освітніми потребами, адже для них наразі недоступна велика кількість програм мобільності. Уважаємо, що програми мобільності повинні включати елементи психосоціальної підтримки, особливо для тих, хто проходить стажування закордоном і стикається з викликами адаптації в новому соціокультурному середовищі.

Отже, проблема створення безпечного середовища для реалізації академічної мобільності в межах країни та поза нею в умовах воєнного стану потребує особливої уваги. Розробники та організатори програм мобільності мають враховувати актуальну ситуацію, гарантувати максимальний рівень безпеки для всіх учасників, підтримувати комфортний простір для спільної діяльності й ефективного досягнення мети програм.

Не менш важливою проблемою реалізації академічної мобільності здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану є фінансування програм. Відповідно до Змін щодо врегулювання питань академічної мобільності від 13 травня 2022 р., «фінансування витрат українського закладу, пов'язаних із виконанням програм академічної мобільності, може здійснюватися за рахунок: грантів; коштів, передбачених у державному (відповідному місцевому) бюджеті; власних коштів українського закладу-партнера; коштів іноземного закладу-партнера; інших джерел, не заборонених законодавством» [5]. Однак в сучасних умовах виникають труднощі, які включають фінансові обмеження, зниження державної підтримки, безперервний пошук спонсорів. Відповідно до змін щодо врегулювання питань академічної мобільності

У зв'язку з воєнними діями та переорієнтацією державного бюджету на оборонні потреби, фінансування освітньої сфери загалом, і програм академічної мобільності зокрема, значно скоротилося. Подібна ситуація і в закладах вищої освіти, особливо в тих, які зазнали значних пошкоджень. Це обмежує їх здатність фінансово підтримати мобільність здобувачів вищої освіти та викладачів, а також утримувати необхідну інфраструктуру для підтримки власних проектів. Навіть гранти та міжнародна економічна підтримка не завжди можуть покрити всі витрати.

Наприклад, програми Еразмус+ передбачають співфінансування програм, частково або повністю покриваючи витрати учасників на дорогу, проживання, харчування. Однак, навіть за такої умови не всі можуть дозволити собі взяти участь у міжнародній мобільності, адже покриття відшкодування фінансів учаснику відбувається або наприкінці програми, або через деякий час після її завершення. Так, наприклад, якщо здобувач вищої освіти залучається до програми міжнародного стажування, йому потрібно зібрати й витрати власні кошти на квитки та ще й особисті дрібні покупки (одяг, продукти харчування у дорогу, ліки, засоби гігієни, оформлення страхування тощо). Для здобувача

вищої освіти, навіть за умови отримання стипендії, такі витрати можуть бути досить значними.

На нашу думку, проблема фінансування програм академічної мобільності здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану не може вирішитися однострійно, адже відбулась перерозподіл надходжень в оборону країни. Однак, пошук шляхів вирішення цієї проблеми потребує розширення міжнародної підтримки, програм співфінансування освітніх і наукових програм мобільності до нових умов, а також інноваційних способів підтримки економіки країни.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» , «здобувачам вищої освіти, які реалізують право на академічну мобільність, протягом навчання, стажування чи здійснення наукової діяльності в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами гарантується збереження місця навчання та виплата стипендії відповідно до положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» [4]. Проте поряд із цим виникає інша проблема – зміна ставлення здобувачів вищої освіти до академічної мобільності. Для багатьох здобувачів програми мобільності стають інструментом для пошуку шляхів постійного переїзду за кордон, що відволікає від основної мети таких програм – здобуття нових знань та досвіду з перспективою їхнього використання в Україні.

Війна вносить свої корективи вжиття кожного громадянина. Якщо одні без вагань стають на захист країни, то інші відшуковують способи виїхати з країни. Якщо одні хочуть повернутися додому з еміграції, то інші хочуть жити в європейській країні. Якщо одні хочуть розвивати й сприяти процвітанню України, то інші піклуються лише про власні потреби й цілі. Наступною проблемою визначаємо зростання інтересу до мобільності як способу міграції, а не як підвищення професійних компетенцій здобувачів вищої освіти.

На думку Г. Падалки, «головною мотивацією здобувача освіти використовувати можливості академічної мобільності є питання фізичної безпеки свого життя, можливість виїхати із зони ведення бойових дій та продовжити навчання за спеціальністю» [11, с. 143].

Так, для здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стан академічна мобільність стає легальним способом емігрувати до більш безпечних країн, де вони можуть уникнути небезпек, вільно жити й працювати, подорожувати й мати стабільність.

Здобувачі вищої освіти, які беруть участь у міжнародних програмах мобільності, часто віддаляються від національного контексту професійної діяльності й прагнуть залишитися працювати закордоном, адже там «більше можливостей». Так, частина здобувачів не повертається з програм, або після навчання вступають у закордонні заклади вищої освіти. Це призводить до втрати інвестицій у людський капітал, зниження кількості молоді, працездатного населення. Зростання міграційних настроїв серед здобувачів вищої освіти послаблює мотивацію до отримання якісної освіти в Україні. Вони орієнтуються на закордонні програми, університети, культурні, мовні й соціальні особливості інших країн.

Окрім того, доцільно наголосити й на проблемі забезпечення міжнародної мобільності для українських здобувачів вищої освіти, які перебувають в еміграції, адже це вимагає чітких та обґрунтованих рішень на національному та міжнародному рівнях. Для таких учасників програми мобільності є більш доступні з аспекту фінансування, зручності, якщо програма реалізується у їхньому місті чи поблизу, можливості підвищити свою комунікативну компетентність, поглиблено вивчаючи мову в іноземному середовищі.

Здобувачі вищої освіти, які перебувають у вимушеній еміграції, мають меншу мотивацію до повернення в Україну, адже сприймають можливості для міжнародного обміну як спосіб «закріпитися» та «стати своєю». Звичайно, це зазнає вагомих негативних наслідків для розвитку українського суспільства, зокрема національної ідентичності особистості, коли «чужому» надається більша перевага ніж «своєму». Такі здобувачі можуть втрачати зв'язок із своїм закладом освіти, переривати чи призупиняти свою професійну підготовку в Україні й переходити на навчання в закордонні заклади вищої освіти, або взагалі втрачати мотивацію до здобуття вищої освіти.

Отже, в умовах воєнного стану ризик втрати висококваліфікованих фахівців значно підвищується. А інтерес до академічної мобільності як способу міграції, а не підвищення професійних компетенцій, створює серйозні виклики для системи вищої освіти України, зокрема для повоєнної відбудови. Така тенденція ставить під сумнів основну мету програм академічної мобільності, знижує якість професійної підготовки, послаблює інтелектуальне багатство країни, знижує конкретність кадрів. Вирішення цієї проблеми вимагає системної роботи щодо створення умов для повернення здобувачів вищої освіти до України, посилення мотивації здобувачів зосереджуватися на професійному розвитку, який буде корисним для країни в довгостроковій перспективі, забезпечення робочих місць.

Щодня події в країні вносять свої корективи у плани здобувачів вищої освіти. Проблема відсутності повної гарантії участі здобувачів вищої освіти у програмах академічної мобільності через непередбачувані обставини стала особливо актуальною в умовах воєнного стану в Україні.

У розвитку українського суспільства в умовах воєнного стану залишається пріоритетним «збереження миру, захист прав і свобод співгромадян, підтримка влади в кризових ситуаціях» [7, с. 1578].

Основні виклики полягають у зовнішніх факторах, таких як повітряні загрози, логістичні труднощі та нестабільність у енергосистемі країни, які суттєво впливають на можливість участі у програмах мобільності. Непередбачуваність ускладнюють планування, організацію та реалізацію програм академічного обміну, що негативно впливає на здобувачів вищої освіти, заклади освіти, установи та міжнародних партнерів.

В умовах воєнного стану держава може тимчасово закрити кордони або обмежити виїзд певних категорій громадян, наприклад чоловікам, які підлягають мобілізації. Це створює ситуацію, коли навіть після отримання запрошення від іноземного університету або організації, здобувач вищої освіти може не мати можливості залишити країну або поїхати за обраною програмою. Окрім того, може виникнути потреба терміново перервати свою участь

у програмі й повернутися додому через загрозу власному життю або сімейні обставини, ситуацію у рідному місті тощо.

Логістичні труднощі пов'язані із нестабільністю роботи транспортних маршрутів. Пошкодження транспортної інфраструктури призводить до затримок чи зміни маршруту, або взагалі їх відміну. Проблеми виникають й у перетині кордону, зокрема у часовому контексті. Перехід кордону може зайняти від двох годин до доби. Так, для українців, які беруть участь у міжнародних програмах мобільності, потрібно завжди при плануванні подорожей, поїздок залишати вільними декілька годин, купувати квитки з пересадкою з різницею у кілька годин, а також мати запасний план-маршрут.

Існують проблеми, коли здобувачі вищої освіти, які мають намір брати участь у програмах мобільності, не можуть отримати актуальної та надійної інформації про зміст програми, терміни подачі документів або зміни в умовах участі. Це пов'язано як і з технічними проблемами, зв'язком, так і рівнем володіння іноземною мовою (мовою програми мобільності), а також із відсутністю якісної координації та допомоги від відділів міжнародних зв'язків закладів вищої освіти. Такі перешкоди призводять до упущення можливостей або неправильної організації процесу академічного обміну.

В умовах воєнного стану можливі збої в роботі консульських установ, що впливає на швидкість оформлення візових документів. Через глобальну політичну та економічну нестабільність, спричинену війною в Україні, міжнародні партнери можуть переглядати свої програми підтримки або змінювати умови участі українських учасників: кількість стипендій, зміст програми, перенесення термінів тощо. Такі рішення можуть прийматися в останній момент, створюючи серйозні труднощі для учасників, які вже інвестували час та ресурси в підготовку до участі.

Для багатьох студентів академічна мобільність є можливістю для особистого і професійного розвитку. Однак невизначеність і відсутність повної гарантії участі у програмах можуть призводити до розчарування та втрати віри у можливість реалізувати свої професійні й освітні цілі.

Усвідомлення здобувачами вищої освіти можливих труднощів може сприяти розвитку відчуття стресу й тривоги через те, що їхні плани можуть не реалізуватися, навіть після тривалої підготовки. Це призводить до зниження мотивації, психологічного виснаження та сумнівів у доцільності участі у програмах мобільності взагалі.

Провідними формами академічної мобільності для здобувачів вищої освіти є: «навчання за освітніми (освітньо-професійними) програмами кредитної або ступеневої академічної мобільності; мовне стажування; навчально-наукове стажування; наукове стажування; практика; інші форми (участь у семінарах, конференціях, виступи та публікації в межах певної спеціальності/галузі знань тощо), що не суперечать законодавству та відповідають вимогам, встановленим» Порядком реалізації права на академічну мобільність [6].

У межах освітніх (освітньо-професійних) програм кредитної або ступеневої академічної мобільності здобувачі вищої освіти мають змогу отримати нові знання та навички, які відповідають міжнародним стандартам. Цей процес передбачає не лише безпосереднє навчання, але й участь у різноманітних формах стажування та практики. Мовне стажування є важливим елементом академічної мобільності, оскільки воно сприяє поліпшенню мовленнєвих навичок здобувачів вищої освіти, особливо для спеціальностей, які безпосередньо пов'язані із філологією, бізнесом, ІТ-сферою тощо. Навчально-наукове стажування передбачає поєднання навчання та дослідницької діяльності, що дозволяє учасникам детальніше ознайомитися з актуальними науковими проблемами та відкриттями в своїй галузі. Участь у науковому стажуванні на базі провідних університетів та наукових установ сприяє можливості здобути новий науковий досвід і налагодити професійні контакти. Практика є ключовою для формування професійних компетенцій фахівців.

Так, в умовах воєнного стану всі згадані форми академічної мобільності можуть бути реалізовані, однак найбільш доступним залишаються ті, у яких

можна взяти участь дистанційно. Це насамперед семінари, конференції та публікації наукових напрацювань.

Проте, для здобувачів вищої освіти, зокрема для тих, які проживають у зоні чи поблизу зони бойових дій, навіть участь у програмах у дистанційних формах може мати свої технічні труднощі. Пошкодження критичної інфраструктури спричиняє регулярні чи аварійні графіки відключення електроенергії, що може тривати від однієї години до доби. За таких перебоїв здобувачі вищої освіти не можуть вчасно приєднуватися до онлайн-зустрічей, виконувати завдання або підтримувати зв'язок з координаторами, тренерами чи викладачами, що суттєво впливає на якість їхньої участі в програмах мобільності.

Окрім електроенергії та стільникової мережі зв'язку, технічні засоби також становлять одну із причин утруднень участі в академічній мобільності. Втрата доступу до особистих комп'ютерів, ноутбуків чи планшетів, необхідних для дистанційної організації власної діяльності, а також їх несправність чи недостатня потужність, ускладнює взаємодію учасників програми мобільності, вчасне виконання завдань, присутність на зустрічі тощо.

Технічні труднощі при участі у дистанційних програмах академічної мобільності значно впливають на можливість здобувачів вищої освіти отримати якісну освіту під час воєнного стану, удосконалювати власні професійні здібності, розвиватися. Перебої в електропостачанні, нестабільний інтернет, відсутність належного технічного обладнання та спеціалізованого програмного забезпечення створюють своєрідні бар'єри, які потрібно враховувати при організації академічної мобільності й розробці програм.

Цікавою з цього приводу є думка А. Харківської та С. Луначек: «Щодо ролі держави та регіональних органів управління освітою, то вони повинні, перш за все, сконцентруватись на забезпеченні всіх учасників освітнього процесу комп'ютерною технікою і доступом до швидкісного Інтернету» [9, с. 158]. Проте доступ до техніки й інтернету не перекриває проблеми з

електромережою та зв'язком, що насамперед пов'язано із ворожими загрозами та пошкодженнями критичної інфраструктури України.

Водночас, існують й інші аспекти, які потребують уваги. Зокрема, недостатня координація між закладами вищої освіти, державними структурами та міжнародними організаціями у питанні адаптації освітнього процесу до умов воєнного часу. Навіть якщо деякі технічні труднощі можуть бути вирішені за рахунок надання доступу до обладнання чи стабільного інтернету, виникають питання підтримки безперервного навчання в умовах нестабільності й можливих переміщень здобувачів вищої освіти.

Отже, технічні труднощі ускладнюють доступ здобувачів вищої освіти до академічної мобільності, що потребує негайного впровадження комплексних заходів для подолання цих перешкод. На нашу думку це можуть бути забезпечення стабільного інтернет-зв'язку, доступу до електроенергії, надання технічних засобів та програмного забезпечення для дистанційного проходження програм мобільності. Варто зазначити, що вирішення цієї проблеми напряму залежить не лише від зусиль держави та міжнародних партнерів для покращення інфраструктури, підтримки закладів вищої освіти, а й від відсутності ворожих загроз, цілісності й незалежності України.

Висновок. Дослідження проблем реалізації академічної мобільності здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану підкреслює низку ключових викликів, які суттєво впливають на можливість ефективної участі здобувачів вищої освіти в програмах мобільності. Серед основних проблем виокремлено: створення безпечного середовища для реалізації академічної мобільності; фінансові та організаційні труднощі реалізації програм мобільності в Україні; зростання інтересу здобувачів вищої освіти до мобільності як способу міграції, а не як підвищення професійних компетенцій; відсутність повної гарантії участі у програмах мобільності через непередбачувані обставини; технічні труднощі при участі у дистанційних програмах мобільності.

Сприяння створення безпечного середовища, стабільного фінансування, підтримки з боку міжнародних партнерів та належних технічних умов

для дистанційної участі в програмах мобільності є критичними для подолання поточних перешкод. Важливо також заохочувати здобувачів вищої освіти використовувати можливості академічної мобільності для особистісного й професійного зростання та зміцнення своїх компетенцій задля перспективного відновлення України.

Отже, незважаючи на складнощі, пов'язані з воєнним станом, Україна має потенціал для відновлення та розвитку всієї освітньої системи. Системна підтримка мобільності здобувачів вищої освіти є найкращим чинником у забезпеченні якості освіти та підтримки конкурентоспроможності України на міжнародному рівні.

Реалізація академічної мобільності в Україні в умовах воєнного стану потребує ґрунтовного вдосконалення системи розвитку інноваційного освітнього простору, розробки чітких стратегій активізації програм, проєктів та грантів для якісної інтеграції української освіти й науки в європейський простір.

Перспективою дослідження є детальне обґрунтування доцільних шляхів вирішення проблем, які висвітлені у цій статті, для спрямування вищої освіти на новий маршрут розвитку міжнародної співпраці та академічної мобільності здобувачів вищої освіти. Лише через скоординовані зусилля можна забезпечити ефективну реалізацію академічної мобільності здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Галата С. Наука під час війни: виживання чи розвиток. *Світ* : електр. вид. 2023. URL: <https://svit.kpi.ua/2023/05/23/наука-під-час-війни-виживання-чи-розви/> (дата звернення: 23.09.2024)

2. Давидюк Н. М. Проблеми академічної мобільності в Україні. *Особистість у просторі проблем XXI століття: наук-практ. конф.*, 5 лютого 2020 р., Київ, Україна / Національний університет «Києво-Могилянська академія», Кафедра психології та педагогіки. Київ, 2020. С. 40–42.

3. Капленко А. Створення безпечного та здорового освітнього середовища як актуальна освітня проблема. *VI Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція*, 16 листопада 2023 р., м. Суми. Суми, 2023. С. 51–56.

4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання питань академічної мобільності : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.2022 № 599. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

6. Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 № 579. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

7. Харківська А.А. Виховання громадянської позиції в майбутніх фахівців в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 4(22). С. 1574–1582. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4\(22\)-1574-1582](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4(22)-1574-1582) (дата звернення: 26.09.2024).

8. Харківська А.А. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти до організації безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2023. № 2(9). С. 123–130. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-9-23> (дата звернення: 24.09.2024).

9. Харківська А.А., Лунячек С.В. Трансформація процесів підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах воєнного стану. *Modern science: innovations and prospects* : The 11 th International scientific and practical conference (July 24-26, 2022). Stockholm, Sweden. 2022. С. 156–158. URL: <https://sci->

conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/MODERN-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PROSPECTS-24-26.07.22.pdf#page=156 (дата звернення: 26.09.2024).

10. Черушева Г.Б., Колесник С.Г., Довбня С.О. Європейська та світова практика академічної мобільності для інноваційного розвитку освітнього простору України. *Академічні Візії*, 2023. Вип. 17. 11 с. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7791200> (дата звернення: 23.09.2024).

11. Padalka H. Mobilność akademicka w warunkach stanu wojennego. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 2 (46). S. 139–145. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.2.21> (дата звернення: 24.09.2024).

References:

1. Halata, S. (2023). Nauka pid chas viiny: vyzhyvannia chy rozvytok [Science during the war: survival or development]. *Svit – World*. 2023. Retrieved from <https://svit.kpi.ua/2023/05/23/nauka-pid-chas-viiny-vyzhyvannia-chy-rozvy/> [in Ukrainian].

2. Davydiuk, N. M. (2020). Problemy akademichnoi mobilnosti v Ukraini [Problems of academic mobility in Ukraine]. *Osobystist u prostori problem XXI stolittia – Personality in the space of problems of the XXI century*. Kyiv, 40–42 [in Ukrainian].

3. Kaplenko, A. (2023). Stvorennia bezpechnoho ta zdorovoho osvitnoho seredovyscha yak aktualna osvitnia problema [Creating a safe and healthy educational environment as an urgent educational problem]. Sumy, 51–56 [in Ukrainian].

4. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII [On higher education : Law of Ukraine of 01.07.2014 No. 1556-VII]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

5. Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo vrehuliuvannia pytan akademichnoi mobilnosti : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.05.2022 № 599 [On Amendments to Certain Resolutions

of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Regulation of Academic Mobility : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 13.05.2022 No. 599]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Poriadku realizatsii prava na akademichnu mobilnist Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.08.2015 № 579 [On Approval of the Procedure for Exercising the Right to Academic Mobility Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 12.08.2015 No. 579]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

7. Kharkivska, A.A. (2024). Vykhovannia hromadianskoi pozytsii v maibutnikh fakhivtsiv v umovakh voiennoho stanu [Education of citizenship in future specialists in the conditions of martial law]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*. 4(22), 1574–1582. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4\(22\)-1574-1582](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4(22)-1574-1582) [in Ukrainian].

8. Kharkivska, A.A. (2023). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoï osvity do orhanizatsii bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha v umovakh voiennoho stanu [Preparation of future teachers of primary education for the organization of a safe educational environment in the conditions of martial law]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii – Scientific journal of Khortytsia National Academy*. 2(9), 123–130. Retrieved from <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179> [in Ukrainian].

9. Kharkivska, A.A., & Luniachek, S.V. (2022). Transformatsiia protsesiv pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh voiennoho stanu [Transformation of the processes of professional development of pedagogical workers in the conditions of martial law]. *Modern science: innovations and prospects*. 156–158. Retrieved from <https://sci-conf.com.ua/wp->

content/uploads/2022/07/MODERN-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PROSPECTS-24-26.07.22.pdf#page=156 [in Ukrainian].

10. Cherusheva, H.B., Kolesnyk, S.H., & Dovbnia, S.O. (2023). Yevropeiska ta svitova praktyka akademichnoi mobilnosti dlia innovatsiinoho rozvytku osvitnoho prostoru Ukrainy [European and world practice of academic mobility for innovative development of the educational space of Ukraine]. *Akademichni Vizii – Academic Visions*, 17, 11. Retrieved from <https://doi.org/10.5281/zenodo.7791200> [in Ukrainian].

11. Padalka, H. (2022). Mobilność akademicka w warunkach stanu wojennego. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2 (46), 139–145. Retrieved from <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.2.21> [in Ukrainian].

УДК 378.015.31:005.32]:001.89”364”(045)

ПІДТРИМКА МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

© Петриченко Л., Прокопенко А.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-3

Підтримка мотивації здобувачів вищої освіти до наукової діяльності в умовах воєнного стану залишається актуальною проблемою в сьогоденні, адже рівень залученості майбутніх фахівців залишається незадовільним. У контексті підвищення мотивації важливо враховувати її двосторонній зміст, зокрема внутрішні та зовнішні мотиви. Автори зазначають, що для досягнення загальної мети підтримки свідомої мотивації потрібно враховувати психологічні, соціальні й академічні (освітні) виклики. Психологічні виклики пов'язані із підвищеним рівнем стресу й тривожності, психоемоційним виснаженням, із депресією та апатією, які виникають як наслідок постійних загроз життю, здоров'ю, порушення звичного способу життя. До соціальних викликів в умовах воєнного стану безпосередньо належать вимушене переселення, еміграція, розрив соціальних зв'язків із своїм оточенням, втрати матеріального капіталу тощо. Академічні або освітні виклики виникають як наслідок зниження доступності до матеріалів і ресурсів, ефективної комунікації між здобувачами та викладачами, ускладнення організації наукових досліджень і стажувань, мобільності, планування власної діяльності. Автори наголошують й на важливості розвитку особистісних й професійних якостей, залученості педагогічних і науково-педагогічних працівників, створення необхідних умов у закладі вищої освіти для активного залучення й стимулювання здобувачів вищої освіти до наукової діяльності. Серед найбільш доцільних підходів до підтримки мотивації від викладачів є науково-дослідницькі проекти, кейс-технології, майстер-класи й воркшопи, мобільність здобувачів вищої освіти,

онлайн-ресурси, інтерактивні вправи, ініціювання та розвиток наукових гуртків. Підтримка мотивації здобувачів вищої освіти до наукової діяльності в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим завданням, вирішення якого дозволить підвищити рівень їхньої наукової продуктивності, сприятиме розвитку компетентностей, самостійності, ініціативності, відповідальності, самодисципліни та здатності приймати рішення в умовах майбутньої невизначеності.

Ключові слова: мотивація, здобувачі вищої освіти, наукова діяльність, воєнний стан.

Petrychenko L., Prokopenko A. «Supporting the motivation of higher education students to engage in research activities under martial law».

Supporting the motivation of higher education students to engage in research activities under martial law remains an urgent problem today, as the level of engagement of future professionals remains unsatisfactory. In the context of increasing motivation, it is important to take into account its two-sided content, in particular, internal and external motives. The author notes that in order to achieve the overall goal of maintaining conscious motivation, it is necessary to take into account psychological, social and academic (educational) challenges. Psychological challenges are associated with increased levels of stress and anxiety, psycho-emotional exhaustion, depression and apathy, which arise as a result of constant threats to life, health, and disruption of the usual way of life. Social challenges under martial law directly include forced relocation, emigration, severance of social ties with one's environment, loss of material capital, etc. Academic or educational challenges arise as a result of reduced access to materials and resources, effective communication between students and teachers, complications in organising research and internships, mobility, and planning their own activities. The author also emphasises the importance of developing personal and professional qualities, engaging teaching and research staff, and creating the necessary conditions in higher education institutions to actively engage and stimulate higher education students in research. Among the most appropriate approaches to support motivation from teachers are research projects, case studies, master classes and workshops, mobility of higher education students, online resources, interactive exercises, and the initiation and development of scientific clubs. Supporting the motivation of higher education students to engage in research activities under martial law is an extremely important task, the solution of which will increase their scientific productivity, promote the development of competencies, independence, initiative, responsibility, self-discipline and the ability to make decisions in the face of future uncertainty.

Keywords: motivation, higher education students, scientific activity, martial law.

Виклики сьогодення помітно активізують діяльність у сферах психологічної допомоги, соціалізації, медицини, самоосвіти, волонтерської та громадянської діяльності. В умовах воєнного стану відбуваються зміни у розподілі мотивації особистості. У пріоритеті постає захист та безпека, життя та свобода кожної людини. Тоді як освітній процес потребує нової генерації підтримки мотивації здобувачів вищою освіти. Безпосередньо потреба в здобутті освіти для кожного може мати переважно сталу мотивацію, адже дозволить сформувати професійні й фахові компетентності, які необхідні для реалізації професійної діяльності. Тоді як мотивація до наукової діяльності відходить на другий план.

Водночас, це створює нові виклики для освітніх закладів вищої освіти, оскільки підтримка наукового потенціалу є важливою для майбутнього країни, особливо в умовах воєнного та повоєнного періоду. Наукова діяльність здобувачів вищої освіти має стати орієнтиром для особистісного й професійного розвитку, удосконалення здібностей та навичок, поглиблення знань. В умовах воєнного стану з'являються й можливості для досліджень актуальних проблем, що дозволяють вирішити нагальні проблеми в розвитку суспільства.

Підтримка мотивації здобувачів вищої освіти до наукової діяльності в умовах воєнного стану потребує розробки нової стратегії залучення та заохочення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Мотивацію здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану вивчали О. Піменова й О. Гапончук, які виокремили ключовий пізнавальний і професійно-ціннісний мотив для підтримки активної участі здобувачів в освітньому процесі.

А. Барбінова присвятила своє дослідження проблемі мотивації здобувачів вищої освіти до наукової діяльності в умовах магістратури. Науково-дослідницьку діяльність майбутніх фахівців розглядали О. Повідайчик, М. Попик та А. Реблян. Роль наукової діяльності здобувача вищої освіти у формуванні необхідних компетенцій та розвитку індивідуальної навчальної траєкторії вивчали Н. Бишлей, В. Бірюков, В. Васюта й В. Васюта, Л. Капліна, М. Стрельцов, Д. Усенко. Проте вчені не враховували особливостей підтримки мотивації до наукової діяльності майбутніх фахівців в умовах воєнного стану.

Аналіз простору наукових напрацювань засвідчив відсутність цілеспрямованих розвідок щодо підтримки мотивації здобувачів до наукової діяльності в умовах невизначеності, стресу, апатії тощо, що зумовлено воєнним станом в країні.

Мета статті: обґрунтувати сучасний стан підтримки мотивації здобувачів вищої до наукової діяльності в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану питання професійної підготовки здобувачів вищої освіти набуває особливої ваги. Збереження академічної мотивації та підтримка наукової діяльності стають ключовими чинниками, які впливають на розвиток суспільства. Попри зовнішні виклики, важливо не лише підтримувати освітній процес, а й створювати умови для формування професійних і фахових компетентностей майбутніх фахівців, які дозволять їм успішно інтегруватися у професійну діяльність.

Як зазначає А. Харківська, «сучасний фахівець будь-якої професійної сфери має бути компетентним і конкурентоздатним, володіти професійними навичками й практичними вміннями, мати високий інтелектуальний потенціал і багатий внутрішній світ, що забезпечить ефективну трудову діяльність» [9, с. 1].

При будь-якій ситуації в країні необхідно здійснювати якісну підготовку майбутніх фахівців, сприяти підвищенню їхньої зосередженості, емоційної стабільності, впевненості, відповідальності та самостійності в навчанні й науковій діяльності.

Підтримка мотивації до наукової діяльності стає одним з основних завдань як для закладів вищої освіти, так і для наукового спільноти загалом. Тому важливо забезпечити стабільний розвиток покоління молодих науковців, які критично й свідомо ставляться до своєї діяльності, які умотивовані долати труднощі та вдосконалюватися, які готові збагачувати ряди українських вчених і вирішувати актуальні проблеми в різних галузях.

О. Гапончук та О. Піменова дійшли висновку, що розвиток мотивації здобувачів вищої освіти до навчання залежить від різних чинників, серед яких: особистість здобувача (потреби, здібності, характер, інтереси й інше); структура та зміст навчальної програми (пізнавальний матеріал, доступність, зрозумілість, інтеграція, варіативність); викладачі (професіоналізм, мотивація до підготовки майбутніх фахівців); соціальне оточення (підтримка та допомога від родини, друзів, одногрупників, працівників закладу освіти); технічне оснащення та можливості закладу вищої освіти (сучасне технічне забезпечення,

доступ до цифрових ресурсів, репозиторію, бібліотек, архівів тощо); можливість для реалізації командної роботи й практичних занять; рівень розвитку мотивації до навчання від одногрупників і загальної атмосфери у групі; висока самовимогливість у досягненнях і підвищення рівня сформованості компетентностей; система винагород і мотиваційних заходів від закладу вищої освіти [5, с. 37].

У контексті підвищення мотивації важливо враховувати її двосторонній зміст, зокрема внутрішні та зовнішні мотиви.

Внутрішні мотиви пов'язані із задоволенням від процесу й результату своєї діяльності. Саме така мотиви є важливим стимулом для досягнення цілей, підвищення самооцінки, впевненості у своїх силах. Для підтримки внутрішньої мотивації здобувачі вищої освіти мають усвідомлювати власну потребу в навчанні, отримувати задоволення від здобутків та процесу виконання наукової діяльності.

Зовнішні мотиви представлені у вигляді подяк, нагород, статусу, матеріальних здобутків, покарання, схвалення тощо. Мотивація, яка ґрунтується переважно на зовнішніх мотивах, не буде ефективною протягом усього періоду навчання, адже результативність та якість виконання завдань буде під питанням, а психоемоційний стан особистості знижуватися, оскільки пригнічуються інтереси, самооцінка та усвідомлення своєї значущості як впевненого фахівця.

Погоджуємось із О. Гапончук та О. Піменовою, що «внутрішня мотивація є більш ефективною, оскільки студенти, які мають внутрішню мотивацію, здатні досягати високих результатів і мати довготривалі успіхи в навчанні. Зовнішня мотивація може бути корисною на початку навчання, але якщо студенти не зможуть знайти внутрішню мотивацію, то їхнє навчання може зазнати цілковитої невдачі в майбутньому» [5, с. 37].

В умовах воєнного стану потрібно враховувати виклики сьогодення, з якими стикаються здобувачі вищої освіти під час особистісного й професійного розвитку, для підтримки їхньої зовнішньої та внутрішньої

мотивації. Насамперед це психологічні, соціальні й академічні (освітні) виклики. Висвітливо детальніше кожен із них.

Психологічні виклики пов'язані із підвищеним рівнем стресу й тривожності, психоемоційним виснаженням, із депресією та апатією, які виникають як наслідок постійних загроз життю, здоров'ю, порушення звичного способу життя. Уважаємо, що в умовах воєнного стану може виникати посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) або емоційне вигорання, що призводить до погіршення академічної успішності та втрати мотивації й інтересу до наукової діяльності загалом.

Наслідками психологічних викликів стають емоційна нестабільність, відчуття невизначеності, погіршення пам'яті, концентрації уваги й зосередженості. Водночас втрата енергії та емоційне вигорання можуть знизити здатність здобувачів вищої освіти активно займатися дослідницькими проектами, приділяти достатньо часу для написання наукової роботи.

До соціальних викликів в умовах воєнного стану безпосередньо належать вимушене переселення, еміграція, розрив соціальних зв'язків із своїм оточенням, втрати матеріального капіталу тощо. Здобувачі вищої освіти змушені змінювати місце навчання або тимчасово переривати освітній процес, навчатися у некомфортних умовах під час повітряної тривоги, відключення електроенергії чи зв'язку. Втрата соціальної підтримки, ізоляція та відсутність стабільного оточення можуть поглиблювати відчуття самотності й сприяти розвитку депресивних станів. Соціальні наслідки воєнного стану також відображаються в академічній діяльності через обмежений доступ до навчальних ресурсів та неможливість повноцінної участі у студентському житті, що посилює віддаленість між здобувачем вищої освіти та науковою діяльністю.

Не варто забувати й про те, що в умовах воєнного стану здобувачі вищої освіти часто зосереджуються на більш нагальних життєвих завданнях, таких як волонтерство, допомога родині або участь у громадській діяльності. Це призводить до того, що академічні досягнення й наукова діяльність

сприймаються як менш важливі, особливо якщо вони не пов'язані з актуальними соціальними питаннями.

Академічні або освітні виклики виникають як наслідок зниження доступності до матеріалів і ресурсів, ефективної комунікації між здобувачами та викладачами, ускладнення організації наукових досліджень і стажувань, мобільності, планування власної діяльності.

Такі академічні виклики особливо гостро відчуються в умовах воєнного стану, коли традиційні форми навчання і взаємодії стають обмеженими або навіть недоступними. Здобувачі вищої освіти стикаються з труднощами в організації дослідницької роботи через обмежений доступ до картотек, оригінальних текстів, лабораторій, необхідного обладнання, а також через відсутність можливості брати участь у мобільності (стажування, науково-практичні конференції, семінари, вебінари, майстер-класи тощо), які є важливими для їхнього професійного вдосконалення.

Заняття в дистанційній формі навчання не завжди можуть забезпечити повноцінний зворотний зв'язок, що впливає на якість засвоєння матеріалу. Відсутність безпосередньої взаємодії з викладачами й однолітками призводить до зниження мотивації, ускладнює планування навчальної та наукової діяльності, а також обмежень у можливостях формування академічних наукових спільнот, обміну досвідом та напрацювань.

На нашу думку, сьогодні здобувачі вищої освіти стикаються із втратою відчуття перспектив. Невизначеність та помітна нестабільність в країні на різних рівнях та сферах негативно впливають на бачення майбутнього. Неможливість планування завтрашнього дня для майбутніх фахівців утруднює бачення їхніх реальних можливостей здійснення наукової діяльності.

Отже, психологічні, соціальні й академічні (освітні) виклики сьогодення мають комплексний вплив на підтримку мотивації здобувачів вищої освіти до навчання та наукової діяльності. Усвідомлення різних труднощів дозволить розробити ефективні стратегії підтримки мотивації здобувачів вищої освіти до активної діяльності в науковій сфері.

Погоджуємось із С. Єрмаком та Т. Кухар, що «нехтування мотиваційним фактором, використання його епізодично, несистемно рано чи пізно призведе до зниження якісних показників у навчанні. А в умовах воєнної агресії, невизначеності мотивація до навчання набуває особливого значення для забезпечення ефективності та стабільності роботи закладу вищої освіти в цілому» [3, с. 386].

В кризових ситуаціях важливо підтримувати мотивацію здобувачів вищої освіти до наукової діяльності, аби забезпечити безперервний розвиток інтелектуального потенціалу нації, звертати увагу на актуальні проблеми й здійснювати пошук дієвих шляхів їх вирішення. Окрім того, активне залучення майбутніх фахівців до наукових досліджень дозволяє не тільки розвивати їхні професійні компетенції, але й формувати у них критичне мислення, здатність аналізувати складні ситуації, генерувати власні ідеї. Наукові дослідження допомагають здобувачам вищої освіти відчутти соціальну значущість, відповідальність перед суспільством, зробити власний внесок у розвиток технологій, економіки, менеджменту, освіти, медицини тощо.

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців особлива увага приділяється розвитку особистісних якостей, які забезпечують не лише професійну компетентність, але й здатність адаптуватися до умов сучасного світу. У контексті залучення здобувачів вищої освіти до наукової діяльності відбувається паралельно особистісний та професійний розвиток. Так, А. Харківська влучно зауважила, що «особистісний розвиток створює передумови для професійного зростання – здатності майбутнього вчителя фізичної культури розуміти, формулювати і вирішувати власні життєві проблеми і виконувати завдання професійного саморозвитку, проявляти якості, що свідчать про новий, вищий рівень активності, самостійності, особистісної саморегуляції, досягнення сталого успіху в одному або декількох видах діяльності» [8, с. 152].

Під час досліджень активізується аналітичне мислення, здатність систематизувати інформацію та робити обґрунтовані висновки, конструктивно

критикувати наукові погляди інших учених та правильно доводити власну позицію. Здобувачі вищої освіти навчаються генерувати влучні запитання, ідеї, шукати відповіді та розв'язувати проблеми, що стимулює розвиток креативності. Не менш важливим у науковій діяльності є формування навичок самоорганізації, самостійності, відповідальності та самодисципліни в автономному прийнятті рішень. Під час участі у наукових проєктах або спільній роботі з іншими вченими розвиваються комунікаційні навички, уміння співпрацювати в команді та вести наукові дискусії.

Особистісні якості, які розвиваються під час наукової діяльності, відіграють вирішальну роль у формуванні успішного фахівця будь-якої сфери, розширенні горизонту досліджень, дозволяючи здобувачам вищої освіти не тільки використовувати наявні знання, але й створювати нові, створювати власний дослідницький досвід. Для підтримки мотивації до наукової діяльності у здобувачів вищої освіти особистісні якості сприяють більшій концентрації та автономії, роблять майбутніх фахівців конкурентоспроможними, готовими до викликів сучасного світу та здатними створювати інноваційні рішення для вирішення актуальних проблем.

Окремої уваги потребує роль закладів вищої освіти в організації умов для наукової діяльності здобувачів освіти та підтримки їхньої мотивації.

Нам імпонує думка Р. Гришкової, що «слід залучати студентів до науково-пошукової діяльності, починаючи з першого дня в університеті, щоб молоді люди розуміли, що університет – це не тільки освітній заклад для отримання знань. Університет – це осередок розвитку науки, нових технологій, творчої думки, який створює всі умови для навчання й особистісного зростання кожної людини» [2, с. 5-6].

Заклади вищої освіти повинні не лише забезпечувати здобувачів вищої освіти ресурсами та необхідними знаннями, але й створювати середовище, що сприятиме розвитку їхньої ініціативності та активної участі у науковій діяльності. Участь у конференціях, проєктах, грантових програмах, дослідницьких групах та конкурсах дозволяє їм відчути себе частиною світу

молодих науковців. Вирішення суспільно значущих проблем активізує прагнення здобувачів вищої освіти до інновацій, критичного сприйняття дійсності, а також формує більш стійку впевненість у завтрашньому дні.

Як зазначають В. Васюта й В. Васюта, участь здобувачів вищої освіти у різноманітних проєктах і грантах дозволяє їм не лише розкрити свої творчі здібності, а й долучитися до реальних процесів вирішення актуальних суспільних проблем [1, с. 33]. Це особливо важливо в сучасних умовах, коли молодь стикається з новими викликами та обмеженнями, зумовленими війною чи іншими кризовими явищами.

Аналіз науково-педагогічної літератури [1, с. 35; 3; 5; 6; 7] дозволив виокремити головні потреби й прагнення здобувачів вищої освіти для їхньої ефективної підтримки мотивації, які мають реалізовуватися у закладах вищої освіти: чітке інформування по можливості наукової діяльності, види та сфери активності; залучення до досліджуваних проблем у наукових школах; доступність до сучасних наукових ресурсів і технологій; забезпечення умов для самореалізації та розвитку індивідуальних здібностей; визнання отриманих досягнень; матеріальне заохочення (стипендія, гранти, винагороди тощо); додаткові переваги при працевлаштуванні; практична значущість результатів наукових досліджень; престижність та підвищення статусу; можливість участі в міжнародних програмах і проєктах, що сприяє інтернаціоналізації наукової діяльності й дозволяє здобувачам вищої освіти розширити свій досвід та встановити контакти з іноземними однодумцями; можливість публікації результатів досліджень у регіональних, усеукраїнських чи міжнародних виданнях; забезпечення менторської підтримки від досвідчених науковців тощо.

Наукова діяльність, як зазначають В. Васюта та В. Васюта, здатна розвивати у здобувачів вищої освіти «глибину мислення, наукову інтуїцію, формує дослідницькі навички, виховує вміння працювати в колективі»; формувати навички «до самостійного вирішення складних завдань пошукового характеру завдяки отриманому під час здобуття вищої освіти дослідницькому

досвіду»; сприяти «формуванню у студентів фахових компетенцій конкурентоспроможного фахівця» [1, с. 35].

Отже, заклади вищої освіти відіграють важливу роль у створення необхідних умов для підтримки наукової діяльності здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. Насамперед доречно забезпечити доступ до онлайн-ресурсів, аби молоді науковці мали можливість використовувати матеріали з електронних бібліотек, баз даних наукових публікацій та інших.

Уважаємо, що дієвим кроком є й адаптація навчальних програм, введення гнучких графіків занять, збільшення часу на виконання наукових робіт, більш лояльні вимоги до здійснення досліджень, активне залучення провідних науковців до заохочення здобувачів вищої освіти, проведення майстер-класів, консультацій, вебінарів щодо планування та реалізації наукової діяльності. У закладі вищої освіти має панувати комфортна психоемоційна атмосфера, де всі учасники освітнього процесу зможуть вільно обговорювати різні теми, ділитися своїми ідеями, підтримувати та співпереживати. Фінансова допомога здобувачів вищої освіти у контексті підтримки їх мотивації до наукової діяльності обумовлена не лише зменшенням витрат, а й стимулюванням до нових досліджень, авторських відкриттів як усвідомлення затребуваності молодих науковців й їх уключення до плеяди дослідників.

Беззаперечно для підтримки мотивації здобувачів вищої освіти до наукової діяльності провідна роль належить педагогічним і науково-педагогічним працівникам, які мають змогу допомогти майбутнім фахівцям віднайти баланс між навчанням, наукою та особистим життям, побудувати партнерство для вирішення актуальних проблем й обговорень. На нашу думку, співпраця в освітньому процесі сприяє формуванню відкритої академічної спільноти, де кожен буде впевненим, відповідальним, самостійним, відчувати комфорт та злагодженість у колективі.

Викладачі можуть створювати нові формати для проведення занять, які забезпечать інтерактивну участь здобувачів вищої освіти, підтримуючи їхню зацікавленість і мотивацію до наукової діяльності. Серед найбільш

доцільних підходів до підтримки мотивації від викладачів можна виокремити такі:

- науково-дослідницькі проєкти (залучення до пошуку (виокремлення), обговорення й вирішення актуальних проблем, наукового обґрунтування ідей у колективі, групі, парі чи самотійно);

- кейси-технології (критичний аналіз ситуацій, обговорення та визначення дієвих шляхів вирішення проблеми);

- майстер-класи й воркшопи (практичне відпрацювання етапів написання наукової роботи: підбір джерел для опрацювання, формулювання понятійно-термінологічного апарату дослідження, висунення гіпотез, перевірка на плагіат матеріалу тощо);

- мобільність здобувачів вищої освіти (науково-практичні конференції, семінари, симпозиуми, публікації результатів наукових досліджень, їх апробація);

- онлайн-ресурси (курси, вебінари, вправи на онлайн-платформах, застосунки для виконання завдань тощо);

- інтерактивні вправи (активна взаємодія із матеріалом, один із одним, розвиток креативності; перевагу доцільно надавати таким вправам як рольові ігри, ментальні карти, брейнстормінг, дискусії, симуляції тощо);

- ініціювання та розвиток наукових гуртків (пошук однодумців і залучення здобувачів вищої освіти до наукових досліджень).

В умовах воєнного стану мотивація досягнення успіху викладачів та здобувачів вищої освіти, за В. Осипенко та М. Тимовієвою, «визначає любов і захоплення своєю роботою, процесом навчання. Студенти виявляють ініціативу, створюють навколо себе творчу пізнавальну атмосферу. Вони демонструють готовність до успішної, результативної навчально-професійної діяльності. Допомагає успішному навчанню студентів мотивація самоствердження, бажання продемонструвати свої реальні й можливі досягнення» [7]. Позиція вчених свідчить про те, що навіть в умовах воєнного

стану здобувачі вищої освіти прагнуть здобути успіх, що є важливим фактором для їхнього особистісного й професійного зростання.

На думку С. Глушук, Л. Пегусової та С. Пономаренко, мотивація здобувачів вищої освіти в умовах воєнного потребує створення сприятливої атмосфери для взаємодії між учасниками освітнього процесу, формування «позитивної мотивації здобувача освіти». Адже в довгостроковій перспективі страх перед невдачами та їхніми наслідками може призвести до повного зникнення інтересу до навчання» [6, с. 160]. Тому потрібно заохочувати майбутніх фахівців до самореалізації та вірити у власну здатність долати труднощі та досягати успіху.

Здобувачі вищої освіти, які розуміють свої здібності, рівень знань і навичок, здатні спиратися на власний досвід (успіхи й невдачі), фокусуються на перевагах і можуть чітко формувати цілі й досягати їх різними шляхами, мають високу професійну самоідентифікацію та самооцінку. Це, зі свого боку, дозволяє їм швидше та ефективніше досягати результатів своєї діяльності, отримувати реальні здобутки відповідно до своїх очікувань [4, с. 247].

Підтримка мотивації майбутніх фахівців до наукової діяльності стимулює активне залучення до усвідомлення своєї значущості, необхідності «забезпечити неперервність їхнього професійного самовдосконалення» [8, с. 152]. Здобувачі вищої освіти, залучені до наукових досліджень, не тільки розвивають свої інтелектуальні здібності та професійні компетенції, але й формують стійке почуття відповідальності за результати своєї роботи, що важливо в умовах змін і викликів сучасності.

Висновок. Підтримка мотивації здобувачів вищої освіти до наукової діяльності в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим завданням, яке потребує цілеспрямованого залучення та стимулювання їх до наукових пошуків. Це дозволить підвищити рівень їхньої наукової продуктивності, сприятиме розвитку особистісних та професійних якостей, таких як самостійність, ініціативність, відповідальність, самодисципліна та здатність приймати рішення в умовах майбутньої невизначеності.

У системі професійної підготовки умови для активного залучення здобувачів до наукової діяльності заклад вищої освіти, зокрема викладацький склад, має створити необхідні умови для підтримки їхньої мотивації, зокрема

Забезпечення мотивації здобувачів вищої освіти до наукової діяльності, особливо в умовах воєнного стану, стає важливим чинником для створення нового покоління висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно діяти в умовах нестабільності. Це формує їхню готовність до швидкої адаптації, прийняття нових викликів і виконання професійних завдань на високому рівні.

Перспективи подальших досліджень у сфері підтримки мотивації здобувачів вищої освіти до наукової діяльності в умовах воєнного стану вбачаємо у вивченні психологічних аспектів впливу війни на мотивацію здобувачів освіти до наукової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Васюта В. Б., Васюта В. В. Роль наукової діяльності здобувача вищої освіти у формуванні компетентностей сучасного фахівця. Наукові записки Малої академії наук України. 2024. Вип. 2 (27). С. 29–39. DOI: <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2023-27-04> (дата звернення: 14.09.2024).

2. Гришкова Р.О. Залучення студентів до науково-пошукової діяльності. Ольвійський форум–2023: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Радіаційна і техногенно-екологічна безпека людини та довкілля : стан, шляхи і заходи покращення : матеріали XVII Міжнар. наук. конф. (м. Миколаїв, 15–18 черв. 2023 р.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С. 3–6.

3. Кухар Т., Єрмак С. Система мотивації здобувачів вищої освіти в умовах невизначеності. Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 квіт. 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. С. 383–386.

4. Никоненко О., Лимарева І. (2024). Соціально-психологічні чинники формування мотивації досягнень в умовах війни. Вчені записки Університету «КРОК». 2024. Вип. 1(73). С. 244–253. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-244-253> (дата звернення: 16.09.2024).

5. Піменова О.О., Гапончук О.М. Мотивація до навчання студентів в умовах воєнного стану. Габітус. 2023. Вип. 47. С. 36–39. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/47-2023/5.pdf> (дата звернення: 14.09.2024).

6. Пономаренко С., Пегусової Л., Глущук С. Мотивація та налаштування здобувачів освіти на навчання в умовах воєнного стану. Матеріали VI Міжнародного симпозиуму «Освіта і здоров'я підростаючого покоління»: Зб. наук. праць / за ред. Білик В.Г. Київ : Алатон, 2024. Вип. 6. С. 159–161.

7. Тимофієва М., Осипенко В. Мотивація до навчання під час війни для викладачів та студентів. 2022. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/motyvacziya-do-navchannya-pid-chas-vijny-dlya-vykladachiv-ta-studentiv/> (дата звернення: 14.09.2024).

8. Харківська А. А. Мотивація майбутніх учителів фізичного виховання до професійної діяльності та саморозвитку. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Сер. : Педагогічні науки : зб. наук. пр. / ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2017. № 153. С. 150–155. URL: <http://repository.khpa.edu.ua//jspui/handle/123456789/634> (дата звернення: 18.09.2024).

9. Харківська А. А. Формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери. Науковий журнал Хортицької національної академії. Запоріжжя, 2021. Вип. 2(5). С. 177–187. URL: <http://repository.khpa.edu.ua//jspui/handle/123456789/3657> (дата звернення: 17.09.2024).

References:

1. Vasiuta, V. B., & Vasiuta, V. V. (2024). Rol naukovoї diialnosti zdobuvacha vyshchoї osvity u formuvanni kompetentnosti suchasnoho fakhivtsia [The role of

scientific activity of a higher education acquirer in the formation of the competences of a modern specialist]. *Naukovi zapysky Maloi akademii nauk Ukrainy – Scientific Notes of Junior Academy of Sciences of Ukraine*. 2 (27). 29–39. Retrieved from <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2023-27-04> [in Ukrainian].

2. Hryshkova, R.O. (2023). Zaluchennia studentiv do naukovo-poshukovoi diialnosti [Involvement of students in research activities]. *Olviiskyi forum–2023: stratehii krain Prychornomorskoho rehionu v heopolitychnomu prostori. Radiatsiina i tekhnohenno-ekolohichna bezpeka liudyny ta dovkillia : stan, shliakhy i zakhody pokrashchennia – Olbia Forum 2023: Strategies of the Black Sea Region Countries in the Geopolitical Space. Radiation and technogenic-ecological safety of people and the environment: state, ways and measures to improve*. Mykolaiv, 3–6 [in Ukrainian].

3. Kukhar, T., & Yermak, S. (2024). Systema motyvatsii zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh nevyznachenosti [The system of motivation of higher education applicants in conditions of uncertainty]. *Aktualni pytannia teorii ta praktyky v haluzi prava, osvity, sotsialno-humanitarnykh ta povedinkovykh nauk v umovakh voiennoho stanu – Topical issues of theory and practice in the field of law, education, social sciences, humanities and behavioural sciences under martial law*. Chernihiv, 383–386 [in Ukrainian].

4. Nykonenko, O., & Lymareva I. (2024). Sotsialno-psykholohichni chynnyky formuvannia motyvatsii dosiahnen v umovakh viiny [Socio-psychological factors in the formation of motivation for achievements in wartime]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Science Notes of KROK University*. 1(73), 244–253. Retrieved from <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-244-253> [in Ukrainian].

5. Pimenova, O.O., & Haponchuk, O.M. (2023). Motyvatsiia do navchannia studentiv v umovakh voiennoho stanu [Motivation of students for studying in times of martial law]. *Habitus*. 47, 36–39. Retrieved from <http://habitus.od.ua/journals/2023/47-2023/5.pdf> [in Ukrainian].

6. Ponomarenko, S., Piehusovoi, L., & Hlushchuk, S. (2024). Motyvatsiia ta nalashtuvannia zdobuvachiv osvity na navchannia v umovakh voiennoho stanu [Motivation and attitude of students to study under martial law]. *Materialy VI*

Mizhnarodnoho sympoziumu «Osvita i zdorovia pidrostaiuchoho pokolinnia» – Materials of the VI International Symposium «Education and Health of the Younger Generation». Kyiv, 159–161 [in Ukrainian].

7. Tymofiiieva, M., & Osypenko, V. (2022). Motyvatsiia do navchannia pid chas viiny dlia vykladachiv ta studentiv [Motivation to study during the war for teachers and students]. Retrieved from <https://www.bsmu.edu.ua/blog/motyvacziya-do-navchannya-pid-chas-vijny-dlya-vykladachiv-ta-studentiv/> [in Ukrainian].

8. Kharkivska, A. A. (2017). Motyvatsiia maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannia do profesiinoi diialnosti ta samorozvytku [Motivation of future physical education teachers for professional activity and self-development]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*. 153, 150–155. Retrieved from <http://repository.khpa.edu.ua//jspui/handle/123456789/634> [in Ukrainian].

9. Kharkivska, A. A. (2021). Formuvannia emotsiinoho intelektu u maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Formation of emotional intelligence in future social sphere professionals]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii – Scientific journal of Khortytsia National Academy*. Zaporizhzhia, 2(5), 177–187. Retrieved from <http://repository.khpa.edu.ua//jspui/handle/123456789/3657> [in Ukrainian].

УДК 37.091.64:004]-044.922”364”(045)

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ІНФОРМАТИКИ
ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЦИФРОВОЇ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ
У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ**

© Степанець І., Щербак І.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-4

Стаття присвячена трансформації змісту підручників з інформатики для підвищення цифрової готовності учнів у кризових ситуаціях, зокрема в умовах війни, пандемій або природних катастроф. У дослідженні розглядається важливість адаптації навчальних матеріалів, які не лише передають теоретичні знання, а й орієнтовані на розвиток практичних

навичок самостійного навчання, роботи з цифровими технологіями й вирішення реальних проблем. Стаття також підкреслює важливість розвитку цифрової культури учнів, що включає навички безпеки в Інтернеті та етичного використання цифрових медіа. Зокрема, вона акцентує увагу на необхідності поєднання класичних й інноваційних підходів, використанні сучасних технологій для поліпшення якості навчання та адаптації підручників до вимог цифрової епохи. Досліджує вплив еволюції підручників з інформатики на процес навчання та підготовку майбутніх фахівців у сфері інформаційних технологій. Автори висвітлюють значення підручників як ключового інструменту у формуванні компетентностей здобувачів освіти, а також у контексті забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Підкреслює важливість створення збалансованих підручників, які поєднують у собі теоретичні знання з практичними вміннями, а також ураховують індивідуальні особливості учнів. Науковці розглядають виклики, з якими стикається сучасна освіта в контексті швидкого розвитку технологій та динамічних змін у суспільстві. В статті акцентовано на необхідності адаптації навчальних програм та підручників з інформатики до потреб сучасного цифрового світу, уключаючи в себе навички роботи з веб-технологіями, аналізу даних, кібербезпеки й інших актуальних тем.

Ключові слова: інформатика, цифровізація, еволюція підручників, класичні та сучасні підходи, адаптація освітніх матеріалів.

Stepanets I., Shcherbak I. «Transforming the content of computer science textbooks to increase students' digital readiness in crisis situations».

The article is devoted to the transformation of computer science textbooks content to increase students' digital readiness in crisis situations, including war, pandemics, or natural disasters. The study examines the importance of adapting educational materials that not only impart theoretical knowledge but also focus on the development of practical skills of self-study, working with digital technologies, and solving real-world problems. The article also emphasizes the importance of developing students' digital culture, which includes Internet safety skills and ethical use of digital media. In particular, it emphasizes the need to combine classical and innovative approaches, use modern technologies to improve the quality of learning, and adapt textbooks to the requirements of the digital age. The author explores the impact of the evolution of computer science textbooks on the learning process and training of future IT professionals. The author highlights the importance of textbooks as a key tool in the formation of students' competencies, as well as in the context of ensuring their competitiveness in the labor market. The author emphasizes the importance of creating balanced textbooks that combine theoretical knowledge with practical skills and take into account the individual characteristics of students. The researcher examines the challenges faced by modern education in the context of rapid technological development and dynamic changes in society. She emphasizes the need to adapt computer science curricula and textbooks to the needs of the modern digital world, including skills in web technologies, data analysis, cybersecurity, and other relevant topics.

Keywords: computer science, digitalization, evolution of textbooks, classical and modern approaches, adaptation of educational materials.

В умовах воєнного стану та інших кризових ситуацій, коли звичний освітній процес порушується, надзвичайно важливо забезпечити учнів можливістю отримувати якісну освіту в будь-яких умовах. Одним із ключових факторів, що підтримують безперервність навчання, є цифрова готовність учнів та наявність адаптованих навчальних матеріалів. Зокрема, підручники з інформатики, які не лише навчають основ цифрової грамотності, а й сприяють

розвитку навичок самонавчання, стають важливим інструментом для підтримки освітньої стійкості.

Актуальність цього дослідження полягає у вивченні того, як зміни у змісті й структурі підручників з інформатики можуть підвищити адаптивність і гнучкість учнів в умовах дистанційного або змішаного навчання, що є критично важливим у кризових ситуаціях. Зміст, що орієнтований на цифрові навички та адаптацію до швидких змін, допомагає учням ефективніше пристосовуватися до нових реалій навчання. Це дослідження важливе для розробників навчальних програм, освітніх реформаторів і викладачів, які прагнуть забезпечити доступну й ефективну освіту навіть у найскладніших умовах.

Підручники з інформатики є важливою складовою освітнього процесу, відображаючи не лише основні концепції та технічні аспекти, а й віддзеркалюючи підхід, що змінюється до вивчення інформаційних технологій. Протягом останніх десятиліть спостерігалася значна еволюція у змісті, методиках навчання та форматах підручників з інформатики.

Інформатика як наука та навчальна дисципліна відіграє ключову роль у підготовці фахівців, здатних ефективно працювати в умовах сучасного цифрового суспільства. У цьому контексті підручники з інформатики стають невід'ємним елементом освітнього процесу. Значення цих підручників полягає не лише в передачі базових знань і навичок, але й у формуванні критичного мислення, здатності до інновацій та адаптації до швидко змінюваних технологічних умов. Від якості навчальної літератури залежить рівень підготовки майбутніх спеціалістів, їх здатність ефективно працювати в різних галузях, від інформаційних технологій до наукових досліджень і бізнесу.

Сучасна інформатика швидко розвивається, упроваджуючи нові технології та методи, що вимагає постійного оновлення навчальних матеріалів. Однак, традиційні підручники часто не встигають за цими змінами, що створює розрив між знаннями, які отримують здобувачі освіти, та реальними потребами ринку праці. Це викликає необхідність у переосмисленні підходів до створення

навчальної літератури, інтеграції новітніх методів викладання та технологій у підручники з інформатики.

У світлі цих викликів, важливо розглянути, як підручники з інформатики еволюціонували від класичних підходів до сучасних, і як ці зміни впливають на якість освіти. Це включає аналіз ключових аспектів, таких як структурованість і послідовність викладу матеріалу, баланс між теоретичним та практичним компонентами, використання інтерактивних і мультимедійних ресурсів, адаптивність до індивідуальних потреб учнів, а також відповідність сучасним освітнім стандартам та вимогам ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації в галузі освіти й інформатики свідчать про зростаючу увагу до інтерактивності, візуалізації та інтерактивних форматів навчання. Технології віртуальної та розширеної реальності, а також штучний інтелект, активно впроваджуються в сучасні підручники з інформатики з метою покращення засвоєння матеріалу та залучення учнів до активного навчання.

Розвиток підручників з інформатики у світовій практиці був детально досліджений у працях таких вчених, як Джон Гуттаг, автор книги «Introduction to Computation and Programming Using Python» [11], та Баррі Бурд, автор підручника «Java For Dummies» [10]. Ці роботи закладають міцну теоретичну основу й забезпечують глибоке розуміння фундаментальних принципів інформатики.

В українському контексті важливі дослідження та публікації належать А. Гуржію, І. Зварич, Л. Карташова, В. Лапінський [2, 4], які зробили вагомий внесок у розвиток національної навчальної літератури з інформатики. Їхні підручники були основними в освітньому процесі в українських школах й університетах, забезпечуючи ґрунтовне розуміння базових принципів програмування, алгоритмів і структур даних.

Теоретико-методологічними основами створення сучасного підручника вивчали А. Олійник, О. Романшина, Т. Тихонова та ін. Суттєвим внеском у розвиток змісту та структури підручника інформатики стали дослідження

В. Лапінський, І. Регейло, Н. Самойленко, Л. Семко, та ін. Створенням та використанням електронного підручника займалися такі науковці, як В. Вембер, О. Косовець, Н. Морзе, та ін.

Методи навчання інформатики, створення, використання цифрових освітніх ресурсів, а також ефективність дистанційного навчання в умовах пандемії та інших кризових ситуаціях вивчали І. Жалдак, С. Лапінська, О. Малахова, В. Руденко, О. Співаковський, Ю. Триус та ін. Їх роботи спрямовані на розробку методичних підходів до цифрового навчання, що підтримують автономність учнів.

Проте залишається недостатньо вивченою проблема інтеграції сучасних технологій у підручники та адаптації їх до швидко змінюваних вимог ринку праці та освітніх стандартів.

Метою статті є дослідження трансформації змісту підручників з інформатики для забезпечення високої цифрової готовності учнів у кризових ситуаціях, зокрема в умовах воєнного стану. Проаналізувати, як зміни у структурі, змісті й форматі навчальних матеріалів можуть сприяти розвитку адаптивних навичок, необхідних для навчання в умовах обмеженого доступу до традиційних освітніх ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні кризи, зокрема війна, пандемії та природні катастрофи, вимагають адаптації освітніх систем до нових умов, що стали можливими завдяки розвитку цифрових технологій. Одним із основних завдань цієї трансформації є зміна змісту підручників з інформатики, що повинні не лише передавати базові знання про інформаційні технології, але й підвищувати цифрову готовність учнів до дії в умовах невизначеності, зокрема під час кризових ситуацій. Підвищення цієї готовності вимагає від навчальних матеріалів гнучкості та здатності до швидкої адаптації, що дозволяє учням ефективно використовувати технології для самонавчання та комунікації, навіть за відсутності традиційного навчання.

Зміст підручників з інформатики в умовах воєнного стану має включати елементи, що дозволяють учням працювати в автономному режимі, коли

фізична присутність у школі стає неможливою. Інтерактивні модулі, які дозволяють самостійно опрацювати матеріал, а також додаткові ресурси для онлайн-досліджень, можуть стати основою навчання в таких умовах. Це включає впровадження принципів навчання через проекти, де учні отримують завдання, що вимагають застосування технологій для вирішення реальних проблем, наприклад, створення програм для моніторингу або картографування даних у разі природних катастроф чи воєнних дій.

А. Харківська влучно зазначає, що сучасні підручники «адаптовані до потреб та запитів сучасних дітей, які спрямовані на підтримку мотивації та інтересу до вивчення інформатики, опрацювання навичок роботи з цифровими технологіями, надають диференційовані завдання, де здобувачі можуть продемонструвати свої здібності» [7, с. 566].

Зміст підручників має змінюватися так, щоб кожен розділ орієнтувався на розвиток практичних навичок. Це включає навчання основам програмування, робототехніки та використанню різноманітних цифрових інструментів, які допомагають учням адаптуватися до нових реалій. Наприклад, розділи, що висвітлюють використання інструментів для комунікації, таких як месенджери та соціальні мережі, мають включати додаткові роз'яснення з питань безпеки інформації та захисту даних.

Зміст підручників повинен також орієнтувати учнів на глобальні технологічні тенденції, що включають використання штучного інтелекту, блокчейн-технологій та інших інновацій, які можуть стати вирішальними у вирішенні кризових завдань. Оскільки у кризових умовах особливо важливими є комунікація, обмін даними й спільна робота, підручники мають зосереджуватись на розвитку навичок, які сприяють глобальній співпраці через цифрові інструменти.

Класичні підручники з інформатики зазвичай використовують традиційні методи навчання, такі як текстові пояснення, вправи та приклади. Однак, з поширенням комп'ютерів та Інтернету, стали доступнішими інтерактивні та мультимедійні засоби навчання. Сучасні підручники з інформатики часто

використовують відеоуроки, інтерактивні вправи, віртуальні лабораторії та інші інноваційні методи навчання.

Професія вчителя, особливо в наш час, схильна до змін: змінюється суспільство, в наше життя входять нові технології, зокрема цифрові, які вимагають нових компетентностей, зокрема цифрової. Саме тому питання визначення та опису цифрової компетентності, які б урахували зміст діяльності педагога в цифровому освітньому середовищі перебувають у центрі уваги інститутів Європейського Союзу, які досліджують процеси розвитку національних систем освіти. Наприкінці 2017 року Управління науки й освіти Європейської Комісії розробило профіль цифрової компетентності педагога (DigCompEdu), який є зразковим. DigCompEdu спрямований на освітян усіх рівнів освіти, починаючи з дошкільного дитинства та закінчуючи вищою освітою та освітою дорослих. Уніфікація системи цифрової компетентності має на меті поширення практики підготовки та підвищення кваліфікації педагогів в умовах діджиталізації, що сприятиме забезпеченню рівного доступу всіх здобувачів освіти до ресурсів освіти, підвищенню якості навчання, професійного розвитку педагогів, більш ефективному управлінню освітою [9].

Зараз простежуються тенденції, які щоразу гостро виявляються в сучасному інформатизованому суспільстві. По-перше, експоненційне збільшення обсягів інформації, що циркулює в сфері сприйняття дитини, і формування в неї нових психофізіологічних особливостей світосприйняття. Це призводить до зменшення тривалості довільної уваги дитини та спонтанне перемикавання її між видами діяльності. Такі явища відзначає практично кожний учитель, їх можна трактувати по-різному, проте не можна ігнорувати. По-друге, іншою особливістю сучасного стану соціуму є інформаційно технологічна (ІТ) підтримка подання інформації у найбільш доступній для дитини формі – мультимедійній (стереозвук, тривимірне відео тощо), за якої все більш стає незатребуваним уміння сприймати друкований текст та його осмислення. Разом з тим, вербальне подання відомостей у формі друкованого тексту залишається і, напевне, ще досить довго залишатиметься, найбільш точним і однозначним.

Отже, виникає певна суперечність між тим, як інформація подається завдяки цифровому оточенню, розвитку ІТ і сприймається дитиною в повсякденному житті, та необхідністю опрацювання нею навчального матеріалу, поданих у традиційному друкованому вигляді [4].

Тому особливу роль інформаційно-комунікаційних технологій у забезпеченні якості освітнього процесу обумовлена їх можливостями при впровадженні інноваційних педагогічних технологій навчання, стимулюванні розвитку дидактики та методики. Зокрема інтенсивне використання дистанційних технологій навчання стає можливим завдяки стрімкому розповсюдженню Інтернет-технологій. Розвиток нових технологій мультимедіа, комп'ютерної графіки та тренажерних систем, а також методів та алгоритмів компресії цифрових даних, дали поштовх до створення методики навчання шляхом «занурення» у віртуальну реальність, що імітує середовище професійної діяльності [1].

Важливим аспектом еволюції підручників з інформатики є адаптація до потреб різних типів учнів. Наприклад, підручники можуть містити розділи з розширеним поясненням для тих, хто потребує додаткової підтримки, або завдання для розвитку критичного мислення для обдарованих учнів.

Еволюція друкованих підручників з інформатики відображає загальний розвиток цієї галузі від її зародження до сьогодення. Основні етапи зародження підручника з інформатики від друкованого до електронного:

1950-ті –1960-ті роки

У цей період інформатика тільки зароджувалася як наука. Перші підручники з інформатики були спрямовані на виклад основ програмування та алгоритмів. Важливим прикладом була книга «Програмування на машині» (1960) від Мавріса Вілкса, яка була однією з перших, що пояснювала базові концепції програмування на ЕОМ.

1970-ті – 1980-ті роки

У 1970-ті роки з'являються підручники, які охоплюють ширший спектр тем, включаючи структури даних, операційні системи, мови програмування. Важливою роботою цього періоду включають серію «Арт програмування» від Дональда Кнута, яка стала фундаментом для багатьох наступних курсів і підручників.

1980-ті – початок 1990-х років

Перші підручники з інформатики в Україні з'явилися в кінці 1980-х років. Вони були спрямовані на виклад основ програмування, роботи з персональними комп'ютерами, які почали впроваджуватися в школах. Ранні видання часто використовували матеріали з радянських підручників, адаптуючи їх до українських реалій. Ці підручники мали чітку лінійну структуру, формальний виклад матеріалу та відсутність інтерактивних компонентів.

Середина 1990-х – початок 2000-х років

У 1990-ті роки підручники з інформатики стали більш стандартизованими, часто прив'язаними до конкретних навчальних програм. З'являються підручники, присвячені окремим галузям інформатики, таким як штучний інтелект, комп'ютерні мережі, бази даних.

З проголошенням незалежності України в 1991 році почалося формування національної системи освіти, що включало створення власних підручників з інформатики. Також у цей період друкувалися підручники, що охоплюють базові концепції інформатики, програмування на мовах Pascal, Basic, а пізніше – C++. Підручники стали більш структурованими і відповідали новим освітнім програмам, затвердженим Міністерством освіти України.

Середина 2000-х – початок 2010-х років

В цей період підручники з інформатики починають інтегруватися з іншими науками, такими як біоінформатика, когнітивні науки, економіка. Вони починають включати нові теми, такі як мережеві технології, бази даних, веб-розробка та стають більш прикладними і орієнтованими на вирішення реальних завдань. Починається використання в підручниках мов програмування Java,

Python, які стали популярними серед освітян. Важливі видання цього періоду включають роботи авторів, таких як Юрій Дорошенко, Валерій Бойчук, які створили підручники, що стали основою для навчання в закладах загальної середньої і вищої освіти.

2010-ті – 2020-ті роки

Незважаючи на розвиток цифрових ресурсів, друковані підручники залишаються важливими. Сучасні підручники з інформатики в Україні часто включають додаткові матеріали у вигляді онлайн-курсів, інтерактивних симуляторів, платформ для програмування. Актуальні видання містять теми з кібербезпеки, великих даних, машинного навчання та квантових обчислень. Активно розвивається співпраця з міжнародними освітніми проектами, такими як Code.org, що сприяє впровадженню новітніх методик навчання. Важливою тенденцією є підвищення уваги до етичних аспектів інформатики, таких як приватність даних, етика штучного інтелекту. Також велика увага приділяється сучасним мовам програмування та технологіям, таким як робототехніка, кібербезпека, штучний інтелект. Підручники мають гнучку структуру, що дозволяє викладачам адаптувати матеріал під свої потреби й особливості навчальної програми.

Еволюція підручників з інформатики відображає поступовий перехід від адаптації радянських методик до створення власної сучасної системи освіти, яка активно інтегрує новітні технології та підходи до навчання. Це дозволяє здобувачам освіти отримувати знання, необхідні для успішної кар'єри в сучасному цифровому світі.

Погоджуємось із А. Прокопенко щодо ключових вимог до електронних підручників з інформатики: «адаптованість до вікових й індивідуальних потреб здобувачів освіти; актуальність змістового наповнення; інтерактивність і висока практична спрямованість; доступність та легкість у використанні; можливість взаємодіяти й отримувати зворотний зв'язок» [6, с. 1335].

Інтеграція сучасних комп'ютерних технологій в освітній процес відкриває нові можливості для навчання та підвищення якості освіти в цілому. Програми

реформування освіти спрямовані на підвищення ефективності навчання шляхом використання інтерактивних електронних засобів, таких як електронні підручники та інші освітні ресурси. Необхідно зазначити, що сучасне покоління студентів й учнів вже звикло до використання інтернету та інших інформаційних технологій у повсякденному житті. Вони активно користуються цифровими ресурсами для здобуття знань та розвитку своїх навичок. Тому, створення електронних підручників стає актуальною та нагальною потребою, що відповідає вимогам часу та потребам сучасного освітнього середовища [5].

Наступним розглянемо саме класичні та сучасні підходи до створення підручників з інформатики.

Класичні та сучасні підходи до написання українських підручників з інформатики відображають еволюцію освітніх методик і технологій, які використовуються в освітньому процесі. Класичні підходи до написання підручників з інформатики в Україні зазвичай характеризуються структурованим та послідовним викладом матеріалу. Вони орієнтовані на поступове освоєння знань, починаючи з основ і рухаючись до більш складних концепцій. Такий підхід передбачає велику кількість теоретичного матеріалу, формальних визначень та доказів. Наприклад, класичні підручники часто починаються з розгляду історії інформатики, основ алгоритмізації та програмування на мовах, таких як Pascal або Basic. Велика увага приділяється структурам даних, алгоритмам, математичним основам інформатики та принципам роботи комп'ютерних систем. Важливі приклади таких підручників включають роботи Йосип Ривкінда, які стали основою для багатьох освітніх програм у школах та університетах України. Вони забезпечують глибоке розуміння теоретичних основ інформатики, що є ключовим для формування логічного мислення та фундаментальних знань у цій галузі.

Сучасні підходи до написання підручників з інформатики в Україні суттєво відрізняються від класичних. Вони характеризуються інтеграцією сучасних технологій та мультимедійних компонентів в освітній процес. Сучасні

підручники часто доповнені відеоуроками, інтерактивними симуляціями та онлайн-ресурсами. Це дозволяє учням краще зрозуміти складні концепції через візуальні та інтерактивні матеріали. Наприклад, сучасні підручники можуть містити QR-коди, які ведуть до додаткових матеріалів або відеоуроків, що значно полегшує засвоєння інформації. Велика увага приділяється практичному аспекту навчання. Завдання орієнтовані на розробку проєктів, вирішення реальних проблем, що готує здобувачів освіти до професійної діяльності. Викладаються сучасні мови програмування, такі як Python, JavaScript та Java, що забезпечує актуальність знань та можливість їхнього практичного застосування. Наприклад, сучасні підручники можуть містити розділи, присвячені веб-розробці, робототехніці, машинному навчанню та кібербезпеці. Вони також включають матеріали, спрямовані на розвиток м'яких навичок, таких як командна робота та управління проєктами.

Водночас, у структурі й змісті підручника з інформатики особливу роль відіграють різні види й форми завдань, які «стимулюють розвиток критичного мислення, творчих здібностей, підтримку мотивації здобувачів освіти до опанування цифрових технологій і підготувати до активної діяльності в умовах цифрового суспільства» [8, с. 1442].

Крім того, сучасні підручники мають гнучку структуру, що дозволяє викладачам адаптувати матеріал під свої потреби та особливості навчальної програми. Тематику можна вивчати в різному порядку, що забезпечує більш індивідуалізований підхід до навчання. Сучасні підручники також швидко адаптуються до нових тенденцій та технологій, уключаючи теми з великих даних, штучного інтелекту та Інтернету речей. Це дозволяє здобувачам отримувати актуальні знання, необхідні для успішної кар'єри в сучасному цифровому світі.

Отже, класичні підручники з інформатики в Україні закладають міцну теоретичну основу, тоді як сучасні підходи роблять навчання більш інтерактивним, практичним та адаптованим до швидко змінюваних технологій.

Обидва підходи мають свої переваги й можуть бути ефективно використані в залежності від цілей навчання та рівня підготовки студентів.

Висновки. Трансформація змісту підручників з інформатики є необхідною умовою для забезпечення ефективного навчання та розвитку цифрової готовності учнів, особливо в умовах кризових ситуацій, таких як війна, пандемії або природні катастрофи. Підвищення цифрової готовності вимагає не лише оновлення змісту навчальних матеріалів, а й значної адаптації підходів до викладання інформатики, що дозволяє учням не тільки отримувати теоретичні знання, а й застосовувати їх на практиці в реальних ситуаціях. Зміст підручників має бути спрямований на розвиток навичок самостійного навчання, що дозволяє учням адаптуватися до нових умов, працюючи в автономному режимі, без постійної допомоги вчителя та в умовах обмеженого доступу до ресурсів. Еволюція підручників з інформатики в Україні відображає загальні тенденції розвитку освіти та технологій. Вона свідчить про постійні зміни у способах навчання і викладання інформатики. Класичні підручники закладають міцну теоретичну основу, тоді як сучасні підходи роблять навчання більш інтерактивним і практичним. Тому підручники стають більш інтерактивними, візуально привабливими та адаптованими до потреб різних типів здобувачів освіти. Подальший розвиток підручників з інформатики має враховувати швидко змінювані вимоги ринку праці, новітні технології та інноваційні методи навчання. Перспективними напрямками є інтеграція з онлайн-ресурсами, використання гейміфікації та адаптація матеріалів до індивідуальних потреб учнів. Однак, важливо пам'ятати, що жоден формат підручника не може замінити якісного вчителя, який вміє створити стимулююче навчальне середовище та підтримати кожного учня в його освітньому шляху.

Список використаних джерел:

1. Вембер В. П. Методичні основи проектування та використання електронного підручника з інформатики для загальноосвітньої школи : автореф.

дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ. 2008. 20 с.

2. Гуржій А. М., Карташова Л. А., Лапінський В. В. Інформатизація загальної середньої освіти в Україні. *Modern achievements of science and educations* : зб. пр. XIII Міжнар. наук. конф.. Хмельницький : ХНУ, 2018. С. 9–13.

3. Зварич І. В., Гуржій А. М. Основи програмування на Python. Київ : Освіта, 2021.

4. Лапінський В. В., Регейло І. Ю. Нові підходи до подання навчального матеріалу в підручнику з інформатики. *Проблеми сучасного підручника*. Київ : Педагогічна думка, 2014. Вип. 14. С. 356–365.

5. Похмурська В. В., Романишина О. Я. Розробка інтерактивного онлайн-посібника з інформатики в 7 класі. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи*. 2024. № 13. С. 69–72.

6. Прокопенко А. О. Підвищення якості проведення занять з інформатики шляхом використання електронного підручника. *Вісник науки та освіти. Сер. Педагогіка*. 2024. № 5 (23). С. 1331–1339. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5\(23\)-1331-1339](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5(23)-1331-1339) (дата звернення: 18.09.2024).

7. Харківська А. Модернізація підручника з інформатики Нової української школи в умовах діджиталізації (5-7 класи). *Перспективи та інновації науки. Сер. Педагогіка*. 2024. № 5(39). С. 562–571. DOI: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/11639> (дата звернення: 18.09.2024).

8. Харківська А. Роль підручника з інформатики у контексті практичного аспекту формування інформаційно-цифрової компетентності. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 6(34). С. 1437–1444. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-1437-1444](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1437-1444) (дата звернення: 18.09.2024).

9. Харківська А. А. Формування та розвиток цифрової компетентності педагога в системі навчання впродовж життя – вимога часу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. праць / Українська інженер.-пед. акад. Харків, 2020. № 66. С. 98–105. URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6318/1/12.pdf> (дата звернення: 18.09.2024).

10. Burd B. *Java For Dummies. For Dummies*, 2017. 432 p.

11. Gutttag J. *Introduction to Computation and Programming Using Python*. MIT Press, 2020. 690 p.

References:

1. Vember, V. P. (2008). *Metodychni osnovy proektuvannia ta vykorystannia elektronnoho pidruchnyka z informatyky dlia zahalnoosvitnoi shkoly* [Methodical bases of designing and using an electronic textbook on computer science for secondary school]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv. 20 [in Ukrainian].

2. Hurzhii, A. M., Kartashova, L. A., & Lapinskyi, V. V. (2018). *Informatyzatsiia zahalnoi serednoi osvity v Ukraini* [Informatization of general secondary education in Ukraine]. *Modern achievements of science and educations*. Khmelnytskyi. 9–13 [in Ukrainian].

3. Zvarych, I. V., & Hurzhii, A. M. (2021). *Osnovy prohramuvannia na Python* [Fundamentals of Python programming]. Kyiv, [in Ukrainian].

4. Lapinskyi, V. V., & Reheilo, I. Yu. (2014). *Novi pidkhody do podannia navchalnoho materialu v pidruchnyku z informatyky* [New approaches to the presentation of educational material in a computer science textbook]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka – Problems of the modern textbook*. Kyiv, 14, 356–365 [in Ukrainian].

5. Pokhmurska, V. V., & Romanyshyna, O. Ya. (2024). *Rozrobka interaktyvnoho onlain-posibnyka z informatyky v 7 klasi* [Development of an interactive online tutorial on computer science in 7th grade]. *Suchasni tsyfrovi tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektyvy* –

Modern digital technologies and innovative teaching methods: experience, trends, prospects, 13, 69–72 [in Ukrainian].

6. Prokopenko, A. O. (2024). Pidvyshchennia yakosti provedennia zaniat z informatyky shliakhom vykorystannia elektronnoho pidruchnyka [Improving the quality of the classes in informatics by using electronic textbooks]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*. 5 (23), 1331–1339. doi [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5\(23\)-1331-1339](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5(23)-1331-1339) [in Ukrainian].

7. Kharkivska, A. (2024). Modernizatsiia pidruchnyka z informatyky Novoi ukrainskoi shkoly v umovakh didzhytalizatsii (5-7 klasy) [Modernisation of the informatics textbook for the New Ukrainian School in the conditions of digitisation (for 5-7 Grades)]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science*. 5(39), 562–571. doi <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/11639> [in Ukrainian].

8. Kharkivska, A. (2024). Rol pidruchnyka z informatyky u konteksti praktychnoho aspektu formuvannia informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti [The role of a computer science textbook in the context of the practical aspect of forming information and digital competence]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific innovations and advanced technologies*. 6(34), 1437–1444. doi [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-1437-1444](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1437-1444) [in Ukrainian].

9. Kharkivska, A. A. (2020). Formuvannia ta rozvytok tsyfrovoy kompetentnosti pedahoha v systemi navchannia vprodovzh zhyttia – vymoha chasu [Formation and development of digital competence of a teacher in the system of lifelong learning is a requirement of the time]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education*. Kharkiv, 66, 98–105. Retrieved from <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6318/1/12.pdf>. [in Ukrainian].

10. Burd, B. (2017). *Java For Dummies*. For Dummies, 432 [in English].

11. Gutttag, J. (2020). *Introduction to Computation and Programming Using Python*. MIT Press. 690 [in English].

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

© Репко І., Кобзар Ю.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-5

У контексті трансформації науки та суспільства, роботодавці всіх галузей виробництва, навіть в умовах воєнного стану в Україні, вимагають від працівників поряд із володінням професійними знаннями та навичками наявності сформованих м'яких навичок. Мета статті полягає у характеристиці найбільш актуальних складових сутності soft skills та можливостей освітнього процесу закладів вищої освіти в умовах воєнного стану для підготовки конкурентоспроможного фахівця для сучасної освіти й освіти післявоєнного періоду. У роботі окреслено групи вимог до сучасного затребуваного фахівця на ринку праці: «жорсткі» навички (англ. – hard skills) та «м'які» навички (англ. – soft skills). Здійснено аналіз існуючих класифікацій soft skills у науковій літературі, висвітлено основні групи та компоненти soft skills майбутніх конкурентоспроможних фахівців освітньої галузі у післявоєнний період і надана їх характеристика. Авторки зазначають, що в сучасних умовах набуває популярності тренінг як дієва форма формування м'яких навичок у майбутніх фахівців освітньої галузі. Подано орієнтовний перелік форм та методів навчання в залежності від етапу тренінгу у процесі підготовки майбутнього педагога. Стаття розкриває можливості освітнього процесу закладу вищої освіти у воєнний час для підготовки конкурентоспроможного фахівця для сучасної освіти й освіти у період післявоєнного відновлення, а саме: організація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства та створення належного освітнього середовища, у якому майбутній фахівець у тісній співпраці з викладачем розвиває м'які навички за власною освітньою траєкторією під час професійного становлення.

Ключові слова: майбутній педагог, освітня галузь, м'які навички, тренінгові технології, інтерактивні методи навчання.

Репко І., Кобзар Ю. «Formation of basic soft skills in future competitive specialists of the educational sector».

The authors notes that in the context of the transformation of science and society, even in the conditions of martial law in the country, employers in all industries require employees to have developed soft skills along with professional knowledge and skills. The article outlines the groups of requirements for a modern specialist in demand in the labour market: hard skills and soft skills. The article analyses the historical way of emergence, introduction and expansion of the content of the terms hard skills and soft skills based on the needs of employers, development of science and complication of requirements for training of specialists in a particular field. The authors analyses the existing characteristics of soft skills in the scientific domestic and foreign literature and finds out that soft skills complement hard skills and are useful to a person in life situations. The authors summarises the most relevant soft skills of successful specialists, identifies the main groups and components of soft skills of future competitive specialists in the educational sphere, and gives their characteristics.

The article reveals the possibilities of the educational process of a higher education institution in wartime to prepare a competitive specialist for modern education in the period of post-war recovery namely: organisation of the educational process on the basis of partnership pedagogy and creation of an appropriate educational environment in which a future specialist, in close cooperation with a teacher, develops soft skills according to his/her own educational trajectory during professional development. Given that in today's world knowledge can quickly become

irrelevant and outdated, it is much more important to teach young people how to acquire important information and develop the necessary soft skills at the right time. This, according to the author of the article, will be facilitated by the introduction of trainings, master classes, professional workshops, teamwork, group learning, time management, information technology, gamification, interactive teaching methods, discussion classes, project work, rating methods, involvement of students in non-formal and informal education, and the introduction of various forms of interaction between teachers and students in the educational process of higher education institutions.

Keywords: future teacher, educational sector, soft skills, training technologies, interactive teaching methods.

Ринок праці в Україні в умовах воєнного стану гостро зазнає проблему активного зростання безробіття, водночас роботодавці наголошують на нестачу працівників, які потрібні сучасному ринку праці та стануть вкрай необхідні у період післявоєнного відновлення. Насамперед при підборі персоналу перевіряється наскільки претенденти відповідають вимогам «жорстких» (англ. – hard skills) та «м'яких» (англ. – soft skills) навичок.

Упродовж останніх років роботодавці всіх галузей виробництва зазначають, що в умовах трансформації науки й розвитку суспільства, поряд із оволодінням професійними знаннями та навичками, для працівників пріоритетними стали м'які навички. Це пов'язано з тим, що роботодавці прагнуть бачити працівника, який має розвинуту ерудицію, відповідальний, здатний ефективно вирішувати конфлікти, креативний у вирішенні типових та нестандартних завдань, володіє навичками професійного спілкування, а також швидко вміє адаптуватися до нагальних викликів сьогодення.

Заклади освіти завжди намагаються створити належні умови, аби якісніше здійснювати професійну підготовку здобувачів освіти та наблизити освітній процес до їх майбутньої трудової діяльності, навіть в умовах воєнного стану.

За таких умов підготовка компетентних висококваліфікованих випускників у закладах освіти вимагає систематичного діалогу між роботодавцями й освітянами.

Проблематика загальних компетенцій і «скіллів» (англ. skills – навички, уміння) є однією з найбільш обговорюваних серед науковців, практиків і роботодавців. З-поміж закордонних науковців це: М. Бялік, Б. Тріллінг,

Ч. Фейдл. Серед українських учених – О. Глазунова, Л. Іванова, К. Коваль, Н. Самолюк, І. Тимофєєв, Н. Тілкина, Н. Філатова. Вивченню hard skills та soft skills у професійній діяльності присвячені наукові доробки О. Абашкіної, О. Абрамової, Н. Длугунович, Е. Дойл (A. Doyle), Л. Загородньої, К. Коваль, О. Козачінер, В. Муромець, О. Пуляк, Д. Равена, М. Роблес (M. Robles), О. Семенов, Т. Смагіна, Б. Счулз (B. Schulz) та інших.

Вітчизняні й закордонні науковці: Н. Бібік, О. Гринджук, О. Гулай, О. Заблоцька, О. Лободинська, Н. Носовець, О. Овчарук, О. Онопрієнко, О. Пінчук, Н. Побірченко, О. Пометун, О. Рекур, О. Савченко, Л. Спенсер (L. Spencer) та інші присвятили свої дослідження саме професійно-педагогічним компетентностям.

Метою статті є характеристика найбільш актуальних складових сутності soft skills та можливостей освітнього процесу ЗВО в умовах воєнного стану для підготовки конкурентоспроможного фахівця для сучасного суспільства й для діяльності у післявоєнний період.

Для досягнення мети було використано комплекс теоретичних **методів**:

- аналіз та узагальнення інформації з наукових джерел з метою уточнення історії походження, змісту поняття «soft skills», а також навчально-методичних матеріалів щодо організації освітнього процесу в ЗВО задля формування у майбутніх фахівців актуальних м'яких навичок;

- систематизація практичних наробок і теоретичних досліджень щодо можливостей ЗВО здійснювати підготовку конкурентоспроможних педагогів для сучасного ринку праці;

- узагальнення та представлення педагогічного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Уже понад пів століття терміни «hard skills» і «soft skills» вживаються у процесі підготовки фахівців. Уперше ці терміни характеризували професійні навички та універсальні компетенції для військовослужбовців Сполучених Штатів Америки, які не піддаються планомірному навчанню.

У працях американських і німецьких науковців згадані поняття починають траплятися з 90-і рр. ХХ століття та стосуються вони фахівців у галузі управління бізнесом й освітою.

Так, *hard skills* виявляються у професійній діяльності та бізнес-процесах. Окрім того, потрібно зазначити, що *hard skills* – це здатність виконувати певні завдання; технічні навички, які можна продемонструвати наочно; навички, що безпосередньо пов'язані з тією діяльністю, якою на конкретний момент займається людина.

О. Лободинська й О. Гриджук [6] стверджують, що це ті навички, які роблять людину професіоналом у своїй діяльності, які легко демонструються перед керівництвом. Рівень «жорстких» навичок легко виміряти. Зазвичай, на відміну від *soft skills*, вони визначені більш чітко й описані в освітніх професійних програмах для кожної спеціальності, довідниках кваліфікаційних характеристик професій, оскільки вони становлять основу компетентностей професіонала.

В іншомовних джерелах термін «*soft skills*» трактується як бажані якості фахівця для певних професій. Серед них виділяють: адекватне мислення, схильність до взаємодії з людьми та позитивне ставлення до своєї діяльності й посадових обов'язків. Ці складові фахівця найчастіше не залежать від набутих професійних знань та навичок, а розвиваються паралельно.

У вітчизняних джерелах термін *soft skills* може перекладатися як «м'які навички», «гнучкі навички», «навички успіху», у психології їх відносять до числа «соціальних навичок».

Успішність людини у професійній діяльності на 85% залежить від *soft skills* і лише на 15% – від *hard skills*. Адже *soft skills* вимагають від фахівця послідовного опрацювання ситуацій, прийняття раціональних рішень у вирішенні проблем, самостійного виконання завдань. *Soft skills* – мисленнєві, комунікативні, соціальні навички, які доповнюють «жорсткі» та стають у нагоді не лише в професійній діяльності, а й у повсякденному житті, зокрема в умовах воєнного стану. Їх часто трактують як неспецифічні, тісно пов'язують

з особистісними рисами, соціальними й управлінськими здібностями. Іноді такі навички відносять до індивідуальних якостей людини, оскільки вони залежать від характеру людини й проявляються лише при безпосередній взаємодії із нею [15].

Тобто, soft skills – це комплекс умінь або навичок, які впливають на життя та успішне працевлаштування майбутніх фахівців; це здібності, які необхідні для міжособистісної взаємодії, досягнення цілей за допомогою критичного й творчого мислення; це складові елементи емоційного інтелекту. Саме ці здібності сприяють забезпеченню успішної участі фахівця в професійній діяльності, його високу продуктивність і не пов'язані зі фаховими навичками конкретної сфери діяльності [7].

Потрібно наголосити, що soft skills – це навички, які потрібні людині протягом усього її життя. Адже це про постановку цілей і їх досягнення, про самоприйняття, рефлексію, впевненість та самостійність, здорову самооцінку, відповідальність, уміння вчитися та вдосконалюватися, турботу піклуватися про своє психічне й духовне здоров'я. Затребуваність soft skills це весь її життєвий шлях. Однак, такі навички не завжди вдається продемонструвати й правильно оцінити, зокрема зі сторони роботодавця чи викладача. Це пов'язано з тим, що не всі активно проявляють свої здібності, а бажають залишитися в тіні своїх колег й не хочуть отримати додаткових завдань.

У закордонних публікаціях є велика кількість моделей «soft skills», хоча й зміст навичок досить широкий і розмитий. За останні роки soft skills значно переважають над hard skills. У більшій чи меншій мірі це безпосередньо залежить від сфери діяльності людини.

А. Берглунд, шведський науковець, визначив такі soft skills для діяльності інженера: усвідомлення необхідності навчатися протягом життя; розуміння професійної та етичної відповідальності за прийняття рішень; самоорганізація; спроможність критичної рефлексії прийнятих рішень; навички управління

людським капіталом; уміння працювати у багатoproфільній команді та бути лідером; володіння прийомами аргументації у професійній комунікації [17].

Голова підрозділу рекрутменту BMW Group, Міхаель Альбрехт убачає вміння працювати в команді як найголовнішу навичку soft skills, водночас, зі свого боку, дослідниця О. Чуланова ключову роль відводить емоційній компетентності особистості [13].

Британська платформа інтернет навчання SkillsYouNeed поділяє soft skills на персональні (особистісні) та інтерперсональні (міжособистісні). До персональних належать тайм-менеджмент, саморозвиток, управління емоціями, організація харчування, догляд за тілом, спортивне тренування, ефективний сон. До других – комунікативні, робота в команді, ведення переговорів, конфлікт-менеджмент, лідерські здібності тощо [15].

До групи soft skills науковець Н. Самолюк додає комунікативні навички: здатність вести бесіди, уміння формулювати питання, доводити власну точку зору, усвідомлювати необхідність зворотного зв'язку [12].

О. Чуланова до вищезгаданих комунікативних soft skills додає ще й управлінські [13].

У класифікації м'яких навичок К. Ковалю входить три типи якостей. До комунікативних (створювати якісні презентації, взаємодіяти з різними типами людей) та управлінських (працювати в команді, уміння мотивувати та об'єднувати команду) навичок він додає індивідуальні (приймати рішення, позитивне мислення, оптимізм тощо) [5].

Провідні науковці, роботодавці, практики визначили групи десяти найбільш актуальних soft skills успішного фахівця [14], які нами представлені у схемі.

Рис. 1. Схема найбільш актуальних soft skills успішного фахівця

Із розвитком суспільства, економіки країни та зміною пріоритетності завдань під час війни й у післявоєнний період перелік актуальних м'яких навичок щороку змінюється та перегруповується.

Для якісної підготовки працівників освітньої галузі, на думку Н. Носовець, О. Пискун та О. Рекун, актуальним залишаються глибокі знання з навчального предмету, а також такі уміння й навички: бути виваженим посередником; високий рівень соціальної активності; самореалізовуватися; аналізувати результати власної роботи; критично сприймати та удосконалювати ефективність професійної діяльності; допомагати здобувачам освіти реалізовувати свої амбіції [8].

Після проведеного аналізу наявних класифікацій виділяємо групи м'яких навичок майбутніх конкурентоспроможних фахівців освітньої галузі, які актуальні зараз і, на нашу думку, залишаться важливими у післявоєнний

період: комунікативні; соціальної поведінки; управлінські (менеджменту); індивідуальні (особистісні); ефективне мислення.

Основні групи та компоненти soft skills майбутніх конкурентоспроможних фахівців освітньої галузі представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні групи та компоненти soft skills майбутніх конкурентоспроможних фахівців освітньої галузі

Групи м'яких навичок				
Комунікативні	Соціальної поведінки	Менеджмент	Індивідуальні	Ефективного мислення
Компоненти				
здатність вести бесіди, уміння працювати в команді, уміння слухати, переконувати, здатність аргументувати, навички публічного виступу, самопрезентація, уміння формувати та висловлювати свою позицію усно та письмово, дискутувати	ініціативність, самоорганізація, емоційний інтелект, самоосвіта, навчання протягом життя, ерудованість, особиста продуктивність, інформаційна грамотність, усвідомленість; уміння переконувати, знаходити підхід до людей	підприємливість, тайм-менеджмент, саморозвиток, мотивувати та об'єднувати людей, керувати іншими людьми, планувати, прогностичність, здатність вирішувати та брати відповідальність за свої дії, уникати конфліктів, мирно їх вирішувати, лідирувати, ефективна поведінка у невизначених критичних ситуаціях	сила волі, усвідомленість, відповідальність, допитливість, гнучкість, доброта, емоційна зрілість, внутрішня мотивація, здатність володіти собою, стресостійкість, саморефлексія, оптимізм, толерантність, керування емоціями, здатність до командної роботи, позитивна спрямованість	критичне, системне мислення, здатність до аналізу, адаптивність і гнучкість, креативність, перспективність, аналітичність, інновативність

Традиційно система освіти зосереджувалася саме на розвитку жорстких, прикладних навичок, а формування м'яких навичок було опосередковано, або й зовсім залишалось у процесі самонавчання.

Самі терміни «hard skills» та «soft skills» увійшли в освітній процес професійної підготовки майбутніх педагогів нещодавно, але опосередковано

вони завжди складали професіограму педагога, яка визначалася такими педагогічними вміннями й здібностями: гностичність, здатність до проєктування та моделювання, дослідницькі, дидактичні, організаторські, конструктивні, перцептивні, сугестивні, комунікативні, креативні здібності й уміння у галузі педагогічної техніки [9].

Уключення soft skills в освітні професійні програми закладів вищої та фахової передвищої освіти за останнє десятиріччя сприяло доповненню переліку вимог до підготовки конкурентоспроможного фахівця, що висунуло й ряд нових вимог до освітнього процесу. Як наслідок, у країні активно проводяться освітні реформи, які передбачають уключення soft skills у програми підготовки першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти.

За такого підходу надзвичайно важливо у процесі навчання студентської молоді забезпечити формування та розвиток м'яких навичок, що обумовить затребуваність молодих фахівців на ринку праці у післявоєнний період. Закладам педагогічної освіти всіх рівнів слід зорієнтувати освітній процес на підготовку випускників, які спроможні методично правильно навчати здобувачів освіти й легко адаптуватися до нових викликів і реалів сьогодення, змін у власному житті та житті країни, виважено реагувати на них, справлятися з негативними емоціями, сприймати зміни й прагнути засвоювати нове, знаходити шляхи та можливості особистого й професійного удосконалення [9].

Безпосереднє завдання викладачів педагогічних закладів освіти – активно спрямовувати зміст і методику навчання на формування м'яких навичок у здобувачів освіти, учити їх ефективно взаємодіяти для досягнення поставленої мети. Поряд із процесом оволодіння професійними компетентностями потрібно навчати їх самостійно оволодівати новими знаннями й навичками, знаходити нестандартні рішення. Саме здатність до саморозвитку, самовдосконалення, адаптації дають сучасній людині можливість реалізуватися, а значить бути активною та успішною навіть в умовах війни.

За умови воєнного стану змінюється сама сутність педагогічної професії, адже сьогоденний педагог навчає своїх вихованців не лише здобувати знання, а й уміло мотивує їх до цього. Окрім того, він і сам має бути вмотивованим, соціально активним, працювати на випередження часу, мати критичне мислення, володіти сформованими високоморальними якостями. Не менш важлива здатність до саморефлексії та самодослідження; уміння окреслювати цілі й планувати свою роботу задля їх досягнення; уміння бачити пріоритети; уміння контролювати свої емоції і бажанням; бути компетентним і вміти надихати учнів на навчання.

Погоджуємось із думкою А. Гарага, що формування м'яких навичок у здобувачів вищої освіти варто починати з перших курсів й удосконалювати до кінця навчання у рамках усіх освітніх компонентів освітньо-професійної програми та в позааудиторній роботі [3].

Зважаючи на індивідуальні особливості та природні здібності здобувачів освіти, не існує єдиного способу формування soft skills під час навчання у ЗВО. Однак, організація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства та інтеграція змісту, форм і методів навчання є основою для створення належного освітнього середовища, у якому майбутній фахівець у тісній співпраці з викладачем (порадником, наставником, консультантом, фасилітатором, ментором, тренером) розвиває м'які навички за власною освітньою траєкторією під час професійного становлення [11].

Науковці-практики визначили, що виробленню soft skills у майбутніх фахівців сприяють тренінги, майстер-класи, професійні майстерні, командна робота, групові форми навчання, тайм-менеджмент, інформаційні технології, гейміфікація, залучення до неформальної та інформальної освіти.

На перевагу ігрових технологій (гейміфікацію) при формуванні вмінь аналізувати та приймати рішення в невизначених умовах, критично й креативно мислити, працювати самостійно та в групі, у парі чи у колективі наголошує І. Пінчук. У той же час науковець зазначає, що викладачі далеко не в повному обсязі використовують ресурс практичних занять для становлення та розвитку

м'яких навичок у здобувачів освіти. Слід зосередитися на впровадженні в освітній процес інтерактивних методів навчання (заняття дискусійного характеру, проєктна робота, рейтингові методи тощо) та різних форм взаємодії педагога зі здобувачами освіти. Це дасть можливість створити у ЗВО розвивальний освітній простір для формування та удосконалення у здобувачів освіти м'яких навичок майбутньої професійної діяльності [10].

Набирають популярності в освітньому процесі у ЗВО тренінгові технології. Термін «тренінг» (train, training) перекладається як навчання, виховання, тренування, дресирування.

Загальна мета будь-якого різновиду тренінгу – підвищення комунікативної компетентності та набуття життєво необхідних навичок. Тренер (ведучий) при проведенні тренінгу, як правило, спирається на досвід учасників (життєвий чи професійний), організовує використання його й набуття нових знань, а також їх практичного застосування відразу під час зустрічі, що насамперед сприяє розвитку м'яких навичок.

Науковці О. Абрамова, О. Пуляк й А. Терещук наголошують, що саме тренінгові технології формують у майбутніх педагогів здатність до рефлексії, фахового самоконтролю, самоперевірки й самооцінки, самовдосконалення, позитивного ставлення до професії вчителя, а також розвивають цілеспрямованість та силу волі [1].

Ці якості є вкрай необхідними в умовах воєнного стану та стануть у нагоді фахівцям післявоєнного періоду.

У процесі підготовки педагогів тренінгові технології забезпечують активізацію пізнавального інтересу здобувачів освіти, покращення якості сприйняття матеріалу, формування широкого переліку затребуваних роботодавцями м'яких навичок.

Пропонуємо орієнтовний перелік форм і методів навчання на кожному з етапів проведення тренінгу у процесі підготовки майбутнього педагога у таблиці 2.

**Орієнтовний перелік форм та методів навчання в залежності
від етапу тренінгу у процесі підготовки майбутнього педагога**

Етапи тренінгу	Форми та методи навчання
Отримання теоретичних знань	міні-лекція; індивідуальне читання; перегляд мультимедійної презентації, відеофільму, ролику; аналіз педагогічних ситуацій; фіксація теоретичного матеріалу; збір наукової інформації; аналіз тексту, цитат, фактів; візуалізація; інформаційна графіка або інфографіка; робота з інтернет-ресурсами; перегляд освітніх курсів тощо
Отримання досвіду	активні й інтерактивні методи (мозковий штурм; симуляція; акваріум, активне коло та ін.); гейміфікація (різні види ігор); обговорення в групах; змагання колективні види роботи тощо
Аналіз отриманого досвіду	вправи на спостереження; демонстрація наочності; презентація наробок; обговорення в парах, групах; анкетування; інтерв'ю; вправи коучінгу; дерево рішень; дебати; дискусії тощо
Узагальнення знань та досвіду	метод кейс; колективне обговорення та вироблення рекомендацій; практичні вправи; проектування; лепбуки; самопрезентація; реклама власної вебсторінки, блогу тощо

Виклики воєнного стану в Україні вимагають організацію освітнього процесу в дистанційному форматі на територіях, які перебувають близько зони бойових дій. Тому впровадження тренінгових технологій за допомогою можливостей онлайн-сервісів і платформ є дієвим рішенням: Moodle, Zoom, Googl classroom, DingTalk, Discord, Google Meet, You Tube, Skype; онлайн-

дошок Google Jamboard та Miro тощо. Це потребує підготовку педагогів, спроможних проводити заняття незалежно від місця перебування та проживання здобувачів освіти, здатних охоплювати велику кількість охочих навчатися, проявляти креативність і стійкість до викладання в таких умовах [4].

Під час виконання Всеукраїнської програми «Ментальне здоров'я» викладачі, працівники соціально-психологічної служби Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради систематично проводять тренінги, спрямовані на збереження ментального здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

Орієнтовна тематика тренінгів: «Ментальне здоров'я: як подбати про себе», «Синдром відкладеного життя під час війни», «Як підвищити свою стресостійкість під час війни», «Як розпізнати та нейтралізувати токсичних людей», «Як знизити тривожність та зберігати спокій». Вони спрямовані на підвищення рівня стресостійкості й пошук особистісних ресурсів до психологічного відновлення в умовах воєнного стану.

Розвитку комунікативних навичок, формуванню почуття приналежності до колективу, взаємодовіри та взаємодопомоги у групі, створення комфортного психологічного мікроклімату сприяють тренінгові заняття «Я серед людей», «Як уникнути конфлікту», «Я не один», «Емоційна стабільність», «Загрози, які може нести інтернет» тощо.

У рамках Усеукраїнської кампанії «16 днів проти насильства» для здобувачів освіти та молодих викладачів доцільними є тренінгові заняття на такі теми: «Мобінг, босинг, газлайтинг», «Сексуальне насильство пов'язане з конфліктом», «Інформування молоді з проблем торгівлі людьми», «Формування культури здорового способу життя» тощо.

Участь здобувачів вищої освіти в гуртках, спілках, секціях, об'єднаннях, громадських об'єднаннях, наукових товариствах, студентському самоврядуванні дозволить якісно розвивати у майбутніх педагогів soft skills. Проведення круглих столів, конференцій, семінарів, зустрічей, змагань, конкурсів, фестивалів, благодійних акцій забезпечить підвищення обізнаності

молоді з різної проблематики та формування актуальних м'яких навичок: лідерство, соціальна відповідальність, ініціативність, спроможність діяти колективно, працювати в групі, формувати власну думку й позицію, знаходити компроміси, уникати конфліктів, розуміти та контролювати свій психічний стан тощо. Під час їх проведення важливим є поєднання правильної методики, взаємодії учасників освітнього процесу й стиля їх взаємодії та спілкування.

У сучасному світі знання швидко втрачають свою актуальність, тому набагато важливіше навчитися здобувати необхідну інформацію та розвивати необхідні м'які навички. На допомогу педагогу, здобувачу освіти та молодому фахівцю приходять масові відкриті онлайн курси, які все більше набувають популярності у процесі здобуття неформальної освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наукові публікації вітчизняних і закордонних дослідників зазначають, що необхідною умовою для успішної кар'єри, самореалізації, гарантованого працевлаштування та конкурентоспроможності майбутніх педагогів на сучасному ринку праці в умовах воєнного стану є формування та постійне удосконалення широкого кола soft skills.

Вимога володіння м'якими навичками закладена у Концепції Нової української школи, професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», які розроблені на основі трудових функцій педагога. Воєнний стан у країні передбачає перегляд ставлення до процесу підготовки майбутніх педагогів, розвитку особистісних і професійних якостей, загальної та професійної компетентності.

Із метою виявлення та діагностики у здобувачів вищої освіти soft skills необхідно розробити сучасний та ефективний інструментарій. Тому слід зосередитися на визначенні розширеного переліку soft skills, розробці методики діагностики рівня їх сформованості у здобувачів вищої освіти, створенні й апробації навчально-методичного комплексу для педагогічних і науково-педагогічних працівників ЗВО щодо підготовки конкурентоспроможних і високо компетентних у майбутніх фахівців.

Список використаних джерел:

1. Абрамова О., Онуфрак О. Проектування освітнього процесу технологічної підготовки старшокласників засобами індивідуалізації. *Наукові записки. Сер. Педагогічні науки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. Вип. 183, С. 50–55.
2. Абрамова О., Пуляк О., Терещук А. Формування м'яких навичок у здобувачів освіти через застосування тренінгових технологій. *Вісник післядипломної освіти. Сер. Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Київ, 2021, Вип. 18(47). С.10–23.
3. Гарага А. В. Формування «Soft Skills» студентів університету – перспективний напрямок підвищення якості вищої освіти. *Економічний вісник Ун-т Григорія Сковороди в Переяславі*. Переяслав, 2020. Вип. 47, С. 46–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2020_47_10 (дата звернення: 11.09.2024).
4. Діденко Ж. Формування м'яких навичок («soft skills») на заняттях англійської мови у майбутніх менеджерів в умовах дистанційного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*: Міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Дрогобич, 2021. Вип. 35. Т. 2. С. 266–271.
5. Коваль К. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. Вінниця, 2015. № 2. С. 162–167.
6. Лободинська О., Гриджук О. Формування соціальних навичок студентів: проблеми й перспективи. *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів, 2020. Т. 30. № 3. С.116–121.
7. М'які навички. *Вільна енциклопедія Вікіпедія*, 2024. URL: <https://bit.ly/3Miahn7> (дата звернення: 10.09.2024).
8. Носовець Н., Пискун О., Рекун О. Теоретичне дослідження поняття «Self skills» учителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Чернігів, 2021. № 170-171 (14-15). С.31–35.

9. Пирожок Г. Формування ключових soft skills у студентів педагогічного коледжу. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць Херсонського державного університету. Херсон. 2022. Вип. 98. С.48–53.

10. Пінчук І. О. Використання інтерактивних методів у процесі фахової підготовки майбутніх учителів англійської мови початкових класів. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2013. № 4. С. 103–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2013_4_20 (дата звернення: 11.09.2024).

11. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. *Інтерактивні технології навчання* : наук.-метод посіб. Київ : Вид-во А.С.К., 2004, 192 с.

12. Самолюк Н. Soft та hard skills на ринку праці: сутність та складові. *Вісник НУВГП* : зб. наук. праць. Рівне: НУВГП. 2021. Вип. 4(96). С. 275–294.

13. Чуланова О. Л. Інтеграція концептуальних основ компетентнісного підходу до стратегічного управління персоналом організації. *Стратегія економічного розвитку України, зб. наук. пр. Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана*. Київ, 2013. № 33. С. 212–220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/seru_2013_33_34 (дата звернення: 11.09.2024).

14. Якими будуть основні 10 навичок у 2025 році – Всесвітній економічний форум опублікував список НУШ. *ГО «Смарт Освіта»*. 2020. URL: <https://bit.ly/3N8X28i> (дата звернення: 10.09.2024).

15. Soft skills: універсальні навички європейського рівня. 2015. URL: <https://studway.com.ua/soft-skills> (дата звернення: 10.09.2024).

16. SOFT SKILLS: чому ці навички такі важливі сьогодні? *Інновекс*, 2020. URL: <https://bit.ly/3wrimiK> (дата звернення: 11.09.2024).

17. Berglund A., Heintz F. Integrating Soft Skills into Engineering Education for Increased Student Throughput and more Professional Engineers. *LTHs 8:e Pedagogiska Inspirationskonferens*, (17 december, Linköping University). Sweden. 2014. URL: https://www.lth.se/fileadmin/lth/genombrottet/konferens2014/11_Berglund_Heintz.pdf (дата звернення: 11.09.2024).

References:

1. Abramova, O., & Onufrak, O. (2019). Proektuvannia osvithnoho protsesu tekhnolohichnoi pidhotovky starshoklasnykiv zasobamy indyvidualizatsii [Designing the educational process of technological training of high school students by means of individualization]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*. Kropyvnyckyj, 183, 50-55 [in Ukrainian].
2. Abramova, O., Puljak, O., & Tereshhuk, A. (2021). Formuvannja m'jakykh navychok u zdobuvachiv osvity cherez zastosuvannja treninghovykh tekhnologij [Formation of soft skills in students through the use of training technologies]. *Pedagogichni nauky – Bulletin of Postgraduate Education*. Kyjiv, 18(47), 10-23 [in Ukrainian].
3. Gharagha, A. V. (2020). Formuvannja «Soft Skills» studentiv universytetu – perspektyvnyj naprjamok pidvyshhennja jakosti vyshhoji osvity [Formation of 'Soft Skills' of university students is a promising direction of improving the quality of higher education]. *Ekonomichnyj visnyk – University Economic Bulletin*. 47, 46-52. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2020_47_10 [in Ukrainian].
4. Didenko, Zh. (2021). Formuvannja m'jakykh navychok («soft skills») na zanjattjakh anghlijskoho movy u majbutnikh menedzheriv v umovakh dystancijnogho navchannja [Developing Soft Skills in English Language Classes for Future Managers in the Context of Distance Learning]. *Aktualjni pytannja ghumanitarnykh nauk – Topical issues of the humanities*. Droghobych. 35, 2, 266-271 [in Ukrainian].
5. Kovalj, K. (2015). Rozvytok «soft skills» u studentiv – odyn z vazhlyvykh chynnykiv pracevlashtuvannja [Development of soft skills in students is one of the important factors of employment]. *Visnyk Vinnycjkogho politekhnichnogho instytutu – Visnyk of Vinnytsia Politechnical Institute*. 2, 162-167 [in Ukrainian].
6. Lobodynska, O., & Hrydzhuk, O. (2020). Formuvannia sotsialnykh navychok studentiv: problemy y perspektyvy [Formation of students' social skills: problems and

prospects]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Lviv, 30, 3, 116-121 [in Ukrainian].

7. Miaki navychky [Soft skills]. (2024). *Vilna entsyklopediia Vikipediia – Wikipedia, the free encyclopedia*. Retrieved from <https://bit.ly/3Miahn7> [in Ukrainian].

8. Nosovets, N., Pyskun, O., & Rekun, O. (2021). Teoretychne doslidzhennia poniattia «Self skills» uchytelia [Theoretical study of the concept of ‘Self skills’ of a teacher]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the National University ‘Chernihiv Collegium’ named after T. G. Shevchenko*. 170-171 (14-15), 31-35 [in Ukrainian].

9. Pyrozhok, H. (2022). Formuvannia kliuchovykh soft skills u studentiv pedahohichnoho koledzhu [Formation of key soft skills in students of pedagogical college]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*. Kherson. 98, 48-53 [in Ukrainian].

10. Pinchuk, I. O. (2013). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv u protsesi fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv anhliiskoi movy pochatkovykh klasiv [Using interactive methods in the process of professional training of future primary school English teachers]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia – Scientific Notes of Mykola Gogol Nizhyn State University*. Nizhyn. 4, 103-107. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2013_4_20 [in Ukrainian].

11. Pometun, O. I., & Pyrozhenko, L. V. (2004). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern lesson. Interactive learning technologies]. Kyiv. 192 [in Ukrainian].

12. Samoliuk, N. (2021). Soft ta hard skills na rynku pratsi: sutnist ta skladovi [Soft and hard skills in the labour market: essence and components]. *Visnyk NUVHP – Journal of Vocational Education and Training*. Rivne. 4(96). 275-294 [in Ukrainian].

13. Chulanova, O. L. (2013). Intehratsiia kontseptualnykh osnov kompetentnistnoho pidkhodu do stratehichnoho upravlinnia personalom orhanizatsii

[Integration of the conceptual foundations of the competence approach to the strategic management of the organisation's personnel]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy – Strategy of economic development of Ukraine*. Kyiv. 33, 212-220. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/seru_2013_33_34 [in Ukrainian].

14. Yakymy budut osnovni 10 navychok u 2025 rotsi – Vsesvitnii ekonomichnyi forum opublikuvav spysok NUSh [What will be the main 10 skills in 2025 – the World Economic Forum has published a list of NUS]. (2020). *HO «Smart Osvita» – NGO ‘Smart Education’*. Retrieved from <https://bit.ly/3N8X28i> [in Ukrainian].

15. Soft skills: universalni navychky yevropeiskoho rivnia [Soft skills: universal skills of the European level]. (2015). Retrieved from <https://studway.com.ua/soft-skills> [in Ukrainian].

16. SOFT SKILLS: chomu tsi navychky taki vazhlyvi sohodni? [SOFT SKILLS: why are these skills so important today?]. (2020). *Innoveks – Innovex*, Retrieved from <https://bit.ly/3wrimiK> [in Ukrainian].

17. Berglund, A., & Heintz, F. (2014). Integrating Soft Skills into Engineering Education for Increased Student Throughput and more Professional Engineers. *LTHs 8:e Pedagogiska Inspirationskonferens*. Sweden. Retrieved from https://www.lth.se/fileadmin/lth/genombrottet/konferens2014/11_Berglund_Heintz.pdf [in Ukrainian].

УДК 378.011.3-051:316.77]-043.83(045)

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРОФЕСІОНАЛА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

© Полякова І., Василенко О.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-6

Формування професіонала, який вільно володіє комунікативними техніками, здатний вступати в комунікацію для вирішення різних професійних завдань, а також ефективно

взаємодіяти з різними соціальними групами та адаптуватися до плінних умов сьогодення, має відбуватися відповідно до комунікативного аспекту професійної підготовки. Метою статті стало обґрунтування особливостей розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки, що сприятиме ефективному вирішенню професійних завдань шляхом оптимізації комунікаційних процесів та навичок міжособистісної взаємодії. Автори зазначають, що у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців важливо дотримуватися таких компонентів розвитку комунікативної компетентності: когнітивний, мотиваційний, психоемоційний, конструктивно-діяльнісний. Когнітивний компонент розвитку комунікативної компетентності у майбутніх професіоналів передбачає розвиток знань та умінь про комунікацію, розуміння процесів обміну інформацією, культуру ділового спілкування, володіння та розуміння вербальних і невербальних знаків. Мотиваційний компонент стосується насамперед внутрішніх мотивів до досягнення ефективної комунікації, бажання вдосконалювати свої професійні здібності, комунікативні навички з метою вирішення особистісних і професійних цілей. Психоемоційний компонент уключає розвиток емоційної стабільності та здатності до емпатії. Конструктивно-діяльнісний компонент характеризується практичним відпрацюванням майбутніми фахівцями здобутих знань, а також комунікативних навичок, у вирішенні типових та нових (непередбачуваних) комунікативних ситуацій. Автори висвітлюють узагальнені рекомендації щодо удосконалення освітнього процесу з комунікативного аспекту для підготовки висококваліфікованих фахівців, які будуть здатними до ефективної професійної комунікації: підвищити роль групової взаємодії; самоосвіта здобувачів; підвищення мотивації; збагачення змісту освітнього процесу іграми, моделюванням проблем тощо.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікативні навички, майбутній фахівець, заклад вищої освіти, професіонал.

Poliakova I., Vasylenko O. «Communicative aspect of forming a future professional in higher education institutions».

The formation of a professional who is fluent in communication techniques, able to engage in communication to solve various professional problems, as well as to interact effectively with different social groups and adapt to the changing conditions of the present, should take place in accordance with the communicative aspect of professional training. The purpose of the article is to substantiate the peculiarities of development of future specialists' communication skills in the process of professional training, which will contribute to the effective solution of professional tasks by optimising communication processes and interpersonal interaction skills. The author notes that in the process of professional training of future specialists it is important to adhere to the following components of the development of communicative competence: cognitive, motivational, psycho-emotional, constructive and activity. The cognitive component of the development of future professionals' communication competence involves the development of knowledge and skills about communication, understanding of information exchange processes, business communication culture, and the possession and understanding of verbal and non-verbal signs. The motivational component relates primarily to internal motives for achieving effective communication, the desire to improve one's professional abilities and communication skills in order to achieve personal and professional goals. The psycho-emotional component includes the development of emotional stability and empathy. The constructive-activity component is characterised by the practical development of the acquired knowledge and communication skills by future specialists in solving typical and new (unpredictable) communication situations. The author highlights generalised recommendations for improving the educational process from the communication aspect in order to train highly qualified specialists who will be capable of effective professional communication: increasing the role of group interaction; self-education of students; increasing motivation; enriching the content of the educational process with games, problem modelling, etc.

Keywords: communication competence, communication skills, future specialist, higher education institution, professional.

В умовах розвитку сучасного суспільства, що динамічно змінюється та висуває нові вимоги до здібностей професіоналів різних галузей, комунікативні навички набувають усе більшої значущості. Ефективна міжособистісна взаємодія є не лише важливим чинником успішної професійної діяльності, але й ключовою умовою для досягнення важливих результативних професійних зв'язків.

Заклади вищої освіти у системі підготовки майбутніх фахівців повинні спрямовувати освітній процес на формування та удосконалення вмінь і навичок комунікативної взаємодії з колегами, партнерами, клієнтами й іншими особами. Відбувається зростання ролі комунікації в різних аспектах професійної підготовки – від командної роботи до ведення переговорів, участі в дискусіях, публічних виступах та нарадах – вимагає особливої уваги до розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

В умовах воєнного стану в Україні проблема комунікації набуває нового ракурсу, адже тепер необхідно більше уваги приділяти власному психоемоційному стану й співрозмовника, добирати влучні й «безпечні» слова для налагодження взаємодії, уникаючи непорозумінь, дискомфорту й булінгу.

Це зумовлює необхідність проведення досліджень, спрямованих на удосконалення методів формування та розвитку комунікативної компетентності, що дозволить підвищити якість надання послуг для професійної підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років комунікативна компетентність майбутніх фахівців стали актуальним об'єктом наукових інтересів у різних сферах підготовки. Проте всі дослідження мають свою специфіку, що зумовлює вчених щоразу звертатися до проблеми з нового погляду, враховувати актуальний стан освіти, потреби й запити суспільства, зміни в цінностях й вимогах до професіоналів.

С. Сапожников здійснив узагальнене дослідження розвитку культури професійної комунікації майбутніх фахівців, розкривши сутність понять, висвітливши етапи процесу та основні рівні сформованості компетенцій.

До проблеми розвитку комунікативних здібностей у здобувачів вищої освіти у процесі в освітньому процесі із різних аспектів звертались А. Банах, О. Зімонова й Л. Шлєіна. Однак, їх напрацювання більше стосувалися вивчення освітніх компонентів основного циклу чи вибіркового (українська мова за професійним спрямуванням).

Розвиток комунікативної компетентності майбутніх освітян є об'єктом досліджень сучасних науковців, серед яких: О. Кузнецова, Т. Тернавська, Ю. Журат, К. Суркова, М. Курбанова, А. Харківська та інші.

Комунікативна культура майбутніх психологів розкрита в працях Л. Руденко, Р. Сірко, О. Стельмах, О. Вавринів. Науковці І. Гаркуша й А. Крижановський вивчали формування комунікативних компетенцій у майбутніх фахівців соціальної сфери, проте вчені не розкрили сутність процесу безпосередньо для розвитку професійних комунікативних навичок, а лише зосередились на загальному формуванні особистості фахівця. Готовність до професійної комунікації майбутніх соціальних педагогів досліджували К. Дмитренко й А. Прокопенко.

Н. Корильчук, С. Поплавська, І. Круковська, М. Кірячок, С. Годійчук, І. Боровик аналізували особливості розвитку комунікативної компетентності у майбутніх лікарів.

Попри значну кількість напрацювань, уважаємо, що проблема розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців потребує подальшого дослідження. Зокрема, недостатньо вивченими залишається питання інтеграції міжособистісної комунікації у процес підготовки професіоналів для досягнення результативних комунікативних зв'язків під час дискусій, переговорів, нарад, обговорень публічних виступів тощо.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців у процесі професійної

підготовки, що сприятиме ефективному вирішенню професійних завдань шляхом оптимізації комунікаційних процесів та навичок міжособистісної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень комунікативної компетентності фахівця свідчить про сформованість необхідних професійних компетентностей, здатність реалізовувати активну комунікативну взаємодію, забезпечувати якісний обмін інформацією та контролювати мовленнєву ситуацію. У вищій освіті процес комунікації відіграє ключову роль не лише у процесі навчання, але й у формуванні особистості майбутнього професіонала.

Звернення до комунікативної діяльності в освітньому процесі у закладах вищої освіти сприяє розвитку не лише здатності комунікувати, добирати влучні вербальні й невербальні засоби спілкування, а й критичного мислення, відстоювання своєї позиції, подолання страху перед публічним висловлюванням, удосконалення навичок роботи в команді, адаптуватися до плінних змін у професійній діяльності.

Водночас, розвиток комунікативної компетентності дозволяє майбутнім фахівцям краще орієнтуватися у ситуаціях, які можуть виникати у їхній професії, ефективніше взаємодіяти з колегами й керівництвом, вести конструктивні діалоги й досягати цілей комунікації.

Нам імponує позиція К. Дмитренко й А. Прокопенко, щодо готовності майбутніх фахівців до професійної комунікації «є інтегративною якістю особистості, що сприяє досягненню цілей професійної діяльності завдяки обміну інформацією» [1, с. 382].

На думку Т. Тернавської, Ю. Журат та К. Суркової, комунікативність проявляється у стійких якостях особистості, зокрема у її здатності сприймати, розуміти, використовувати й передавати інформацію. Розвиток комунікативної компетентності пов'язана із ефективністю формування та розвитку пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти і залежить від іміджу викладача закладу вищої освіти [6, с. 1176]. Тому саме від викладача у закладі вищої освіти, від його статусу, стиля викладання та взаємодії, від обраної стратегії навчання

залежить динаміка й перспективність підготовки високо кваліфікованих і всебічно розвинених майбутніх фахівців.

Зазначимо, що в сучасній освітній парадигмі, зокрема в умовах воєнного стану, існує протиріччя між теоретичною й практичною підготовкою та вимогами реальної професійної підготовки. Так, попри те, що заклади вищої освіти намагаються спрямувати освітній процес на формування практичних навичок, залишається менш відпрацьована система розвитку комунікативної компетентності співпраці, незалежно від сфери діяльності майбутніх фахівців. Випускникам часто складно налаштуватися на відкриту бесіду із керівництвом, а темперамент та особистісні якості інколи можуть зашкодити комунікації із колегами, що, зі свого боку, ускладнює влиття в колектив й породжує проблеми у співпраці й професійній самореалізації.

Як визначають Н. Мордовцева та А. Харківська, типовими труднощами у розвитку комунікативних навичок у майбутніх фахівців в умовах дистанційної форми навчання є: «відсутність невербального виду комунікації»; «відчуття самотності, відчуження»; «емоційна віддаленість»; «обмеженість в інтерактивній взаємодії»; «порушення колективної налагодженої співпраці»; «технічна складність: зв'язок, зображення та звук» [7].

Тому підготовка до професійної міжособистісної комунікації може створити міцне підґрунтя для майбутніх фахівців у подоланні комунікативних труднощів у професійній діяльності, надати їм впевненості та сприяти готовності до вирішення будь-яких комунікативних завдань.

С. Сапожников визначає аспекти формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців: мотиваційний (наявність мотивів для реалізації комунікативної поведінки, установок й усвідомлення ролі професійної діяльності); психолого-педагогічний (комунікативна компетентність, «усвідомлення майбутнім фахівцем спілкування як засобу досягнення мети у міжособистісних стосунках, розвитку й саморозвитку його особистості, стимулу для формування важливих особистісних і професійних якостей»); особистісний (тактовність, толерантність, повага, витримка, емпатія тощо);

конструктивно-технологічний («здатність обирати оптимальний стиль спілкування і взаємодії, комунікативної поведінки, адекватного сприйняття особистістю себе як фахівця») [5, с. 147]. Як бачимо, процес формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців має відбуватися на комплексному підході, аби задовольнити всі запити й потреби в розвитку комунікативних навичок для виконання професійних завдань.

В. Дуганець, В. Дуганець та А. Поліщук вважають, що «успішне формування комунікативної компетентності можливе за таких умов: організація раціонально взаємозалежної системи навчання, активізації самостійної навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, запровадження комплексу комунікативних завдань, залучення здобувачів до різних видів позааудиторної навчальної (дослідницька та модельна) діяльності» [4, с. 15]. Погоджуємось із вченими щодо залучення майбутніх фахівців до різних видів поза аудиторної діяльності та важливості самостійної роботи, проте не менш важливими є й мотиваційне налаштування до розвитку комунікативної компетентності.

Формування професіонала, який вільно володіє комунікативними техніками, здатний вступати в комунікацію для вирішення різних професійних завдань, а також ефективно взаємодіяти з різними соціальними групами та адаптуватися до плинних умов сьогодення, має відбуватися відповідно до комунікативного аспекту професійної підготовки. Уважаємо, що цей процес включає в себе не лише навчання базовим технікам спілкування, але й розвиток критичного мислення, емоційної стабільності та навичок активного слухання. Важливо також ураховувати відмінні особливості співрозмовника, субординацію та ситуацію, у якій відбувається комунікація, що дозволить забезпечити високу якість взаємодії.

Спираючись на аналіз науково-педагогічної літератури [1, 2, 3, 5, 7], у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців важливо дотримуватися таких компонентів розвитку комунікативної компетентності: когнітивний, мотиваційний, психоемоційний, конструктивно-діяльнісний.

На думку А. Ключко, «у когнітивний компонент входять знання з області взаємини людей і спеціальні психологічні знання, отримані в процесі навчання, а також образ іншого як партнера взаємодії, соціально-перцептивні здібності, особистісні характеристики, які образують комунікативний потенціал особистості» [3, с. 74]. Однак, учений не наголошує на важливості розвитку комунікативної компетентності із погляду формування професіонала, готового до комунікації у майбутній професійній діяльності.

Когнітивний компонент розвитку комунікативної компетентності у майбутніх професіоналів передбачає розвиток знань та умінь про комунікацію, розуміння процесів обміну інформацією, культуру ділового спілкування, володіння та розуміння вербальних і невербальних знаків. Окрім того, майбутні фахівці мають опанувати різні моделі спілкування та усвідомити важливість правильного вибору тієї чи іншої стратегії для вирішення професійних завдань.

Для підвищення рівня розвитку комунікативної компетентності у майбутніх фахівців можна оновлювати освітні програми, включати у зміст підготовки нові вибіркові компоненти, які зорієнтовані на безпосередній розвиток комунікативної компетентності. Також доцільно їх залучати до тематичних курсів, зокрема із активного слухання, невербальної комунікації, міжособистісної та міжкультурної комунікації, культури ділового спілкування, проведення бесід та інше. Участь майбутніх фахівців у науково-практичних семінарах надає їм можливість попрактикуватися у комунікативних ситуаціях, особливо відпрацювання монологічного мовлення (виступу) щодо донесення своїх думок й ідей до маси (слухачів), навчитися сприймати погляди інших, критично аналізувати, робити власні висновки.

Так, когнітивний компонент процесу розвитку комунікативної компетентності у майбутніх професіоналів відповідає за знанневу й мислетворчу підготовку, критичне мислення, а також ставлення самих фахівців до вдосконалення комунікативної компетентності.

Мотиваційний компонент стосується насамперед внутрішніх мотивів до досягнення ефективної комунікації, бажання вдосконалювати свої професійні здібності, комунікативні навички з метою вирішення особистісних і професійних цілей. В освітньому процесі закладів вищої освіти доцільно створити сприятливу атмосферу для підтримки установок на навчання та професійну діяльність у майбутніх фахівців.

І. Каряка зазначає, що мотиваційний компонент розвитку комунікативної компетентності майбутнього фахівця із психології «полягає в готовності здобувача до спілкування й усвідомленні необхідності отримання певної інформації або її передачі з метою бути зрозумілим» [2, с. 47]. Водночас, учена наголошує на тому, що цей компонент є головним у структурі комунікативної компетентності, і від рівня його розвитку залежить увесь процес формування всіх інших компонентів.

Одним із ключових аспектів підтримки мотивації є залучення стейкхолдерів та провідних фахівців з відповідних сфер діяльності майбутніх професіоналів. Вони зможуть підвищити усвідомлення практичної значимості розвитку комунікативної компетентності в освітньому процесі у закладі вищої освіти, провівши лекції, семінари, майстер-класи, презентації тощо. Це дозволить майбутнім фахівцям побачити реальні приклади налагодженої комунікації, а також сформувані уявлення про професіонального комунікатора, перейняти його досвід, запам'ятати корисні прийоми й стратегії ефективного спілкування.

Зауважимо, що залучені провідні фахівці є гарними мотиваторами й зразками для наслідування, а співпраця майбутніх фахівців із ними сприяє практичному відпрацюванню технік переконання, навичок активного слухання, обґрунтованої критики, конструктивного висловлювання тощо. Окрім того, учасники освітнього процесу отримують зворотний зв'язок від професіоналів своєї справи, за потреби консультацію та поради щодо початку кар'єри, налагодження співпраці із колегами, подолання конфліктів, попередження труднощів і обговорення способів їх подолання.

У контексті мотиваційного компоненту доцільно проводити конкурси, дебати та інші інтерактивні форми заходів, які стимулюють майбутніх фахівців до активної участі та змагання. Такі активності допомагають не лише підвищити рівень комунікативної компетентності, але й створюють атмосферу здорової конкуренції, що може підвищити загальну мотивацію до навчання, подолання страху виступу перед іншими. Так, майбутні фахівці мають зрозуміти, що формування та розвиток комунікативних навичок не може відбуватися лише в освітньому процесі, а й потребує самоосвіти, самовдосконалення задля професійного зростання.

Психоемоційний компонент включає розвиток емоційної стабільності та здатності до емпатії. Майбутні фахівці мають навчитися опановувати власний емоційний стан, бути готовими до будь-якого сценарію розвитку комунікації, різних результатів, контролювати власні почуття, аби співпраця досягла цілей. Усе це є необхідним підґрунтям для продуктивної професійної комунікації.

Відповідно до цього компонента можемо виокремити 5 напрямів для успішного розвитку комунікативної компетентності у майбутніх фахівців у закладах вищої освіти:

1) емоційна стабільність – розвиток навичок зберігати спокій, урівноваженість та позитивне мислення у будь-якій ситуації, контролювати страх, стрес, гнів, розпач, безсилля та розгубленість у конфліктах чи критичних ситуаціях для зосередження на раціональному вирішенні проблем;

2) здатність до емпатії – розвиток умінь розуміти емоції інших, співпереживати та підтримувати, а також налагодження відкритих стосунків між учасниками комунікації, злагодженої співпраці для колективного досягнення спільних цілей;

3) контроль емоцій – усвідомлення та прийняття свого емоційного стану, саморегуляція й контроль, а також стійкість до провокацій чи маніпуляцій, навіювань і дисгармонії;

4) готовність до співпраці та комунікативної взаємодії – здатність до активного слухання, надання зворотного зв'язку, проведення діалогу, обміну думками й пошуку спільного шляху вирішення проблеми із майбутніми колегами, адміністрацією та іншими учасниками можливої професійної комунікації;

5) подолання комунікативних бар'єрів – формування навичок вчасно розпізнавати й попереджати можливі труднощі у спілкуванні (непорозуміння, культурні й соціальні відмінності, особиста неприязнь, рівень компетенцій, чутливість, темперамент, міжособистісні конфлікти тощо).

Емоційно стабільний майбутній фахівець зможе більш ефективно справлятися із комунікативними й психоемоційними викликами у професійній діяльності, а здатність до емпатії допоможе їм адаптувати стиль комунікації до індивідуальних і професійних потреб та особливостей співрозмовників. Водночас, майбутні фахівці повинні бути відкритими до взаємодії, ураховуючи комунікативні бар'єри, прагнути їх подолати, аби вміти розв'язувати проблеми за допомогою спілкування.

Для психоемоційного налаштування майбутніх фахівців в закладах вищої освіти доцільно проводити тренінги, бесіди, консультації та воркшопи з емоційної саморегуляції, залучати майбутніх фахівців до групових форм роботи, організовувати програму наставництва від старших курсів.

Загалом, психоемоційний компонент є одним із визначальних у процесі розвитку комунікативних компетентностей у майбутніх професіоналів, оскільки він забезпечує емоційну стійкість, здатність до співпраці та адаптацію до різних професійних ситуацій.

Конструктивно-діяльнісний компонент характеризується практичним відпрацюванням майбутніми фахівцями здобутих знань, а також комунікативних навичок, у вирішенні типових та нових (непередбачуваних) комунікативних ситуацій.

У цьому контексті доречно організовувати максимально наближені умови для розігрування, обговорення, дискутування, а також монологічних

чи діалогічних виступів із різною метою (повідомлення новин, визначення подальших кроків, пошук найбільш доцільного шляху розв'язання проблеми тощо). Це можуть бути різні заходи чи форми навчання, які доцільно включати освітній процес комплексно: рольові ігри, проекти, дебати, конференції, круглі столи, участь у студентській раді, житті групи, проведення виховних (тематичних) заходів тощо. Необхідно наголосити, що комплекс таких заходів повинен розроблятися відповідно до специфіки напряму підготовки, майбутньої діяльності, а також рівня розвитку комунікативної компетентності у вихованців. Це не лише підвищить їхню впевненість у власних силах, але й дозволить відпрацювати навички, необхідні для ефективної взаємодії в реальних професійних умовах.

Уважаємо за доцільне наголосити, що майбутні фахівці повинні отримувати постійно зворотний зв'язок.

Так, А. Харківська та Штефан зазначають, що завдяки «зворотному зв'язку здобувачі вищої освіти мають змогу усвідомити власні сильні та слабкі сторони в спілкування, а також отримати конструктивні рекомендації щодо подальшого саморозвитку» [8, с. 85].

А головними орієнтирами для забезпечення зворотного зв'язку при розвитку комунікативної компетентності є «відкритість, вчасність, точність формулювання думки, обґрунтованість, урахування ситуації, двосторонність» [8, с. 87].

Підготовка професіонала в комунікативному аспекті має включати умови, максимально наближені до реальних, щоб майбутні фахівці могли не лише засвоїти теоретичні знання, а й застосовувати їх на практиці. Тому вважаємо за необхідне персоналізувати освітній процес, забезпечити індивідуальну траєкторію навчання, що дозволить врахувати інтереси та здібності конкретного здобувача освіти.

В умовах воєнного стану розвиток комунікативної компетентності у майбутні фахівців зазнає впливу як і вся освітня система: висуваються нові вимоги до фахівців; активізується потреба в психологічній підтримці

особистості; виникають труднощі й освітні втрати із-за постійних загроз чи проблем із організацією безперервного освітнього процесу (дистанційне навчання).

Для цього важливо створити середовище, яке сприятимуть швидкій та якісній адаптації до умов сьогодення, до комунікації в стресових ситуаціях, знижувати емоційне напруження.

Майбутні фахівці мають навчитися працювати з різними засобами зв'язку, оперативно реагувати на зміни ситуації, вирішувати питання під тиском часу та в екстремальних обставинах. Це пов'язано і з цифровізацією, що відкриває нові можливості для підвищення рівня комунікативної компетентності завдяки можливості спілкуватися усно й письмово з іншими незалежно від місця свого перебування.

На нашу думку, саме віддаленість (онлайн-комунікація) на сьогодні є дієвим способом розвитку комунікативних здібностей у майбутніх фахівців до роботи у віртуальному форматі.

Проведення нарад, обговорень, дискусій, навіть майстер-класів чи інших форм в умовах дистанційного навчання має свою специфіку: діджитал культура, етика ділового спілкування, швидкість реагування, повага й розуміння до технічних труднощів, здатність до активного слухання та побудови взаємодії.

Не менш важливим є те, що майбутні фахівці можуть застосовувати свої комунікативні навички в реальних умовах сьогодення, відпрацьовувати набуті знання й уміння, а також формувати власний комунікативний досвід (помилятися, виправляти ситуацію, налагоджувати комунікацію із різними особами, контролювати перебіг розмови тощо).

Це може відбуватися під час волонтерської діяльності, участі у проектах підтримки громад, організації соціальних ініціатив від закладу освіти, акціях і програмах допомоги та інше. Залученість майбутніх фахівців дозволить розвивати комунікативну компетентність в умовах воєнного стану, що неодмінно стане перевагою для подальшої професійної діяльності.

Так, К. Дмитренко й А. Прокопенко переконані, що врахування комунікативного аспекту в професійній підготовці майбутніх фахівців дозволить «підготувати фахівців, які теоретично обізнані в своїй галузі, уміють на практиці застосовувати набутий досвід, мають високу мотивацію до дослідницької діяльності, саморозвитку та самовдосконалення, вільно встановлюють комунікативні зв'язки та володіють вербальними й невербальними засобами» [1, с. 386-387].

Підсумовуючи все вищезазначене можемо дійти висновку, що комунікативний аспект у формуванні майбутнього професіонала вимагає переосмислення змісту професійної підготовки, розширення форм розвитку комунікативної компетентності й сприяння розвитку готовності до професійних комунікативних зв'язків як в умовах воєнного стану, так і в повоєнний час.

Наостанок можемо висвітлити узагальнені рекомендації щодо удосконалення освітнього процесу з комунікативного аспекту для підготовки висококваліфікованих фахівців, які будуть здатними до ефективної професіональної комунікації.

Насамперед, потрібно підвищити роль групової взаємодії через залучення до спільних проєктів, групових форм навчання, мобільність майбутніх фахівців. Доречно збагачувати освітній процес дидактичними й рольовими іграми, ситуативним моделюванням професійних проблем, аналіз та обговорення готових кейсів, організувати дебати й дискусії для відпрацювання комунікативних навичок.

Залучення провідних фахівців, які сприятимуть підвищенню впевненості й мотивації майбутніх фахівців до професійного зростання, поглиблять знання й навички введення комунікації.

Також доцільним є проведення тренінгів, майстер-класів, воркшопів, науково-практичних конференцій, семінарів щодо емоційного інтелекту, міжособистісної комунікації, саморегуляції, подолання конфліктів тощо. Тут важливо наголосити на формі проведення заходів, а саме як офлайн, так і

онлайн. Від якісного планування та організації кожен захід буде результативним, незважаючи на формат проведення.

Не варто забувати про забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку: визначати труднощі у комунікації, шляхи їх вирішення, сприяти задоволенню індивідуальних запитів та потреб у розвитку комунікативної компетентності конкретного здобувача вищої освіти.

Звичайно, згадані коротко рекомендації є не єдиними, адже у кожному закладі вищої освіти при формуванні майбутнього професіонала потрібно зважати на умови сьогодення реалізації освітнього процесу, потреби й реальні можливості забезпечити тими чи іншими ресурсами викладачів і здобувачів, а також на безпеку й налаштованість всіх учасників освітнього процесу на подолання проблем та підвищення комунікативної компетентності.

Висновок. Отже, розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців є критично важливим аспектом їх професійної підготовки та становлення як професіонала, особливо в умовах воєнного стану. Ці навички сприяють не лише ефективній міжособистісній взаємодії, але й дозволяють їм справлятися з викликами сучасності.

Інтеграція когнітивного, мотиваційного, психоемоційного та конструктивно-практичного компонентів в освітній процес у закладах вищої освіти допомагає майбутнім фахівцям розвивати навички, необхідні для вирішення професійних завдань, подолання комунікативних бар'єрів та успішної взаємодії в різних контекстах. Особливу увагу необхідно приділяти емоційній стабільності, емпатії, здатності до саморегуляції та свідомому підходу до вирішення проблемних ситуацій.

Уважаємо, що розвиток комунікативної компетентності сприяє не лише професійному успіху, а й створенню гармонійного робочого середовища, побудованого на взаємоповазі, розумінні та співпраці. Майбутні фахівці будуть відповідально ставитися до комунікативної діяльності, готовими до міжособистісної взаємодії, дотримуватимуться власного стилю спілкування, будуть активним слухачем та професійним комунікатором.

Перспективою дослідження є детальне вивчення інноваційних (інтерактивних) форм розвитку комунікативної компетентності у майбутніх фахівців, висвітлення змін у їх застосуванні в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Дмитренко К.А., Прокопенко А.О. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів допрофесійної комунікації у здійсненні соціально-педагогічної профілактики. *Вісник науки та освіти. Сер. Філологія, культура і мистецтво, педагогіка, історія та археологія, соціологія*. 2023. № 3(9). С. 377–389. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-3\(9\)-377-389](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-3(9)-377-389) (дата звернення: 09.09.2024).

2. Каряка І. В. Особливості розвитку комунікативної компетентності у студентів-психологів. *Психологічні студії*. 2023. № (3). С. 45–50. DOI: <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.3.6> (дата звернення: 04.09.2024).

3. Клочко А.М. Комунікативна компетентність та її когнітивні аспекти. *Особистість, суспільство, закон*. Харків, 2021. С. 73–75.

4. Поліщук А. В., Дуганець В. І., Дуганець В. І. Формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання в закладах вищої освіти. *Професійно-прикладні дидактики*. 2023. № 1. С. 12–16. DOI: <https://doi.org/10.37406/2521-6449/2023-1-2> (дата звернення: 07.09.2024).

5. Сапожников С.В. Теоретичні та прикладні аспекти формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. Харків, 2020. Вип. 63. С. 142–150.

6. Тернавська Т., Журат Ю., Суркова К. Проблема формування комунікативного іміджу викладача закладу вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 4(32). С. 1170–1179. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-4\(32\)-1170-1179](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-4(32)-1170-1179) (дата звернення: 07.09.2024).

7. Харківська А., Мордовцева Н. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців із психології у дистанційному освітньому середовищі в контексті розвитку комунікативних навичок. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 7(35). С. 431–439. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-431-439](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-431-439) (дата звернення: 08.09.2024).

8. Харківська А., Штефан Л. Розвиток комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти за допомогою зворотного зв'язку. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2024. № 81. С. 84–90. DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2023-81-84-90> (дата звернення: 09.09.2024).

References:

1. Dmytrenko, K.A., & Prokopenko, A.O. (2023). Formuvannia hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pedahohiv doprofeziinoi komunikatsii u zdiisnenni sotsialno-pedahohichnoi profilaktyky [Forming the readiness of future social educators for professional communication in performing social and pedagogical prevention]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*. 3(9), 377–389. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-3\(9\)-377-389](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-3(9)-377-389) [in Ukrainian].

2. Kariaka, I. V. (2023). Osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti u studentiv-psykholohiv [Features of the development of communicative competence in psychology students]. *Psykhologichni studii – Psychological Studies*. (3), 45–50. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.3.6> [in Ukrainian].

3. Klochko, A.M. (2021). Komunikatyvna kompetentnist ta yii kohnityvni aspekty [Communicative competence and its cognitive aspects]. *Osobystist, suspilstvo, zakon – Personality, society, law*. Kharkiv, 73–75 [in Ukrainian].

4. Polishchuk, A. V., Duhanets, V. I., & Duhanets, V. I. (2023). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh dystantsiinoho navchannia v zakladakh vyshchoi osvity [Formation of communicative competence of applicants for higher education in conditions of distance learning in higher education institutions]. *Profesiino-prykladni*

dydaktyky – Professional and Applied Didactics. 1, 12–16. Retrieved from <https://doi.org/10.37406/2521-6449/2023-1-2> [in Ukrainian].

5. Sapozhnykov, S.V. (2020). Teoretychni ta prykladni aspekty formuvannia kultury profesiinoi komunikatsii maibutnikh fakhivtsiv [Theoretical and applied aspects of forming a culture of professional communication of future specialists]. *Pedahohika ta psykholohiia – Pedagogy and psychology*. Kharkiv, 63, 142–150 [in Ukrainian].

6. Ternavska, T., Zhurat, Yu., & Surkova, K. (2024). Problema formuvannia komunikatyvnoho imidzhu vykladacha zakladu vyshchoi osvity [The problem of forming the communicative image of the teacher at a higher education institution]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii – Scientific innovations and advanced technologies*. 4(32), 1170–1179. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-4\(32\)-1170-1179](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-4(32)-1170-1179) [in Ukrainian].

7. Kharkivska, A., & Mordovtseva, N. (2024). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz psykholohii u dystantsiinomu osvitnomu seredovysshchi v konteksti rozvytku komunikatyvnykh navychok [Specificities of professional training of future specialists in psychology in the distance educational environment in the context of communication skills development]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*. 7(35), 431–439. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-431-439](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-431-439) [in Ukrainian].

8. Kharkivska, A., & Shtefan, L. (2024). Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti u zdobuvachiv vyshchoi osvity za dopomohoiu zvorotnoho zviazku [Development of communication competence in higher education students through feedback]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of Engineer-Pedagogical Education*. 81, 84–90. Retrieved from <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2023-81-84-90> [in Ukrainian].

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
НА ЗАСАДАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСТВА В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

© Рябокiнь С., Монастирська О.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-7

Партнерство як актуальна проблема ХХІ століття заповонила освітній процес. В умовах воєнного стану потреба у партнерстві набула нових викликів, зокрема у контексті надання підтримки, допомоги в психологічній, економічній, мотиваційній, технічній, культурній, науковій та інших сферах. Мета статті полягає у розкритті аспектів реалізації партнерства в системі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану. З'ясовано, що партнерство, зокрема педагогіка партнерства, передбачає перехід від вимог, обов'язків, наказів до взаємовідносин на чітких принципах формування доброзичливих стосунків у колективі та командної роботи. На основі аналізу науково-педагогічних джерел автор виокремлює основні принципи освітнього партнерства у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану. Це толерантність у взаємодії, соціокультурної та національної єдності, довгостроковість та стійкість, добровільність та рівність у прийнятті рішень, відповідальність, самореалізація та самовдосконалення як самоціль співпраці. Автор пропонує зупинитися на двох аспектах реалізації партнерства у системі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану: внутрішній (між здобувачами вищої освіти, між викладачами із майбутніми фахівцями, між відділеннями у закладі освіти, між здобувачами й відділеннями у закладі вищої освіти); зовнішній (між закладом вищої освіти, стейкхолдерами та іншими установами). Зазначено, що такий розподіл аспектів обумовлюється характером, цілеспрямованістю та складністю партнерської взаємодії. Внутрішні аспекти партнерства передбачають безпосередню співпрацю всередині закладу вищої освіти, між усіма задіяними учасниками освітнього процесу, а зовнішній аспект дозволяє створити мережеву систему партнерства та мобільності здобувачів вищої освіти. Перспективність дослідження полягає у вивченні питання залученості стейкхолдерів в систему професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану.

Ключові слова: майбутні фахівці, партнерство, педагогіка партнерства, професійна підготовка, воєнний стан.

Ryabokin S., Monastyrskaya O. «Professional training of future specialists on the basis of partnership implementation under martial law».

Partnership as an urgent problem of the twenty-first century has taken over the educational process. In the context of martial law, the need for partnership has acquired new challenges, in particular in the context of providing support, assistance in psychological, economic, motivational, technical, cultural, scientific and other areas. The purpose of the article is to reveal the aspects of partnership implementation in the system of professional training of future specialists under martial law. It is found that partnership, in particular partnership pedagogy, involves a transition from requirements, responsibilities, orders to relationships based on clear principles of forming friendly relations in a team and teamwork. Based on the analysis of scientific and pedagogical sources, the author identifies the main principles of educational partnership in the process of professional training of future specialists under martial law. These are tolerance in interaction, socio-cultural and national unity, long-term and sustainable, voluntariness and equality in decision-making,

responsibility, self-realisation and self-improvement as an end in itself. The author proposes to focus on two aspects of partnership implementation in the system of professional training of future specialists under martial law: internal (between higher education students, between teachers and future specialists, between departments in an educational institution, between students and departments in a higher education institution); external (between a higher education institution, stakeholders and other institutions). It is noted that such a distribution of aspects is determined by the nature, purposefulness and complexity of partnerships. The internal aspects of the partnership involve direct cooperation within the higher education institution, between all involved participants in the educational process, while the external aspect allows for the creation of a network system of partnership and mobility of higher education students. The prospect of the research is to study the issue of stakeholder involvement in the system of professional training of future specialists under martial law.

Keywords: future specialists, partnership, partnership pedagogy, professional training, martial law.

Сучасний стан розвитку суспільства потребує висококваліфікованих фахівців, які здатні до співпраці, колективної діяльності задля досягнення спільних цілей. Вища освіта спрямована на підготовку затребуваних фахівців відповідно до викликів сьогодення та вимог до майбутніх фахівців. У цьому контексті важливу роль відіграє партнерство в освіті, яке є дієвим механізмом підвищення якості освітнього процесу, розвитку професійних компетентностей та формування практичних навичок у здобувачів вищої освіти.

Партнерство в освіті передбачає тісну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу, що спрямоване на дотримання поваги, відкритості, співпраці та колективної відповідальності. Педагогіка партнерства зорієнтована на підвищення мотивації здобувачів вищої освіти, формування у них самостійності й навичок працювати у парі та групі, де кожен виконує свою роль у досягненні спільних цілей.

У вищій освіті партнерство стає важливим чинником розвитку сучасних навчальних програм, що відповідають реальним потребам ринку праці. Заклади вищої освіти активно співпрацюють з стейкхолдерами, фаховими експертами, науковими установами та міжнародними партнерами аби майбутні фахівці мали можливість отримати не лише теоретичні знання, а й практичний досвід.

В умовах воєнного стану партнерство у закладах вищої освіти набуває нового звучання та значення. Під час кризових ситуацій освітня система зазнає серйозних випробувань, зокрема через необхідність адаптації навчальних

процесів до нових реалій, забезпечення безперервності освіти й підтримки здобувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упровадження педагогіки партнерства в освітній процес вивчали такі сучасні науковці: А. Денко й О. Онаць (психологічний аспект педагогіки партнерства); І. Калько (у контексті реалізації Нової української школи); С. Яланська (психологічний аспект педагогіки партнерства Нової української школи); Н. Багашова, Г. Матукова, О. Тадеуш та К. Саф'ян (партнерство у закладах вищої освіти); О. Бірюкова й В. Строгий (соціальне партнерство через взаємодію закладів вищої освіти із стейкхолдерами); О. Капустіна й А. Харківська (стратегічні освітні альянси як вид партнерства) тощо.

Наукові напрацювання щодо реалізації партнерства в Новій українській школі пов'язані із реформуванням освіти й активним введенням педагогіки партнерства в освітній процес саме у початкову ланку, відповідно до концепції. Поступово про партнерство почали говорити на всіх ланках, адже партнерство стало основою для побудови ефективної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Це охоплює не лише вчителів та здобувачів освіти, але й батьків, адміністрацію закладів, представників громади, та навіть стейкхолдерів із різних сфер. На всіх етапах здобуття освіти, від початкової до вищої, педагогіка партнерства сприяє створенню сприятливого середовища для навчання, розвитку навичок самостійного мислення, комунікації та колективної відповідальності.

Отже, педагогіка партнерство поступово набуло ключової ролі у всій системі освіти, стаючи потужним механізмом розвитку загальних, фахових і професійних компетентностей.

Мета статті полягає у розкритті аспектів реалізації партнерства в системі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Партнерство як ключова модель взаємодії у сфері освіти все більше набуває популярності, зокрема у вищій освіті. Це вихід за межі традиційних підходів до організації освітнього процесу,

пропонуючи новий формат співпраці між закладами вищої освіти, здобувачами, викладачами, адміністрацією та іншими. Основна мета педагогічного партнерства – забезпечити підготовку фахівців, здатних ефективно працювати в умовах сучасного ринку праці, який постійно змінюється та вимагає нових компетенцій.

Так, В. Молчанюк та А. Харківська зазначають, що «освітній процес передбачає безпосередню взаємодію між учасниками освітнього процесу, адже від активної співпраці залежить якість результатів у досягненні спільних цілей» [9, с. 15]. Окрім того, реалізація партнерства у вищій освіті спрямована на створення умов для активного залучення всіх учасників освітнього процесу до спільної діяльності, розвиток особистісних якостей, професійних і соціальних навичок майбутніх фахівців. Завдяки партнерству підвищується якість освіти через тісну взаємодію з провідними спеціалістами, професіоналами, фахівцями-практиками, які можуть безпосередньо впливати на зміст освітніх програм, забезпечуючи їхню відповідність вимогам сьогодення.

Нам імпонує погляд Г. Самойленко: «партнерська взаємодія є особливою формою соціальної взаємодії, що відрізняється рівноправністю автономних суб'єктів, їхнім взаємним визнанням і взаємною відповідальністю, добровільністю співробітництва й орієнтацією на соціально значущі цілі» [6]. Однак при впровадженні партнерства в освітній процес доцільно звернути увагу на те, що рівноправність учасників взаємодії має бути досягнена з обережністю та дотриманням загальної субординації.

У межах дослідження варто зазначити, що педагогіка партнерства насамперед спрямована на «розвиток максимально продуктивних і здорових відносин у процесі навчання», це процес «в основі якої – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками» [5]. Проте, у ширшому контексті партнерства в системі вищої освіти варто відзначити, що воно не обмежується виключно освітнім аспектом. Окрім взаємодії між викладачами, здобувачами вищої освіти та освітніми інституціями, партнерство охоплює також економічні, кадрові та науково-технічні складові, які безпосередньо не

пов'язані з освітнім процесом, але мають значний вплив на розвиток і функціонування закладів вищої освіти. Тому, партнерство у вищій школі виходить за межі суто педагогічної співпраці, охоплюючи також інші важливі сфери, що сприяють загальному розвитку закладів і підвищенню їхньої конкурентоспроможності.

Н. Багашова, Г. Матукова й К. Саф'ян дійшли висновку, що заклади вищої освіти, які впроваджують педагогіку партнерства, мають дотримуватися такого правила: «Студенти, їх батьки, викладачі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат» [3, с. 94]. Також науковці додають, що партнерство насамперед передбачає взаємодію через спілкування та співпрацю між здобувачами вищої освіти та викладачами, завдяки чому відбувається обмін досвідом, ідеями, почуттями.

Партнерство А. Данко й О. Онаць розуміють як «чітке зобов'язання працювати разом, для того, щоб максимально сприяти розвитку здібностей і потенціалу кожної дитини, має чіткий розподіл ролей, цілі, плани, часті комунікації для встановлення довірливих відносин, що є запорукою успішного навчання і розвитку дітей та інших учасників освітнього процесу» [4]. Загалом погоджуємось із вченими, проте важливо зазначити, що партнерство має бути на добровільних засадах, бажанням співпрацювати, а не просто як «зобов'язання». Інакше неможливо досягти високих результатів взаємодії, побудувати сприятливі, відкриті, довірливі стосунки.

І. Калько виокремлює особливості змін у переході до педагогіки партнерства в освітньому процесі: «не забороняти, а спрямовувати; не управляти, а співкерувати; не примушувати, а переконувати; не командувати, а організовувати; не обмежувати, а надавати свободу вибору» [1, с. 34]. Усвідомлення змін та їх реалізації передбачає право на власну точку зору кожної особистості, її ідеї та погляди, почуття, вчинки й рішення.

Уважаємо, що партнерство, зокрема педагогіка партнерства, передбачає перехід від вимог, обов'язків, наказів до взаємовідносин на чітких принципах формування доброзичливих стосунків у колективі та командної роботи.

О. Тадеуш зазначає, що, партнерство у вищій школі представлено як цілісна відкрита система, якій притаманні зовнішні та внутрішні поліфункціональні зв'язки, які спираються на дотримання таких принципів, як: «гуманізації і відкритості; соціокультуровідповідності; прийнятності традицій і інновацій; системності і комплексності; компетентності і науковості; оптимізму та довгостроковості; варіативності і мобільності; толерантності і погодженості; технологічності і ефективності» [7, с. 65]. На нашу думку, партнерство має бути також спрямоване на задоволення особистісних і професійних потреб у підтримці, допомозі, тому варто звернути увагу й на принцип саморозвитку.

До принципів реалізації педагогіки партнерства, за Т. Кравчинською, належать: «повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах, стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей)» [2, с. 2]. Не менш важливим має й перспективність партнерської взаємодії, а в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців і довгостроковість зв'язків. Партнерство має реалізовуватися від першого кроку здобувача освіти у заклад освіти й до завершення навчання, і обов'язково продовжуватися надалі як із колегами, можливими стейкхолдерами для підростаючого покоління, фахівцями-практиками, провідними науковцями та іншими.

Оскільки партнерство у вищій ланці передбачає й співпрацю закладів вищої освіти, то О. Капустіна й А. Харківська зазначають, що їх партнерство повинно базуватися на таких принципах, як: «взаємодія, інтеграція, саморозвиток, самоорганізація та соціальна адаптація» [8, с. 36.]. Уважаємо,

що до переліку цих принципів доречно додати соціокультурну відповідальність та довгостроковість, що набувають особливої уваги в умовах воєнного стану, забезпечуючи стабільність співпраці, якість у задоволенні національних і суспільних запитів.

У контексті впровадження педагогіки партнерства, відповідно до засад Нової української школи, А. Данко й О. Онаць визначають потребу на чітку опору: «загальнолюдські цінності, принципи демократії, відкритості, зрозумілості, добровільності, конфіденційності, прозорості в ухваленні рішень та регулярності звітності, рівного доступу до всіх послуг, поваги до всіх учасників освітнього процесу;... емоційний інтелект, комунікаційні навички, ініціативність і творчість; виявлення і розвиток талантів та подальша успішна самореалізація здобувача освіти в дорослому житті» [4]. Погоджуймося із вченими, хоча й вважаємо, що в контексті партнерства в освіті важливо акцентувати увагу на необхідності розвитку не тільки індивідуальних якостей майбутніх фахівців, але й створення стійкої системи підтримки та взаємодії в межах освітніх інституцій. Упровадження воєнного стану вимагає посиленої уваги до підтримки принципів, єдності та колективної відповідальності, які під час і після професійної підготовки будуть провідними у діяльності здобувачів вищої освіти.

Узагальнюючи вищезазначене та спираючись на аналіз науково-педагогічної літератури [2, 3, 6, 7, 8], можемо виокремити основні принципи освітнього партнерства у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану:

1. Толерантність у взаємодії – забезпечення взаємоповаги, емпатії, розуміння, підтримки всіх учасників освітнього процесу, введення конструктивного діалогу.

2. Соціокультурної та національної єдності – співпраця має відбуватися з урахуванням соціокультурних особливостей, відображати національні цінності та потреби суспільства, зберігати власну ідентичність.

3. Довгостроковість та стійкість – орієнтація на довгострокову перспективу, забезпечуючи стійкий розвиток освітнього середовища та підготовку фахівців, які мають здатні діяти в умовах воєнного та повоєнного періодів.

4. Добровільність та рівність у прийнятті рішень – забезпечення добровільного вибору у взаємодії між усіма учасниками, що дозволяє створити атмосферу довіри та взаєморозуміння. А рівність у прийнятті рішень характеризується тим, що кожен учасник має право не просто бути почутим, а й його ідеї можуть стати рішенням проблеми.

5. Відповідальність – кожен із учасників партнерської взаємодії несе відповідальність за прийняття власного та колективного рішення, за ефективність та результативність досягнених цілей, невдач і здобутків.

6. Самореалізація та самовдосконалення як самоціль співпраці – створення можливостей для розвитку навичок і формування нових умінь, реалізації творчого потенціалу, пошуку себе та свого місця у професійній діяльності.

Зауважимо, що висвітлені вище принципи є фундаментальними для успішної реалізації партнерських відносин у системі вищої освіти, зокрема в умовах воєнного стану. Їх упровадження сприяє не тільки стабілізації освітнього процесу, а й розвитку майбутніх фахівців, здатних ефективно діяти у кризових ситуаціях, зберігаючи відповідальність, адаптивність і стійкість, бути здатним до взаємної підтримки та довіри. Педагогіка партнерства допоможе створити умови, у яких здобувачі вищої освіти будуть вчитися долати виклики разом і на рівних умовах, забезпечуючи стійкість і розвиток освітньої системи.

Відповідно до мети дослідження важливо зупинитися на аспектах реалізації партнерства у контексті підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану, ураховуючи вищезазначені принципи. З огляду на виклики, з якими стикаються заклади вищої освіти, відчувається потреба в нових формах

взаємодії, які сприяють не лише підтримці освітнього процесу, а й формуванні стійких фахівців, готових до динамічних змін.

На нашу думку, доцільно виокремити два ключові аспекти реалізації партнерства у системі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану:

- внутрішній (між здобувачами вищої освіти, між викладачами із майбутніми фахівцями, між відділеннями у закладі освіти, між здобувачами й відділеннями у закладі вищої освіти);

- зовнішній (між закладом вищої освіти, стейкхолдерами та іншими установами).

Таким розподіл аспектів обумовлюється характером, цілеспрямованістю та складністю партнерської взаємодії. Внутрішні аспекти партнерства передбачають безпосередню співпрацю всередині закладу вищої освіти, між усіма задіяними учасниками освітнього процесу, а зовнішній аспект дозволяє створити мережеву систему партнерства та мобільності здобувачів вищої освіти.

Партнерство між здобувачами вищої освіти спрямоване на формування ефективної комунікації та співпраці серед самих вихованців. Особливого значення партнерство набуває у розвитку навичок командної роботи, розвитку критичного мислення, лідерських здібностей, взаємопідтримки, згуртованості, уміння відстоювати свою позицію та виокремлювати кращу ідею, навіть якщо вона не належить іншій особі. Майбутні фахівці у партнерській взаємодії навчаються розподіляти обов'язки, ролі, брати відповідальність за свою частину виконання завдання; долати труднощі, конфлікти, знаходити компроміси, попереджати розвиток подальших проблем між одногрупниками; спільно досягти поставлених цілей, розв'язувати проблеми й приймати найбільш оптимальні рішення; мають змогу обмінюватися досвідом і формувати новий.

До провідних методів реалізації партнерства між здобувачами вищої освіти у професійній підготовці в умовах воєнного стану можна віднести

проектне навчання (навчальні (дидактичні) чи дослідницькі), метод кейсів, дискусій (круглих столів, дебатів). Типовими формами є парна форма роботи, а також групова. Особливої популярності набирають студентські наукові товариства й гуртки, у яких збираються однодумці й вирішують актуальні проблеми у різних галузях, організують заходи, акції для інших здобувачів.

Партнерство між викладачами із майбутніми фахівцями полягає у забезпеченні двосторонньої взаємодії, конструктивного діалогу у досягненні спільних цілей. Така форма партнерства реалізується у наданні якісного зворотного зв'язку, підтримці в освітньому процесі, розробки індивідуальної траєкторії розвитку, задоволення індивідуальних потреб в освітній та науковій діяльності, розвитку здібностей, урахування інтелектуальних, психічних, фізичних особливостей розвитку особистості тощо.

Наставництво майбутніх фахівців під час проходження практики, консультування, написання наукових праць, зокрема курсових та магістерських робіт, є одним із дієвих методів партнерства. Цей процес забезпечує активну взаємодію між викладачами із здобувачами вищої освіти, що створює умови для більш глибокого засвоєння навчального матеріалу та розвитку наукової діяльності. Наставники не тільки передають знання, але й діляться практичним досвідом, формуючи у своїх вихованців необхідні навички, які стануть в нагоді для успішної майбутньої професійної діяльності.

С. Яланська вважає, що «ефективність педагогіки партнерства пов'язана з глибоким розумінням психологічних основ взаємодії та співпраці між учителем, учнем і батьками, які об'єднані цілями та прагненнями, є відповідальними, рівноправними учасниками освітнього процесу» [10]. Тому при реалізації партнерства у закладі вищої освіти викладачі мають усвідомлювати психологічні особливості взаємодії із конкретним здобувачем вищої освіти, розуміти його потреби, інтереси й здібності, пріоритети в здобутті освіти, аби партнерська взаємодія була ефективною та результативною.

Партнерство між відділеннями у закладі освіти, а також між здобувачами й відділеннями у закладі вищої освіти, характеризується можливістю

забезпечити ефективну координацію та злагоджену співпрацю між структурними підрозділами закладу вищої освіти, а саме кафедрами, факультетами, відділеннями, студентською радою, гуртожитком тощо. Таке партнерство може бути реалізоване як: обмін інформацією щодо укладання навчальних програм, доцільності використання методик викладання, організації заходів; налагодження діяльності органів студентського самоврядування; залучення майбутніх фахівців до обговорень освітньо-професійних програм, акредитаційних процесів, оцінки якості викладання та організації освітнього процесу загалом; участь у розробці спільних заходів, проєктів тощо.

Отже, для досягнення партнерства необхідно забезпечити умови для інтеграції майбутніх фахівців в освітній процес і допомагає їм розвивати загальні й професійні компетентності. Реалізація внутрішніх аспектів партнерства в системі професійної підготовки вимагає застосування інноваційних методів навчання, активної участі всіх сторінок у процесі та гнучких формах співпраці. Методи, які стимулюють взаємодію, розвиток командної роботи та взаємоповагу, є ключовими для створення ефективної системи навчання, що відповідає сучасним вимогам професійного середовища.

Важливо враховувати й особливості воєнного стану, що вносить свої корективи в професійну підготовку майбутніх фахівців. Насамперед це можливість бути на зв'язку із викладачем чи іншим фахівцем із закладу вищої освіти (психолог, лаборант кафедри, голова студентської ради тощо) у критичних ситуаціях; отримувати психологічну, мотиваційну й матеріалу, у разі потреби, підтримку; бути прийнятим, почутим та зрозумілим, направленим на правильний шлях.

Зовнішній аспект реалізації партнерства в професійній підготовці майбутніх фахівців в умовах воєнного стану це співпраця між закладами вищої освіти, стейкхолдерами та іншими установами. Таке партнерство характеризується налагодженням зв'язків із роботодавцями, громадськими організаціями, міжнародними партнерами та іншими зацікавленими сторонами, що розширює можливості для здобувачів вищої освіти, надаючи їм доступ

до реального досвіду та сучасних тенденцій ринку праці, академічної мобільності.

О. Капустіна й А. Харківська влучно зауважили, що «партнерська взаємодія між виробництвом, освітою і наукою є вирішальним чинником досягнення стратегічної стійкості, оскільки освітні та наукові структури – рушійні складові створення так званого інноваційного ланцюга «дослідження – розробка – виробництво – просування продукції» [8, с. 35].

Партнерство у зовнішньому аспекті насамперед доцільно розуміти як можливість налагодження стійких зв'язків для академічної мобільності, спільної організації проєктів, удосконалення науково-технічної бази закладів. Укладання договорів про співпрацю між закладами вищої освіти, науковими установами, провідними установами, фірмами та міжнародними організаціями відкриває широкі перспективи для обміну досвідом, що, зі свого боку, сприяє інтеграції українських закладів освіти у світову академічну спільноту та дає змогу майбутнім фахівцям отримувати сучасні знання й навички, адаптовані до глобальних тенденцій.

Спільна діяльність між закладом вищої освіти та науковими установами стимулює розвиток інновацій, а також розширює можливості для залучення фінансування від зовнішніх спонсорів і грантів, що особливо важливо в умовах воєнного стану. Також варто зауважити, що зовнішнє партнерство сприяє формуванню мережі професійних контактів для майбутніх фахівців, що стає фактором розбудови чи впевненого старту майбутньої кар'єри.

Серед провідних способів, які доцільно впроваджувати під час реалізації партнерства у професійній підготовці майбутніх фахівців в умовах воєнного стану із аспекту зовнішньої співпраці, можна виокремити такі:

- залучення стейкхолдерів, провідних фахівців-практиків, представників різних сфер діяльності до обговорення освітньо-професійних програм;
- стажування та проходження практики на базі інших установ дозволяють сформувати практичні навички, поглибити свої знання, підвищити мотивацію до самостійної професійної діяльності, обмін досвідом тощо;

- спільні гранти, дослідницькі проєкти, які надають змогу розбудовувати культурні, соціальні, економічні, освітні, наукові зв'язки між регіонами країни, підтримувати «слабкіші» заклади вищої освіти в умовах кризи, переміщення, руйнації тощо.

Отже, зовнішній аспект партнерства у закладі вищої освіти сприяє не тільки вдосконаленню освітнього процесу, але й створеним умовам для постійного розвитку і науково-дослідницької діяльності, і професійного становлення майбутніх фахівців. Завдяки таким ініціативам майбутні фахівці залучаються до передових наукових досягнень, опановують нові технології та формують власний практичний досвід, що дозволяє їм бути конкурентоспроможними на державному та міжнародному ринках праці.

Висновок. Партнерство в системі вищої освіти у внутрішньому та зовнішньому аспектах є ключовим фактором успішної підготовки майбутніх фахівців. В умовах воєнного стану воно набуває особливої ролі, адже потрібна адаптація освітніх процесів до нових викликів і забезпечення стійкості освітньої системи.

Уважаємо, що усвідомлення значущості реалізації принципів партнерства в професійній підготовці майбутніх фахівців в умовах воєнного стану сприятиме гнучкості й адаптивності навчальних програм, підтримці всіх учасників освітнього процесу, інноваційності, мобільності. Партнерство має забезпечити формування високих професійних та особистісних якостей, а саме: відповідальність, взаємоповага та підтримка, критичне мислення, самостійність, емпатія тощо. Загалом, розвиток партнерських відносин у системі вищої освіти сприяє створенню умов для розвитку й становлення майбутніх фахівців, здатних діяти в умовах сьогодення, бути здатними до колективного вирішення проблем різного масштабу, як у межах своєї групи, так і в межах країни.

Питання залучення стейкхолдерів в систему професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану залишається відкритим, що й потребує подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Калько І.В. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості в контексті Нової української школи. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. Т. 1. С. 33–36. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/21/part_1/8.pdf (дата звернення: 22.09.2024).
2. Кравчинська Т. С. Педагогіка партнерства – основні ідеї, принципи та сутність. 2017. С. 85–88. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707221/1/Кравчинська_тези.pdf (дата звернення: 22.09.2024).
3. Матукова Г., Саф'ян К., Багашова Н. Система освітнього партнерства у закладах вищої освіти: особливості формування та критерії оцінки. *Молодий вчений*. 2024. Вип. 4 (128). С. 92–98. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-25> (дата звернення: 22.09.2024).
4. Онаць О., Данко А. Психологічні аспекти педагогіки партнерської взаємодії в закладах освіти в підручнику для керівника. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. Вип. (29). С. 172–184. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/660/680> (дата звернення: 22.09.2024).
5. Скиба М. Краще разом. Що таке педагогіка партнерства і навіщо вона в НУШ. *Нова українська школа*. 2019. URL: <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli/> (дата звернення: 23.09.2024).
6. Самойленко Г. Е. Партнерська взаємодія учня і вчителя в освітньому процесі. *Партнерська взаємодія школи та сім'ї як фактор оновлення сучасної освіти*: науково-метод. зб. Запоріжжя: СТАТУС. 2018. С. 21–26. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710553> (дата звернення: 22.09.2024).
7. Тадеуш О. М. Освітнє партнерство у просторі вищої школи: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Педагогічна освіта: Теорія і практика*.

Психологія. Педагогіка. 2020. Вип. (33). С. 57–69. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.33.7> (дата звернення: 23.09.2024).

8. Харківська А. А., Капустіна О. І. Актуальність формування міжнародних стратегічних освітніх альянсів за участю України. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2021. Вип. 71. С. 32–38. DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2021-72-32-38> (дата звернення: 22.09.2024).

9. Харківська А. А., Молчанюк О. В. Диверсифікація професійної підготовки педагогів початкової освіти із принципами Нової української школи. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журнал. 2023. № 2 (209). С. 12–19. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2\(209\)-12-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-12-18) (дата звернення: 23.09.2024).

10. Яланська С. П. Психологічні аспекти педагогіки партнерства нової української школи. 2021. С. 317–319. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8036/1/62.pdf> (дата звернення: 22.09.2024).

References:

1. Kalko, I.V. (2020). Pedahohika partnerstva yak umova realizatsii zavdan rozvytku osobystosti v konteksti Novoi ukrainiskoi shkoly [Partnership pedagogy as a condition of implementation of personality development tasks in the context of the New ukrainian school]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*. 21, 33–36. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/21/part_1/8.pdf [in Ukrainian].

2. Kravchynska, T. S. (2017). Pedahohika partnerstva – osnovni idei, pryntsypy ta sutnist [Partnership pedagogy – basic ideas, principles and essence]. 85–88. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707221/1/Кравчинська_тези.pdf [in Ukrainian].

3. Matukova, H., Safian, K., & Bahashova, N. (2024). Systema osvithnoho partnerstva u zakladakh vyshchoi osvity: osoblyvosti formuvannia ta kryterii otsinky

[Educational partnership system in higher education institutions : features of formation and evaluation criteria]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*. 4 (128), 92–98. Retrieved from <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-25> [in Ukrainian].

4. Onats, O., & Danko, A. (2023). Psykhologichni aspekty pedahohiky partnerskoi vzaiemodii v zakladakh osvity v pidruchnyku dlia kerivnyka [Psychological Aspects of the Pedagogy of Partner Interaction in Educational Institutions in a Textbook for Manager]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka – Problems of the Modern Textbook*, (29), 172–184. Retrieved from <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/660/680> [in Ukrainian].

5. Skyba, M. (2019). Krashche razom. Shcho take pedahohika partnertsva i navishcho vona v NUSh [Better together. The pedagogy of partnership and why it is needed in NUS]. *Nova ukrainska shkola – The New Ukrainian School*. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli/> [in Ukrainian].

6. Samoilenko, H. E. (2018). Partnerska vzaiemodiia uchnia i vchytelia v osvitnomu protsesi [Management of a public-active school as an open social-pedagogical system]. *Partnerska vzaiemodiia shkoly ta simi yak faktor onovlennia suchasnoi osvity – Partnership between school and family as a factor of modern education renewal*. 21–26. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710553> [in Ukrainian].

7. Tadeush, O. (2020). Osvitnie partnerstvo u prostori vyshchoi shkoly: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [Educational partnership in higher school space: domestic and foreign experience]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika – Pedagogical Education: Theory and Practice. Psychology. Pedagogy*, (33), 57–69. Retrieved from <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.33.7> [in Ukrainian].

8. Kharkivska, A. A., & Kapustina, O. I. (2021). Aktualnist formuvannia mizhnarodnykh stratehichnykh osvitnikh aliantsiv za uchastiu Ukrainy [Relevance of the formation of international strategic educational alliances involving Ukraine].

Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of Engineer-Pedagogical Education. 71, 32–38. Retrieved from <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2021-72-32-38> [in Ukrainian].

9. Kharkivska, A. A., & Molchaniuk, O. V. (2023). Dyversyfikatsiia profesiinoi pidhotovky pedahohiv pochatkovoї osvity iz pryntsypamy Novoi ukrainskoi shkoly [Diversification of the professional training of primary education teachers with the principles of the New Ukrainian School]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of the Modern Pedagogue*, 2(209), 12–18. Retrieved from [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2\(209\)-12-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-12-18) [in Ukrainian].

10. Yalanska, S. P. (2021). Psykholohichni aspekty pedahohiky partnerstva novoi ukrainskoi shkoly [Psychological aspects of the partnership pedagogy of the new Ukrainian school]. 317–319. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8036/1/62.pdf> [in Ukrainian].

УДК 37.091.31-059.2''78'']-047.44(045)

ТЕРАПЕВТИЧНА ФУНКЦІЯ КОГОРТНОГО НАВЧАННЯ:

АНАЛІЗ В КОНТЕКСТІ УМОВ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

© Денисова Н., Камардаш Н.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-8

Стаття присвячена обґрунтуванню впровадження когортного навчання (cohort-based learning (CBL) в систему вітчизняної освіти в умовах воєнного часу як перспективної технології групового навчання, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу завдяки певним чином побудованій взаємодії між учасниками процесу. Особливістю когортного навчання є підвищення мотивації через взаємну підтримку в групі, через особливу роль викладача, яка наближується до моделі педагога-коуча, педагога-ментора та через формування комфортного середовища обміну знаннями та ідеями. Результатом такого виду навчання є створення освітнього продукту, який закріпить набуті навички та позитивне налаштування на подальшу співпрацю і навчання. Так, основним завданням репрезентованої розвідки став аналіз впливу когортного навчання на активізацію освітньої діяльності здобувачів освіти, набуття і закріплення ними навичок роботи в групах та створення психологічно сприятливого середовища продуктивної комунікації, що набуває особливого значення в умовах соціальної кризи і небезпек, викликаних військовими діями. Потенціал даного методу та його легка адаптація під різні форми і цілі навчальної діяльності, дозволили авторам актуалізувати доцільність його впровадження у вітчизняну педагогічну практику. Окрема увага приділена терапевтичному навчанню (або терапевтичному повороту в освіті)

як практики, яка набула популярності в закордонному освітянському просторі і являє собою поєднання підтримки емоційного та психологічного благополуччя студентів з одночасним сприянням їхній академічній успішності. Критичний аналіз сучасного педагогічного дискурсу щодо проблеми психологізації освіти дозволив авторам зосередитися на позитивних аспектах питання та обґрунтувати необхідність впровадження існуючих напрацювань в систему національної освіти.

Важливим елементом дослідження є сформульований концепт терапевтичного ефекту когортного навчання, який включає необхідність врахування аспекту психологізації освіти не тільки щодо здобувачів освіти, але й суб'єктивного благополуччя викладачів в умовах емоційних, професійних і соціальних викликів, з якими їм доводиться стикатися.

Ключові слова: когортне навчання, групове навчання, терапевтична освіта, терапевтичний поворот в освіті, терапевтичний ефект, освітні трансформації, методи і технології навчання.

Denisova N., Kamardash N. «Therapeutic function of cohort learning: analysis in the context of uncertainty conditions».

The article is devoted to substantiating the introduction of cohort-based learning (CBL) into the national education system in wartime conditions as a promising technology of group learning. Thanks to a certain way of interaction between the participants of the process, CBL contributes to better assimilation of the material. The peculiarity of cohort training is the increase of motivation through mutual support in the group, through the special role of the teacher, which approaches the model of teacher-coach, teacher-mentor, and through the formation of a comfortable environment for the exchange of knowledge and ideas. The result of this type of training is the creation of an educational product that will consolidate the acquired skills and a positive attitude for further cooperation and training. Thus, the main task of the representative intelligence was the analysis of the influence of cohort training on the activation of the educational activities of those seeking education, their acquisition and consolidation of the skills of working in groups and the creation of a psychologically favorable environment for productive communication, which acquires special importance in conditions of social crisis and dangers caused by military actions. The potential of this method and its easy adaptation to different forms and goals of educational activity allowed the authors to actualize the expediency of its introduction into domestic pedagogical practice. Special attention is paid to therapeutic education (or a therapeutic turn in education) as a practice that has gained popularity in the foreign educational space and is a combination of supporting the emotional and psychological well-being of students with the simultaneous promotion of their academic success. A critical analysis of the modern pedagogical discourse regarding the problem of psychologizing education allowed the authors to focus on the positive aspects of the problem and justify the need to introduce existing experience into the national education system.

An important element of the research is the formulated concept of the therapeutic effect of cohort training, which includes the need to take into account the aspect of the psychologization of education not only in relation to the students of education, but also the subjective well-being of teachers in the conditions of emotional, professional and social challenges that they have to face.

Keywords: cohort training, group training, therapeutic education, therapeutic turn in education, therapeutic effect, educational transformations, teaching methods and technologies.

Актуальність дослідження. Усе частіше в наукових публікаціях, книгах й експертних блогах, пов'язаних з проблемами освіти, порушуються питання про доцільність існуючої моделі сучасної формальної освіти, методів навчання та тих навичок, які формуються в межах цієї моделі. Викликає занепокоєність

онлайн і дистанційне навчання, звичка до яких, з одного боку, прискорює та вдосконалює процес диджиталізації освіти, але з іншого – залишає за собою певні обмеження і недоліки, які деформують соціалізацію. Крім того, сучасна ситуація в системі вітчизняної освіти ускладнена умовами потенційних загроз і невизначеності, викликаними воєнними діями на території нашої держави. При цьому має місце цілий спектр проблем: від адаптації до навчання в нових умовах тих здобувачів освіти, які переживають стрес через переїзд в іншу країну, тих, хто залишається в зоні бойових дій, тих, хто, маючи змогу навчатися в змішаному або офлайн форматі, перебуває в стані напруги від постійних повітряних тривог і потенційної небезпеки, до пошуку тих методів навчання, які б допомогли в забезпеченні належного рівня освіти, в згуртуванні студентського колективу й усіх учасників освітнього процесу, незалежно від умов їх перебування та доступу до необхідних засобів навчання. Але попри існуючі проблеми, спостерігаємо народження нової синергії, яка мобілізує зусилля всіх, хто причетний до вирішення освітніх проблем. Така емерджентність продукує новації, яким ще потрібен час для адаптації, але вже зараз вони впливають на онтологічні підвалини педагогічної практики майбутнього. Цей процес трансформацій однаково важливий як для тих, кого навчають, так і для тих, хто навчає. У моделі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, в об'єктивно необхідному і законодавчо визначеному компетентнісному підході, у системі трансдисциплінарності, як головних трендах сучасної освіти, уже закладено тенденцію постійного розвитку, адаптивності й орієнтацію на освіту впродовж життя, як необхідність, що мінімізує розрив між навчанням і суспільними запитами. У розрізі зазначеного, зрозумілим та адекватним виглядає обговорення проблем взаємовідношення змісту освіти й очікувань суспільства, ефективності педагогічних методів і технологій в контексті динаміки світових перетворень, об'єктивності оцінки якості освіти та результати її моніторингових досліджень тощо. Сьогодні і ситуація, яку переживає освіта, і оновлення арсеналу практико-педагогічних інструментів, і ті глибинні трансформації матриці дидактичного ландшафту, які закономірно

відбуваються, обґрунтовано складають дослідницький інтерес і продукують педагогічні новації.

До методів навчання, які слабо представлені у вітчизняному освітянському дискурсі, відноситься й когортне навчання. Так само слабо презентовані в експертних дослідженнях і терапевтичні аспекти його застосування. До таких аспектів відносяться наслідки психоемоційної підтримки здобувачів освіти, сприяння формування у них почуття причетності та навичок емпатії, при чому йдеться не про конкретну професійну допомогу, а про корекцію педагогічної діяльності під час навчального процесу. Згадуючи видатного психолога й педагога Ш. Амонашвілі, який стверджував, що на основі співпраці люди можуть цілеспрямовано змінювати умови життя, покращувати їх якість і тим самим змінювати самих себе [9], автори вважають достатньо актуальним для педагогічної уваги питання організації і впровадження навчання, заснованого на груповій взаємодії, а також той терапевтичний ефект, який дає така форма навчальної діяльності в умовах кризового часу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання якості, новацій та перетворень в освіті достатньо актуальні і активно представлені в наукових розвідках теоретиків і практиків педагогічної галузі. Так, публікації В. Андрущенко, В. Бакірова, І. Вакарчука, Н. Голярдик, І. Гевко, О. Дубасенюка, О. Елькіна, В. Кременя, Г. Пономарьової, О. Підласого, А. Харківської та інших різнобічно висвітлюють педагогічні перипетії сучасності. Сутність і проблема необхідності освітніх перетворень стало предметом жвавих дискусій і у філософській царині, більшість з ідей, що складають відповідний корпус філософських студій (А. Адорно, Г. Арендт, Дж. Дьюї, П. Слотердаjk, М. Фуко), мали практичний вплив на освітні процеси. Класичним прикладом психолого-педагогічної спадщини в контексті висвітлення питань терапевтичного ефекту навчання на особистість є праці Л. Виготського, О. Леонтьєва, Д. Ельконіна, В. Сухомлинського; серед сучасних доробок виділяється комплекс досліджень щодо емоційного

інтелекту, формування «м'яких» навичок, психологічного аспекту навчання в дистанційному режимі та в умовах війни тощо. Ураховуючи існуючі теоретико-методологічні рефлексії щодо новацій в сфері освітніх практик сучасності, умов і результативності їх впровадження, необхідно зазначити недостатність релевантної уваги з боку фахівців до окремих форм навчальної діяльності і тенденцій психологізації освіти, особливо в контексті умов військової агресії і невизначеності.

Мета статті – теоретико-методологічний аналіз освітнього та терапевтичного потенціалу когортного навчання, визначення релевантності його методичного і методологічного аспектів цілям сучасної освіти, можливостей компенсувати обмеженість дії соціалізуючих факторів в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу. У своїй книзі «21 урок для 21 століття» Ювал Ной Харарі в розділі, присвяченому освіті, робить акцент на швидкій зміні знань і, як наслідок, зміну вимог до сучасної людини. «У такому світі, – пише Харарі, – останнє, що вчителі мають давати учням, то це більше інформації. Діти і так мають її більш ніж досить. Замість цього люди потребують здатності використовувати інформацію, визначати різницю між важливим і неважливим, а передусім об'єднувати численні біти інформації в широку картину світу» [7, с. 321]. Переконаність у тому, що «і у навчання, і у професійній підготовці орієнтуватись слід не лише на засвоєння актуальних здобутків науки і практики, а й на формування здатності людини (професіонала) до пізнання» [5, с. 292], стає мейнстрімом в освіті, спричиняючи активні парадигмальні трансформації. Перегляд тих методів і прийомів, які ще вчора вважалися інноваційними, як таких, що потребують адаптаційних змін чи взагалі втратили свою актуальність перед викликами нових суспільних змін, призводить до народження нової консолідації ідей, сміливих пропозицій та педагогічних колаборацій на ґрунті трансдисциплінарності й активної цифровізації освіти. Сьогодні також все частіше порушується питання якості освіти, коли факт того, що масовізація

освіти не виправдала покладені на неї сподівання, а призвела до «зниження вимогливості як до здобувачів освіти, так і викладачів до себе» [5, с. 293], стає все більш очевидним. Звичайно, особливою подією став активний перехід у формат дистанційної освіти у 2019-2021 роках, але цей досвід допоміг українцям відносно швидко переформатуватися під час повномасштабного вторгнення у 2022 році.

На думку А. Харківської, «в умовах воєнного стану активізується потреба в підвищенні рівня безпеки освітнього середовища, що вимагає від майбутніх учителів свідомого ставлення та відповідальності до професійної діяльності» [8, с. 127]. Вплив дистанційного навчання на якість освіти в умовах воєнного стану є новою темою, що привертає увагу фахівців, які зазначають, що, не зважаючи на наявний досвід і додаткові можливості, дистанційна форма навчання пов'язана з технічними проблемами та психологічним стресом [3, с. 61].

Серед закидів сучасній системі формальної освіти, лунають звинувачення і в тому, що освіта стала занадто спеціалізованою, що заважає реалізації задекларованої цілі - допомогти повноцінно прожити життя. Профілізація, яка була нещодавно такою популярною, сьогодні визнається надмірною і такою, що викликає проблеми, пов'язані із самоідентифікацією індивіда, а це, в свою чергу, розглядається як одна з причин конфліктів. Навчання стало занадто «сухим», в ньому панують тести і алгоритми, які не сприяють (само)рефлексії, розвитку критичного мислення, навичок комунікації тощо [16]. Крім того, прагнення освіти задовольнити потреби споживача її послуг, таке логічне з першого погляду, поступово руйнує самі підвалини освіти, бо «непомітно» втрачається якість її послуг. Надмірна доступність освіти може сприяти інфантильності, та й проблема дискримінації, з якою тривалий час ведеться боротьба, заховалася в, здавалося б, цілком демократичних формах розподілу за спеціальностями, класами і типами закладів освіти. Те, що ще в 1972 році П. Бурде ідентифікував як «символічне насилля», продовжує мати місце в системі сучасного виховання і навчання, бо легітимно вплетено в культурну

схему суспільства через традицію і державну підтримку, яка проявляється через надання педагогам права на застосування певної системи санкцій, монопольного права вимагати і оцінювати. Більше півстоліття тому Т. Адорно, виступаючи на з'їзді соціологів, зазначив, що освіта перетворилася на «напівосвіту», що не передує, а йде за освітою [1, с. 128-129], натякаючи на занепад і регресію в сфері освітніх процесів. Його туга за втратою духовності, яку успішно замінила культура споживання, це й туга за втратою особистості: «освіта потребує захисту від натиску зовнішнього світу, у певному сенсі – обережного ставлення до одиничного суб'єкту, може, навіть наявності шпарин в усупільненні», – говорить автор у своєму виступі [1, с. 134].

А. Прокопенко влучно зауважила, що в умовах сьогодення освітня система має переходити у «цифровий простір технологій, методик, методів, заходів, форм, тобто враховувати діджиталізацію освіти» [6, с. 51].

Отже, пошук методів і прийомів навчання, які б сприяли створенню педагогічної парадигми сучасності, де були б враховані всі помилки і недоліки освітньої практики останніх десятиліть, триває. Війна, яку переживає українська держава, принесла не тільки біль і страждання, але й нове переосмислення ролі освіти у формуванні особистості, її світогляду, ціннісних орієнтацій і громадянської позиції. Ці процеси пошуку й перетворень не можуть бути швидкісним, але їх прискоренню допомагають існуючі надбання, досвід і прагнення. Міркування і здобутки в цьому напрямку все частіше висвітлюються в педагогічних блогах, на персональних і корпоративних сайтах та стають предметом обговорення для небайдужих освітян. Так, наприклад, на сайті Центру професійного розвитку педагогічних працівників м. Києва міститься інформація про освітні тренди, що «стають основою для реформування навчального процесу у всьому світі» [4], а саме: пояснення, якісна інфографіка і презентації щодо таких освітніх технологій, як убіквітарність, адаптивне навчання, методика управління проектами SCRUM, орієнтація освітнього процесу на формування універсальних життєвих навичок XXI століття (soft-skills або м'які навички), безперервне навчання, білінгвальне

навчання, гейміфікація, технологія джигсоу (варіант групового навчання), імерсивне навчання, інтерактивне та мікронавчання, пріоритизація та проактивність, робота з настроєм учнів, скрайбінг, сторітелінг, STEM-STEAM-STREAM (інтегрований підхід до навчання через поєднання математики, творчого програмування, мистецтва, читання, природничих наук) і так зване шестикутне навчання. Усі ці технології здебільшого відповідають завданням і специфіці саме шкільного навчання, хоча з успіхом можуть бути адаптовані на різних ланках освітньої системи і в різних вікових групах.

Що стосується дискусій в іншомовному освітянському Інтернет-просторі, то такими, що домінують на більшості сайтах, блогах і форумах залишаються ті, що пов'язані з навчанням онлайн, ігровими технологіями (гейміфікація), змішаними й груповими методами тощо.

Деякі освітні тренди представляють собою адаптовані варіанти давно відомих педагогічних прийомів і методів, наприклад, метапізнання є «реплікою» давнього методу саморефлексії, мікронавчання (bite-sized learning/microlearning) – методу розділення матеріалу на частини з метою кращого його засвоєння, а деякі – є відповіддю на сучасні запити й новітні технології в нашому житті. Більшість трендів орієнтовані на дослідження, навчання на конкретних прикладах, через вирішення реальних проблем, на роботу в команді, але при цьому завжди є можливість вибору форми й способу отримання освіти. Так, крім названих, можна назвати такі освітні тренди:

- collaborative learning (спільне навчання, навчання на основі співпраці), основними перевагами якого є поліпшення мислення і пам'яті, самооцінки й відповідальності, розвиток навичок комунікації, самоуправління, лідерства та готовності до реальних соціальних і трудових ситуацій;

- project-based learning (PBL) або проєктне навчання, яке позначається як «ключова особливість навчання 21-го століття» і має певні різновиди;

- personalized learning або те, що сформульовано в полі вітчизняної освіти як концепція студентоцентрованого чи студентоорієнтованого навчання;

- maker learning, яке є близьким до STEM освіти, але з додаванням навичок дизайну й мистецтва (можна сказати, що це схоже на вітчизняний освітній компонент «Технології» в загальноосвітній школі);
- inquiry-based learning (навчання на основі запитів),
- експериментальне (сервісне) навчання,
- соціально-емоційне навчання (social emotional learning (SEL), яке є синонімом розвитку м'яких навичок, які іноді також називають життєвими навичками або навичками 21-го століття [11].

До дещо незвичних видів навчання, які претендують на звання трендових в найближчі роки, відносять домашнє навчання (omeschooling), коли батьки самі стають вчителями для своєї дитини і не віддають її до школи, та мобільне навчання (mobile learning (m-Learning) – навчання за допомогою мобільних пристроїв [10]. Ці освітні новації мають переваги і недоліки, але вже активно входять в арсенал педагогічних практик.

Отже, популярність перелічених методів навчання обумовлена не тільки вимогами часу, але й урахуванням психологічної складової навчання. Так, приблизно 10 років тому популярності набули так звані масові відкриті онлайн-курси (massive open online courses (MOOCs), але дослідження показали, що повністю опанували ці курси не більше 15% тих, хто їх придбав або долучився в інший спосіб [12]. Така статистика навела на думку, що однією з причин спаду мотивації до навчання є одноосібне навчання, тобто відсутність інших учасників, однодумців, спілкування з якими підтримувало б навчальний інтерес.

Саме тому більшість сучасних освітніх курсів обов'язково містять чат для постійного спілкування, один із варіантів в лійнійці, де передбачена менторська підтримка, зустрічі в ZOOM та інші способи «живої» комунікації. Однією з відповідей на помічену тенденцію демотивації в процесі індивідуального навчання стала розробка нових і адаптація вже відомих методів групового (спільного, корпоративного, заснованого на співпраці) навчання, так з'явилася та поступово закріпилися в категорії лідерів практика когортного навчання.

Когортне навчання – відносно молодий метод педагогічної практики, але протягом останніх кількох років його застосування показало високі результати й підтвердило свою ефективність та доцільність.

Сьогодні когортне навчання впроваджується в навчання в закладах освіти, є елементом корпоративного навчання на підприємствах і в організаціях, використовується приватними педагогами і авторами курсів, які, до речі, активно діляться власним досвідом застосування цього підходу. Когорта – термін, який часто використовується в дослідницькій літературі (наприклад, метод когортного аналізу в соціології та в маркетингу) і зазвичай так називають групу, члени якого мають щось спільне.

Цей термін виявився зручним при проведенні досліджень, коли необхідно ідентифікувати респондентів, не викликаючи плутанини в назвах спільнот, до яких вони належать (наприклад, курс і клас в педагогічних дослідженнях, виокремлення студентів, які опановують і завершують один і той же курс навчання в різні періоди тощо).

Отже, когортне навчання – динамічний і спільний підхід до навчання, при якому здобувачі освіти, які перебувають на однакових етапах свого академічного шляху, об'єднуються в невеликі групи (когорти), які тісно співпрацюють в сприятливому середовищі, що враховує та розкриває унікальності кожного учасника і це створює відчуття спільноти й приналежності, а також можливості для співпраці та спілкування [18]. Close the Gap Foundation – некомерційна організація, яка надає можливості малозабезпеченим студентам отримувати освіту і проходити різні курси, дає таке визначення когортному навчанню - це спільний підхід до навчання, за якого студенти або окремі особи просуються разом протягом усього курсу, програми чи проєкту; вони навчаються не тільки певним знанням і навичкам, але й підтримують один одного та співпрацюють протягом спільного досвіду. Для ефективного навчання необхідно створити програму, де прописані теми, терміни, завдання та умови сумісної діяльності. Особливо цінним є застосування інформації і досвіду, який існує за межами когорти (зв'язки з

експертами галузі) і який допомагає реалізуватися і проявлятися згодом протягом своєї кар'єри.

Когортне навчання зазвичай включає в себе різні види навчальної діяльності, які актуалізуються відповідно до потреб навчання на різних етапах. Це можуть бути дискусії у групах, виконання проєктів, коучингові бесіди у парах, тренінги, інші інтерактивні методи, які сприяють залученню учасників протягом усієї навчальної подорожі, змушують пов'язувати нову інформацію з власним досвідом та досвідом інших, ділитися своїми здобутками з учасниками групи, що сприяє покращенню когнітивних здібностей, розвитку критичного мислення, генерації інноваційних рішень та підходів до проблем.

За результатами опитувань, більшість студентів задоволені таким навчанням і вважають, що групова робота підвищила їх інтерес до навчання. Активність, дисциплінованість (робота відповідно до плану й термінів курсу), взаємопідтримка, соціалізація, відкритість (можна включати в програму матеріал, який став актуальним в процесі навчання), різноманітність і інклюзивність є основними перевагами когортного навчання. Крім того, когортне навчання, як різновид групової комунікації, може здійснюватися в онлайн форматі, не втрачаючи позитивний ефект, що є особливо привабливим в умовах небезпеки, коли особливо важливим є не тільки сам процес навчання та його підсумковий результат (що, безперечно, є головною метою), але й підтримка позитивного психологічного клімату в групі та створення доброзичливої атмосфери.

Слід зазначити, що когортне навчання багато в чому залежить від підготовки, практичних навичок, фаховості педагога, діяльність якого з ролі вчителя в класичному, традиційному розумінні, перетворюється на роль педагога-наставника, який виступає як приклад для наслідування, його функція фахівця-предметника межує з елементами коучингу і менторства. Отже, викладач, що практикує когортне навчання – це, в певному сенсі, інсайдер, який, крім ґрунтовної теоретичної бази, активно напучує і надихає прикладами з реального життя, застосовує роботу з кейсами, в тому числі, спираючись

на приклади з власного досвіду. Такий підхід сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу учасників навчання. Наставництво, як особлива форма передачі знань, досвіду, цінностей, допомагає вірно визначати цілі, обирати найкращі шляхи їх досягнення, сприяє емансипації, як тенденції до вираженню соціальної активності, особистісної зрілості та відповідальності.

Звісно, когортне навчання не є універсальним рецептом успіху, воно має й свої недоліки, пов'язані з тим, що звикли називати «людським фактором». Так, не всі готові до командної роботи, у кожного свій психотип, темп і стиль навчання, що впливатиме на групову роботу, і все це може стати причиною конфліктів.

Наставник, який покликаний не тільки продумати програму, але й вміти організувати комфортну взаємодію, сприяти підтримці інтересу учасників до навчання протягом всього періоду, теж може бути залежним від ресурсів, умов і власного досвіду. Тому, фахівці, що практикують когортне навчання, радять враховувати виклики, продумувати стратегію навчання, щоб максимізувати переваги даного методу.

Не зважаючи на певні обмеження і локальні труднощі, більшість учених погоджується з тим, що різні види, форми і методи навчальних практик мають позитивний вплив на психічний стан і ментальне здоров'я людини. Так, навчання сприяє підвищенню самооцінки, впевненості в собі, дає відчуття задоволеності життям, збільшує рівень адаптованості та стійкості в незвичних життєвих ситуаціях і допомагає відволіктися від негативних думок та емоцій.

Останнім часом предметом дискусій у науковому просторі стає впровадження і впевнене укріплення в системі освітніх практик психологічного супроводу навчання. Одним з перших, хто представив критичний аналіз процесу психологізації, був американський соціолог Філіп Ріфф, який зазначав, що на зміну політичній, релігійній чи економічній людині приходять «психологічна людина», як домінуючий образ 21 століття. У своїй праці «Тріумф терапевтичного: використання віри після Фрейда» (1966) він назвав

психологізацію «терапевтичним поворотом» в суспільстві і висловив свої побоювання з цього приводу [15].

Професор педагогіки університету Шеффілда Кетрін Екклстоун, у своїй лекції в JustEd (Північний центр передового досвіду в галузі соціальної справедливості через освіту, Хельсінкі) презентує власне дослідження щодо «терапевтичного повороту» в житті сучасної людини та в процесі організації її навчальної діяльності зокрема. Екклстоун, як і Ф. Ріфф, застерігає від надмірного захоплення «психологічним», зауважуючи, що «всі дискурси і перформанси одночасно і розширюють повноваження, і обмежують, і терапія не є виключенням» [13], роблячи тим самим натяк на зміни в структурі освітньої конструкції, трансформаціях в її системі пріоритетів і статусів, що потребує уважного аналізу для запобігання небажаних наслідків помилкових рішень. Лекторка не заперечує необхідності психологічної уваги і допомоги щодо вразливих категорій учнів/студентів, але «психологізація» не повинна домінувати, коли йдеться власне про рівень необхідних вимог до опанування навчальних предметів чи про визначення програмних цілей тощо.

Такої ж думки дотримуються автори публікації «Макдональдизація вищої освіти», які намагаються привернути увагу до негативних тенденцій в царині освіти. Цитування автора концепту «макдональдизація» Джорджа Рітцера про те, що «Існують ступені макдональдизації. Наприклад, ресторани швидкого харчування зазнали сильної макдональдизації, університети – помірної макдональдизації» [14], підсилює критику багатьох трендових тенденцій освітніх реформувань сучасних років.

Так, автори публікації вбачають культивування «набутої безпомічності» в надмірній увазі до «насильницької» психологізації освіти, як і в ідеї безперервної освіти, коли «статус довічного учня» поміщає нас в стан залежності. Такі рішення держави визнаються деструктивними, такими, що роблять громадян «слабкими, сором'язливими та безвільними».

Як видно з наведених прикладів, дискурс навколо терапевтичного повороту в освіті набув неабиякої гостроти, але в той же час, впровадження

соціального та емоційного навчання (SEL) спеціально підготовленими фахівцями багатьма педагогами розцінюються як позитивний крок в гуманізації освіти в часи напруги, викликані тиском надмірних вимог, інформатизації, фейків і постправди.

Психологічний супровід навчання сприяє формуванню феліцитарної парадигми, метою якої є «виявлення глибинного зв'язку освіти і досягнення людиною щастя» [2, с. 94]. В умовах війни потреба в терапевтичній підтримці відчувається особливо необхідною і тому робота з настроєм здобувачів освіти розглядається як позитивна педагогічна тенденція.

Отже, які переваги має впровадження терапевтичної освіти як спеціалізованого підходу до викладання та навчання, що зосереджується на емоційному та психологічному благополуччі здобувачів освіти? Якими є її ключові принципи, і як це може бути пов'язано з когортним навчанням? В першу чергу, це індивідуальна підтримка, яка ґрунтується на визнанні унікальності потреб і проблем кожного. Терапевтична освіта орієнтована на співпрацю між педагогами, фахівцями з питань психічного здоров'я, родинами та іншими зацікавленими сторонами для створення комплексної системи підтримки, вона допомагає розвитку навичок емоційної саморегуляції, боротьбі зі стресом і вмінню розвивати стійкість. Міждисциплінарність і залученість сприяють створенню безпечного середовища, налагодженню стосунків між учасниками освітнього процесу, що є важливою складовою успіху у навчанні. Звісно, що іноді реалізація задач терапевтичного навчання вимагає ресурсів та умов. Так, необхідно врахувати витрати для фахової підготовки і перепідготовки педагогічних працівників, залучення незалежних експертів у разі потреби, для моніторингових заходів, а також для готовності відповідати на виклики, зокрема й у вигляді необґрунтованої критики та упереджень [17].

Методологія когортного навчання потенційно містить значний терапевтичний ефект через вирішення питань якості освіти шляхом синтезу проблеми академічної успішності і проблеми психологічного благополуччя тих,

хто навчається і в цьому відчувається збіг з основним принципом терапевтичної освіти.

У цьому аспекті важливо не забувати й про ментальну рівновагу педагога, його психологічний стан як людини, і як фахівця, на якого покладена значна відповідальність. Від самопочуття викладача залежить загальна атмосфера заняття, доля новацій і рутинної, але такої необхідної щоденної навчальної роботи, яка сьогодні опосередкована багатьма суперечливими факторами. Отже, когортне навчання являє собою сучасну педагогічну практику, цінність якої у її холістичному підході до реалізації місії сучасної вітчизняної освіти, що є особливо важливим в умовах небезпек і невизначеності.

Висновок. Перебуваючи в епіцентрі важливих змін, вітчизняна система освіти продовжує змінюватися, щоб відповідати мінливими потребами сьогодення. Трансформації обумовлені як загальними світовими тенденціями, так і внутрішньою ситуацією, що пов'язана з військовою агресією та її наслідками. Тому процеси адаптації, інтеграції та реформування в освіті є неминучими.

Одними із важливих складових інституту освіти є безпосередньо навчання, під час якого відбувається формування важливих особистісних і громадянських якостей, закладання вихідних фахових компетентностей, набуття важливого життєвого досвіду, то ж пошук методів, які б дозволили зробити цей процес максимально комфортним і продуктивним, є цілком виправданим.

У дослідженні було комплексно проаналізовано поняття когортного навчання, визначено його значення в контексті питань якості освіти та актуальної проблеми збереження безпечного середовища навчання.

У когортному навчанні акцент робиться на вмінні досягати максимально якісного результату через спільну роботу, в якій враховані індивідуальні якості кожного, і кожний має можливість розкриватися і проявлятися в своїй ніші. Це сприяє розвитку найкращих якостей всіх учасників, їх соціалізації і мотивації на саморозвиток, емпатію, на вміння проявляти ментальну гнучкість та бути

емоційно врівноваженими тощо. Той терапевтичний ефект, який виникає під час спільної роботи в психологічно комфортній атмосфері співпраці, є важливим внеском у підтримку всіх, хто навчається та навчає під час повітряних тривог, у стані напруги й потенційної небезпеки.

Отже, когортне навчання може цілком виправдано зайняти своє місце в системі педагогічних технологій і методів вітчизняної освітньої практики, стати ефективним елементом навчальної програми певного освітнього компоненту і бути застосованим в будь-якому режимі (офлайн чи онлайн) та в будь-якій групі, учасники якої об'єднані спільними умовами й освітньою метою.

Важливою задачею сучасної освіти сьогодні є не тільки відповідати вимогам поточної ситуації, але й закладати потенціал «на випередження», коли той спектр знань і навичок, який опановують здобувачі освіти, допоможе їм в майбутньому. Одним із інструментів, який здатний допомогти у виконанні такої задачі, є метод когортного навчання.

Список використаних джерел:

1. Адорно Т. Теорія напівосвіти. *Філософія освіти*. 2017. № 1. С. 128–152.
2. Бойченко М. Філософське обґрунтування методології дослідження парадигм розвитку та тенденцій реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності. *Парадигми розвитку та тенденції реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності* : монографія ; за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. Н. П. Дічек. Київ : Педагогічна думка, 2022. С. 72–123.
3. Голярдик Н., Гевко О. Дистанційне навчання в умовах війни: виклики та можливості для системи вищої освіти України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Сер. Педагогічні науки. 2023. № 34 (3). С. 57–72.

4. Освітні технології. URL: <https://sites.google.com/view/history-srppp/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0?authuser=0> (дата звернення: 18.09.2024).

5. Пономарьова Г. Ф. Вища педагогічна освіта: виклики сьогодення і шляхи розвитку. *Реалізація концепції едукативності фахівців освітньої галузі в умовах інноваційного розвитку суспільства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Харків, 17 травня 2024 р. Харків : ХГПА, 2024. С. 291–294.

6. Прокопенко А.О. Теоретичне обґрунтування концептуальної моделі системи управління едукативністю майбутніх учителів в умовах діджиталізації освіти. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 2022. № 74. С. 49–56. DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2022-74-49-56> (дата звернення: 20.09.2024).

7. Харарі Ювал Н. 21 урок для 21 століття / пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ : Вид. Букшеф, 2023. 416 с.

8. Харківська А.А. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти до організації безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2023. Вип. 2 (9). С. 123–130. URL: <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179> (дата звернення: 20.09.2024).

9. Шичева О. М. Використання групових методів навчання при викладанні дисциплін про безпеку. *Методичні рекомендації*. URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-vikoristannya-grupovih-metodiv-navchannya-pri-vikladanni-disciplin-pro-bezpeku-159436.html> (дата звернення: 20.09.2024).

10. 10 Popular Trends in Education (2024-2027). URL: <https://atomisystems.com/elearning/10-popular-trends-in-education/> (дата звернення: 20.09.2024).

11. Bauld A. 15 Important Trends in Education. URL: <https://xqsuperschool.org/teaching-learning/15-important-trends-in-education/> (дата звернення: 20.09.2024).

12. Cohort-Based Learning: What is it? Is it Right for Your Organization?
URL: <https://blog.avilar.com/2024/10/17/what-is-cohort-based-learning/> (дата звернення: 20.09.2024).

13. Ecclestone Kathryn The emotional and therapeutic turn in education: challenging the «vulnerability zeitgeist». URL: <https://blogs.helsinki.fi/agora-sje/files/2014/05/Ecclestone-Therapeutic-turn-Helsinki-lecture-April-2014.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

14. Hayes D., Wynyard R., Mandal L. The McDonaldization of Higher Education. 21 p. URL: <https://repository.derby.ac.uk/download/bb1ddaee4a29d5dad424b4a8e7a8526f03bcc7a83b7dd4dde207162db258dbe7/508858/The%20McDonaldization%20of%20Higher%20Education.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

15. McFadden Robert D. Philip Rieff, Sociologist and Author on Freud, Dies at 83. 2006. URL: <https://www.nytimes.com/2006/07/04/us/04rieff.html#> (дата звернення: 18.09.2024).

16. Mishra B. The Problems of the Modern Education System: A Critical Analysis based on the purpose of Education. URL: <https://medium.com/@bishwas.scholar/the-problems-of-the-modern-education-system-a-critical-analysis-based-on-the-purpose-of-education-28b709d5507a> (дата звернення: 18.09.2024).

17. Understanding Therapeutic Education. URL: <https://learningcorner.co/knowledge-base/glossary/therapeutic-education> (дата звернення: 18.09.2024).

18. What is Cohort Based Learning? Definition, Process & Tips Explained. URL: <https://www.togetherplatform.com/blog/what-is-cohort-based-learning-definition-process-tips-explained> (дата звернення: 18.09.2024).

References:

1. Adorno, T. (2017). Teoriia napivosvity [The theory of semi-education]. *Filosofiiia osvity – Philosophy of education*. 1, 128–152 [in Ukrainian].

2. Boichenko, M. (2022). Filosofske obgruntuvannia metodolohii doslidzhennia paradyhm rozvytku ta tendentsii reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u dobu nezalezhnosti [Philosophical substantiation of the methodology for studying the paradigms of development and trends in reforming school education in Ukraine in the era of independence]. *Paradyhmy rozvytku ta tendentsii reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u dobu nezalezhnosti – Paradigms of development and trends in reforming school education in Ukraine in the era of independence*. Kyiv, 72–123 [in Ukrainian].

3. Holiardyk, N., & Hevko, O. (2023). Dystantsiine navchannia v umovakh viiny: vyklyky ta mozhyvosti dlia systemy vyshchoi osvity Ukrainy [Distance Learning in War Time: Challenges and Opportunities for the Higher Education System of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*. 34 (3), 57–72 [in Ukrainian].

4. Osvitni tekhnolohii [Educational technologies]. (n.d.). Retrieved from <https://sites.google.com/view/history-cprpp/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0?authuser=0> [in Ukrainian].

5. Ponomarova, H. F. (2024). Vyshcha pedahohichna osvita: vyklyky sohodennia i shliakhy rozvytku [Higher Pedagogical Education: Current Challenges and Ways of Development]. *Realizatsiia kontseptsii edukatsii fakhivtsiv osvitnoi haluzi v umovakh innovatsiinoho rozvytku suspilstva – Implementation of the concept of education of educational specialists in the context of innovative development of society*. Kharkiv, 291–294 [in Ukrainian].

6. Prokopenko, A.O. (2022). Teoretychne obgruntuvannia kontseptualnoi modeli systemy upravlinnia edukatsiieiu maibutnikh uchyteliv v umovakh didzhytalizatsii osvity [Theoretical grounding of the conceptual model of the system of managing education of future teachers in the conditions of the digitalization of education]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of*

Engineering–Pedagogical Education, 74, 49–56. doi <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2022-74-49-56> [in Ukrainian].

7. Kharari Yuval, N. (2023). 21 urok dlia 21 stolittia [21 lessons for the 21st century]. Kyiv, 416 [in Ukrainian].

8. Kharkivska, A.A. (2023). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoï osvity do orhanizatsii bezpechnoho osvitnoho seredovyscha v umovakh voiennoho stanu [Preparation of future teachers of primary education for the organization of a safe educational environment in the conditions of martial law]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii – Scientific Journal of Khortytsia National Academy*. 2 (9), 123–130. Retrieved from <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179> [in Ukrainian].

9. Shycheva, O. M. (n.d.). Vykorystannia hrupovykh metodiv navchannia pry vykladanni dystsyplin pro bezpeku. Metodychni rekomendatsii [The use of group learning methods in teaching security disciplines. Methodological recommendations]. *Na Urok: osvittii proekt – To the Lesson: an educational project*. Retrieved from <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-vikoristannya-grupovih-metodiv-navchannya-pri-vikladanni-disciplin-pro-bezpeku-159436.html> [in Ukrainian].

10. 10 Popular Trends in Education (2024-2027). (n.d.). Retrieved from <https://atomisystems.com/elearning/10-popular-trends-in-education/> [in Ukrainian].

11. Bauld, A. (n.d.). 15 Important Trends in Education. Retrieved from <https://xqsuperschool.org/teaching-learning/15-important-trends-in-education/> [in English].

12. Cohort-Based Learning: What is it? Is it Right for Your Organization? (n.d.). Retrieved from <https://blog.avilar.com/2024/10/17/what-is-cohort-based-learning/> [in English].

13. Ecclestone Kathryn The emotional and therapeutic turn in education: challenging the «vulnerability zeitgeist». (n.d.). Retrieved from <https://blogs.helsinki.fi/agora-sje/files/2014/05/Ecclestone-Therapeutic-turn-Helsinki-lecture-April-2014.pdf> [in English].

14. Hayes, D., Wynyard, R., & Mandal, L. (n.d.). The McDonaldization of Higher Education. 21. Retrieved from <https://repository.derby.ac.uk/download/bb1ddaee4a29d5dad424b4a8e7a8526f03bcc7a83b7dd4dde207162db258dbe7/508858/The%20McDonaldization%20of%20Higher%20Education.pdf> [in English].

15. McFadden Robert, D. (2006). Philip Rieff, Sociologist and Author on Freud, Dies at 83. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2006/07/04/us/04rieff.html#> [in English].

16. Mishra, B. (n.d.). The Problems of the Modern Education System: A Critical Analysis based on the purpose of Education. Retrieved from <https://medium.com/@bishwas.scholar/the-problems-of-the-modern-education-system-a-critical-analysis-based-on-the-purpose-of-education-28b709d5507a> [in English].

17. Understanding Therapeutic Education. (n.d.). Retrieved from <https://learningcorner.co/knowledge-base/glossary/therapeutic-education> [in English].

18. What is Cohort Based Learning? Definition, Process & Tips Explained. (n.d.). Retrieved from <https://www.togetherplatform.com/blog/what-is-cohort-based-learning-definition-process-tips-explained> [in English].

УДК 378.015.31:17.022.1]-056(045)

**СУЧАСНІ СУСПІЛЬНІ ВИКЛИКИ ДО ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО
ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА ЗА ЧАСІВ ВІЙНИ**

© Андрєєва М.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-9

Стаття присвячена проблемі духовного-морального виховання майбутніх соціальних працівників в умовах інклюзивного суспільства у період воєнного стану. Визначено актуальні суспільні виклики до духотворчого виховання молодого покоління. Уточнено зміст понять «інклюзія» та «інклюзивне суспільство», визначено їх взаємозв'язок у умовах сьогодення. Окреслено сучасні тенденції в українському законодавстві та суспільстві щодо

забезпечення рівних прав і можливостей усіх громадян незалежно від їх відмінностей та індивідуальних особливостей. З'ясовано, що розбудова інклюзивного суспільства здійснюється через велику кількість різноманітних соціальних інституцій, де масова школа є одним із найбільш впливових осередків. Інклюзивне освітнє середовище вимагає дотримання низки особливих умов, які створюють вчителі в класах, соціальні педагоги та психологи. Однак, на думку автора, досі залишається відкритим питання, чи готові духовно й морально сучасні вчителі працювати в інклюзивному освітньому просторі, чи достатньо розвинені їх морально-духовні якості для ефективної діяльності у такому середовищі.

Процес духотворчості в закладі вищої освіти здійснюється в межах педагогічної виховної системи. У статті проаналізовано основні напрями підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, які містять духотворчий зміст ідеї інклюзивного навчання: аудиторна й позааудиторна робота, соціально-педагогічна практика та стимуляція до самовиховання. Авторкою запропоновано конкретні методики та техніки подолання стресових станів у дітей, підлітків та дорослих під час війни. А також автором надано рекомендації щодо реалізації / покращення виховної роботи на засадах інклюзії у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану, аби підготувати майбутніх соціальних працівників до активної та свідомої професійної діяльності.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне суспільство, виховання, виховна робота у закладі вищої освіти.

Andreieva M. «The modern social challenges to the spiritual and moral education of future specialists in the social sphere in the conditions of an inclusive society during the war».

The article is devoted to the problem of spiritual and moral education of future social workers in an inclusive society during martial law. The author identifies the current social challenges to the spiritual education of the younger generation. The content of the concepts of 'inclusion' and 'inclusive society' is clarified, their interrelation in the present conditions is determined. The author outlines current trends in Ukrainian legislation and society to ensure equal rights and opportunities for all citizens regardless of their differences and individual characteristics. It is found that the development of an inclusive society is carried out through a large number of different social institutions, where the mass school is one of the most influential centres. An inclusive educational environment requires compliance with a number of special conditions created by classroom teachers, social workers and psychologists. However, in the author's opinion, the question still remains whether modern teachers are spiritually and morally ready to work in an inclusive educational space, whether their moral and spiritual qualities are sufficiently developed to work effectively in such an environment.

The process of spirituality in a higher education institution is carried out within the framework of the pedagogical educational system. The article analyses the main areas of training of future social workers, which contain the spiritual content of the idea of inclusive education: classroom and extracurricular work, socio-pedagogical practice and stimulation to self-education. The author proposes specific methods and techniques for overcoming stressful conditions in children, adolescents and adults during the war. The author also provides recommendations for the implementation/improvement of educational work on the basis of inclusion in higher education institutions under martial law in order to prepare future social workers for active and conscious professional activity.

Keywords: inclusion, inclusive society, upbringing, educational work in a higher education institution.

У період воєнного стану всім українцям доводиться долати нові складні виклики. Однак працівники соціальної сфери стикаються ще й з новими

труднощами у професійній діяльності, їм доводиться працювати в екстремальних умовах із людьми, що мають складний та травматичний досвід, часто із ПТСР та іншими психоемоційними розладами. Українські працівники соціальних служб, соціальні працівники й соціальні педагоги постійно перебувають у постійному напруженні, що, звісно, надзвичайно виснажує.

Варто відзначити, що особливо складна ситуація спостерігається в освіті, й соціальні педагоги, які працюють відчують, що нові умови праці потребують не тільки оновлення знань, умінь і навичок, але й нових духовних та емоційних практик, навичок працювати зі своєю емоційною сферою та поглиблювати здібності гармонізації власного стану й свого оточення. Адже вони не тільки забезпечують якісне надання освітніх послуг, а й ще несуть велике емоційне навантаження через відповідальність за життя кожного свого здобувача освіти чи вихованця.

Демократичні перетворення, що охопили Україну після набуття незалежності, зумовили складний вибір для громадян: переосмислити пострадянську й змінити власну ідеологію з метою здійснення впевненого кроку до демократичних змін, або й надалі жити за соціальними стереотипами минулої епохи. Усвідомлення цієї необхідності посилилось із повномасштабною війною, яка нині на активній фазі від лютого 2022 року, що бере свій початок від військової агресії у 2014 році на території країни.

Беззаперечно, першим кроком на шляху демократичних перетворень стало визнання та розбудова суспільства на рівних можливостях, вільного духовно-соціального простору, у якому кожен має право на самореалізацію, саморозвиток, незалежно від своєї статі, світогляду, віросповідання, національності тощо.

Україна визнає та підтримує низку міжнародних документів щодо встановлення у суспільстві гендерної рівності, серед яких: «Загальна декларація прав людини ООН» (1948 р.), Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (1979 р., ратифікована Україною в 1981 р.), «Декларація щодо рівності жінок та чоловіків» (1988 р.), «Віденська декларація

прав людини» (1993 р.), «Пекінська декларація та Платформа дій щодо поліпшення статусу жінок» (1995 р.). Окрім того, прийнято до реалізації й ті нормативні документи й акти, які пов'язані із упровадженням інклюзивної освіти (Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Декларація про права інвалідів (1975 р.), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, прийняті резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї (1993 р.), Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб із особливими потребами (1994 р.)). На загальнонаціональному рівні ухвалено ряд законів і програм: Закони України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів», «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг».

Отже, українське суспільство вже впевнено крокує до якісних змін, які починаються у свідомості кожного громадянина й позначають шлях до розбудови інклюзивного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розбудова інклюзивного освітнього простору як частини інклюзивного суспільства передбачає комплексної системи перебудови освітньої реальності на багатьох рівнях: законодавчому, матеріально-технічному, соціально-педагогічному, методичному. На нашу думку, найважливіші зміни відбуваються в свідомості майбутніх фахівців, які готові працювати в сучасній освіті. Перед ними постає низка нових професійних завдань, виконання яких вимагає терпіння, зосередженості, відповідальності й самопожертви. Тому, для закладів вищої освіти постає потреба вирішити важливе завдання – забезпечити не тільки якісну фахову підготовку майбутнього фахівця, але й загартувати його дух, підготувавши до нової соціальної ситуації професійного розвитку – розбудови інклюзивного суспільства в Україні.

У сучасних монографіях, дисертаціях та інших наукових працях висвітлено теоретичні концепції, класифікації, виокремлено основні групи дітей, які потребують створення особливих умов у процесі їхньої реабілітації та соціальної адаптації (І. Бех, В. Бондарь, Т. Власова, В. Засенко, В. Кащенко, В. Лубовський, Є. Мастюкова, В. Синьов, О. Хохліна, М. Шеремет, М. Ярмаченко); зміст та особливості навчання, підготовка до життя дітей з обмеженими можливостями (Т. Білоус, І. Дмитрієва, В. Золотоверх, І. Ковшова, В. Липа, Л. Одинченко, В. Тарасун); організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з обмеженими можливостями (І. Іванова, В. Ляшенко, А. Колупаєва, О. Молчан, О. Рассказова, В. Тесленко, М. Чайковський); особливості підготовки вчителів до роботи в інклюзивній освіті (К. Волкова, О. Кучерук); гуманістичні теорії виховання та проблеми людинотворчості й духотворчості (М. Альошина, О. Асмолов, А. Волкова, О. Газман, В. Грицюк, А. Мудрик, С. Подмазін, Г. Пономарьова, Л. Сергієнко, Є. Ямбург, Г. Шевченко, А. Харківська).

Значна кількість наукових розробок не містять актуальних шляхів подолання проблеми духотворчості майбутніх фахівців соціальної сфери та їх моральної підготовки до роботи в умовах інклюзивної освіти, що й потребує детального вивчення.

Метою статті є аналіз сучасних суспільних викликів до духовно-морального виховання майбутніх соціальних працівників в умовах інклюзивного суспільства із урахуванням складних умов, спричинені війною.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи концептуальні основи духовно-морального виховання майбутніх фахівців соціальної сфери у контексті розбудови інклюзивного суспільства необхідно висвітлити чинну нормативну базу з питання запровадження інклюзії в Україні.

Гарантування рівних прав дітей з інвалідністю на здобуття освіти та їх соціальну інтеграцію в суспільстві відображена у міжнародних документах, серед яких «Конвенція ООН про права дитини» та «Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей». В Україні

також прийнято низку документів, у яких передбачено реалізацію прав дітей: Конституція України, Національна програма «Діти України», Закон України «Про освіту», Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти тощо. Процес приєднання України до світового досвіду реабілітації та соціальної адаптації дітей з обмеженими можливостями розвитку продовжує реалізовуватися. Україна як суверенна держава має зобов'язання щодо забезпечення конституційних прав дітей згаданої категорії.

Для розуміння суттєвих змін у виховній системі закладів вищої освіти, що спрямовані на духотворчість майбутніх фахівців, потрібно дослідити відповідне термінологічне поле. Існують різні підходи до визначення поняття «інклюзії».

Так, у дослідженнях О. Рассказової інклюзія розуміється як суспільна ідеологія, державна політика, реальні процеси, які в сукупності створюють у суспільстві можливість усім дітям брати участь у будь-яких соціальних програмах, діях, ініціативах. Інклюзивну освіту вчена тлумачить як систему освітніх послуг, що ґрунтуються на принципі забезпечення права дітей на освіту та права навчатися зі місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами у звичайному закладі загальної середньої освіти. Одним із головних завдань інклюзії є організація широкого спектру освітніх потреб дітей у шкільному середовищі та поза його межами [6, с. 220-221].

З наукового погляду, динаміка та специфіка інтеграції дітей з особливими освітніми потребами до звичного освітнього простору залежить від рівня їх розвитку. Сучасний заклад освіти є простором для духовного та соціального виховання, тому інтеграція осіб з особливими потребами насамперед пов'язана із можливостями, а також готовністю (бажанням) суспільства створювати відповідні умови для повноцінного включення в освітній процес усіх вихованців.

Розбудова інклюзивного суспільства здійснюється через велику кількість різноманітних соціальних інституцій, де масова школа є одним із найбільш

впливових осередків. Педагог, що працює в такому закладі освіти має бути не лише інтелектуальним взірцем для своїх вихованців, але й мати достатньо високий рівень духовного й морального розвитку. Це дозволить йому впроваджувати інклюзивну освіту, згуртовувати дитячий колектив, виховувати толерантність та взаємоповагу серед усіх учасників освітнього процесу, здійснювати моральну підтримку сімей, що виховують дитину з особливими потребами, сприяти їх порозумінню з іншими родинами. Зважаючи на це, важливим є розвиток духотворчості майбутнього вчителя у закладі вищої освіти, й підготовка їх до ефективної діяльності в нових для себе та суспільства умовах.

Для розв'язання поставленого завдання, необхідно з'ясувати зміст поняття «інклюзивний освітній простір» а також охарактеризувати його специфіку. Відзначимо, що цей термін уперше згадується в меморандумі Міжнародної конференції «Освітня політика у напрямку інклюзивної освіти: міжнародний досвід і українські перспективи» (13 – 14 квітня 2006 року, м. Київ). Подається його трактування як можливий наслідок прийняття філософії інклюзивної освіти на рівні державної політики та закріплення її в законодавчих і нормативно-правових актах. У меморандумі висвітлено розробки концепції та державної програми розвитку інклюзивної освіти, ідеї реорганізації всієї системи освіти на засадах інклюзивного навчання (від дошкільної до вищої освіти) [9, с. 240-241]. В оновленому Законі України «Про освіту» поняття «інклюзивний освітній простір» набуває нової інтерпретації, додано уточнення: «забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності», а також «розвиток інклюзивного освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами» [5].

У межах дослідження під поняттям «інклюзивний освітній простір» будемо розуміти як сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, чинників, навчально-методичного забезпечення, об'єктів інфраструктури, що сприяють

соціалізації дітей з особливими потребами через максимально можливе їх уключення до всіх ланок освітнього процесу, комфортну атмосферу, розвиток їх здібностей, стимулювання компенсаторних можливостей організму, набуття повноцінного соціального досвіду.

Для повного розуміння специфіки відтворення інклюзивного освітнього середовища, вважаємо за доцільне враховувати погляд О. Рассказової щодо структурування компонентів закладу освіти, які спрямовані на досягнення спільної мети – надання освіти всім школярам, створення необхідних умов для їхньої активної соціалізації. Учена виокремлює внутрішній та зовнішній компоненти відповідно.

Внутрішній компонент інклюзивного середовища, на думку вченої, крізь призму соціально-педагогічної діяльності спрямований на: організацію освітнього процесу, що задовольняє освітні потреби всіх дітей; розробку системи надання спеціальних освітніх і додаткових професійних послуг для дітей з особливими освітніми потребами; створення позитивної атмосфери у закладі освіти. Тоді як зовнішній компонент інклюзивного освітнього середовища зорієнтований на забезпечення можливостей для реалізації набутих у школі компетентностей, емоційно-чуттєвого досвіду сприйняття світу, творчої діяльності у реальному житті в активній просоціальній діяльності.

Водночас О. Рассказова підкреслює, що соціально-педагогічна діяльність в інклюзивному освітньому середовищі відіграє посередницьку роль між дитиною з особливими потребами та структурами закладу освіти й іншими установами, педагогами, батьками та іншими фахівцями, які залучаються до вирішення проблем здобувача освіти (тренери, дефектологи, реабілітологи тощо) [9, с. 260-264]. Отже, інклюзивне освітнє середовище закладу освіти доцільно розуміти як специфічне середовище, у якому створено необхідні умови для навчання та всебічного розвитку дитини з особливими потребами, з урахуванням її індивідуальних можливостей, потреб і запитів.

До ключових переваг інклюзивного освітнього простору традиційно відносять: демократичність сучасного державного устрою (право вибору змісту,

форми здобуття освіти, закладу освіти, реалізації індивідуальної освітньої траєкторії); фізичну й психологічну безбар'єрність; полісуб'єктність освітнього простору; доступність освітніх ресурсів та архітектурної частини у закладі освіти; заборону дискримінаційних проявів і соціальних стереотипів; створення реальних умов для ефективної соціалізації дітей серед однолітків; розширення сфери комунікації між здобувачами освіти, із дорослими; появу нових способів якісного професійного розвитку педагогів, їх самоосвіти та самовдосконалення; згуртованість батьківського співтовариства у закладі освіти; реалізація педагогіки партнерства, колективної діяльності для вирішення спільних завдань; реалізацію сімейно-орієнтованого підходу; забезпечення істинної індивідуалізації навчання; поглиблення можливостей професійної орієнтації та працевлаштування; формування морально-духовних якостей і соціального інтелекту всіх дітей; створення позитивної ситуації в регіоні щодо інтеграції інклюзії в освітній процес закладів освіти [11, с. 35].

Однією з характерних рис освітнього процесу в класах, де навчаються здобувачі освіти з особливими потребами, є створення груп, у яких об'єднано дітей із різними здібностями, інтересами задля комфортної співпраці та злагодженої роботи в команді. Така організація навчання дозволяє співпрацювати вчителю із асистентом, колегами («паралельне викладання»), залучати до партнерства логопеда, психолога, батьків та інших фахівців за потреби [2, с. 95].

Інклюзивне освітнє середовище вимагає дотримання низки особливих умов, які створюють вчителі в класах, соціальні педагоги та психологи. Однак, досі залишається відкритим питання, чи готові духовно й морально сучасні вчителі працювати в інклюзивному освітньому просторі, чи достатньо розвинені їх морально-духовні якості для ефективної діяльності у такому середовищі.

Звертаючись до наукових праць Г. Шевченко, директора Науково-дослідного інституту духовного розвитку Людини, слід зазначити, що авторка, спираючись на дослідження таких провідних українських учених,

як В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Кремень та інших, акцентує увагу на сучасній людиноцентрованій парадигмі освіти. Ядром освітнього процесу є особистість, яка повинна бути духовно, культурно збагачена, творчою, гуманістичною, тобто людиною в усіх проявах. Окрім того, освічена, і навіть високоосвічена, людина ще не є гарантом її людяності та добропорядності [10, с. 5].

Г. Шевченко визначає духовність як властивість високорозвиненої людської свідомості, здатної сприймати та пропускати крізь себе прояви справжнього людського духу. Відтак, сутність духовності проявляється в праці заради загального блага, у прагненні до самореалізації та самоствердженню в повсякденному житті загальнолюдської моралі. Це виявляється в образі, поведінці, вчинках, культурі, побуті, звичках, сімейних відносинах, спілкуванні; а також у проявах гуманізму, толерантності, терпимості, безкорисливості, працьовитості, відповідальності, емпатії, щирості, поваги [10, с. 5]. Ці якості найкраще відображають образ здібного вчителя готового до діяльності в інклюзивному освітньому середовищі.

Ураховуючи погляди Г. Шевченко, духовність у межах дослідження будемо розуміти як внутрішню енергетичну силу особистості, ядро її життєвих цінностей, поглядів і пріоритетів, свободу вибору вищих духовних цінностей, діяльність за законами краси й моралі. Цілком погоджуємось з думкою авторки, що духовність неможлива без відповідальності, зокрема перед світом, близьким оточенням. Отже, виховання є процесом формування духотворчості людини.

За таким підходом духовність характеризується як цінність. Науковець Ш. Ауробіндо зазначає, що духовність – це не інтелектуальність, не ідеалізм, не чиста мораль, не релігійність і не емоційність. В узагальненому вигляді духовність характеризується як велика цінність, що спрямована на очищення від стереотипів, обмеженості думки, на просвітлення її душі [10, с. 6].

У процесі становлення та вдосконалення особистості відбувається еволюція духотворчості, що полягає в освоєнні духовного досвіду людства, збагаченні життєвими цінностями, пізнанні себе й цілісного світу як способу

бачення гармонії природи та людини. Людина має унікальні здібності до мислення, глибоких відчуттів, вона здатна сприймати й творити красу, усвідомлювати та реалізовувати гуманістично-естетичні світовідношення [10, с. 7]. Виховуючи майбутнього фахівця соціальної сфери насамперед важливо навчити молоду людину відчувати та проявляти любов. Це любов до вихованців, оточуючих, себе і світу, своєї справи.

Для підготовки таких фахівців до роботи в умовах інклюзивного середовища потрібно розуміти, що любов і взаєморозуміння виникають там, де відсутня байдужість, переважає відповідальність за інших, високо розвинена «внутрішня соціальність». Така соціальність виявляється в турботі про близьких, у їхній духовно-моральній підтримці. Любов органічно пов'язана із мрією, ідеалом, практичним досвідом, самореалізацією в житті. Самотворення особистості передбачає опору на любов до себе та до інших, що захищає її від зла, самотності, дратівливості, заздрості й зради. Духотворчість, зі свого боку, ґрунтується на наслідуванні загальнолюдських моральних законів і передбачає творення добра у повсякденному житті, роботу над духовними якостями, які прославляють особистість та роблять її зразком для наслідування [10, с. 7].

Процес духотворчості в закладі вищої освіти здійснюється в межах педагогічної виховної системи. У наукових працях Г. Пономарьової виокремлено чотири напрями виховної роботи: аудиторна й позааудиторна робота, педагогічна практика та самовиховання [3, с. 280]. Додаючи до змісту кожного із напрямів «духотворчий зміст ідеї інклюзивного навчання», можна забезпечити підготовку висококваліфікованого фахівця зі стійкими переконаннями, здатного до передачі цінностей та ідей майбутнім поколінням.

Освітній процес за першим напрямом виховної роботи (аудиторна робота) спрямований на усвідомлення того, що освітні компоненти різнобічно впливають на становлення та розвиток наукових, професійних поглядів, а також і на формування світоглядних, громадянських, естетичних, моральних ідеалів майбутніх фахівців [3, с. 284]. Тому з метою посилення виховного

потенціалу пропонуємо удосконалити такі освітні компоненти як «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» і «Технології соціально-педагогічної роботи» розділами «Інклюзивна освіта в Україні», «Технології соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами» й подібними. Доцільним буде й введення у навчальні плани освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» компоненти з вибіркового циклу («Основи інклюзивної освіти», «Моделі технології інклюзивної освіти в світі», «Теорія і практика реалізації інклюзивної освіти в Україні» тощо). Зважаючи на виховний потенціал освітнього процесу вважаємо, що під час вивчення зазначених розділів і освітніх компонентів загалом, майбутні фахівці зможуть разом із досвідченими педагогами, знайти відповіді на такі найпоширеніші методичні та етичні запитання:

1. Чи доцільне спільне навчання дітей з різним рівнем здоров'я?
2. Які додаткові обов'язки покладаються на вчителя інклюзивної школи, асистента вчителя, соціального педагога?
3. Як згуртувати дитячий колектив з різним рівнем психо-фізичного розвитку?
4. Як працювати із батьками дітей з нормативним рівнем здоров'я, при їх негативному ставленні до ідеї інклюзії?
5. Хто має здійснювати організаціо-методичний супровід розбудови інклюзивного освітнього простору?
6. Хто виступає «помічниками» вчителя в інклюзивному класі?
7. Яким має бути ставлення соціального педагога школи до дитини з інвалідністю?
8. Як попередити булінг по відношенню до дитини з особливими потребами?

Особливого значення для роботи в інклюзивному освітньому середовищі має особистість викладача закладу вищої освіти та його готовність дати відповіді на ці питання, або разом зі студентами їх віднайти.

Погоджуємось із А. Харківською, що під час професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема педагогів доцільно «проводити систематичні заняття про толерантність, гуманність, рівність прав та свобод, формувати у вихованців загальнолюдські цінності, вчити працювати в колективі, поважати один одного» [8, с. 125]. Також актуальними для обговорення є питання правил спілкування із дітьми та молодими людьми не залежно від рівня їх здоров'я.

Для побудови коректних стосунків «дорослий-дитина в умовах війни», дорослим потрібно:

1. Говорити з дітьми: чесно, доступно (просто), впевнено. Вислуховувати дітей, їх думки, переживання, бажання. Не давати марних надій, які точно не будуть реалізовані.

2. Створити емоційно безпечний простір для дитини. Проводити більше часу разом за звичними справами (гра, читання, прогулянки, обговорення тощо).

3. Обмежити кількість часу, що проводиться за переглядом новин, які пов'язані із війною та несуть додаткове психоемоційне навантаження на дітей.

4. Пам'ятати, що стрес від війни посилює щоденні проблеми. Потрібно заспокоїти, підтримати дитину, яка демонструє нетипову реакцію на звичні ситуації (помилка, невдача, поранення, усамітнення).

5. Максимально дотримуватися розпорядку дня, намагатися, аби він був якомога більше наближеним до довоєнної рутини.

6. Подбати про себе: рефлексія, самоконтроль, релаксація, перевантаження для проведення нового дня/тижня, аби допомогти дитині впоратися із щоденними труднощами.

7. Повторювати дітям, що з ними все буде добре. Водночас потрібно обговорювати алгоритм дій у критичних ситуаціях, як наприклад, евакуація, повітряна загроза тощо. Підтримувати адекватну впевненість дитини у спроможності збройних сил країни, лікарів, волонтерів та інших захисти, допомогти у тяжкі хвилини.

8. Відслідковувати незвичну поведінку дитини з метою вчасного розпізнавання ознак тривожності, стресу чи страху, які вона не може передати словами (арт-терапія, .

9. Залучати дитину до допомоги, співпраці у простих побутових справах, з урахуванням її віку та можливостей.

10. Обговорювати з дитиною майбутнє, фантазувати, мріяти та будувати плани. Їй потрібна впевненість у щасливому майбутньому, що воєнний стан обов'язково закінчиться, і всі повернуться до звичного життя.

Наповнюючи другий напрям виховної роботи – позааудиторний – духотворчим інклюзивним змістом, необхідно наголосити, що саме під час позааудиторної роботи у студентів формуються й розвиваються риси та якості, що сприяють підвищенню їх духовності. Водночас вони оволодівають навичками й уміннями самооцінки, усвідомлюють цінності педагогічних знань, виробляють власні моральні й духовні ідеали. Організація позааудиторної роботи передбачає аби кожен студент мав можливість репрезентувати себе як індивідуальність у загальній творчій справі [3, с. 290].

Пропонуємо активно залучати майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності. Такий досвід дозволить їм у неформальній обстановці підготуватися до взаємодії з особами з особливими потребами. Зазначимо, що межі у дружбі та спілкування між людьми із різним рівнем здоров'я (не залежно від нозології) існують лише в уяві людей, і формуються під дією стереотипів. Тому залучаючись до спільного дозвілля, людина розширює свій світогляд, знаходить нових друзів, інтереси, захоплення, а також розвиває емпатію, відчуття приналежності до корисної справи, несе індивідуальну й колективну відповідальність, усвідомлює цінність співпраці та допомоги.

Особистість, яка безкорисливо допомагає ближньому, є яскравим прикладом духотворчості. Демонстрація відповідальності перед суспільством допомагають молодій людині проявляти свої найкращі якості, долати

обмеження, бути відкритим до взаємодії із будь-якою людиною, творити свій дух та характер удосконалюючись.

У виховній діяльності в умовах воєнного стану велике значення має допомога та самопомога при стресі та ПТСР. Зазначимо типові реакції дітей на стрес:

- страх, паніка, часті прояви плачу (обґрунтовані й ні);
- нічні кошмари, неміцний сон, безсоння;
- часто згадують травматичні події під час гри й розмов;
- надмірна турбота про особисту безпеку, гостре переживання тимчасової розлуки з батьками;
- порушення уваги, зосередженості, іноді гіпер- чи гіпоактивність, спостерігається затримка розвитку;
- гостро реагують на незначні подразники: засмучуються через легкі травми, лякаються гучних звуків, не люблять залишатися наодинці.

Страх, у контексті переживання нової соціальної ситуації у дітей із порушеннями слуху, за Г. Пономарьовою та А. Харківською, проявляється перед непорозумінням, соціальною оцінкою, навчальними викликами, що може призвести до підвищеної фрустрації «потреби в досягненні успіху – несприятливий психічний фон, який не дозволяє дітям досягати успіхів, досягати високих результатів у навчанні» [4, с. 146].

Ознаками стресу у підлітків переважно є:

- тілесні прояви: головний біль, млявість, біль у животі, нудота;
- компульсивні реакції: кусання нігтів, чухання, тремтіння, смикання волосся;
- збудливість та напади гніву або, навпаки, апатія, висока емоційність та чутливість до подій, слів, результатів своїх дій;
- замкнутість чи уникнення спілкування з дорослими;
- труднощі в зосередженості, розвитку пам'яті, мовленні й мислення;
- нехтування важливими речами: харчування, правила безпеки, особиста гігієна, родинні зв'язки, свої обов'язки вдома й класі.

Стрес у дорослих проявляється як:

- постійне відчуття втоми, недосипання, голоду;
- ангедонія: неможливість отримати задоволення від звичних речей;
- втрата почуття гумору;
- тілесні реакції: біль у спині, голові, животі, нудота, біль у суглобах, грудях;
- зниження працездатності: погіршення пам'яті та уваги, елементарні й часті помилки під час виконання завдань.

Завданням закладу вищої освіти стає не лише підготувати фахівця соціальної сфери до надання першої психо-соціальної допомоги в стресових умовах, але й навчити його використовувати ефективні інструменти самопомоги.

На нашу думку, доцільно виокремити можливі кроки для подолання стресу дорослим:

- приймати складність та невизначеність ситуації, спробувати застосувати раніше набуті навички для вирішення типових і нетипових проблем;
- звертатися по підтримку до інших, особливо фахівців, важливо розуміти, що людина не одна зі своїми проблемами;
- дозволяти собі проявляти емоції (плач, сміх, гнів, роздратування, безсилля тощо);
- піклуватися про себе: відпочивати, просити про допомогу з побутовими справами;
- пам'ятати про рутину: режим дня, повноцінний сон і відпочинок є дуже важливими;
- уникати нездоровий спосіб життя (переїдання, залежність від гаджетів, алкоголь).

Окрім того, частим явищем під час війни можуть бути панічні атаки. Панічна атака – це напад тривоги та страху, що супроводжується фізичними проявами: пришвидшене серцебиття, головний біль, відчуття стисненості в

горлі, біль у грудях, задишка, жар або озноб, нудота. Висвітливо головні рекомендації під час панічних атак у людини:

1. Усвідомити, що такий стан швидкоплинний, а одиничні випадки не шкодять здоров'ю.

2. Знайти спокійне й бажано затишне місце: вийти з людної кімнати, відійти від сильного потоку людей, сісти на лавці.

3. Встановити контакт з реальністю: розглянути 5 окремих об'єктів, прислухатися до 4-х різних звуків, торкнутися 3-х предметів, відчути 2 запахи, назвати 1 річ, яку можна скуштувати.

4. Пройтися, або виконати просту фізичну вправу, це допоможе врегулювати ритм дихання [7].

Засвоєння шляхів надання допомоги у стресових ситуаціях має відбуватися й з усвідомленням того, що дітям складно самотійно впоратися з нападом паніки, тому їм потрібен дорослий, який допоможе й підтримає їх. Насамперед необхідно встановити контакт із дитиною та спробувати повернути її до реальності. Для цього необхідно запитати дитину, як її звати або попросити повторити ім'я співрозмовника, розповісти, що з нею сталося. Переконати дитину, що вона у безпеці: сказати, що її не залишать, що її реакція нормальна та вона обов'язково впорається з цим. Необхідно залучити дитину до простої дії, наприклад, попросити відкрити пляшку з водою.

Простими техніками заспокоєння є такі:

- глибоко та повільно дихати з дитиною в одному ритмі, стежити, аби видихи були довшими ніж вдихи;
- якщо у дитини тремор, попросити її потрясти руками та всім тілом: це допоможе зняти напругу;
- концентрація на «тут і тепер»: попросити дитину описати предмет, який вона може зараз бачити, назвати запахи, які зараз відчуває [12].

Також варто використовувати методики подолання стресу.

1. Вправа при тривожних думках. Заплющте очі й уявіть, що ви зараз на березі тихої осінньої річки. Погляньте, яке різнокольорове листя пливе за течією. Нові листочки повільно падають із дерев до води.

Помістіть свою думку на один із листочків, і нехай вона зникне з поля зору. Поверніться до насолоди водоймою, доки не виникне наступна думка. Покладіть цю думку також на листочок і дозвольте йому пливти за течією.

Не намагайтеся змусити потік води рухатися швидше чи повільніше, і не змінюйте думок, які поміщаєте на листя. Просто дозвольте їм пливти. Пустіть за течією ще кілька листочків із своїми думками.

Розплющте очі та поверніться до реальності. Зробіть глибокий вдих і повільний видих.

2. Техніка при неприємних відчуттях у тілі через стрес. Зручно сядьте або ляжте на підлогу, бажано займіть зручне горизонтальне положення. Зробіть декілька глибоких вдихів, щоб розслабитися. Дихайте спокійно, глибоко та рівно. За кожним вдихом і видихом напружуйте групу м'язів (обличчя, кінцівки, плечі, груди, живіт, шию тощо).

3. Вправа при дратівливості та гніві. Перенесіть свій гнів на хвилю: вона нахлинула та відійшла, знову повільно насувається, але руйнується та йде далі. Ви можете підкорити цю хвилю, як серфер, стати одним цілим із хвилею. Відчуйте свій гнів, перенесіть його на будь-яку частину тіла, сфокусуйтеся та відпустіть хвилю із гнівом. Підкорюйте наступну хвилю, доти гнів не зникне повністю, і мозок не переключиться на інше (зміняться думки).

Організація виховної роботи за третім напрямом (соціально-педагогічна практика) спрямована на забезпечення професійного становлення та самовизначення майбутніх соціальних працівників. Здобувачі вищої освіти поглиблюють свої теоретичні знання, удосконалюють вміння та навички у конкретних практичних ситуаціях. Соціально-педагогічна практика допомагає розвивати методичну рефлексію за умов природного залучення до вирішення реальних проблем. Практикант має змогу усвідомити труднощі, що виникають у нього у процесі роботи та віднайти шляхи їх подолання [3, с. 300].

Під час соціально-педагогічної практики майбутній фахівець соціальної сфери відвідує заклади освіти з інклюзивним освітнім середовищем та має змогу проаналізувати свої знання та навички роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, а також здійснити рефлексію щодо своїх відчуттів, які виникають під час співпраці із ними.

Четвертий напрям роботи представлений як залучення до самовиховання. Майбутній соціальний працівник повинен розуміти, що суспільство розвивається безперервно, а це, зі свого боку, стимулює кожну особистість до постійного самовдосконалення, усвідомлення потреби у переосмисленні минулого й традиційного, заради майбутнього й сучасного.

Висновок. Отже, процес духотворчості майбутнього фахівця соціальної сфери в контексті розбудови інклюзивного суспільства в умовах війни має здійснюватися на таких базових ідеях.

Згідно з першою концептуальною ідеєю, розбудова інклюзивного суспільства відбувається під впливом ухвалення в Україні низки нормативно-правових документів, спрямованих на створення сприятливих соціальних умов для розвитку кожної особистості без дискримінацій та сегрегації. Особливе місце в цьому процесі посідає особистість фахівця, який нині працює у сфері соціального виховання, освіти та соціальної допомоги, а також майбутніх фахівців, які лише починають свою професійну кар'єру.

Друга ідея полягає в тому, що демократизація суспільства й наповнення його ідеалами духовності відбувається поступово та починається зі свідомості кожного окремого громадянина, що краще розпочинати якомога раніше, з дошкільного віку. Не зважаючи на дію військового стану, інклюзивна освіта зорієнтована на створення сприятливих умов для «перебудови» свідомості молодих громадян, які в майбутньому будуть наполегливо працювати у суспільстві на рівних можливостях, на засадах партнерства й демократії, заради блага всієї держави. Однак цей процес неможливий без духотворчості майбутніх фахівців соціальної сфери як носіїв гуманістичної ідеї.

За третьою концептуальною ідеєю, процес духотворчості майбутнього соціального працівника відбувається в освітньому процесі у закладі вищої освіти, який повинен здійснюватися за чотирма основними напрямками (аудиторна й позааудиторна робота, соціально-педагогічна практика та самовиховання), які мають ґрунтовно наповнюватись інклюзивним змістом і реалізовувати ідеї демократичного суспільства на засадах рівності.

Список використаних джерел:

1. Великий антистресовий гід: вправи, техніки, поради. URL: <https://osvitoria.media/opinions/velykyj-antystresovuj-gid-vpravy-tehniky-ta-porady/> (дата звернення: 20.09.2024).
2. Колупаєва А.А., Данілавічуте С.В., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АСК», 2012. 182 с.
3. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика : монографія. Харків : Ранок, 2014. 547 с.
4. Пономарьова Г.Ф., Харківська А.А. Особливості переживання нової соціальної ситуації розвитку молодшими школярами із порушеннями слуху. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2024. Т.1. № 1 (108). С. 141–150. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/856 (дата звернення: 20.09.2024).
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 19.09.2024).
6. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія : монографія. Харків : ФОП Шейніна О. В., 2012. 468 с.
7. Теорія і стратегія суспільства рівних можливостей. URL: http://www.geocities.ws/equality_base/001_ua.html (дата звернення: 19.09.2024).

8. Харківська А.А. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти до організації безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2023. Вип. 2 (9). С. 123–130. URL: <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179> (дата звернення: 20.09.2024).
9. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі : монографія. Київ : Університет «Україна», 2015. 435 с.
10. Шевченко Г. П. Педагогіка духовності. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. праць. Луганськ : Вид-во Східноукраїнського національного університету імені В. Даля, 2004. Вип. 1. С. 3–9.
11. Booth T. The politics of inclusion and exclusion in England: in whose hands is the control concentrated? *Social exclusion in education* : Textbook for the course. London : Higher School of Social and Economic Sciences, 2003. P. 36 – 44.
12. Inclusive Education and Classroom Practices : Summary Report. *European Agency for Development in Special Needs Education*. 2003. 36 p. URL: https://www.european-agency.org/sites/default/files/inclusive-education-and-classroom-practices_iecp-en.pdf (дата звернення: 19.09.2024).

References:

1. Velykyi antystresovyi hid: vpravy, tekhniky, porady [The big anti-stress guide: exercises, techniques, tips]. (n.d.). Retrieved from <https://osvitoria.media/opinions/velykyj-antystresovyj-gid-vpravy-tehniky-ta-porady/> [in Ukrainian].
2. Kolupaieva, A.A., Danilavichute, S.V., & Lytovchenko, S.V. (2012). *Profesiine spivrobotnytstvo v inkliuzyvnomu navchalnomu zakladi* [Professional cooperation in an inclusive educational institution]. Kyiv, 182 [in Ukrainian].

3. Ponomarova, H. F. (2014). Vykhovannia maibutnoho pedahoha: teoriia i praktyka [Education of the future teacher: theory and practice]. Kharkiv, 547 [in Ukrainian].

4. Ponomarova, H.F., & Kharkivska, A.A. (2024). Osoblyvosti perezhyvannia novoi sotsialnoi sytuatsii rozvytku molodshymy shkoliaramy iz porushenniamy slukhu [Characteristics of the experience of the new social situation of development by younger schoolchildren with hearing impairments]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of a Personality: Theory, Methodology and Practice*. 1 (108), 141–150. Retrieved from https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/856 [in Ukrainian].

5. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine of 05.09.2017 No. 2145-VIII]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

6. Rasskazova, O. I. (2012). Rozvytok sotsialnosti uchniv v umovakh inkliuzyvnoi osvity: teoriia ta tekhnolohiia [*Social development of students in the conditions of inclusive education: theory and technology*]. Kharkiv, 468 [in Ukrainian].

7. Teoriia i stratehiia suspilstva rivnykh mozhlyvostei [Theory and strategy of society of equal opportunities]. (n.d.). Retrieved from http://www.geocities.ws/equality_base/001_ua.html [in Ukrainian].

8. Kharkivska, A.A. (2023). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoï osvity do orhanizatsii bezpechnoho osvitnoho seredovyscha v umovakh voiennoho stanu [Preparation of future teachers of primary education for the organization of a safe educational environment in the conditions of martial law]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii – Scientific journal of Khortytsia National Academy*. 2 (9), 123–130. Retrieved from <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179> [in Ukrainian].

9. Chaikovskiy, M. Ye. (2015). Sotsialno-pedahohichna robota z moloddu z osoblyvymy potrebamy v inkliuzyvnomu osvitnomu prostori [Social-pedagogical

work with youth with special needs in an inclusive educational space]. Kyiv, 435 [in Ukrainian].

10. Shevchenko, H. P. (2004). *Pedahohika dukhovnosti [Pedagogy of spirituality]. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Personal spirituality: methodology, theory and practice*. Luhansk, 1, 3–9 [in Ukrainian].

11. Booth, T. (2003). The politics of inclusion and exclusion in England: in whose hands is the control concentrated? *Social exclusion in education*. London, 36 – 44 [in English].

12. *Inclusive Education and Classroom Practices : Summary Report (2003). European Agency for Development in Special Needs Education*. 36. Retrieved from https://www.european-agency.org/sites/default/files/inclusive-education-and-classroom-practices_iecp-en.pdf [in English].

УДК 37.043.2:373.2/3]-025.32(045)

НАСТУПНІСТЬ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ. ІНКЛЮЗИВНИЙ ПРОСТІР

©Балла Л., Осипова Т.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-10

Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення: наступності дошкільної освіти з включенням інклюзивного освітнього середовища в єдину освітню ланку дошкільна освіта – початкова школа. У статті розглянуто поняття дошкільна освіта, наступність дошкільної освіти, інклюзивне освітнє середовище закладів дошкільної освіти. Коротко окреслено характеристики й компоненти притаманні особливостям інклюзивного середовища дошкільної освіти та початкової школи. Авторами здійснено аналіз наукової літератури досліджень педагогів і психологів із зазначеної проблематики дошкільної та початкової освіти: принципи наступності, неперервності процесу, компетентності, актуальності. Висвітлено головні критерії оцінки ефективності дошкільної освіти й показники особистісного зростання дитини дошкільного віку. Особливу увагу зосереджено на педагогічних умовах організації освітньої діяльності як в закладі дошкільної освіти так і в початковій школі. Наголошено на необхідності забезпечення саме безперервності у здобутті дитиною освіти. Наступність в освіті завжди є актуальною та слугує для створення єдиного освітнього процесу, який логічно продовжується починаючи від закладу дошкільної освіти до школи тощо. Тому серйозний підхід до освітнього процесу завжди допомагає досягти цілісного розвитку особистості дитини, становлення всіх її психічних функцій і розвиток когнітивної сфери. Обґрунтовано необхідність дотримання та ведення однієї стратегічної лінії в освітній роботі з вихованцями інклюзивного освітнього середовища

закладів дошкільної освіти з поступовим переходом до вимог початкової школи. У роботі виділено особливості психофізичного розвитку вікової категорії дітей старшого дошкільного віку, як складової готовності дитини до навчання у школі.

Ключові слова: дошкільна освіта, діти старшого дошкільного віку, наступність, безперервність, інклюзивне освітнє середовище закладів дошкільної освіти.

Balla L., Osipova T. «Continuity of preschool and primary education: realities and prospects. Inclusive space».

The article is devoted to the actual problem of modern continuity of preschool education with the inclusion of an inclusive educational environment in a single educational link preschool education - primary school. The article considers the concept of pre-school education, continuity of pre-school education, inclusive educational environment of pre-school education institutions. The characteristics and components inherent in the features of the inclusive environment of preschool education and primary schools are briefly outlined. The authors analyzed the scientific literature of the research of teachers and psychologists on the specified problems of continuity of preschool and primary education: the principles of continuity, continuity of the process, competence, relevance and the main criteria for evaluating the effectiveness of preschool education – indicators of personal growth of a child of preschool age. A special place is noted for the pedagogical conditions of the organization of educational activities both in preschool and in primary school. It is noted that it is necessary to ensure continuity in the child's education. Continuity in education is always relevant and serves to create a single educational process that logically continues from preschool to school, and so on. Thus, a serious approach to the educational process always helps to achieve the holistic development of the child's personality and the formation of all its mental functions in the cognitive sphere. The necessity of observing and introducing one strategic line in educational work with pupils of an inclusive educational environment of preschool education institutions with a gradual transition to the requirements of Primary School is justified. The paper highlights the features of psychophysical development of the age category of older preschool children as a component of a child's readiness to study at school.

Key words: preschool education, older preschool children, continuity, continuity, inclusive educational environment of preschool education institutions.

Актуальність зазначеної теми полягає в окресленні шляхів дослідження та впровадження певних аспектів дошкільної інклюзивної освіти та її наступності й інтеграції в початкову освіту. Проблема освітньої роботи в закладах дошкільної освіти в інклюзивному освітньому середовищі має своє наступне вирішення та розв'язання в початковому шкільному навчанні. Тож, освітній процес, який об'єднує дошкільників з особливими освітніми потребами та нормотипових вихованців в одне інклюзивне середовище, яке передбачає спільне навчання, покликаний вирішувати й розв'язувати проблеми соціальної адаптації всіх вихованців. Так, інклюзивне навчання є спільне навчання та виховання для різних категорій дітей у закладі дошкільної освіти з переходом у початкову школу.

Головна проблема інклюзивного освітнього середовища закладів дошкільної освіти на сьогодні посідає у невідповідності певної чіткої траєкторії формування і взаємодії усіх структур освітнього процесу. Проблема починається від нерозуміння батьками вихованців з особливими освітніми потребами всієї важливості питання входження їх дітей в спільний освітній простір закладу дошкільної освіти з дітьми нормотиповими, їх одночасне проходження процесу адаптації, інтеграції та соціалізації в певному соціуму одноліток. Відтак, питання наступності дошкільної освіти з включенням в інклюзивний освітній простір і переходом до початкової школи має низку питань, що вирішуються постійно та з виникненням певних бар'єрів і перешкод. Тож однотайної думки й моделі, щодо успішного переходу до початкової школи та інтеграції в нове освітнє середовище усіх його учасників немає.

На сьогодні, в умовах воєнного стану й дистанційного навчання в нашій країні, є спроби науковців і практиків інтегрувати різні категорії дітей в одне спільне середовище за дотриманням загальноприйнятої процедури і моделі перебування їх в групі, а в подальшому і в класі початкової школи. Проблема постає у необхідності такої процедури, а саме дотримання цілісної системи освіти яка бере свій початок з дошкільної початкової ланки освіти, як первинного базового місця соціалізації дитини дошкільника в певному колі одноліток, що закладає основу для реалізації наступного кроку соціалізації дитини в початковій школі та є певною організацією наступності й перспективності освітнього процесу. З іншого боку слід враховувати і необхідні складові освітнього процесу – це принципи наступності, неперервність, компетентність, актуальність, критерії оцінки ефективності дошкільної освіти де головними чинниками виступають показники особистісного зростання дитини дошкільного віку. Наголосимо, що саме ці складові, як основа наступної інтеграції та соціалізації в подальшому дітей дошкільного віку є загальноприйнятими компонентами і мають свою доцільність.

Особливе місце займають питання щодо дотримання педагогічних умов щодо створення загальноосвітнього простору як в дошкільному закладі освіти так і в початковій школі. Тож, для вивчення проблеми слід ураховувати необхідні чинники, з одного боку матеріальні ресурси для створення відповідного освітнього інклюзивного простору, з іншого – обов'язкова складова високого професійного рівня педагогічних працівників команди психолого-педагогічного супроводу, які надають певні освітні послуги. Слід зазначити, що дотримання усіх вищезазначених аспектів щодо наступності дошкільної освіти з інклюзивним уключенням в наступну ланку початкової освіти, буде сприяти не тільки швидкій адаптації усіх учасників освітнього процесу, а й виконувати поставлені задачі перед наступністю дошкільної та початкової освіти.

Отже, питання безперервності освіти в загальному розумінні, як певної проблеми сьогодення, повинно вирішуватись за умови дотримання чіткої структури переходу від однієї ланки освіти до іншої. Тож, головним завданням освіти сьогодні – є чітке окреслення питань і критеріїв, щодо дотримання усієї процедури наступності переходу від одного етапу отримання освіти до іншого. Тож, перед педагогічними працівниками й усією командою психолого-педагогічного супроводу, що забезпечує увесь освітній процес стоїть головне завдання – дотримання, збереження та подальший розвиток й спрямування усього потужного арсеналу ресурсів і засобів, що сприятимуть наступності дошкільної інклюзивної освіти та початкової.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень дає можливість простежити глобальні зміни щодо загальної освіти так і впровадження в освітній простір інклюзивної дошкільної освіти наприкінці ХХ на початку ХХІ століть. Ряд публікацій, які присвячені головній проблемі наступності дошкільної і початкової інклюзивної освіти, торкаються питання не тільки озброєння знаннями дітей дошкільного і шкільного віку, а й вирішенням проблеми, що пов'язана з on-line навчанням, явищем

всесвітнього карантину, військовим станом в нашій країні на початку ХХІ століття.

Проблематика інклюзії сьогодні є однією з найбільш обговорюваних тем в системі освіти. Так, дефініцію «інклюзія» було введено в обіг на Всесвітній Конференції освіти осіб з особливими освітніми потребами та відображено в Саламанській Декларації осіб з особливими потребами [16]. Поняття «інклюзія» походить (від англійського inclusion – включення). На сьогодні зазначений термін ще не має чіткого одностайного визначення тож науковці використовують різні його формулювання. Натомість, саме питання інклюзії виникло на тлі абсолютно нормотипових людей, як пояснення певних проблем або наявності особових потреб у осіб з особливими потребами, які відрізняються від потреб нормотипової людини або людини з абсолютним здоров'ям. Тож проблематика інклюзії та інклюзивного освітнього середовища й розглядається на тлі загальноосвітнього середовища де кожне з них має свої певні тенденції розвитку, існування та трансформації в єдиний простір.

Так, питанням дослідження освітнього середовища займалися вітчизняні й зарубіжні вчені такі, як: Г. Ковальов, Я. Корчак, Г. Пономарьова, М. Роганова, А. Чаговець, В. Ясвін та інші.

Питанням інклюзивної дошкільної освіта та інклюзивним освітнім середовищем закладів дошкільної освіти займалися такі науковці, як: Л. Будяк, О. Василенко, С. Іноземцева, Є. Ісаєва, О. Ковшар, А. Колупаєва, Л. Коргун, І. Макаренко, І. Малишевська, А. Поліхроніди, Т. Соловійова, Н. Теплова та інші.

Проблемою щодо створення інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх закладах освіти займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: І. Бочковська, С. Гайдукевич, Г. Єфремова, Н. Івашура, М. Ковальова, О. Козирева, Н. Малофєєва, О. Проскурняк, О. Сакалюк, та інші.

Питання наступності й перспективності в навчанні та й освіті зокрема переймалися педагоги-психологи минулих часів: А. Дистервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, С. Русова, К. Ушинський та інші. У наш час продовжують

досліджувати нагальне питання такі науковці, як: А. Богуш, М. Вашуленко, І. Луценко, М. Львов, Г. Люблінська, М. Пентилюк, Т. Пироженко, К. Плиско, Л. Федоренко, Т. Чижова, Н. Шиліна та інші.

Тож, головним завдання дослідження є: визначити основні чинники які позитивно впливатимуть на вирішення питання наступності дошкільної інклюзивної освіти та початкової освіти.

Мета статті полягає в дослідженні та окресленні траєкторії питання наступності та інтеграції сучасної дошкільної інклюзивної освіти та початкової шкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Ключовим питання сучасної освіти є якісне навчання на різних ланках здобуття освіти. Метою освіти є не тільки всебічний розвиток особистості, а й озброєння науковими знаннями через вивчення суспільних, природничих, спеціальних наук та їх компонентів. Сучасна освіта спрямована на формування та розвиток в учня критичного мислення, креативного підходу до вирішення питань та постійного професійного зростання з поступовим удосконаленням його набутих знань, умінь і навичок. Також невід'ємною частиною опанування процесом навчання, є вміння співпрацювати в команді задля вирішення спільних цілей і завдань. Під час навчання постає питання індивідуального психічного, когнітивного та емоційного розвитку кожного учня, як особистості в усіх його сферах і проявах. І всі ці компоненти навчання досягаються однією метою – навчання протягом усього життя людини. Натомість, головним питанням дошкільної освіти є проблема створення інклюзивного освітнього середовища. Тож, провідною стратегією дошкільної освіти на етапі сьогодення є створення інклюзивних груп, що утворюють інклюзивне освітнє середовище закладу дошкільної освіти з наступністю початкової школи.

Нормативно-правова база щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні підкріплюється низкою міжнародних та державних нормативно-правових документів. Так стаття 19. Закону «Про освіту» (2017) «Освіта осіб з особливими освітніми потребами» наголошує, що органи державної влади,

органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють особам з особливими освітніми потребами умови для здобуття освіти нарівні з іншими особами шляхом належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення універсального дизайну або розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби та можливості таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку [5]. Там же, у Законі України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 подається й трактування інклюзивного середовища, як: *інклюзивне освітнє середовище* – це сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [5].

Інклюзія (від *Inclusion* – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті. Це політика й процес, що дає можливість всім дітям брати участь у всіх програмах [6].

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [6].

Інклюзивне освітнє середовище – це система, що забезпечує всім учасникам освітнього процесу можливість ефективного розвитку, передбачає надання додаткової допомоги для дітей з особливими освітніми потребами, забезпечує високий рівень спілкування з дитиною та її родиною [6].

За А. Поліхроніді, *інклюзивне освітнє середовище* служить реалізації права кожної дитини на освіту, що відповідає її потребам і можливостям, незалежно від регіону проживання, складності порушення психофізичного розвитку, здатності до засвоєння ценового рівня освіти та виду закладу освіти [12].

Як зазначає науковиця І. Малишевська, «...інклюзивне освітнє середовище – це певна технологія інклюзивного навчання, спрямована на досягнення кінцевого результату – успішну соціалізацію дітей і молоді з особливими освітніми потребами. Вона стверджує, що інклюзивна освіта

є тим середовищем, яке ґрунтується на принципах інклюзії, враховує об'єктивні та суб'єктивні чинники ефективного розвитку особистості в межах відкритої соціально-педагогічної системи й спрямоване на досягнення чіткої мети, яка реалізується змістом інклюзивного навчання дітей та молоді з ООП. На її думку, інклюзивне освітнє середовище передбачає впровадження інноваційної методики та засобів для організації освітнього процесу в умовах інклюзії [9].

Так, А. Шевцов розглядає інклюзію одночасно як принцип і як концепцію самої інклюзивної освіти як такої. На його думку, інклюзіє є модель освіти в певному розумінні й виступає як форма її інтеграції в освітньому процесі, а сам освітній процес виступає як його визнання та збільшення участі в ньому. Інклюзія є приналежність до спільноти й можливість участі в ній. Одним з напрямом інклюзивної освіти є її соціокультурна технологія [18].

За дослідженнями О. Глазової, безперервність – оптимальні умови освітнього процесу, це умови, що враховують і становлять єдність, наступність, перспективність, ієрархію етапів та цілісність неперервної освіти, особливістю якої є безперервність, тобто дискретність її організаційної основи. Саме у системі неперервної освіти найважливіше значення має дискретність (горизонтально-вертикальні зв'язки), яка характеризується наявністю ланок та ступенів. Це, зі свого боку, передбачає врахування усіх конкретних особливостей кожної наступної освітньої ланки [3].

Педагогиня А. Богуш, визначає наступність, як перспективність – обізнаність учителів початкової школи з програмами, методиками й технологіями навчання та виховання дітей у дошкільному закладі з подальшим врахуванням їх результатів знань та рівня розвитку. Саме перспективність виступає таким показником, котрий дає можливість визначити певні орієнтовні показники та компетентності у засвоєння дошкільниками знань, умінь і навичок з метою їх врахування у подальшій роботі початкової школи. Натомість, спадкоємність науковиця тлумачить, як продовження певної діяльності, справи, певних традицій та успадкування чогось. Тож,

спадкоємність, на думку А. Богуш, у початковій школі вважається, як безперервний процес успадкування та подальшого розвитку певних аспектів, діяльності, справи або традицій в процесі навчання і виховання дошкільників спираючись на діяльнісний та комунікативний підхід у вихованні дитини, засвоєних у дошкільному віці [2]. Так, основними дидактичними принципами навчання і є наступність та перспективність, які прогнозують близькі взаємозв'язки змістового і процесуального аспектів дошкільної та початкової освіти. Отже, наступність і перспективність слід розуміти, як обов'язкову умову безперервності розвивального навчання у дошкільній та початковій шкільній системі освіти, що забезпечується взаємозв'язком усіх компонентів освітньої роботи. Тож, слід зазначити, що зміна життєвого простору дитини дошкільного віку буде сприятливо впливати на її психічний розвиток за умови уникнення кризових станів і дискомфортних ситуацій, що дає обов'язкове дотримання наступності та перспективності в опануванні наступними ланками освіти [2].

Дослідниця А. Колупаєва, вивчаючи інклюзію та інклюзивне середовище як феномен, наголошує на необхідності створення інклюзивного освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від її особливостей та психофізичного розвитку. Науковиця наголошує, що саме інклюзивне освітнє середовище дає реалізацію права кожної дитини на отримання якісної освіти, яка відповідає її потребам і можливостям, незалежно від її ментальності, регіону проживання та складності її індивідуального порушення психофізичного розвитку тощо [11].

На вимогу Міністерства освіти України, а саме в додатку до листа МОН «Що до створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти» від 25.06.2020 р. йдеться, про необхідність щодо створення в закладах дошкільної освіти ресурсних кімнат. Така трансформація освітнього простору з обов'язковим уключенням ресурсної кімнати, як додаткового компенсаційного ресурсу вирішить чимало проблем, які постають перед

фахівцями початкової школи. Створення особливого простору, а саме ресурсної кімнати – це є досить важливим кроком на шляху формування позитивного й ефективного інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами, а також слугує для повноцінного забезпечення реалізації прав дітей на здобуття якісної дошкільної освіти, фізичного, розумового та духовного розвитку вихованців [10].

А. Прокопенко влучно зауважила, що «діти молодшого шкільного віку вступають у колективні зв'язки через діяльність, організовану педагогом, як навчальну, так і розважальну (гру, позаурочні заходи, участь у конкурсах, загальношкільних заходах тощо), що забезпечує сприятливе освітнє середовище для повноцінного, зокрема соціокультурного розвитку особистості дитини» [14, с. 31]. Однак, в умовах впровадження інклюзивної освіти, на думку вченої, формування злагодженого дитячого колективу ускладнюється та потребує додаткової уваги від викладачів.

Відмітимо, що інклюзивне навчання з обов'язковим створенням інклюзивного освітнього середовища є необхідним і має певні переваги у вирішенні поставлених цілей щодо озброєння освітою осіб з особливими освітніми потребами.

Окрім того, слід зазначити, що благополучне вирішення питання якісної інклюзивної освіти у створених інклюзивних середовищах буде здійснено за умови дотримання *принципів, методів, підходів* тощо, щодо створення успішного інклюзивного освітнього середовища.

Головними аспектами наступності дошкільної освіти з включенням в інклюзивне середовище та початкової школи, як зазначають фахівці, є такі *принципи наступності у вихованні особистості*:

- різноманітні методи та їх варіативність залежно від вікових й індивідуальних особливостей школярів; урахування рівня розвитку дитячого колективу;
- єдність мети та завдань, змісту виховання; взаємозв'язок форм, методів і прийомів виховання;

- співпрацю школи, сім'ї, громадськості, засобів масової інформації, вулиці в забезпеченні ефективності й неперервності виховного процесу; взаємозв'язок виховання та самовиховання;

- оптимізацію освітнього процесу, упровадження ефективних педагогічних технологій; постійне вивчення вчителями рівня вихованості учнів з метою коригування та вдосконалення виховної роботи; прогнозування можливих результатів виховання; визначення шляхів удосконалення професійної підготовки вихователів і вчителів для забезпечення наступності у виховній роботі.

«Наступність» як термін у наукових джерелах розглядають як закон, закономірність, принцип, умову, вимогу, фактор, спосіб, правило, засіб. Тож наступність це багатоаспектне педагогічне явище. Наступність як певний і необхідний етап освітнього процесу має комплексний, міждисциплінарний характер. Дослідженням «наступності» займаються педагоги, психологи, філософи, соціологи, фізіологи.

Наступність – це зв'язок між різними етапами або ступенями розвитку, мета якого полягає у збереженні тих чи інших елементів цілого чи окремих його сторін організації під час переходу від одного етапу до наступного.

Також «наступність» вивчається як зв'язок між явищами у процесі розвитку у природі, суспільстві та пізнанні, коли нове приходить на зміну старого й зберігає в собі деякі його елементи. Тож у низці дослідженнях наступність розкривається як важлива умова підвищення ефективності виховної роботи (О. Ароніна, Р. Афанасьєва, С. Колесников, А. Машовець, В. Сенько, В. Сластьонін, В. Сухомлинський та інші) [11].

Тож, слід зазначити, що створення інклюзивного освітнього простору, яке повинно відповідати усім вимогам освітнього процесу буде запорукою вирішення багатьох нагальних питань щодо інклюзивного навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами в загальних закладах освіти.

Таке освітнє середовище буде виконувати поставлені задачі перед усіма освітніми ланками, починаючи з отримання позитивних результатів навчання, знаходження нових шляхів і підходів до виховання учнів, та вирішення не менш важливого питання щодо соціальної інтеграції дітей в інклюзивному освітньому просторі.

Г. Пономарьова й А. Харківська влучно зазначають, що при забезпеченні переходу між дошкільною та початково ланками освіти варто зважати на те, що «комунікаційні бар'єри, страх перед непорозумінням, соціальною оцінкою та навчальними викликами є ключовими факторами, що визначають підвищений рівень соціальної тривожності та емоційного стану цих дітей» [13, с. 147]. Тому потрібно зважати на особливості готовності педагога й вихователя до розбудови освітнього простору на засадах інклюзії.

Так, наступним аспектом для повноцінної роботи педагога в інклюзивному освітньому просторі є необхідність та вміння створювати певну сприятливу атмосферу задля успішного навчання та розвитку всіх учасників освітнього процесу.

У певному розумінні, педагогічні умови навчання та виховання виступають основою для отримання якісної освіти для вихованців незалежно від їх особливих освітніх потреб, що, зі свого боку, дає розуміння толерантного відношення до осіб з особливими освітніми потребами. Тож, слід окреслити висунуті педагогічні умови для повноцінного освітнього процесу у початковій школі з урахуванням інклюзивного освітнього простору як подальшу ланку наступності дошкільної освіти.

Педагогічні умови, які висуваються для роботи з особами з особливими освітніми потребами [5]:

- урахування спеціальних розроблених та модифікованих навчальних програм і розділів для роботи з особливими вихованцями та учнями;
- урахування психолого-педагогічного супроводу для певних учнів, які потребують його;

- персоналізація навчання або певних компонентів і підходів для вихованців з особливими освітніми потребами для отримання гарантованого й успішного їх навчання;

- дотримання використання спеціальних освітніх та виховних методик і технологій з урахуванням комп'ютерних технологій для успішного вирішення поставлених цілей та виховання;

- пристосування і організація навчального простору до потреб кожної дитини з урахуванням її індивідуальності й рівня розвитку.

Наступним кроком у вирішенні питання дієвої функції наступності початкової освіти є вирішення питання щодо багатофункціональності та планування простору у школі, класі або певному приміщенні, що розглядається як об'єкт для перебування вихованців під час освітнього процесу.

З такою метою, викладацькому складу школи слід уважно зосередитись на зонуванні освітнього простору, з метою розгалуження психічної напруги й навпаки зосередженості учнів на заняттях. Тож, слід ураховувати такі аспекти: рекомендується передбачати різні зони, які відповідають потребам учнів:

1. Перша зона: навчальна зона – для організації освітнього процесу (проведення уроків та практичних занять) Створення умов для легкого зосередження учнів для виконання поставлених завдань і навчання.

2. Друга зона: ігрова зона – місце для проведення різних форм розвивальних ігор і вправ, для розвитку рухів і соціальних навичок учнів.

3. Третя зона: сенсорна зона – організація сенсорної інтеграції, яка спрямована на розвиток різних сприймань учнів (стимуляція нюхової, тактильної, слухової, зорової, смакової та вестибулярної систем сприйняття учнів тощо).

4. Четверта зона: релаксаційна зона – осередок відведений для відпочинку, усамітнення та відновлення емоційного стану учнів. Територія відведена для відновлення сил і зосередженні на власних почуттях [8].

Слід зауважити, що кожна з зазначених зон досить важлива й виконує певні функції повноцінного розвитку, комфортного перебування та соціалізації учнів у навчальному середовищі [8].

На відміну від загального освітнього середовища (багатофункціональність) початкової школи слід відмітити та ознаки *інклюзивного освітнього середовища*. За науковицею О. Ковшар, існують *основні ознаки інклюзивного освітнього середовища* закладу дошкільної освіти:

- ціннісне ставлення закладу дошкільної освіти до організації інклюзивного навчання, виховання та особистісного розвитку дітей спрямоване на реалізацію індивідуальних потреб;

- створення сприятливого психологічного та емоційного клімату в закладі дошкільної освіти до залучення дітей з ООП в освітній процес та колективне формування інклюзивного середовища;

- задоволення оптимальної структури освітнього процесу й освітніх потреб дітей з ООП та врахування інтересів здорових однолітків;

- створення педагогічних умов для спільної взаємодії дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату;

- створення індивідуально-орієнтованих програм, ураховуючи внесення змін щодо можливостей кожної дитини;

- створення психолого-педагогічного супроводу з врахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини (моніторингово-консультативний і корекційно-розвивальний компоненти) [9].

Необхідно відмітити, що досить важливим аспектом успішного засвоєння освітньої програми дітьми в інклюзивному освітньому середовищі закладу дошкільної освіти є спеціальна підготовка фахівців (вихователів, супроводжуючої особи, психолога) дошкільної освіти.

Зазначимо, що не менш важливим питанням успішного здійснення наступності, тобто переходу дітей старшого дошкільного віку як нормо типових так і з особливими освітніми потребами до навчання в початковій школі

є питання їх індивідуальних особливостей психофізичного розвитку, як складової готовності дитини до навчання у школі.

У програмі «Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років» висвітлено чіткі нормативні критерії та положення щодо психофізичного, соціально-емоційного й когнітивного рівня розвитку дітей старшого дошкільного віку які повинні відповідати під час вступу до НУШ [1, 4]. Уважаємо, що на цей аспект особливо слід зважати під час вступу дитини до початкової школи, а особливо в умовах сьогодення та з урахуванням вимог НУШ.

Забезпечення безпечного, комфортного й розвиваючого «освітнього середовища, де всі почуваються у безпеці, мають рівноправ'я, повагу один до одного, є пріоритетним завданням учителів» [17, с. 124]. Тож, інклюзивне освітнє середовище має великий вплив на всебічний розвиток дитини – фізичний, когнітивний, соціально-емоційний, мовленнєвий та ін.

Зауважимо, слід уважно й обережно створювати як фізичне, так і психологічне, безпечне освітнє середовище для забезпечення та створення додаткової ресурсності в роботі з дітьми, включеними в інклюзивне освітнє середовище закладів дошкільної освіти. Тож і робота педагога повинна бути націлена на додаткове сприяння розвитку й навчання дітей через засоби самостійної та групової взаємодії, через активну ігрову діяльність включену у взаємодію та спілкування з іншими дітьми й дорослими, які причетні до певного освітнього середовища.

Висновок. Отже, головна думка дослідження спрямовується на вивчення питання обов'язкового дотримання наступності між ланками дошкільної та початкової освіти. Процес наступності повинен відбуватися з збереженням усіх норм і правил освітнього процесу у роботі з вихованцями які задіяні, як у звичайному освітньому середовищі дитячого садка, так і в інклюзивному освітньому середовищі закладів дошкільної освіти.

Адже, тільки при умові збереження наступності та усїєї складової траєкторії освітнього процесу, починаючи від закладу дошкільної освіти з

поступовим переходом дитини від норм і правил дошкільної освіти до ланки шкільного навчання, є впевненість, що це забезпечить усебічний розвиток особистості дитини.

Саме взаємозв'язок єдності й цілісності освітньої системи в поєднанні з дотриманням принципів наступності та перспективності навчання або безупинності й має на меті досягнення своєї освітньої цілі – наступності освіти, що триває впродовж усього життя.

Перспективність подальшого дослідження пов'язана із вирішенням проблеми необхідності залучення спеціально підготовлених психологів, педагогів-фахівців, які б могли вміло та високому професійному рівні здійснювати освітню діяльність на засадах саме особистісно-орієнтованого підходу в умовах інклюзивної освіти.

Така постановка проблеми сприяє можливості відкривати різні перспективи щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, так і нормотиповими дітьми, в єдиному інклюзивному освітньому просторі.

Тож надалі траєкторією дослідження буде вивчення проблематики підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзивної освіти сьогодення в аспекті наступності.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебсайт. URL: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalnaserednya/doshkilna-osvita> (дата звернення: 18.09.2024).
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. Запоріжжя : Просвіта, 2008. С. 405–446.
3. Глазова О. П. Перспективність і наступність у формуванні текстотворчих умінь в учнів початкових і 5 класів загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання української мови». Київ, 1999. 18 с.

4. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років. / Наук. керівн. О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко. – 2-е вид., доопр. і доповн. Київ : Богдана, 2003. 328 с.

5. Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII). *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 02.09.2024).

6. Інклюзивна освіта. *Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України*. URL: https://ispukr.org.ua/?page_id=331 (дата звернення: 12.09.2024).

7. Ковшар О. В. Створення інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 67. С.122–126. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27347/Kovshar.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 29.09.2024).

8. Козенко Р. В., Пікож Т. М., Супрун К. В. Реалізація освітньої політики в умовах формування інклюзивного освітнього простору. *Вісник післядипломної освіти* : зб. наук. праць. 2019. Вип. 7(36). С. 46–78.

9. Малишевська І. А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психологопедагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03. Київ, 2018. 33 с.

10. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування : навч.-метод. посібник / О.Д. Рейпольська, І.М. Гудим, Л.І. Зайцева, І.В. Луценко, В.О. Луценко, Г.Г. Цветкова ; за ред. О.Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 222 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729031/1/Освітнє%20середовище%20закладу%20дошкільної%20освіти.pdf> (дата звернення: 12.09.2024).

11. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А.А. Колупаєвої. Київ : «А.С.К.», 2012. 308 с.

12. Поліхроніді А. Г. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах. *Наука і освіта*. 2016. № 6. С. 82–85. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2016/6_2016/16.pdf (дата звернення: 30.09.2024).

13. Пономарьова Г., Харківська А. Особливості переживання нової соціальної ситуації розвитку молодшими школярами із порушеннями слуху. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць. 2024. Т. 1. № 1 (108). С. 141–150. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/856 (дата звернення: 10.09.2024).

14. Прокопенко А.О. Дитячий колектив початкової школи крізь призму принципів Нової української школи. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2024. № 1(10). С. 30–36. DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2024-10-4> (дата звернення: 10.09.2024).

15. Рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища, зокрема універсального дизайну та розумного пристосування будівель, приміщень та прибудинкових територій в закладах дошкільної освіти : Додаток до листа МОН «Що до створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти» від 25.06.2020. *Міністерство освіти і науки України : офіц. вебсайт*. 7 с. URL: <https://mon.gov.ua/npa/shodo-stvorennya-inklyuzivnogo-osvitnogo-seredovisha-v-zakladah-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення: 03.09.2024).

16. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами : Декларація ЮНЕСКО від 10.06.1994. *Верховна Рада України. Законодавство України : офіц. вебсайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 03.09.2024).

17. Харківська А.А. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти до організації безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2023. № 2(9). С. 123–130.

URL: <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179/166> (дата звернення: 10.09.2024).

18. Шевцов А. Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я. Київ : НТІ «Інститут соціальної політики», 2004.

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini [Basic component of preschool education in Ukraine]. (n.d.). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine*. Retrieved from <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalnaserednya/doshkilna-osvita> [in Ukrainian].

2. Bohush, A. M., & Havrysh, N. V. (2008). Doshkilna linhvodydaktyka [Preschool language didactics]. *Zaporizhzhia*. 405-446 [in Ukrainian].

3. Hlazova, O. P. (1999). Perspektyvnyshchynstvo i nastupnyshchynstvo u formuvanni tekstotvorchykh umin v uchniv pochatkovykh i 5 klasiv zahalnoosvitnoi shkoly [Perspective and continuity in the formation of text-creating skills in students of primary and 5th grades of the Zahalnoosvitna educational school]. *Extended abstract of candidate's thesis*. 18 [in Ukrainian].

4. Proskura, O. V., Kochyna, L. P., & Kuzmenko, V. U. (Eds.). (2003). *Dytyna. Prohrama vykhovannia i navchannia ditei vid 3 do 7 rokiv*. [Baby. The program of education and training of children from 3 to 7 years]. Kyiv, 328 [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"] (vid 05.09.2017 № 2145-VIII). *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

6. Inkliuzyvna osvita [Inclusive education]. *Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the*

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Retrieved from https://ispukr.org.ua/?page_id=331 [in Ukrainian].

7. Kovshar, O. (2019). Stvorennia inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyscha dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh suchasnoho zakladu doshkilnoi osvity [Creating an inclusive educational environment for children with special educational needs in the conditions of a modern preschool education institution]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the M.P. Drahomanov NPU*. 67, 122–126. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27347/Kovshar.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

8. Kozenko, R. V., Pikozh, T. M., & Suprun, K. V. (2019). Realizatsiia osvitnoi polityky v umovakh formuvannia inkliuzyvnoho osvitnoho prostoru [Implementation of educational policy in the conditions of formation of an inclusive educational space] *Visnyk pisliadyplomnoi osvity – Bulletin of Postgraduate Education*. 7(36), 46–78 [in Ukrainian].

9. Malyshevska, I.A. (2018). Teoretyko-metodychni osnovy pidhotovky fakhivtsiv psykholoho-pedahohichnoho profilu do roboty v umovakh inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyscha [Theoretical and methodological foundations of training of psychological and pedagogical specialists to work in the conditions of an inclusive educational environment]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. 33 [in Ukrainian].

10. Reipolskoi, O. D. (Eds.). (2021). Osvitnie seredovysche zakladu doshkilnoi osvity: tekhnolohii proiektuvannia [The educational environment of the preschool education institution: design technologies]. Kropyvnytskyi, 222. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/729031/1/Освітнє%20середовище%20закладу%20дошкільної%20освіти.pdf> [in Ukrainian].

11. Kolupaieva, A. A. (Eds.). (2012). Osnovy inkliuzyvnoi osvity [Fundamentals of inclusive education]. 308 [in Ukrainian].

12. Polikhronidi, A.H. (2016). Stvorennia inkluzyvnogo osvitnoho seredovyscha v suchasnykh navchalnykh zakladakh [Creating an inclusive educational environment in modern educational institutions]. *Nauka i osvita – Science and education*. 6, 82–85. Retrieved from https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2016/6_2016/16.pdf [in Ukrainian].

13. Ponomarova, H., & Kharkivska, A. (2024). Osoblyvosti perezhyvannia novoi sotsialnoi sytuatsii rozvytku molodshymy shkoliaramy iz porushenniamy slukhu [Characteristics of the experience of the new social situation of development by younger schoolchildren with hearing impairments]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of a Personality: Theory, Methodology and Practice*. 1 (108), 141–150. Retrieved from https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/856 [in Ukrainian].

14. Prokopenko, A.O. (2024). Dytiachyi kolektyv pochatkovoï shkoly kriz pryzmu pryntsyviv Novoi ukrainskoi shkoly [The children's group of the primary school through the prism of the principles of the New ukrainian school]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii – Scientific journal of Khortytsia National Academy*. 1(10), 30–36. doi <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2024-10-4> [in Ukrainian].

15. Rekomendatsii shchodo stvorennia inkluzyvnogo osvitnoho seredovyscha, zokrema universalnoho dyzainu ta rozumnoho prystosuvannia budivel, prymishchen ta prybudynkovykh terytorii v zakladakh doshkilnoi osvity from 25.06.2020 [Recommendations for creating an inclusive educational environment, in particular, universal design and smart adaptation of buildings, premises and adjacent territories in preschool education institutions dated 25.06.2020]. (n.d.). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine*. 7. Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/shodo-stvorenniya-inklyuzivnogo-osvitnogo-seredovisha-v-zakladah-doshkilnoyi-osviti> [in Ukrainian].

16. Salamanska deklaratsiia pro pryntsyvy, polityku ta praktychnu diialnist u haluzi osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [The Salamanca Declaration on Principles, Policies and Practices in the Field of Education for Persons

with Special Educational Needs] : Deklaratsiia UNESCO vid 10.06.1994. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text [in Ukrainian].

17. Kharkivska, A.A. (2023). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї osvity do orhanizatsii bezpechnoho osvitnoho seredovyscha v umovakh voiennoho stanu [Preparation of future teachers of primary education for the organization of a safe educational environment in the conditions of martial law]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii – Scientific Journal of Khortytsia National Academy*. 2(9), 123–130. Retrieved from <https://journal.khnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179/166> [in Ukrainian].

18. Shevtsov, A. H. (2004). Metodychni osnovy orhanizatsii sotsialnoi rehabilitatsii ditei z vadamy zdorovia. [Methodological basis for organizing social rehabilitation of children with health problems]. Kyiv [in Ukrainian].

УДК 378.015.31:005.591.4-027.561]”364”(045)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

© Бескорса В., Нікуленко С., Журавльова І.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-11

У статті обґрунтовано необхідність застосування ціннісно-орієнтованих підходів щодо формування загальних фахових компетентностей майбутніх педагогів як основи сталої професійної освіти не лише в умовах воєнного стану, а й у повоєнні часи, зокрема у контексті євроінтеграційних освітніх процесів. Актуалізовано питання зміни певних векторів едукації через збій в системі освіти по причині воєнного стану. Проаналізовано окремі положення, угоди про асоціацію ЄС, що стосуються питань культури, освіти й навчання, зокрема співробітництва у сфері спорту та фізичної культури та питань євроінтеграції освіти загалом. Окреслено сучасний стан і перспектив повоєнного розвитку. Розглянуто певні особливості роботи у дистанційному режимі з метою не лише підтримки освітньо-виховного процесу, а й збереження та розвитку фізичного здоров'я здобувачів освіти різних рівнів, підвищення рівня обізнаності з культурно-мистецьких питань. Автори зазначають, що під час підготовки майбутніх педагогів перевага має надаватися видам фізичної активності, що не вимагають великих приміщень та дорогого обладнання для занять і можуть проводитися з людьми різного віку. З метою підвищення рівня засвоєння знань у культурологічній галузі, набутих

навичок і вмінь, наведено прийоми та методи, використання яких має підвищити якість сприймання навчального матеріалу. Наголошено на необхідності посилення візуалізації лекційного/семінарського матеріалу та використанні пояснювально-ілюстративного методу під час викладання освітніх компонентів циклу гуманітарних дисциплін.

Ключові слова: освітній процес, ціннісно-орієнтований підхід, освіта для сталого розвитку, спорт заради розвитку, цікава фізкультура, перезавантаження.

Beskorsa V., Nikulenko S., Zhuravlova I. «Peculiarities of professional and value development of future teachers: education under martial law».

The article substantiates the necessity of applying value-based approaches to the formation of general and professional competences of future teachers as the basis for sustainable vocational education not only under martial law, but also in the post-war period, in particular in the context of European integration educational processes. The issue of changing certain vectors of education due to the failure of the education system due to martial law is actualised. The author analyses certain provisions of the EU Association Agreements related to culture, education and training, in particular cooperation in the field of sports and physical culture and European integration of education in general. The current state and prospects of post-war development are outlined. Certain peculiarities of distance learning are considered in order not only to support the educational process, but also to preserve and develop the physical health of students of different levels, to raise awareness of cultural and artistic issues. The authors note that during the training of future teachers, preference should be given to types of physical activity that do not require large premises and expensive equipment for classes and can be conducted with people of different ages. In order to increase the level of knowledge in the field of cultural studies, acquired skills and abilities, the article presents techniques and methods, the use of which should improve the quality of perception of educational material. The necessity of enhancing the visualisation of lecture/seminar material and the use of explanatory and illustrative methods in teaching the educational components of the humanities cycle is emphasised.

Keywords: educational process, value-based approach, education for sustainable development, sport for development, interesting physical education, reset.

Актуальність дослідження. Нещодавно світова освітянська спільнота була змушена долати проблеми, що виникли у наслідок пандемії COVID-19, котра призвела до масштабного збою у функціонуванні систем освіти на всіх континентах. Зрив освітньо-виховного процесу у дошкільних, загально-освітніх і позашкільних закладах, установах професійно-технічної підготовки, закладах фахової передвищої, вищої освіти, установах для навчання дорослих і центрів підвищення кваліфікації у всьому світі, з одного боку, дав можливість усвідомити роль педагога як фахівця від діяльності якого залежить певний рівень інтелектуального, морально-етичного й загально-культурного розвитку сучасної генерації; а з іншого – спричинив активний пошук адекватних викликам часу форм та методів роботи, здатних забезпечити неперервність та гідну якість процесу едукації. Проте, не маючи можливості оговтатись від

карантинних навал, 24 лютого 2022 року Україна поринула у жахіття військового протистояння. Тому сьогодні перед Україною стоїть питання організації освітньо-виховного процесу під час воєнних дій, післявоєнне відновлення, збереження, розвиток і трансформація відповідно вимогам часу вітчизняної освітньої системи загалом.

Нові виклики й випробування, що пов'язані з колосальними руйнуваннями освітніх закладів і житлових будівель, з цілодобовими ризиками для здоров'я та життя, що не лише докорінно змінили режим роботи та побуту, а й змусили мільйони українців покинути домівки, переїхати в інші міста України або виїхати за кордон. Серед вимушених мігрантів значна кількість освітян і здобувачів освіти, що отримали можливість на власні очі побачити відмінності вітчизняної та закордонних систем освіти. І питання повернення колег-освітян, дошкільних вихованців, учнів, здобувачів освіти різних рівнів багато у чому буде залежати від перспектив української освітньої системи, яка будь-що має прагнути до вдосконалення та відновлення на іншому сталому рівні розвитку. Варто звернути увагу на той факт, що війна стала вимушеним стимулом для інновацій, пошуку нових форм й методів, ефективних технологій, певної трансформації у сфері освіти, культури та виховання.

У цьому контексті, **аналіз основних досліджень і публікацій** доречно почати з думки С. Шкарлета, який наголошує, що з початком широкомасштабної війни стало життєво необхідним приймати швидкі, нестандартні, по суті – інноваційні рішення. Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних й інформаційних технологій [5, с. 5]. Можна погодитися з думкою, що: «освітній процес тільки тоді можна вважати досконалим, коли він забезпечує як задоволення суспільно-економічних і культурно-естетичних запитів сучасності, так й визначає певні підходи, програмує рішення для розв'язання проблем на перспективу» [1, с. 54].

Досить важливі аспекти, що пов'язані з питанням набуття Україною статусу кандидата до вступу в ЄС висвітлює Ю. Кабанець. Особлива увага приділяється освіті та культурі, при цьому автор наголошує на значних ускладненнях щодо необхідних кроків у реформування законодавства країни-кандидата у сфері освіти відповідно до вимог ЄС, спричинених військовим подіями, які негативно вплинули на соціально-гуманітарну сферу та освітню галузь України загалом та в окремих регіонах (Харківська, Дніпропетровська, Полтавська Сумська, Одеська, Донецька, Луганська та інші області) [3, с. 5–12].

Серед нормативно-правових документів увагу привертає Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Закон засвідчує прагнення до нерозривного зв'язку з національною історією, культурою та традиціями українського народу (Стаття 5, п. 6). Серед цінносних орієнтирів утвердження «української національної, громадянської ідентичності та самобутності», позиціонується як «національна ідентичність, неповторність, оригінальність, які виявляються окремою особою чи групою осіб у ментально обумовленому художньо-мистецькому світосприйнятті, національно прийнятних способах спілкування, діяльності, поведінки» (Стаття 6, п. 2). Зокрема, Стаття 9 закону анонсує особливості національно-патріотичного виховання, де зазначається, що таке виховання має охоплювати «всі сфери життєдіяльності суспільства, насамперед сфери освіти і науки, молодіжну та соціальну сфери, культури і мистецтва, охорони довкілля, фізичної культури і спорту...» [6].

Розуміння цінності як філософема буття розглянуто в ряді праць В. Блюмкіна, Т. Бутківської, О. Здравомислова, А. Кавалерова, М. Кагана, В. Кременя, О. Кульчицького, Н. Мухамеджанової та ін. Авторами поняття «цінності» визначено як сукупність реальних предметів й абстрактних ідей, що мають високу значущість для суспільства або окремої особистості. Розмаїття підходів до ціннісної проблематики, ураховуючи мету нашого дослідження, дозволяє виокремити психолого-педагогічний підхід до розуміння

та вивчення цінності як педагогічної проблеми (Г. Балл, І. Бех, В. Білоусова, Г. Ващенко, О. Вишневський, К. Гавриловець, О. Савченко, О. Столяренко, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський та ін.).

Метою статті є висвітлення засад професійної підготовки майбутніх педагогів на основі ціннісно-орієнтованого підходу, що спрямований на формування у здобувачів вищої освіти знань про цінності, едукацію як цінність, забезпечення усвідомлення і розуміння суті цінностей, механізмів їх реалізації та захисту, формування заснованих на цінностях моделей поведінки й реалізація в освітньо-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу Система цінностей людини, формується протягом життя під впливом зовнішніх чинників, соціального середовища, в процесі спілкування з оточуючими. Проте важко заперечувати важливість саме етапу навчання в загально освітніх закладах, бо серед усіх інших періодів життя лише середня освіта в Україні є обов'язковою. Тому насамперед слід зосередити увагу на підготовку педагогів, котрі повинні відповідати сучасним трендам щодо ідеалів, норм і цінностей глобалізованого світу в процесі прагнення до сталості й миру.

Освітні реформації, спираючись на ціннісно-орієнтований підхід, повинні враховувати той факт, що «світ людини – це світ цінностей, який постійно оновлюється в процесі розвитку... Цінності для буття людини мають основоположний характер. Вони стверджують універсальність людини, тобто її здатність виходити за межі свого одиничного, окремого існування як природного, так і соціального... Людина і суспільство не можуть існувати без цінностей» [4, с. 53].

За для розуміння системи цінностей, що декларовано в Договорі про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС має сенс переглянути опублікований у лютому 2023 року перший аналітичний звіт Європейської Комісії про відповідність законодавства України сукупності актів права ЄС. Зокрема, з 35 розділів Угоди про асоціацію для цього дослідження цікавою є сфери освіти та культури, які визначені главами 22. «Освіта, навчання та молодь»,

23. «Культура» й 25. «Співробітництво у сфері спорту та фізичної культури». В Угоді зазначено, що держави-члени мають спільні проблеми, а отже, могли би ефективніше їх вирішувати спільними зусиллями і навчанням одна в одній. Цілком влучно, серед нагальних проблем для сфери освіти відзначаються старіння населення, необхідність покращувати навички робочої сили, глобальна конкуренція, що орієнтує на якісну професійну освіту та перепідготовку з урахуванням актуальних потреб у кваліфікованих кадрах [10; 12].

Також ЄС і держави-члени повинні запобігати дискримінації та забезпечувати якісну освіту для дітей біженців і мігрантів, у тому числі людей з низьким соціально-економічним статусом. Виходячи з реалій сучасності – великою кількістю внутрішньо переміщених осіб і наших співвітчизників, що змушені були покинути межі України з початком військової агресії – забезпечення якісною освітою на всіх рівнях набуло особливої гостроти й актуальності.

Відповідно до ст. 165, 166 Європейський Союз сприяє розвитку якісної різнорівневої освіти, заохочуючи співпрацю між державами-членами та рекомендуючи конкретні напрями діяльності у сфері освіти, культури, соціальних відносин тощо [12, с. 609–624]:

- розвиток європейського виміру в освіті, зокрема через викладання та поширення мов держав-членів Європейського Союзу;

- заохочення до зовнішньої/внутрішньої академічної мобільності здобувачів освіти й викладачів, академічного визнання європейською спільнотою дипломів державного зразка;

- сприяння співпраці між навчальними закладами, обмін інформацією та досвідом, розвиток дистанційної освіти;

- розвиток молодіжних обмінів, заохочення студентської молоді, участь молодих людей у демократичному житті європейських країн;

- розвиток європейського виміру в спорті: чесність і відкритість спортивних змагань, співпраця між органами, відповідальними за спорт.

Для прикладу, слід звернути увагу на той факт, що професійно-технічна освіта в ЄС спираються на добре розвинену мережу зацікавлених сторін, до якої належать різні соціальні партнери, роботодавці (стейкхолдери) та профспілки. Важливо пам'ятати, що у сфері професійної підготовки ЄС прагне:

- сприяти адаптації до економічних змін, зокрема шляхом професійної підготовки та перепідготовки;
- покращити професійну підготовку, щоб інтегрувати та реінтегрувати працівників у сучасний ринок праці, відповідно його вимогам;
- покращити доступ до професійної підготовки (спеціальної підготовки) та заохочувати до академічної мобільності викладачів і здобувачів освіти, особливо студентську молодь;
- стимулювати співпрацю з підготовки (перепідготовки) кадрів між навчальними закладами та підприємствами;
- розвивати та стимулювати обмін важливою інформацією та досвідом між державами-членами.

Рекомендація, ухвалена Радою ЄС щодо професійно-технічної освіти й навчання для сталої конкурентоспроможності, соціальної справедливості та стійкості, має на меті зробити професійно-технічну освіту більш гнучкою, щоб та швидко адаптувалася до сучасних потреб ринку праці й надавала якісні можливості для навчання та розвитку як молоді, так і дорослим людям.

Зокрема, як головна тема Європейського освітнього простору на період 2021–2030 років було визначене навчання дорослих. Привертає увагу спрямованість програми на підтримку культури навчання впродовж життя (стала освіта) й на те, щоб зробити навчання доступнішим і більш ціннісним для людини [3].

Проте не можна погодитися з категоричністю наступного положення, що безапеляційно наполягає на тому, що відповідно до основної мети Плану дій Європейського стовпа соціальних прав, до 2030 року 60% усіх дорослих мають брати участь у навчанні щороку. На наш погляд, прагнення дорослої людини

до самовдосконалення повинно стати природною (сталою) потребою, що не вимірюється відсотками. І ці зусилля матимуть позитивний результат, якщо з самого раннього віку привчати дітей набувати компетентності, що допоможуть багатогранно розвиватися, використовуючи зокрема ресурси неформальної освіти. Бо саме ці форми навчання якнайкраще сприяють формування власного (особистісного) вектору розвитку, дають можливість самоствердитися, розкрити себе та свої здібності. Такий підхід можна вважати оптимальним щодо розвитку ціннісно орієнтованої особистості.

Тим важливішими виглядають питання роботи з дорослими людьми саме на наших тернах, адже це має допомогти оволодіти знаннями, уміннями та навичками, що необхідні як для фахової реалізації так я для змістовної культурно-дозвіллевої діяльності.

Договором Про функціонування ЄС визначено, що Союз сприяє розвитку культур держав-членів, при цьому поважаючи їхню національну та регіональну різноманітність. ЄС ставить за мету заохочення держав-членів до співпраці та підтримки й доповненню їхніх дії у культурній сфері, а також сприяння співпраці з міжнародними організаціями й третіми країнами світу (Стаття 167) [12, с. 625–630];

Передусім ЄС звертає увагу на культурну спадщину й підтримує заходи щодо її збереження та відновлення. Захист національної культурної спадщини узгоджується з принципом вільного руху товарів. Особливого значення набуває Директива, згідно з якою культурні об'єкти, що були незаконно вивезені з території однієї з держав-членів після січня 1993 року, мають бути повернені. Однак в умовах жахаючих руйнувань пам'яток культури та мистецтва, культурних осередків це положення сприймається як недосяжна мрія.

Попри те, що окремі держави-члени несуть відповідальність за власну культурну політику, ЄС прагне допомагати вирішувати спільні проблеми, такі як вплив цифрових технологій на сферу культури, забезпечення справедливої оплати працівникам культури, підтримка новацій, що відіграють

значну роль у формуванні ціннісно орієнтованих норм суспільства загалом і зокрема розвитку ціннісно орієнтованої особистості.

Резолюція про Робочий план ЄС у культурній галузі на 2023–2026 роки визначає чотири пріоритети [3, с. 5–12]:

- розширення можливостей культурного та творчого секторів;
- культура для людей – підвищення культурної участі та ролі культури в суспільстві;
- культура для планети – вивільнення сили культури на територіях всіх держав світу;
- культура для спільного творчого партнерства – посилення культурного виміру зовнішніх відносин ЄС.

Для сьогоденної України та в розрізі цього дослідження можна виокремити як надважливий саме останній пріоритет, у якому, зокрема, є ціль «Збереження культурної спадщини і розширення можливостей місцевого культурного та креативного сектору в Україні» [12, с. 614]. Ідеться про знищення та пошкодження культурної спадщини та культурних установ внаслідок війни, а також про труднощі, з якими стикаються працівники культурної сфери в Україні через військову агресію. Задля цього у Резолюції визначено, що потрібні спільні заходи зі збереження, захисту та реконструкції пам'яток культурно-мистецької спадщини й культурних установ, для підтримки українських працівників культури [12, с. 609–619].

Згідно зі статтею 165 ЄС підтримує зусилля країн-членів у сфері спорту, наголошуючи на його соціальних та освітніх функціях. Європейський союз прагне розвивати європейський вимір у спорті шляхом сприяння чесним та відкритим стосункам у спортивних змаганнях, прагне захищати фізичне й ментальне здоров'я спортсменів всіх країн світу [12, с. 609–619];

Слід зазначити, що розуміння перспектив відродження спортивної галузі в Україні цілком збігаються зі стратегією розвитку спорту в державах-членах ЄС. Ця стратегія базується на міркуваннях, про те що спорт може покращити загальний добробут, допомогти подолати такі суспільні проблеми, як расизм,

соціальна й гендерна нерівність; крім цього, спорт є важливим інструментом у зовнішніх відносинах і співпраці з ЄС та драйвером формування загальнолюдських цінностей, невід'ємною частиною яких є здоровий спосіб життя, що вже став нормою в більшості високо розвинених країн світу. І прилучення України до таких країн може відбутися завдяки й особистому прикладу представників педагогічної спільноти.

Співробітництво країн-членів ЄС включає обмін інформацією та позитивною практикою за такими напрямками:

- популяризація фізичної культури і спорту через освітню систему у взаємодії з державними установами та недержавними організаціями й підприємствами;

- заняття спортом і фізичною культурою як спосіб сприяння здоровому способу життя окремої людини й загальному процвітанню та фізичному здоров'ю суспільства;

- підвищення рівня національної компетенції та вдосконалення системи кваліфікацій у галузі спорту;

- інтеграція людей з особливими освітніми й культурними потребами через заняття спортом і фізичною культурою.

Втілення в життя всіх наведених положень безсумнівно відіграють позитивну роль в прагненні людства до гармонії та миру. Проте досягнення стратегічних завдань не можливе без створення умов для маленьких повсякденних досягнень. І завдання не можуть бути реалізовані лише зусиллями спортсменів і вчителів фізичної культури, тут потрібна синергія педагогів усіх спеціальностей, здобувачів освіти різних рівнів та їх батьків.

Водночас О. Молчанюк та А. Харківська переконані, що «запорукою успіху нової освітньої парадигми є наскрізне осучаснення змісту, технологій, методів і прийомів, підходів, переобладнання тощо» [10, с.15].

Розповсюдження дистанційного навчання, що суттєвим чином вплинуло не тільки на форми та методи викладу навчального матеріалу, а й значно погіршало умови щодо підтримки гарної фізичної форми в учасників

освітнього процесу, які змушені багато часу проводити перед гаджетами у статичному стані та не завжди у зручній позі. Таке становище спонукає до пошуку адекватних прийомів і правил роботи з метою усунення шкідливих наслідків обмеженої активності. Організацію динамічних пауз, фізкультхвилинок або зміни положення постаті під час он-лайн занять слід покласти на всіх вихователів, учителів і викладачів.

Акцентувавши лише на положеннях, що знаходяться в колі наших фахових інтересів, зазначимо, що серед інших статей доволі багато важливих аспектів, що торкаються питань духовно-морального й екологічного виховання, державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності тощо.

Саме через вагомість цієї Угоди маємо зосередити увагу на звіті Європейської Комісії, що в лютому 2023 року дав оцінку виконанню Україною взятих зобов'язань. У Висновку Європейської комісії щодо заявки нашої країни на членство в Європейському Союзі відзначено, що Україна має розвинену систему освіти, значні державні витрати в цьому секторі та високий показник охоплення вищою освітою, проте її якість мала б краще відповідати потребам ринку праці. А ще менш втішно виглядає оцінка щодо рівню підготовки у сфері освіти та культури, за цей розділ із 5 можливих балів Україна отримала 2, що змушує самокритично ставитися до цих висновків [12, с. 609–619]. Підвищення показників варто сприймати не лише як можливість до розвитку вітчизняної системи освіти, а й наближення до загальнолюдських цінностей.

Тому втілення положень Угоди слід сприймати не як формальні вимоги, а як шанс до піднесення України на рівень європейських країн. І це завдання покладено на всіх учасників освітньо-виховного процесу, зокрема на майбутніх педагогів, які мають за час навчання набути необхідні для здійснення цієї місії компетентності.

Зосередивши увагу безпосередньо на освітньо-виховному процесі окремих спеціальностей, можемо практично розглянути моделі використання різного роду навчальних матеріалів для підвищення рівня якості професійної

підготовки майбутніх педагогів на основі ціннісно-орієнтованого підходу. Висвітливо на прикладі відповідності освітньо-професійної програми 014.11 Середня освіта (Фізична культура) Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» (далі, академія) здобувачі освіти отримують відомості про нові види спорту, що стрімко розвиваються у світі; знайомляться з основами різних видів рухової активності; формують потреби у щоденних та систематичних заняттях різними видами рухової активності; опановують різноманітні методи розвитку окремих фізичних якостей людини; одержують уявлення про шляхи підвищення ефективності оздоровчо-фізкультурних заходів; здобувають базові знання з основ традиційних і нетрадиційних видів спорту, серед яких корфбол, сквош, алтимат-фрізбі, доджбол, петанк, флорбол та ін. Майбутні вчителі фізичної культури опановують методики роботи зі дітьми різних вікових категорії, їх батьками, дорослими та особами з особливими потребами.

Загально розповсюдженими є методики, які асоціюється з веселою грою, цікавими та веселими спортивними змаганнями тощо, які використовуються під час фізкультури в дошкільному та ранньому шкільному віці. Тому значна увага приділяється, опануванню фізичних вправ, які дитина має виконувати із найбільшим задоволенням. До систематичних вправ із маленькими дітьми слід залучати батьків, котрі мають облаштувати домашній спортивний куточок, створити безпечні умови для рухової активності та позитивний настрій – все це допоможе досягти значного розвитку впевненість у своїх силах і бажання вчитись далі, засвоювати нові, більш складні рухи. До того ж фізкультура сприяє розвитку у людини таких цінних рис характеру як дисциплінованість, організованість, самостійність, відповідальність, звичку дотримуватись правил особистої гігієни.

Зміцненню фізичного здоров'я дітей, формуванню в них упевненої красивої постави, створення позитивного й оптимістичного світовідчуття, сприяє використання музичних творів, тобто передбачає сформованість у педагогів відповідних компетенцій. Під час підготовки майбутніх педагогів

перевага надається видам фізичної активності, що не вимагають великих приміщень та дорогого обладнання для занять і можуть проводитися з людьми різного віку.

Значний потенціал мають стретчингові вправи, що здатні покращити патологічну поставу, порушення опорно-рухового апарату, ослаблений імунітет; активізують захисні сили організму, поліпшують роботу серцево-судинної, нервової та дихальної систем. Заняття можна проводити у формі сюжетно-рольової або тематичної гри. Завдяки заняттям стретчингом зникають комплекси пов'язані з фізичною недосконалістю тіла, набувається новий руховий досвід, підвищується опірність організму до різних захворювань. Для виконання стретчингових вправ не потрібне спортивне обладнання та великі зали – ці вправи можна виконувати у приміщенні чи на дворі, індивідуально й підгрупами.

Здобувачі вищої освіти академії ОПП 014.11 Середня освіта (Фізична культура) беруть участь в численних заходах та проектах різних рівнів і готуються до роботи з особами з особливими освітніми та культурними потребами з метою їх соціалізації та інтеграції в суспільство, наголошуючи на необхідності застосування особистісно-орієнтованої адаптивної фізичної культури;

Свідченням того, що в Україні навіть у такий скрутний час значна увага приділяється розвитку спортивної галузі є Всеукраїнський проєкт «Єдина Україна» за концепцією «Спорт заради розвитку», що відбувся у квітні 2023 року. Основною метою проєкту була допомога в адаптації дітей серед внутрішньо переміщених осіб та дітей з особливими освітніми потребами в місцеві громади засобами фізичного виховання та спорту [7; 8]. До участі в заході залучалися вчителі фізичної культури та початкових класів, науково-педагогічні працівники закладів фахової передвищої та вищої освіти, педагогічні працівники закладів дошкільної та загальної середньої освіти.

У лютому 2024 року в Україні розпочав свій шлях Національний проєкт «Цікава Фізкультура. Перезавантаження», який реалізувався на виконання

«Концепції розвитку щоденного спорту в закладах освіти» Українською федерацією «Спорт заради розвитку». У рамках проєкту по всій країні діти долучалися до щотижневих уроків цікавої фізкультури, учні виконували цікаві відеоруханки, різноманітні вправи з незвичним інвентарем, відпрацьовували навички командної роботи. Тематичні заняття цікавої фізкультури дуже сподобалися дітям, тому що учасники заходу мали можливість не лише продемонструвати власну силу та спритність, а й подружилися, згуртувалися та зрозуміти, що фізкультура – це фізичні навантаження, інтелектуальний і духовний розвиток. Особливо хочеться відзначити інтеграційний характер заходу, бо готуючись до кожного уроку учні виготовляли квітки побажань, паперові літачки «Мрія», маски індіанців, жовто-блакитні ручки, призи та сувеніри.

В умовах сьогодення «підвищення доступності освіти через онлайн-формат навчання відкриває широкі можливості для розвитку знань та навичок, включаючи комунікативні. Проте із розвитком дистанційного освітнього середовищу виникають нові виклики та труднощі, зокрема з формування професійно значущих компетентностей у майбутніх фахівців» [11, с. 433]. У контексті поставленої мети дослідження щодо висвітлення засад професійної підготовки майбутніх педагогів на основі ціннісно-орієнтованого підходу розглянемо для прикладу методичні та технологічні можливості в системі онлайн-освіти ОПП 034 Культурологія академії. Проведення тематично-театралізованих заходів, уроків, занять – це дуже приваблива, а тому й розповсюджена форма роботи, що має значний потенціал відносно застосування взаємопідсилюючих компонентів. Звісно якісна підготовка до заходу передбачає наявність компетентностей на різних нивах, оскільки педагог має не лише продумати перебіг і контент заходу, а й організувати виготовлення декорацій, костюмів, підготувати необхідну наочність та музичний супровід тощо. І ця місія не здійснена, якщо педагог не розуміється в цих питаннях. Тому мистецько-культурні знання та навички набувають

особливо важливого значення, робота в онлайн режимі не є приводом до зниження вимог якості знань.

З метою запобігання зниженню рівня засвоєння знань у культурологічній галузі, набутих навичок та вмій, висуває перед нами завдання знайти адекватні прийоми й методи, використання яких має підвищити якість сприймання навчального матеріалу.

Сучасний студент характеризується слабким зосередженням уваги, недостатньо розвинутою пам'яттю, короткотривалістю запам'ятовування, що виглядає доволі контрастно на тлі високої самооцінки та значному рівні володіння сучасними інформаційними технологіями. Тому для підвищення результатів навчання, на нашу думку, слід використовувати бажання особистості до реалізації власних творчих здібностей, а також можливих амбіцій, зокрема використовувати вміння й навички студентської молоді щодо володіння сучасними технологіями.

Гаджети, смартфони через приваляючу наявність можна використовувати для виконання практичних робіт, перегляду лекційних матеріалів і проведення тестування, аналізу додаткового матеріалу, створення дискусійних чатів (клубів, каналів, блогів), груп для перегляду й обговорення проблемних питань тощо.

Подібні міркування призвели нас до необхідності посилення візуалізації лекційного/семінарського матеріалу та використанні пояснювально-ілюстративного методу під час викладання освітніх компонентів циклу гуманітарних дисциплін, зокрема під час проведення контрольних замірів якості знань здобувачів вищої освіти. Наприклад, у межах реалізації ОПП 034 Культурологія, при опануванні освітнього компоненту (ОК) «Історія світової та української культури» під час вивчення культури стародавнього світу здобувачам пропонується за допомогою сучасних технологій, протягом відведеного часу, знайти відповідні будівельні матеріали в сучасному світі (рис. 1, 2), або прослідкувати еволюцію механізмів обробки землі від первісних примітивних знарядь праці до прикладів сучасних механізмів

і машин, що використовуються сьогодні в сільському господарстві й екоземлеробстві, тим самим розумітися на процесі еволюції механізації праці та проводити паралель між культурним минулим і сьогоденням.

Рис.1. Житлові споруди з глини [2; 10]

Рис.2. Сучасні будівельні технології з використання глини та природних матеріалів [2;10]

Також змінити ставлення здобувача до тестових завдань можна використовуючи візуальний та пояснювально-ілюстративний методи. Створення рухливих тестів, можливість власноруч підбирати необхідний ілюстративний матеріал з інтернет-ресурсів для відповідей підвищує інтерес здобувача, стимулює пам'ять та активізую мозкову діяльність, зокрема це підвищує відповідальність до виконання тестових завдань.

Висновок. Отже, проведений в роботі аналіз законотворчих документів (проектів, угод, декларацій), спрямованих на покращення та трансформацію освітньо-виховного процесу України, відповідно до ринкових вимог часу; наведений приклад впровадження та апробації різноманітних методів і технологій задля підвищення рівня якості знань здобувачів вищої освіти, дозволяє окреслювати певне коло педагогічних питань у процесі повоєнного

відновлення й розвитку освітньо-виховного процесу на основі ціннісно-орієнтованого та компетентнісного підходів. Відповідно підготовка майбутніх педагогів на основі таких підходів буде спрямована на формування знань про цінності, едукацію як цінність, усвідомлення та розуміння суті власної освіти протягом життя (освіта для сталого розвитку).

Ураховуючи певні тенденції до євроінтеграції української системи освіти, слід відмітити, що спрямованість ЄС на підтримку заходів зі збереження культурної спадщини, розв'язання спільних проблем в культурній та освітній сферах переконує у необхідності не формального ставлення до вивчення культури та історії, а цей процес має стати запорукою культурно-історичного, економічного й національно-політичного відродження в Україні у повоєнні часи.

Багато країн, які зазнавали руйнувань та втрат унаслідок військових дій, приходили до висновку, що поствоєнне відновлення та стабільний розвиток можливі за умови усвідомлення пріоритетної ролі освітнього сектора, підтримки педагогічної професії. Саме освіта, зокрема освіта для сталого розвитку, що ґрунтується на загальносвітових цінностях є орієнтиром для змін у національній освітній системі. Будь-який заклад освіти є і має бути осередком, де формується система цінностей, які переносяться в суспільство після його закінчення. Осередком, де найвищою цінністю є людина – педагог і здобувач освіти.

Список використаних джерел:

1. Бескорса В., Журавльова І. Сталий розвиток освіти в Україні в умовах воєнного стану. *Гуманітарний вимір російсько-української війни* : наук. праці та тези за мат-и Міжн. наук.-прак. конф. (14-15 трав. 2024 р.). Переяслав : Універ-т Григорія Сковороди в Переяславі, 2024. С. 53–56. URL: https://drive.google.com/file/d/1O3zhiI9OXkdL2Jgy4e9E6ZIKf_B7X18f/view (дата звернення: 20.09.2024).

2. Екобудинки. *House Group*. 2022. URL: <https://www.house-group.com.ua/ekobudinki-yaki-buvayut/> (дата звернення: 20.09.2024).

3. Кабанець Ю. Освіта і культура: наскільки Україна готова до вступу в ЄС. Аналітична записка. 2023. 18 с. URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/osvita-kultura-ta-yes.pdf> (дата звернення: 04.09.2024).

4. Кремень В. В. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка, 2008. 424 с.

5. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: наук.-метод. зб. / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ ; Чернівці : «Букрек». 2022. 140 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.proyektna.diyalnist.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

6. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 25.09.2024).

7. Про презентацію Всеукраїнського проекту «Єдина Україна» за концепцією «Спорт заради розвитку» та навчання тренерів-координаторів. Лист № 21/08-330 від 10 березня 2023 року. *МОН України ; Інститут модернізації змісту освіти*. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88678/ (дата звернення: 14.09.2024).

8. Про реалізацію Всеукраїнського проекту «Єдина Україна» за концепцією «Спорт заради розвитку» Українська федерація «Спорт заради розвитку» спільно з Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні за підтримки МОН України, Інститут модернізації змісту освіти. Лист № 21/08-193 від 14 лютого 2023 року. URL:

https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88469/#google_vignette (дата звернення: 13.09.2024).

9. Резолюція Ради щодо робочого плану ЄС у сфері культури на 2023–2026 рр. 2022/C 466/01. Документ 32022G1207(01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022G1207%2801%29&qid=1671635488811> (дата звернення: 13.09.2024).

10. Саманні будинки: характеристики, переваги, недоліки та способи їх будівництва. *Зелені поновлювані джерела енергії. Енергозбереження Зелений дім*. 2024. URL: <https://uk.renovablesverdes.com/глинобитні-будинки/> (дата звернення: 13.09.2024).

9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 20.09.2024).

10. Харківська А.А., Молчанюк О.В. Диверсифікація професійної підготовки педагогів початкової освіти із принципами нової української школи. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 2 (209). С. 12–18. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2\(209\)-12-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-12-18) (дата звернення: 12.09.2024).

11. Харківська А., Мордовцева Н. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців із психології у дистанційному освітньому середовищі в контексті розвитку комунікативних навичок. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 7 (35). С. 431–439. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-431-439](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-431-439) (дата звернення: 12.09.2024).

12. Tomášek M., Šmejkal V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага : Wolters Kluwer ČR, 2024, 1780 с. URL:

https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/komentar_do_dogovoru_pro_funkcionuvannya_yes.pdf (дата звернення: 12.09.2024).

References:

1. Beskorsa, V., & Zhuravlova, I. (2024). Stalyi rozvytok osvity v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Sustainable development of education in Ukraine under martial law]. *Humanitarnyi vymir rosiisko-ukrainskoi viiny – The humanitarian dimension of the Russian-Ukrainian war*. Pereiaslav, 53–56. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1O3zhiI9OXkdL2Jgy4e9E6ZIKf_B7X18f/view [in Ukrainian].
2. Ekobudynky [Eco-houses]. (2022). *Hous Group*. Retrieved from <https://www.house-group.com.ua/ekobudinki-yaki-buvayut/> [in Ukrainian].
3. Kabanets, Yu. (2023). Osvita i kultura: naskilky Ukraina hotova do vstupu v YeS. Analitychna zapyska [Education and Culture: How Ready is Ukraine for EU Accession? *Policy brief*]. 18. Retrieved from <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/osvita-kultura-ta-yes.pdf> [in Ukrainian].
4. Kremen, V. V. (2008). Filosofiia liudynotsentryzmu v stratehiakh osvitnoho prostoru [The philosophy of human centrism in educational space strategies]. Kyiv, 424
5. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist [Education in Ukraine under martial law. Innovation and project activities]. (2022). Kyiv ; Chernivtsi. 140. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf> [in Ukrainian].
6. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 r. № 2834-IX [On the basic principles of state policy in the field of strengthening Ukrainian national and civic identity: Law of Ukraine of 13.12.2022, No. 2834-IX].

Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian].

7. Pro prezentatsiiu Vseukrainskoho proiektu «Yedyna Ukraina» za kontseptsiiieu «Sport zarady rozvytku» ta navchannia treneriv-koordynatoriv. Lyst № 21/08-330 vid 10 bereznia 2023 roku [Presentation of the All-Ukrainian project ‘United Ukraine’ on the concept of ‘Sport for Development’ and training of trainers-coordinators. Letter No. 21/08-330 of 10 March 2023]. *MON Ukrainy, Instytut modernizatsii zmistu osvity – Ministry of Education and Science of Ukraine, Institute for the Modernisation of Education Content.* Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88678/ [in Ukrainian].

8. Pro realizatsiiu Vseukrainskoho proiektu «Yedyna Ukraina» za kontseptsiiieu «Sport zarady rozvytku» Ukrainaska federatsiia «Sport zarady rozvytku» spilno z Predstavnytstvom Dytiachoho fondu OON (YuNISEF) v Ukraini za pidtrymky. MON Ukrainy, Instytut modernizatsii zmistu osvity. Lyst № 21/08-193 vid 14 liutoho 2023 roku [On the implementation of the All-Ukrainian project ‘United Ukraine’ on the concept of ‘Sport for Development’ by the Ukrainian Federation ‘Sport for Development’ together with the United Nations Children's Fund (UNICEF) in Ukraine with the support of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Institute for Modernisation of Education Content. Letter No. 21/08-193 of 14 February 2023]. Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88469/#google_vignette [in Ukrainian].

9. Rezoliutsiia Rady shchodo robochoho planu YeS u sferi kultury na 2023–2026 rr. 2022/C 466/01. Dokument 32022G1207(01) [Council resolution on the EU work plan for culture for 2023-2026 2022/C 466/01]. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022G1207%2801%29&qid=1671635488811> [in Ukrainian].

10. Samanni budynky: kharakterystyky, perevahy, nedoliky ta sposoby yikh budivnytstva [Log houses: characteristics, advantages, disadvantages and methods

of their construction]. (2024). *Zeleni ponovliuvani dzherela enerhii. Enerhozberezhennia Zelenyi dim – Green renewable energy sources. Energy saving Green house*. Retrieved from <https://uk.renovablesverdes.com/глинобитні-будинки/> [in Ukrainian].

9. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [The Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand]. (n.d.). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].

10. Kharkivska, A.A., & Molchaniuk, O.V. (2023). Dyversyfikatsiia profesiinoi pidhotovky pedahohiv pochatkovoї osvity iz pryntsyypamy novoi ukrainskoї shkoly [Diversification of the professional training of primary education teachers with the principles of the New Ukrainian School]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of the Modern Pedagogue*. 2 (209), 12–18. doi [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2\(209\)-12-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-12-18) [in Ukrainian].

11. Kharkivska, A., & Mordovtseva, N. (2024). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz psykholohii u dystantsiinomu osvitnomu seredovyschi v konteksti rozvytku komunikatyvnykh navychok [Specificities of professional training of future specialists in psychology in the distance educational environment in the context of communication skills development]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*. 7 (35), 431–439. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-431-439](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-431-439) [in Ukrainian].

12. Tomášek, M., & Šmejkal, V. (et al.). (2024). Komentar do Dohovoru pro funkcionuvannia YeS, Dohovoru pro YeS ta Khartii osnovopolozhnykh prav YeS [Commentary on the Treaty on the Functioning of the EU, the EU Treaty and the Charter of Fundamental Rights of the EU]. 1780. Retrieved from https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/komentar_do_dogovoru_pro_funkcionuvannya_yes.pdf [in Ukrainian].

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

© Бескорса В.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-12

У статті актуалізовано особливості функціонування освіти для сталого розвитку в умовах воєнного стану. Окреслено сучасні умови ринку праці культурно-освітньої, соціальної або мистецької галузей в Україні, визначено потребу у розширенні фахових компетентностей для здобувачів вищої освіти. Водночас наголошено на важливості процесу підвищення або формування нових компетентностей, урахуваючи сучасні ринкові вимоги, умови воєнного стану та період післявоєнного відновлення в нашій державі.

Для розуміння сутності проблеми враховано її особливості: багатофакторність, суттєвість рівневих зв'язків і варіантів взаємовпливу; взаємність у контексті сталості. Окреслено як буде впливати освіта для сталого розвитку саме в таких умовах в Україні та відповідно до потреб ринку праці. Визначено, що освіта для сталого розвитку може стати провідним орієнтиром для змін в національній системі освіти України. Окреслено інтегральний, особистісно-орієнтований та компетентністний підходи в системі освіти для сталого розвитку як провідні у процесі реалізації акту взаємодії екологічного, економічного й соціального аспектів. Здійснено аналіз ключових понять, що стосуються проблеми дослідження, зокрема: сталий розвиток, освіта для сталого розвитку, інтегральний, особистісно-орієнтований та компетентністний підходи в системі освіти для сталого розвитку. Висвітлено фундаментальні компоненти сталого розвитку, їх сфери впливу, перспективи взаємодія та взаємовпливу. Визначено такі компоненти: соціальний, економічний, екологічний.

Ключові слова: сталий розвиток, освіта для сталого розвитку, фахові компетентності, інтегральний, особистісно-орієнтований та компетентністний підходи.

Beskorsa V. «Features of the functioning of education for sustainable development in the conditions of martial law».

The article actualizes the peculiarities of the functioning of education for sustainable development under martial law. The author outlines the current conditions of the labor market in the cultural, educational, social or artistic spheres in Ukraine, identifies the necessary professional competencies for higher education students majoring in Cultural Studies. At the same time, the importance of the process of improving or forming new competencies is emphasized, taking into account modern market requirements, martial law conditions and the period of post-war recovery in our country.

To understand the essence of the problem, its features are taken into account: multifactoriality, the significance of level relationships and options for mutual influence; reciprocity in the context of sustainability. The author outlines the impact of education for sustainable development in such conditions in Ukraine and in accordance with the needs of the labor market. It has been determined that education for sustainable development can become a leading guideline for changes in the national education system of Ukraine. The integral, personality-oriented and competence-based approaches in the system of education for sustainable development are outlined as leading in the process of implementing the act of interaction of environmental, economic and social aspects. The analysis of key concepts related to the research problem is carried out, in particular: sustainable development, education for sustainable development, integral, personality-oriented and competence-based approaches in the system of

education for sustainable. The article highlights the fundamental components of sustainable development, their spheres of influence, prospects for interaction and mutual influence are highlighted. The following components are defined: social, economic, environmental.

Keywords: stable development, education for stable development, professional competencies, integral, personality-oriented and competence-based approaches.

Актуальність дослідження. Конкурентоспроможність, креативність та творчий підхід, особистісно-орієнтований формат у процесі власної професійної діяльності – ось невеликий перелік вимог та умов сучасного ринку праці культурно-освітньої, соціальної або мистецької галузей, бо сучасний ринок праці характеризується високою динамічністю, постійними змінами й зростаючими вимогами до фахівців. Слушною є думка, що кожна галузь «шукає способи збереження економічної ефективності, покращення конкурентоспроможності та подальших можливостей розвитку» [19, с. 34]. Однак саме сьогодні ці галузі переживають період бурхливого перетворення та трансформацій, що диктує свої умови та висуває нові вимоги до професіоналів. Світ змінюється надзвичайно швидко, а сьогоденна українська жорстока й трагічна реальність вимагає надзвичайної консолідації сил, мужності, впевненості у правильності та правоті своїх дій.

Тільки компетентна людина може демонструвати рішучість, рівновагу та високий рівень професіоналізму, а підтримка вже наявних і формування нових компетентностей – процес постійний, динамічний та багатофакторний, тому фахівець має бути готовим до постійного навчання та оновлення своїх знань, готовий до сталого розвитку (далі СР), до функціонування в умовах освіти для сталого розвитку (далі ОСР). Перед сучасною Україною стоїть складне питання організації, постійної трансформації й, так би мовити «підлаштування» освітньо-виховного процесу до воєнного стану. У подальшому нас чекає логічний процес післявоєнного відновлення вітчизняної освітньої системи, продовження євроінтеграції, а також післявоєнного глобального оновлення та трансформації культурно-освітньої галузі загалом.

Не можна відносити на другий план той факт, що сучасна війна сильно відрізняється від усіх попередніх війн в історії людства своєю техногенною

спрямованістю, швидкістю змін, постійною трансформацією технологічних умов ведення війни, що не може не відбиватися на реальності особистості. Сьогодні в Україні дуже важке як для кожного особисто, так й для нації та держави загалом. Зрозуміло, що відлуння війни буде ще певний час відбиватися на політико-економічній ситуації в Україні, на соціальній злагодженості та адаптованості населення до повоєнного часу, на психологічній збалансованості й готовності до навчання та сталого розвитку кожної людини. Освіта для сталого розвитку в умовах воєнного часу та у післявоєнний період є окремим напрямом наукових студій [1; с. 53–55]. Так, в реалізації освіти потрібно «зважати на потребу у швидкій адаптації до критичних ситуацій, введення активних бойових дій, окупації, психологічного пригнічення, маніпуляцій, ворожої пропаганди ... потрібно формувати й навички вирішення конфліктів міжособистісних і міжгрупових, що допоможе налагоджувати співпрацю з громадськістю» [16, с. 1579].

Не останню роль під час оновлення культурно-освітньої галузі відіграють і будуть відігравати у повоєнні часи європейські освітні тенденції та загальні євроінтеграційні процеси в нашій державі. В Україні, як і в країнах Європи, нагальною проблемою у сфері освіти постає необхідність постійного удосконалення рівня підготовки здобувачів відповідно до сучасних ринкових потреб, урахування швидку оновленість інформаційного простору й зміни соціально-культурних пріоритетів і потреб суспільства. Зокрема через глобальну конкуренцію, яка постійно орієнтує на високоякісну професійну освіту та можливість підвищення освіти (або перепідготовки), зважаючи на актуальні кадрові потреби галузі. У цьому разі освітній процес повинен відповідати вимогам галузі щодо забезпечення кваліфікаційними фахівцями, задовольняти суспільно-економічні та культурно-естетичні запити; бачити й планувати на перспективу, визначати нові підходи, шукати й розбудовувати системні рішення для розв'язання нагальних культурно-освітніх проблем [1, с. 56; 3].

Багато країн світу після важких воєнних втрат і руйнувань набули досвід післявоєнного відновлення, де одна з провідних ролей у процесі відновлення суспільства та в цілому держави належала освіті та культурно-мистецькій сфері (США, Великобританія, Франція, з 60-х рр. ХХ ст. – Німеччина). На такий процес відтворення обов'язково впливають зовнішні фактори, залишені війною: зруйновані й знелюднені території, порушення екосистеми та критичне зруйнування інфраструктури країни. Також вагомим фактором впливу буде соціальна-економічна на політична нестабільність, що є, на жаль, логічним станом після трагічних воєнних руйнацій та жертв. Однак процес відновлення держави, відновлення нації для України є лише питанням часу. Ураховуючи вплив критичних зовнішніх факторів сьогодні та в повоєнний період всередині держави, опанування європейського освітнього досвіду, – освіта для сталого розвитку може бути провідним орієнтиром для змін в національній системі освіти. Зокрема ОСР ґрунтується не тільки на загальнолюдських цінностях і гуманізмі, а формує розуміння власного призначення, розуміння того, що прожити життя на планеті має сенс так, щоб не зашкодити в сьогоденні та потребам майбутніх поколінь.

Отже ОСР дійсно може набути провідну роль для змін в процесі трансформації національної системи освіти, а навчальний заклад може стати культурно-освітнім осередком, де формується й розвивається система людських цінностей на основі СР особистості та сталості суспільства. Отже, актуалізація питання особливостей функціонування ОСР в умовах воєнного стану є нагальною не тільки в межах сьогодення, а й зважаючи на необхідність формування траєкторії розвитку й відновлення галузей освіти, культури та мистецтва у післявоєнний період.

Система освіти України повинна обрати вектор трансформації такий, де найвищою цінністю є людина та її соціальні, культурно-освітні потреби, бо відповідно до Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (Стаття 3) [8]. А впровадження на всіх рівнях системи

освіти України головних принципів Стратегії ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку є однією з умов реалізації 4-ої освітньої цілі сталого розвитку (ЦСР), затвердженої серед інших цілей Генеральною Асамблеєю ООН (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development) та чітко визначеною в Стратегії сталого розвитку України до 2030 року [12; 14, с. 21; 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумови для формування, питання впровадження та проблеми реалізації сталого розвитку досліджуються багатьма вченими. Так, В. Андрущенко, В. Бакіров, І. Вакарчук, В. Воронкова, О. Іванов, В. Ландик, С. Семенець, С. Шкарлет, Т. Яхєєва розглядають реальні передумови, особливості впровадження та переходу до СР в Україні, пропонують соціально-освітні проекти СР для нашої держави, аналізують законодавчі бази тощо. В освітніх студіях І. Вишенської, В. Кириленка, В. Куценко, О. Маслюківської, В. Підліснюка, І. Рудика, В. Шевчука актуалізовано ряд нагальних питань та викликів: взаємозв'язок цивілізаційних соціальних процесів із системою освіти; особливості формування суспільства СР, зокрема через створення, реалізацію безпечного соціально-освітнього середовища; основні поняття та визначення СР, виокремлюючи загрози для розвитку людства, що й призвело до впровадження СР. Окремо О. Висоцька та Т. Сергієнко досліджують процес упровадження ОСР, вплив сучасної освіти на СР суспільства; О. Висоцькою складено науково-методичний посібник особливостей впровадження та функціонування ОСР [2; 9; 11; 13, с. 150–152].

Окремою ланкою в дослідженні концепції СР та функціонування ОСР є питання щодо сталого розвитку та єдиного освітнього простору в Україні, а також інтегративні процеси в європейський освітній простір і впровадження закордонного досвіду у вітчизняну освітню практику. Зокрема питання інтеграції активізує ряд економічних питань, регіональних особливих умов, зокрема питання організації фінансової та академічної автономії закладів вищої освіти (ЗВО) України. Означеному колу питань присвячені наукові розвідки С. Бондирева, В. Журавського, М. Згуровського, С. Квіта, І. Козловської, А. Панаріна, В. Шукшунова й ін. Сьогодні в Україні загострено питання

наслідків повномасштабного вторгнення, впливу воєнного стану та наслідків війни на реалізацію цілей сталого розвитку, зокрема в проєктній освітній діяльності (В. Бескорса, В. Рогова, С. Шкарлет) [1, с. 53-56; 5; 10].

Великий пласт ґрунтовних досліджень СР спостерігається в різних наукових галузях (соціології, екології, психології, політології, економіки, етики тощо), їх аналіз можливий у разі потреби подальшої спеціалізації дослідження. У межах окресленої мети статті, уваги вимагає робота авторського колективу в галузі екологічної політики, соціальних питань та освіти (О. Андрос, В. Барановська, С. Берзіна, Г. Білявський, Т. Божко, О. Бондар, Н. Гудкова, О. Дутов, М. Дяченко, О. Єресько, Н. Нагорнева, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, Ю. Саталкін, Г. Серова), де ґрунтовно досліджено СР суспільства (узагальнено та систематизовано сучасні уявлення), СР подано як провідну парадигму сучасності й запропоновано механізм реалізації державної екологічної політики (завдання і роль екологічної ОСР), окреслюючи екологічну освіту як базову складову європейської стратегії ОСР (представлені методичні матеріали для формування екологічної компетентності та ноосферні орієнтири розвитку екологічної ОСР). У галузі соціальних досліджень аналіз проблем і перспектив процесу формування суспільства СР (сталого суспільства) та питання соціальної безпеки як підґрунтя для СР ґрунтовно вивчено в працях Б. Данилишина й О. Кіндратець [3 с. 21-28; 4; 7].

Метою статті є окреслення особливостей функціонування освіти для сталого розвитку в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації ідеї освіти для сталого розвитку важливе значення в сучасній педагогічній науці має дослідження науково-освітніх мереж (НОМ). Дослідження НОМ набуває все більшої актуальності в контексті ОСР бо саме ці мережі стають потужним інструментом для обміну знаннями, ідеями та досвідом, вони прискорюють способи передачі інформації або даних, що сприяє інноваціям та впливає на вирішення глобальних проблем. Важливість ролі опанування й поширення НОМ можна визначити за декількома параметрам:

- формування єдиного освітнього простору, зокрема в умовах ОСР, через міжнародні зближення систем, постійний обмін знаннями та досвідом, розвиток міжнародного співробітництва на користь формування СР суспільства;

- участь у модернізації вищої освіти України з урахуванням європейських стандартів, особливостей впливу європейських реформ та реформ заради СР;

- підтримка процесу адаптації української системи до міжнародних стандартів.

Цим питанням частково присвячені роботи ряду вчених: О. Ващук, Ф. Ващука, О. Дем'янчука, М. Згуровського, Т. Малік, Х. Олексик, О. Олещука, Т. Сергієнко, Ж. Таланової, Л. Товажнянського, Ю. Якименка та інші [6, с. 108–128, 447–497; 13, с. 150–152]. Так, науково-освітні мережі відіграють важливу роль у реалізації ідеї сталого розвитку – вони сприяють миттєвому обміну знаннями, розвитку інновацій та формуванню відповідального громадянського суспільства. Інвестуючи в розвиток таких мереж, через ОСР робимо крок до створення більш стійкого майбутнього, до СР суспільства.

Влучною є думка А. Харківської, що в умовах соціально-політичних, культурний та економічних трансформацій в сучасному українському суспільстві «активізується питання формування безпечного освітнього середовища в закладах освіти, збереження та покращення психічного й психологічного здоров'я здобувачів освіти та вчителів, профілактики нервово-психічних розладів серед учасників освітнього процесу» [18, с. 124].

Проведений аналіз наукових джерел свідчить про високий рівень розробки питання сталого розвитку в різних наукових галузях, зокрема проблеми впровадження й функціонування ОСР. Окремо простежено процес формування СР як глобальної всесвітньої концепції та процес формування суспільства СР в умовах СР планети; систематизовано знання про СР та його глобальні цілі (ЦСР, Agenda 70/1); проаналізовано процес упровадження на різних освітніх рівнях концепції СР. Зокрема питання ретельно досліджується, вивчається та пропагується в системі освіти, у галузях культури, мистецтва

й соціокультурної політики, у системі суспільних відносин і взаємин як на особистісному, так й на державному рівнях.

Слід зазначити, що залишається відкритим питання щодо запровадження в освітній процес в Україні в умовах сьогодення деяких аспектів загальної концепції ОСР, зокрема формування нових, змістовне доповнення або корекція вже існуючих відповідних компетентностей здобувачів вищої освіти, які у післявоєнний час розпочнуть свою професійну діяльність у освітніх і культурно-мистецьких закладах України та світу.

Узагальнимо основний понятійний апарат задля визначення подальшої траєкторії дослідження. Візьмемо за аксіому, що освіта для сталого розвитку (ОСР) є такою формою навчання, яка вбачає не тільки засвоєння знання, формування та відточення навичок, а формує стійкий гармонійний зв'язок між особистістю та природою (екосистемою планети), між природою та суспільством (як частиною екосистеми). Освіта в умовах СР програмою ООН («Порядок денний: про перетворення нашого світу...») визначена як освіта протягом життя й спрямована на забезпечення всеохоплюючої справедливої та якісної освіти, на підвищення можливості навчання протягом усього життя для всіх вікових категорій населення планети [22, с. 17-18].

Отже ОСР – це освіта, яка спрямовує діяльність людини та отримані нею знання й навички до життя в гармонії з природою та суспільством. ОСР визначена на Асамблеї ООН («Порядок денний: про перетворення нашого світу...») як освіта, яка заохочує та спрямовує зміну знань, умінь, цінностей і поглядів так, щоб забезпечити стійке, розвинуте й справедливе суспільство для всіх людей. Така освіта спрямована на розширення можливостей сьогоденішнього та майбутніх поколінь заради задоволення цивілізаційних потреб, використовуючи інтегральний, особистісно-орієнтований і компетентністний підходи до економічних, соціальних та екологічних аспектів СР. Саме Програми ООН «Порядок денний: про перетворення нашого світу...» була першим міжнародним документом, який визначив освіту як важливий інструмент досягнення сталого розвитку та виділив сфери діяльності освіти для

СР суспільства [22]. Зокрема ОСР орієнтує здобувачів освіти не тільки на отримання знань задля розвитку стійкої економіки, екології та суспільства. ОСР заохочує учасників освітнього процесу й сприяє розвитку таких компетентностей, які формують критичне та креативне мислення, уявлення майбутніх сценаріїв та прийняття спільних рішень, надають можливість змінити свою поведінку й вжити заходів для сталого розвитку.

Зазначимо, що освіта для сталого розвитку розуміється як глобальна концепція, що виходить далеко за межі традиційного й гуманістичного навчання. Вона пропонує інтегральний, особистісно-орієнтований та компетентністний підходи у процесі реалізації акту взаємодії екологічного, економічного й соціального аспектів життя. Така освітня концепція в першу чергу спрямована на набуття знань і навичок, що сприяють формуванню суспільства нової сталої генерації, нової екологічно свідомої особистості, нових позицій, цінностей, світогляду, зокрема сприяє розвитку, який є соціально бажаним і надважливим, економічно життєздатним й екологічно збалансованим.

Взаємозалежність соціального, економічного та екологічного компонентів є фундаментальним принципом сталого розвитку як такого й освіти для сталого розвитку зокрема. Цей принцип підкреслює, що жодна з означених сфер не може розвиватися ізольовано, а їхній взаємозв'язок є критичним для забезпечення довгострокового добробуту людства та збереження планети. Принцип такої взаємозалежності й балансу між зазначеними сферами визнаний міжнародною спільнотою та відображений у ключових документах [12; 14; 20; 22].

Зупинившись детальніше на кожному з компонентів, визначимо сфери впливу, перспективи, основні фактори їх взаємодії та взаємовпливу (див. табл. 1).

<i>Компоненти</i>	<i>Сфери впливу</i>	<i>Перспективи</i>	<i>Взаємодія та взаємозв'язок компонентів</i>		
Соціальний компонент	Реалізація потреб людей, включаючи здоров'я, освіту, житло, соціальну справедливість, гідність та рівність	Соціальний розвиток передбачає створення умов для самореалізації кожної людини, рівне забезпечення доступу до всіх ресурсів та можливостей		Соціальний та економічний	<p><i>Взаємодія:</i> економічний розвиток може сприяти підвищенню рівня життя та соціального добробуту людства.</p> <p><i>Взаємозв'язок:</i> рівень економіки підвищується в стабільному розвиненому суспільстві.</p> <p>При цьому саме економічне зростання може призвести до соціальної нерівності, якщо не враховувати соціальні аспекти.</p>
Економічний компонент	Виробництво товарів і послуг, розподіл ресурсів та зростанням добробуту суспільства	Економічний розвиток має бути стабільним і сприяти створенню робочих місць та підвищенню рівня життя й соціального добробуту населення		Економічний та екологічний	<p><i>Взаємодія:</i> екоінвестиції є стимулом для економічного росту («зелена» економіка).</p> <p><i>Взаємозв'язок:</i> вище економічний рівень – більше екологічно вигідних інвестицій.</p> <p>Економічна діяльність може мати й негативний вплив на довкілля, однак інвестиції в екологічно чисті технології можуть стимулювати економічне зростання та створювати нові робочі місця.</p>
Екологічний компонент	Збереження природних ресурсів захисту біорозмаїття та зменшення негативного впливу людської діяльності на довкілля	Екологічний розвиток передбачає перехід до більш сталого використання природних ресурсів та зменшення викидів забруднюючих речовин		Екологічний та соціальний	<p><i>Взаємодія:</i> наявність планетарних ресурсів забезпечує існування людства, отже їх збереження та відновлення забезпечує наше виживання.</p> <p><i>Взаємозв'язок:</i> здорова планета = здорова людська цивілізація. Здоров'я людей залежить від якості довкілля та екології планети.</p> <p>Збереження природних ресурсів є необхідною умовою для забезпечення добробуту сучасних і майбутніх поколінь, а збереження людського здоров'я є умовою існування людства як виду.</p>

Табл. 1. Фундаментальні компоненти сталого розвитку, їх сфери впливу, перспективи та взаємодія

У контексті формування взаємодії соціального й економічного компонентів ОСР у зміст фахових компетентностей входить формування *економічної сталості*, що буде ґрунтуватися на прагненні до соціального добробуту та дозволить майбутньому фахівцю працювати в умовах сталого економічного розвитку. У післявоєнний період у межах державної культурної політики можлива розробка грантових програм або соціально(культурно)-економічних проєктів, які стимулюватимуть суспільства до економічної сталості, а в кінцевому результаті призведуть його (суспільство) до існування в умовах сталого економічного розвитку.

Зміст поняття «зеленої» економіки й самого процесу сталого економічного розвитку та збалансованого економічного зростання чітко сформований і прописаний в ряді документів, зазначеному вище.

Розуміємо сталий економічний розвиток як динамічний процес структурної побудови економіки нашої держави, відповідно до потреб і умов збалансованого виробництва, соціокультурної сфери населення та навколишнього природного середовища, до збалансованого технологічного і соціального прогресу тощо. Збалансоване економічне зростання в умовах сталої економіки представляється як економічне зростання, що «основане на ефективному використанні ресурсів, створенні конкурентоспроможної низьковуглецевої економіки, виявленні екологічно чистих джерел зростання економіки, розвитку еко-орієнтованих галузей, використанні екологічно чистих технологій, охороні довкілля, збереженні біорізноманіття, поліпшенні бізнес-середовища, зокрема для малих і середніх підприємств». Сталий економічний розвиток забезпечується за рахунок сталого економічного зростання, а «зелена» економіка представляється як «економіка, яка підвищує добробут людей і забезпечує соціальну справедливість і при цьому істотно знижує ризики для довкілля і запобігає його збіднінню» [12; 14, с. 28–29].

Отже, соціально-економічний компоненти у своїй взаємодії та взаємозв'язку одночасно сприяють економічному зростанню та підвищенню рівня людського життя (соціального добробуту). При цьому не

слід ігнорувати того факту, що саме економічне зростання може призвести до соціальної нерівності. Отже необхідно серйозно враховувати важливі соціальні аспекти.

У контексті формування взаємодії економічного й екологічного компонентів ОСР у зміст фахових компетентностей включає формування *сталого ставлення до екосистеми планети (екологічна сталість)*, розуміння свого призначення («не нашкодити»). Формування екологічної сталості як рухливого процесу в якому поєднано зменшення негативного впливу на довкілля + соціальна відповідальність + етична економіка (як етично виправдана економіка по відношенню до екосистеми й яка веде до росту продуктивності праці, а на цій підставі підвищує соціальний добробут) [21].

Основною умовою розвитку етичної економіки стає таке суспільство, яке стало використовує компоненти біорізноманіття планети. Це означає використання рослинного та тваринного світу у процесі господарської діяльності такими темпами і в такий спосіб, коли не наносяться збитки екосистемі ні сьогодні, ні в перспективі. Зокрема не наносяться збитки видам екосистеми, здатним до самовідтворення. Таке ставлення до екосистеми потребує переходу від науково-технічного до енергозберігаючого технічного прогресу. Це призведе до удосконалення техніки і технологій так, щоб мати можливість виробляти більшу кількість продукту при певному (заздалегідь заданому) обсязі природного капіталу, або виробляти таку ж кількість продукту, але при меншому обсязі природного капіталу.

Енергозберігаючий технічний прогрес логічно призведе людство до спільного розвитку природи і суспільства, до коеволюції, що є обов'язковою умовою майбутнього співіснування людини й природи. Коеволюція буде оптимально співвідносити інтереси людини і всієї біосфери в цілому. В умовах такої еволюції неможливе повне панування людства над природою, а також плазування перед нею. Природним в межах коеволюції буде перехід до інтенсивного енергозберігаючого господарства, яке розвивається на основі технічного прогресу й поліпшення організації праці

при високій її продуктивності. Такий тип господарювання підвищує виробництво продукції без збільшення робочих місць, через підвищення продуктивності робочого часу; без збільшення споживання природних ресурсів, через збільшення енергоємності споживчих продуктів (натуральне / екогосподарство, пермакультура).

Отже, взаємодія та зв'язок економічного й екологічного компонентів можливо у разі формування сталого економіки (економічного розвитку) та екологічної сталості (сталого ставлення до екосистеми). У такій взаємодії екоінвестиції стануть прямим стимулом до сталого економічного росту, що, зі свого боку, буде сприяти збільшенню таких інвестицій та сприяти підвищенню добробуту населення (здорова екостистема – здорове людство, нові робочі місця за потреби). Зокрема, постійно слід пам'ятати про можливий негативний вплив на довкілля у разі швидкого економічного стрибка, то необхідно тримати в балансі обидва компоненти (економічний та екологічний).

У контексті формування взаємодії екологічного й соціального компонентів ОСР у зміст фахових компетентностей уключає формування *соціальної та культурної сталості*. Така форма сталості буде позитивно впливати на розвиток соціального середовища, підвищення добробуту індивіда. Соціальне середовище в такому контексті розглядається як частина навколишнього середовища, котре складається із взаємодії індивіда, групи (колективу), інституцій, культур, традицій тощо. Соціально-культурна сталість здатна існувати й продуктивно розвиватися в середовищі, яке представляє собою сукупність соціальних, культурно-політичних, духовних, матеріальних, економічних і екологічних умов існування та діяльності індивіда або соціальної групи. Усі зазначені умови, розгортаючись і продуктивно взаємодіючи в суспільстві, будуть демонструвати прояв соціальної та культурної сталості суспільства (особистості).

Соціально-культурна сталість як одна з провідних ознак сталого розвитку суспільства може виступати вимірювальним маркером узгодженості темпів

економічного та соціального розвитку з можливостями природних ресурсів і систем забезпечувати ці темпи мінеральними та біологічними ресурсами, а також індикатором вимірювання межі здатності біосфери до асиміляції забруднень, інших негативних впливів та здатності до самовідновлення.

Отже, зв'язок і взаємодія екологічного та соціального компонентів призводить до формування в умовах ОСР соціальної та культурної сталості. Людина із розумінням і бережливістю буде ставитися до наявності обмежень планетарних ресурсів, які можуть забезпечувати існування людства, бо саме їх збереження й відновлення уможливають наше існування. Тоді не буде звучати заохочувальним лозунгом вислів «здорова планета = здорова людська цивілізація», бо людина (суспільство) із розвинутою соціально-культурною сталою формою буде цілковито розуміти, що здоров'я людства залежить від якості довкілля та екології планети. Вона буде не просто демонструвати цілковиту зрозумілість й етичне прийняття такої тези, а й працювати на підвищення рівня соціальної та культурної сталості, розуміючи, що збереження ресурсів планети (екосистеми) є необхідною умовою забезпечення добробуту сьогодні та добробуту майбутніх поколінь, а збереження людського здоров'я є умовою існування людства як виду.

У контексті взаємодії та взаємозв'язку економічного, екологічного й соціального компонентів як основи функціонування сталого розвитку, а функціонування СР як форми існування цивілізації сьогодні та у майбутньому – ОСР повинна забезпечити набуття відповідних компетентностей майбутніми фахівцями соціально-освітньої та культурно-мистецької галузей. Слід пам'ятати, що ОСР будучи глобальною системою, може користуватися необмеженою кількістю сучасних підходів і методів, виходячи далеко за межі традиційного й гуманістичного навчання. Зокрема, вона пропонує використовувати інтегральний, особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи у процесі реалізації акту взаємодії екологічного, економічного й соціального компонентів.

Як зазначила А. Харківська, «важливою соціально-педагогічною проблемою, що порушує багато нагальних проблем розвитку суспільства та сучасної освіти, є формування єдиного освітнього простору багаторівневих інноваційних навчальних закладів гуманістичних поглядів здобувачів освіти, що реалізуються в умовах переходу від традиційного до гуманістичного, особистісно орієнтованого навчання, формування освітнього простору» [17, с. 346]. Підкреслимо, що основою ОСР може виступати саме освіта, побудована на гуманістичній основі, бо в центрі сталого розвитку є людина, яка перебуває в об'єктно-суб'єктному зв'язку із усіма трьома компонентами СР (економічному, екологічному та соціальному).

Висновок. Ураховуючи проведений аналіз, можемо визначити, що для змістовного розширення фахових компетентностей майбутніх професіоналів в умовах освіти для сталого розвитку слід ураховувати сучасні тенденції ринку, конкурентоспроможність, вплив сучасних умов в Україні та післявоєнний період відновлення, євроінтеграційні тенденції в освіті, зовнішні політико-економічні й соціальні впливи тощо. Однак розширення змісту фахових компетентностей можливе через формування економічної, екологічної та соціокультурної сталості в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Бескорса В., Журавльова І. Сталий розвиток освіти в Україні в умовах воєнного стану. *Гуманітарний вимір російсько-української війни* : наук. праці та тези за матеріалами Міжнарод. наук.-практ. конф., 14-15 трав. 2024 р., Переяслав : Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 2024. С. 53–56..

2. Висоцька О. Освіта для сталого розвитку : наук.-метод. посібник. Дніпропетровськ : Роял Принт, 2011. 200 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vysotska_Olha/Osvita_dlia_staloho_rozvytku.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

3. Данилишин Б., Куценко В. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 1. С. 20–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2010_1_3 (дата звернення: 23.09.2024).

4. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : наук.-метод. посіб. для вчителів / О. І. Бондар та ін. ; за ред. О. І. Бондаря. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 228 с. URL: <https://dea.edu.ua/img/source/24122015.pdf> (дата звернення: 04.09.2024).

5. Журавський В. С., Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. Київ : Політехніка, 2003. 200 с.

6. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи : монографія / За заг. ред. Ф. Г. Ващука. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 560 с.

7. Кіндратець О. М. Формування суспільства сталого розвитку: проблеми і перспективи : монографія. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2003. 382 с.

8. Конституція України (із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, від 21 лютого 2014 року № 742-VII, від 2 червня 2016 року № 1401-VIII, від 07 лютого 2019 року, № 2680-VIII. *Президент України Володимир Зеленський* : офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 02.09.2024).

9. Ландик В. І., Семенець С. В., Яхєєва Т. М. Концепція переходу України до сталого розвитку: проект. Київ : Інститут сталого розвитку, 2004. 64 с.

10. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність : наук.-метод. зб. / за загал. ред. С. М. Шкарлета. Київ ; Чернівці : «Букрек». 2022. 140 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk->

Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-

%20Innovatsiyta.projektna.diyalnist.pdf (дата звернення: 29.09.2024).

11. Сталий розвиток суспільства: роль освіти: путівник / В. Підліснюк та ін. Київ : Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. 88 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/277047527_Stalij_rozvitok_suspilstva_r_ol_osviti (дата звернення: 10.09.2024).

12. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року : Проект Закону України від 07 серпня 2018 № 9015. *LIGA 360*. 2018. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A> (дата звернення: 27.09.2024).

13. Сергієнко Т. Вплив сучасної освіти на сталий розвиток суспільства. *Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 листопада 2019). 2019. С. 150–152. URL: <http://iscs-journal.npu.edu.ua/index.php/2072-1692/article/view/189242> (дата звернення: 24.07.2024).

14. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. ПРОЕКТ-2017. 112 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (дата звернення: 30.09.2024).

15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 20.09.2024).

16. Харківська А.А. Виховання громадянської позиції в майбутніх фахівців в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 4 (22). С. 1574–1582.

17. Харківська А. Квінтесенція розвитку єдиного освітнього простору багаторівневих інноваційних навчальних закладів. *Наукові дослідження та інновації в галузі суспільно-гуманітарних наук* : зб. матеріалів

І Всеукраїнської наук.-практ. інтернет конф. (м. Мелітополь, 24 листопада 2021 р.). Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С. 344–346.

18. Харківська А.А. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти до організації безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2023. № 2(9). С. 123–130. URL: <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179> (дата звернення: 15.09.2024).

19. Харківська А., Капустіна О. Актуальність формування міжнародних стратегічних освітніх альянсів за участю України. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2022. Вип. 72. С. 32–38. DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2021-72-32-38> (дата звернення: 20.09.2024).

20. Цілі сталого розвитку. Україна. Добровільний національний огляд. 2020. 117 с. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/VNR%20SDG%20Ukraine%202020.pdf> (дата звернення: 27.09.2024).

21. Sustainability at UPS Healthcare. Social and Governance Sustainability at Work URL: https://www.ups.com/ua/en/healthcare/solutions/sustainability.page?loc=en_UA (дата звернення: 04.09.2024).

22. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly*. 2015. 35 с. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (дата звернення: 10.09.2024).

References:

1. Beskorsa, V., & Zhuravlova, I. (2024). Stalyi rozvytok osvity v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Sustainable development of education in Ukraine under martial law]. *Humanitarnyi vymir rosiisko-ukrainskoi viiny – The humanitarian dimension of the Russian-Ukrainian war*. Pereiaslav, 53–56. Retrieved from

https://drive.google.com/file/d/1O3zhiI9OXkdL2Jgy4e9E6ZIKf_B7X18f/view [in Ukrainian].

2. Vysotska, O. (2011). Osvita dlia staloho rozvytku [Education for sustainable development]. Dnipropetrovsk, 200 Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Vysotska_Olha/Osvita_dlia_staloho_rozvytku.pdf [in Ukrainian].

3. Danylyshyn, B., & Kutsenko, V. (2010). Sotsialna bezpeka – pidgruntia staloho rozvytku [Social security is the basis for sustainable development]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 1, 20–28. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2010_1_3 [in Ukrainian].

4. Bondaria, O. I. (Ed.). (2015). Ekolohichna osvita dlia staloho rozvytku u zapytanniakh ta vidpovidiakh [Environmental education for sustainable development in questions and answers]. Kherson. 228. Retrieved from <https://dea.edu.ua/img/source/24122015.pdf> [in Ukrainian].

5. Zhuravskiy, V. S., & Zghurovskiy, M. Z. (2003). Bolonskyi protses: holovni pryntsypy vkhodzhennia v Yevropeyskyi prostir vyshchoi osvity [The Bologna Process: the main principles of joining the European Higher Education Area]. Kyiv, 200 [in Ukrainian].

6. Vashchuka, F. H. (Ed.). (2011). Intehratsiia v yevropeyskyi osvitnii prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy [Integration into the European Education Area: Achievements, Problems, Prospects]. Uzhhorod, 560 [in Ukrainian].

7. Kindratets, O. M. (2003). Formuvannia suspilstva staloho rozvytku: problemy i perspektyvy [Formation of a sustainable development society: problems and prospects]. Zaporizhzhia, 382 [in Ukrainian].

8. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (iz zminamy, vnesenymy Zakonamy Ukrainy vid 8 hrudnia 2004 roku № 2222-IV, vid 1 liutoho 2011 roku № 2952-VI, vid 19 veresnia 2013 roku № 586-VII, vid 21 liutoho 2014 roku № 742-VII, vid 2 chervnia 2016 roku № 1401-VIII, vid 07 liutoho 2019 roku, № 2680-VIII. *Prezydent Ukrainy Volodymyr Zelenskyi – President of Ukraine*

Volodymyr Zelensky. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> [in Ukrainian].

9. Landyk, V. I., Semenets, S. V., & Yakhieieva, T. M. (2004). *Kontseptsiia perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku: proekt* [Concept of Ukraine's transition to sustainable development: project]. Kyiv, 64 [in Ukrainian].

10. Shkarleta, S. M. (Ed.). (2022). *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist* [Education in Ukraine under martial law. Innovation and project activities]. Kyiv ; Chernivtsi. 140. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf> [in Ukrainian].

11. Pidlisniuk, V. (et al.). (2005). *Stalyi rozvytok suspilstva: rol osvity: putivnyk* [Sustainable development of society: the role of education: a guide]. Kyiv, 88. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/277047527_Stalij_rozvitok_suspilstva_ro_l_osviti [in Ukrainian].

12. *Pro Stratehiiu staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku : Proekt Zakonu Ukrainy vid 07 serpnia 2018 № 9015* [On the Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2030 : Draft Law of Ukraine of August 07, 2018 No. 9015]. (2018). *LIGA* 360. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A> [in Ukrainian].

13. Serhiienko, T. (2019). *Vplyv suchasnoi osvity na stalyi rozvytok suspilstva* [The impact of modern education on the sustainable development of society]. *Osvita yak chynnyk formuvannia kreatyvnykh kompetentnostei v umovakh tsyfrovoho suspilstva – Education as a factor in the formation of creative competencies in a digital society*. 150–152. Retrieved from <http://iscs-journal.npu.edu.ua/index.php/2072-1692/article/view/189242> [in Ukrainian].

14. *Stratehiia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku. PROEKT-2017* [Sustainable Development Strategy of Ukraine until 2030. PROJECT -2017]. 112.

Retrieved from
https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf [in Ukrainian].

15. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [The Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].

16. Kharkivska, A.A. (2024). Vykhovannia hromadianskoi pozytsii v maibutnikh fakhivtsiv v umovakh voiennoho stanu [Education of citizenship in future specialists in the conditions of martial law]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*. 4 (22), 1574–1582. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/11249/11308> [in Ukrainian].

17. Kharkivska, A. (2021). Kvintesentsiia rozvytku yedynoho osvitnoho prostoru bahatorivnevykh innovatsiinykh navchalnykh zakladiv [The quintessence of the development of a single educational space of multilevel innovative educational institutions]. *Naukovi doslidzhennia ta innovatsii v haluzi suspilno-humanitarnykh nauk – Research and innovation in the field of social sciences and humanities*. Melitopol, 344–346 [in Ukrainian].

18. Kharkivska, A.A. (2023). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoii osvity do orhanizatsii bezpechnoho osvitnoho seredovyscha v umovakh voiennoho stanu [Preparation of future teachers of primary education for the organization of a safe educational environment in the conditions of martial law]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii – Scientific journal of Khortytsia National Academy*. 2(9), 123–130. Retrieved from <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/179> [in Ukrainian].

19. Kharkivska, A., & Kapustina, O. (2022). Aktualnist formuvannia mizhnarodnykh stratehichnykh osvitnikh aliانسiv za uchastiu Ukrainy [Relevance of the formation of international strategic educational alliances involving Ukraine].

Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of Engineer-Pedagogical Education. 72, 32–38. DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2021-72-32-38> [in Ukrainian].

20. Tsili staloho rozvytku. Ukraina. Dobrovilnyi natsionalnyi ohliad [Sustainable development goals. Ukraine. Voluntary national review]. (2020). 117. Retrieved from <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/VNR%20SDG%20Ukraine%202020.pdf> [in Ukrainian].

21. Sustainability at UPS Healthcare. (n.d.). *Social and Governance Sustainability at Work*. Retrieved from https://www.ups.com/ua/en/healthcare/solutions/sustainability.page?loc=en_UA [in English].

22. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. (2015). *General Assembly*. 35. Retrieved from https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf [in English].

УДК 37.018:005.966.4(045)

ГНУЧКЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

© Бельмаз Я., Пікалова А., Златіна К.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-13

У статті розглядаються особливості гнучкого освітнього середовища як ключового елемента сучасної освіти. В умовах стрімкого розвитку технологій та цифровізації навчання забезпечення гнучкості стало нагальною потребою, яка дозволяє адаптувати освітній процес до змінних обставин та індивідуальних потреб здобувачів освіти. Аналізується історія впровадження гнучких підходів у вищій освіті, починаючи від створення Відкритого університету, який започаткував дистанційну освіту, до використання інтернет-технологій як основного засобу комунікації та навчання. Показано, що гнучке освітнє середовище охоплює як фізичний, так і віртуальний простір, і забезпечує здобувачам можливість вибору часу, темпу та способу навчання.

Важливим аспектом гнучкого навчання є педагогічний підхід, що включає вибір контенту та методів навчання для синхронних та асинхронних занять. Такі підходи сприяють розвитку самостійності здобувачів освіти, адаптації до ринку праці, а також підтримці професійної діяльності на основі отриманих знань та навичок. Крім того, значну

увагу приділено впливу інституційних структур на реалізацію гнучких освітніх програм, що вимагає оновлення адміністративних процедур, оптимізації кредитних систем та належної підготовки викладачів до роботи в онлайн-режимі.

Автори доводять, що гнучке навчання є не просто альтернативою традиційним підходам, а рушійною силою, що сприяє залученню широкого кола здобувачів до освітнього процесу, розвиває їхні професійні та соціальні компетенції та підвищує якість освітніх послуг.

Ключові слова: гнучке навчання, освітнє середовище, цифровізація освіти, адаптивність освітнього процесу, компетентнісний підхід, індивідуалізація навчання.

Belmaz Ya. M., Pikalova A. O., Zlatina K. L. «Flexible learning environment as a necessity of modern education».

The article examines the features of a flexible learning environment as a key element of modern education. In the context of rapid technological advancement and the digitalization of learning, ensuring flexibility has become an urgent need, enabling the adaptation of the educational process to changing circumstances and the individual needs of learners. The article analyzes the history of implementing flexible approaches in higher education, beginning with the establishment of the Open University, which pioneered distance education, and moving towards the use of internet technologies as a primary means of communication and learning. It is shown that a flexible learning environment encompasses both physical and virtual spaces, providing students with the opportunity to choose the time, pace, and mode of learning.

A significant aspect of flexible learning is its pedagogical approach, which includes selecting content and teaching methods for synchronous and asynchronous sessions. These approaches foster students' autonomy, adaptation to the labor market, and support for professional activities based on acquired knowledge and skills. Furthermore, substantial attention is given to the impact of institutional structures on the implementation of flexible educational programs, highlighting the need for updated administrative procedures, optimized credit systems, and adequate preparation of teachers for online instruction.

The authors have proved that flexible learning is not merely an alternative to traditional methods; it is a driving force that encourages a wide range of students to participate in the educational process, develops their professional and social competencies, and improves the quality of educational services.

Keywords: flexible learning, learning environment, digitalization of education, adaptability of the educational process, competency-based approach, individualization of learning.

Умови сьогодення призвели до усвідомлення того, що освіта потребує технологій, здатних швидко збирати та передавати інформацію, утворюючи автентичні зв'язки зі здобувачами освіти. Освітні стратегії мають інтегрувати ресурси такі, як інтерактивне програмне забезпечення, цифрові зображення, аудіо- й відеоматеріали, електронні підручники тощо.

Ця розвідка наголошує на важливості гнучкого навчання, оскільки нині високий відсоток здобувачів отримують знання у межах онлайн-формату, що надає користувачам доступ до інформації та інструментів навчання, забезпечує підтримку, необхідну для створення гнучкого освітнього

середовища та вдосконалення освітнього процесу. Зазначене, зі свого боку, засвідчує нагальність цього дослідження.

Мета цієї роботи полягає в аналізі особливостей гнучкого навчання в умовах викликів сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Ідея гнучкого навчання у вищій освіті існує багато років. Переваги гнучкого навчання були офіційно визнані зі створенням Відкритого університету 1969 року, який дозволив студентам здобувати освіту за дистанційною формою. Інтернет лише посилив можливості гнучкого навчання, і сьогодні онлайн-формат розглядається як основний спосіб отримання знань [7].

Поширення гнучкого навчання пов'язане з розвитком педагогічних підходів, технологій та інститутів, що використовують гнучке навчання як стратегічний інструмент. Сьогодні поняття гнучкого навчання міцно асоціюється з онлайн-технологіями. Це закономірно, оскільки технології відіграють ключову роль у забезпеченні гнучкості освітнього процесу.

Педагогічні підходи до гнучкого навчання передбачають вибір змісту та методів навчання, зокрема у синхронних та асинхронних режимах, що можуть використовуватися як окремо, так і доповнюючи один одного. Важливим аспектом є також питання працевлаштування, адже гнучка освіта готує студентів до самостійного управління власною професійною діяльністю.

Інституційні системи та структури також є важливими для ефективної реалізації гнучкого навчання. Навчальні програми мають адаптуватися, адміністративні процедури та кредитні системи – оптимізуватися, а викладачі – отримати відповідну підготовку для роботи в онлайн-режимі.

Гнучка форма навчання є багаторівневим і багатогранним. У найширшому розумінні це «континуум підходів з точки зору часу, місця, темпу, змісту та способу навчання, що застосовуються різною мірою». Головна мета гнучкого навчання полягає в тому, щоб збільшити можливості й варіанти, доступні для здобувачів освіти, і надати їм більший контроль над

своїм навчанням за допомогою різноманітних режимів навчання та взаємодії. Це не альтернативний спосіб навчання, а головна рушійна сила, яка надає здобувачам освіти більший вибір [5]. «Гнучке навчання – це набір освітніх філософій і систем, спрямованих на надання здобувачам освіти більшого вибору, зручності, і персоналізації. Зокрема, гнучке навчання надає вибір щодо того, де, коли, і як відбувається навчання» [9, с. 75].

На думку А. Харківської та О. Капустіної, «засвоєння знань нерозривно пов'язане із застосуванням їх на практиці, формуванням умінь і навичок здійснення педагогічної діяльності, що становить основу практичної підготовки» [6, с. 214]. тому гнучкість має проявлятися і в теоретичній, і практичній складовій в освітньому процесі у вищій школі.

Гнучкі підходи до навчання часто розроблені з використанням повного спектру теорій викладання та навчання, філософії і методів навчання, що створюють можливості для здобувачів освіти отримувати доступ до інформації та досвіду, вносити ідеї та думки, спілкуватися з іншими здобувачами освіти та викладачами. Це реалізується за допомогою інструментів, що базуються на Інтернеті як віртуальні навчальні середовища або системи управління навчанням, дошки обговорень або чати тощо.

Таке навчання розглядається як «рух від ситуації, в якій ключові рішення щодо навчання» – це аспекти, розроблені «викладачем або установою», до «ситуації, де здобувач освіти має ряд варіантів, з яких він може обрати щодо цих ключових аспектів» [4, с. 8]. Через «обчислювальні, інформаційні та комунікаційні технології» науковці стверджують, що гнучке навчання характеризується готовністю та «здатністю адаптуватися до нових, відмінних або мінливих вимог» [1, с. 213].

Гнучке навчальне середовище включає:

- час і темп навчання;
- освітнє середовище (як фізичне, так і віртуальне);
- зміст та інструменти;
- стиль навчання, прийнятий студентом;

- конкретні форми оцінювання;
- здатність співпрацювати з іншими або навчатися самостійно;
- кадрове забезпечення навчання (матеріально-технічна база).

Поєднання всіх зазначених вище факторів є вирішальною умовою для створення курсів, що відповідають надійним і послідовним академічним стандартам [1, р. 214].

Аналіз вищої освіти в Австралії сприяв розробці концепцій гнучкості, що включають такі ідеї:

- гнучкість як засіб залучення студентів з неекономічних ринків;
- створення гнучких систем для швидкого реагування на вимоги зацікавлених сторін, зокрема запити стейкхолдерів;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для забезпечення гнучкості;
- оптимізація організації роботи персоналу закладів освіти;
- підготовка випускників, здатних до гнучкого мислення та конструктивних дій;
- менш бюрократизоване законодавство щодо вищої освіти;
- інституційні стратегічні плани з гнучкими підходами до реалізації освітніх можливостей;
- можливість гнучкого поєднання навчальних шляхів між технічними, подальшими освітніми закладами та університетами.
- гнучка система кваліфікацій, яка визначає типи та результати навчання [2, р. 304].

Гнучкість охоплює як змінюваний характер навчання, так і адаптивний характер фізичного середовища. Гнучкі навчальні середовища (ГНС/FLE) – це простори, які дозволяють викладачам ефективно працювати з малими чи великими групами, акцентуючи увагу на навчанні, що базується на запитах. ГНС/FLE є адаптивними та здатними еволюціонувати відповідно до змін у освітній практиці, зберігаючи актуальність у сьогоденні та майбутньому.

Принципи гнучкого навчального середовища (ГНС/FLE)

- ГНС/FLE переважно орієнтоване на сучасні педагогічні підходи, а не лише на фізичні простори;
- виховна мета є вирішальним фактором у педагогічних рішеннях;
- ключові характеристики ГНС/FLE: гнучкість, відкритість і доступ до ресурсів;
- зміна форм мислення та адаптивність є основою для ГНС/FLE;
- студентоцентрованість: ГНС/FLE орієнтоване на здобувачів освіти, залучаючи до процесу як студентів, так і викладачів;
- роль викладача трансформується у фасилітатора, тренера та джерела знань;
- конструктивістський підхід підтримує навчання як активний процес, орієнтований на конструювання знань;
- ГНС/FLE сприяє розвитку ключових компетентностей, що є важливими для сучасних здобувачів вищої освіти;
- співпраця є важливим елементом ефективного ГНС/FLE;
- ГНС/FLE впливає не лише на студентів, а й на викладачів, стимулюючи нові педагогічні підходи та розвиток професійних навичок [5].

Гнучке навчання зосереджується на потребах й активному залученні здобувачів вищої освіти, що особливо актуально для умов 21-го століття та тих викликів, які сьогодні стоять перед Україною. Такий підхід сприяє глибшій участі здобувачів освіти й викладачів в освітньому процесі, надаючи їм інструменти для адаптивного та персоналізованого навчання.

Навчання реалізується різними шляхами, що вимагає ретельного добору змісту й форм викладу навчального матеріалу. Основні аспекти, які мають урахувати викладачі, включають:

- *Шляхи презентації матеріалу та взаємодії.* Розробляючи навчальний план, викладачам необхідно вибрати відповідні ресурси й визначити, яким чином вони будуть надані здобувачам освіти.

- *Структура та зміст курсу.* Викладачі повинні визначитися із змістом програми та її структурою, забезпечуючи логічну послідовність та узгодженість з навчальними цілями.

- *Темп навчання.* Важливо підібрати відповідний темп освітнього процесу, щоб уникнути перевантаження студентів і підтримувати їхню зацікавленість.

- *Контакт і взаємодія між учасниками освітнього процесу.* Програма має передбачати можливості для різних форм взаємодії як між студентами, так і між студентами та викладачем. Це сприяє створенню активного навчального середовища.

- *Тип і поєднання медіа.* Викладачам необхідно підібрати медіа, що відповідатимуть структурі, змісту й потребам студентів, забезпечуючи різноманітність та адаптивність в навчанні.

- *Ступінь самоспрямованості студентів.* Викладачі мають визначити, наскільки вони дозволяють студентам бути автономними і самостійно керувати своїм навчанням.

- *Обмеження та виклики.* У гнучкому навчанні завжди існують певні обмеження, зокрема щодо часу, простору та доступу до ресурсів. Ці реалії можуть обмежувати рівень гнучкості та створювати нові виклики, як-от підтримка студентів та персоналу, розвиток кадрів, кадрові питання [4].

Одним із важливих аспектів гнучкого навчання є можливість контролювати темп освітнього процесу. Це дозволяє студентам обирати навантаження і навіть форму навчання (денну або заочну), що надає їм більше свободи. Хоча установи вищої освіти (ЗВО) часто рекомендують курсове навантаження, розроблене для студентів бакалаврату, магістрів й аспірантів, студенти мають можливість адаптувати обсяг занять відповідно до своїх потреб, у межах встановлених мінімумів і максимумів. Це дозволяє регулювати темп навчання відповідно до індивідуальних потреб і можливостей.

Гнучка освіта відкриває нові можливості для представлення навчального матеріалу, використовуючи інноваційні методи, які часто комбінують різні медіа. Окрім тексту, що залишається поширеним засобом передачі знань, у навчанні широко застосовуються графіка, мультимедіа, інтерактивне відео, аудіо, віртуальні екскурсії та анімація. Це дає змогу студентам моделювати ситуації, брати участь у проектах, працювати над завданнями, які відображають реальні проблеми, а також створювати власний контент, співпрацюючи й обмінюючись ідеями.

Завдяки гнучкості підтримує різні стилі навчання та потреби студентів. Здобувачі освіти відрізняються рівнем мотивації, інтересів, досвідом, стилем навчання та здатністю до саморегуляції. Такий підхід дозволяє врахувати освітні потреби студентів з особливими потребами, а також створити культурно різноманітне середовище навчання. Незважаючи на те, що адаптація підходів для кожного стилю навчання – непросте завдання, важливо пам'ятати, що кожен студент має власний унікальний спосіб навчання.

Гнучкість в оцінюванні дозволяє здобувачам освіти брати участь у визначенні критеріїв оцінювання, що сприяє залученню та підвищує мотивацію. Такий підхід орієнтований на потреби здобувачів освіти, дозволяє їм інтерпретувати завдання і допомагає краще зрозуміти критерії оцінювання.

Гнучке навчання передбачає застосування методів, що сприяють колективній роботі, як-от групові завдання, взаємне та самооцінювання. Це дозволяє обмінюватися ідеями, використовувати контент, створений студентами, і розвивати навички командної роботи, важливі для професійного зростання.

Забезпечення гнучкого навчання вимагає спеціалізованих технічних і педагогічних навичок. Викладачі мають володіти актуальними знаннями та навичками, а іноді – відповідати галузевим стандартам. Це вимагає ефективного підбору кадрів з урахуванням їх досвіду та компетенцій.

Переважна більшість викладачів намагається зробити позитивні зміни для студентів та їх навчання, але питання полягає в тому, якої різниці викладач прагне досягти. Важливо, щоб викладачі та освітні установи могли сформулювати свою мету та пріоритети, які керують їхньою практичною діяльністю. Цілі та результати навчання є ключовою сферою уваги в кожному освітньому просторі і мають великий вплив на освітні технології, що використовуються для досягнення цілей і результатів.

Освітні технології ГНС / FLE зазвичай керується такими цілями:

- сприяти незалежності здобувачів освіти у процесі отриманні знань;
- формувати активну особистість, яка приймають рішення, навчаючись через співпрацю;
- спілкування студентів/викладачів з іншими;
- встановлення зв'язків між сферами навчання [2].

Саме для досягнення зазначених цілей, роль вчителя змінюється на роль фасилітатора та ресурсу.

Надаючи більший контроль здобувачу освіти в процесі навчання, викладач стає менеджером і фасилітатором цього процесу, створюючи відповідні ресурси або полегшуючи доступ до них. Технологія відіграє центральну роль у цьому процесі. Так, гнучке навчання не є окремим освітнім способом, але воно охоплює, розширює та поєднує низку знайомих, існуючих та розвиваючих підходів до навчання та викладання. Гнучкість можна знайти в навчанні в аудиторії, дистанційній освіті, самостійному навчанні, навчанні на основі ресурсів, комп'ютерному навчанні, онлайн навчанні, мобільному навчанні, мультимедійному навчанні, змішаному навчанні, віртуальному навчанні. Цей список не є вичерпним, і гнучкість можна знайти в ряді інших підходів до навчання. Зауважимо, що будь-який із цих підходів неможна визначити як кращий за інший, скоріше він спирається на будь-який із підходів або їх комбінацію для сприяння процесу навчання відповідно до обставин і потреб. Іншими словами, існує багато способів

зробити освіту більш гнучкою та принести користь здобувачам освіти як в аудиторії, так і поза межами.

За умови ГНС / FLE освітній процес орієнтований на здобувача освіти. Це означає, що навіть за авторитетності викладача, здобувачі освіти та викладачі відіграють однаково активну роль у освітньому процесі. Конструктивістський підхід буде очевидним за таких умов. Ключова роль викладача полягає в тому, щоб навчати та сприяти навчанню студентів. Навчання студентів вимірюється як формальними, так і неформальними формами оцінювання, включаючи групові проекти, портфоліо та участь у заняттях. Викладання та оцінювання поєднані: навчання студентів постійно вимірюється за допомогою формувального та підсумкового оцінювання. Можливе використання певного рівня прямого навчання, але процес навчання є насамперед навчання на основі запитів і кооперативного навчання. Навчання на основі запитів – це метод навчання, який фокусується на дослідженні студентів і практичному навчанні. У цьому методі головна роль викладача – це роль фасилітатора, який забезпечує керівництво та підтримку студентів у процесі навчання. Кооперативне навчання – це метод навчання, який наголошує на груповій роботі й сильному почутті спільноти. Ця модель сприяє академічному та соціальному розвитку студентів.

Переконання викладача та освітня культура мають великий вплив на педагогічні прийоми, які використовуються в межах ГНС / FLE. Успіх гнучкого навчального середовища (ГНС / FLE) заснований на сильних педагогічних переконаннях. Основною метою FLE є підтримка та сприяння активному та спільному навчанню. У цьому випадку реалізується соціально-конструктивістський підхід до навчання, що орієнтований на студента, з викладачем у ролі дизайнера і фасилітатора навчання. У цьому випадку, студенти будуть активно проходити процес навчання.

Гнучке навчальне середовище не лише стимулює активне навчання студентів, але й впливає на викладачів, сприяючи розвитку їхніх

педагогічних навичок. Відкриті та гнучкі простори забезпечують більше можливостей для співпраці й обміну досвідом, що сприяє формуванню ефективних освітніх практик.

ГНС / FLE також підтримує спільне навчання. Групи учнів краще можуть працювати разом для вирішення проблем та запитів, а також можуть ділитися досвідом навчання. Студенти працюючи в групах і командах різного розміру, також вчать один в одного, підтримуючи та приймаючи один одного, так розвиваючи та формуючи сталу навчальну спільноту.

Так можна підтримувати низку стратегій, включаючи застосування, створення кейсів, спілкування та прийняття рішень. ГНС / FLE також забезпечують чудове середовище для природного розвитку основних навичок, таких як самоконтроль, ефективність навчання студентів, співпраця, відповідальність і комунікативність. З правильною педагогічною базою освітній простір ГНС / FLE зможе мотивувати здобувачів освіти та просувати навчання як активну діяльність, підтримувати спільну й формальну практичну діяльність, створювати персоналізоване навчання та інклюзивне середовище, бути гнучким, щоб задовольнити мінливі потреби.

Гнучке середовище навчання (ГНС / FLE) також впливає на викладачів. Створення відкритих і гнучких просторів передбачає більше практики співпраці. Постійний доступ до практики своїх колег з моделювання гнучкого навчального середовища підтримує розвиток ефективної педагогічної практики набагато більше, ніж навчання в ізольованому просторі.

Гнучке навчальне середовище (ГНС/FLE) забезпечує кращу підтримку навчання на основі запитів, ніж традиційні класи. У такому середовищі студенти можуть ділитися запитаннями, спільно розробляти дії та рефлексувати на основі спостережень за собою та колегами, що сприяє глибокому й сталому вдосконаленню [2].

У навчальних ситуаціях викладачі зосереджуються на навичках для навчання 21-го століття, що призводить до використання більшого

різноманіття методів викладання та навчання. Термін «навички 21 століття» зазвичай використовується для позначення основних компетентностей, таких як співпраця, цифрова грамотність, критичне мислення та вирішення проблем, які здобувачі освіти повинні навчитися розв'язувати, що допоможе здобувачам освіти бути успішними у сучасному соціумі. Одним із основних важелів ГНС / FLE є розвиток ключових компетентностей.

Інтегрований підхід до гнучкого навчання – це середовище, яке включає за необхідності вибір:

- часу (включаючи гнучкі точки входу та виходу), коли відбувається дослідження;

- темпу навчання;
- місця (як фізичне, так і віртуальне);
- змісту, що вивчається;
- стилю навчання, що зручний для здобувачів освіти;
- конкретних форми оцінювання;
- можливості співпрацювати з іншими або навчатися самостійно;
- структурування навчання;
- поєднання вищезазначеного, що використовується в будь-якому курсі.

Ці опції мають бути організовані в межах структури, що підтримує надійні та послідовні академічні стандарти.

Ключ до того, щоб такий підхід до гнучкої освіти став відмінною рисою полягає в тому, щоб прийняти найширше можливе тлумачення гнучкості, де це може призвести до покращення досвіду студентів або підвищення ефективності навчання, зберігаючи при цьому академічну доброчесність та якість навчання студентів і практичний досвід.

Зрозуміло, що цей підхід може не підходити для кожного курсу чи дисципліни. Однак, ГНС / FLE приносить вагому користь в умовах вищої освіти, оскільки: залучає студентів до формулювання критеріїв оцінювання; забезпечує зручність для здобувачів освіти; розвиває партнерські відносини

та навчальні команди; підходить для широкого кола студентів, зокрема тих, хто має професійні зобов'язання чи певний досвід.

Соціальні, політичні, економічні, технологічні й демографічні зміни впливаю на ЗВО. Одними з ключових причин цих змін є вплив інформаційно-комунікаційної революції, зростання обчислювальної потужності та швидкого збільшення швидкості Інтернету [8, с. 31]. Це, природно, змінює очікування здобувачів освіти й можливості навчання.

Потреба в освіті та навчанні зростає. Щоб задовольнити зростаючий попит, заклади вищої освіти все частіше звертаються до електронного навчання (E-learning), що забезпечує гнучкий доступ до знань, підвищуючи якість викладання [3, с. VII – XVI]. Однак, підходи до впровадження електронного навчання значно відрізняються залежно від закладу, політики, підтримки персоналу та студентів, а також фінансування.

Уважається, що електронне навчання покращує якість викладання, але інституційна реакція на електронне навчання різна. Незважаючи на те, що для більшості закладів вищої освіти розвинених країн світу це явище стає все більш поширеним, організаційні заходи, політика, підтримка персоналу та студентів, фінансування значно відрізняються від закладу до закладу. При цьому існує багато гарних прикладів сильних організаційних структур, добре розробленої політики, добре продуманих педагогічних підходів і чудових ресурсів для електронного навчання.

З власного досвіду зазначимо, що конфігурації гнучкого навчання були адаптовані до таких освітніх компонентів, як «Академічне письмо», «Англійська дитяча література», «Англійська література», «Методологічні засади наукових досліджень і академічна доброчесність», «Історія зарубіжної літератури», «Методика викладання зарубіжної літератури», «Лінгвокультурна специфіка американської літератури», «Методика викладання англійської мови в закладах загальної середньої освіти», «Порівняльна лінгвістика англійської та української мов», «Діахронічна лінгвосинергетика», «Історія англійської мови», «Лексикологія англійської

мови» в Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Україна. Зазначені освітні компоненти є з циклу загальної або професії підготовки чи вибіркові освітні компоненти, що призначені для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за ОП «Англійська мова та література в закладах освіти», для здобувачів другого магістерського рівня вищої освіти за ОП «Англійська мова та зарубіжна література». Лекції (досить часто рекомендовано в межах «перегорнутого класу») доповнюються пропонованими короткими відео (взятими з YouTube), практичні завдання доповнюються гейміфікованими інтерактивними наборами завдань онлайн із використанням різних освітніх платформ, сайтів і програм (<https://www.liveworksheets>, <https://wordwall>, <https://games4esl.com/>, <https://kahoot>, <https://learnenglish.britishcouncil.org/>, <https://appewa>, <https://www.britannica> та інші).

Здобувачам освіти пропонуються електронні підручники й навчальні посібники, методичні рекомендації та настанови, зокрема для освітніх компонентів щодо вивчення літератури пропонуються електронні книги або посилання для прочитання художніх творів, аудіо-/відеозаписи художніх творів, що у свою чергу є енергомичним аспектом навчання. Спільна робота базується на проєктному навчанні шляхом консолідації великої кількості інтерактивності та дискусій, практики й онлайн-діяльності (відеозавдання, вікторини, квізи та тести, постери, ментальні мапи, створення власних завдань на їх онлайн-платформах). Також надаються інструкції та відгуки, що дозволяє корегувати гнучке середовище.

Висновки. Отже, загальна мета гнучкого навчання полягає в тому, щоб надати здобувачам освіти більше вибору й контролю над структурою, послідовністю, методом і часом їхньої навчальної діяльності. Загалом, гнучке навчання реалізовується у: забезпеченні вдосконаленого студентоцентрованого підходу до навчання; заохоченні незалежного навчання шляхом надання більшого контролю студентам, щоб вони були інноваційними, творчими та здатними вирішувати проблеми, мали гнучке

мислення; збільшенні можливостей навчання для ширшого кола здобувачів освіти; зменшенні перешкод для доступу до навчання; забезпеченні кращого поєднання навчальних ситуацій, розширення масштабів і діапазону досвіду студентів; застосуванні найбільш відповідних і ефективних методів навчання та викладання, технологічних підходів, таких як електронне навчання та змішане навчання, експериментальне й проблемне навчання для сприяння навчанню та покращення досвіду навчання.

Надання можливостей для гнучкого навчання здійснюється шляхом включення та поєднання ряду елементів, таких як: доступ до навчальних ресурсів за допомогою сучасних технологій (наприклад, системи управління навчанням, інтернет-технологій); гнучкість у навчанні та оцінюванні (наприклад, подкастинг, онлайн-портфоліо); спільна та інтерактивна діяльність (наприклад, через системи управління навчанням, соціальне програмне забезпечення, онлайн-інструменти двостороннього спілкування в режимі реального часу); комбінація офлайн та онлайн, що передбачає очні / заочні й дистанційні формати. Гнучке навчання враховує змінний характер освітнього процесу в умовах сьогодення та адаптивність фізичного середовища, у якому здійснюється процес. Завдяки цим підходам навчання стає більш динамічним, інклюзивним й орієнтованим на потреби студентів, що створює нові можливості для розвитку як здобувачів освіти, так і викладачів.

Список використаних джерел:

1. Bigum C., Rowan L. Flexible learning in teacher education: myths, muddles and models. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*. 2004. Vol. 32(3). P. 213–226.
2. Bradley D., Noonan P., Nugent H., Scales B. *Review of Australian Higher Education - Final Report*. Canberra : Commonwealth of Australia, 2008, 304 p.
3. Buleen M., Janes D. Making the transition to e-learning: Strategies and issues. Hershey, PA. : Information Science Publishing, 2007. 336 p.

4. Collis B., Moonen J. Flexible learning in a digital world: Experiences and expectations. London : Kogan Page, 2001. 232 p.
5. Deakin University Teaching and learning functional area plan. 2009. URL: <http://www.deakin.edu.au/vice-chancellor/assets/resources/teaching-and-learning-plan-2009.pdf> (дата звернення: 27.09.2024).
6. Kharkivska A.A., Kapustina O.I. Overview of modern models of training system future teachers. *Educational Dimension*. 2021. Vol. 5. P. 211–223.
7. Loon M. *Designing and Developing Digital and Blended Learning Solutions*. London : Chartered Institute of Personnel and Development, 2017. 185 p.
8. Scott G., Coates H., Anderson M. *Learning leaders in times of change: Academic leadership capabilities for Australian higher education*. Strawberry Hills, NSW : University of Western Sydney, 2008. 108 p.
9. Shurville S., O'Grady T., Mayall P. Educational and institutional flexibility of Australian Educational Software. *Campus-Wide Information Systems*. Emerald Group Publishing Limited. 2008. Vol. 25 (2). P. 74–84.

References:

1. Bigum, C., & Rowan, L. (2004). Flexible learning in teacher education: myths, muddles and models. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*. 32(3), 213–226 [in English].
2. Bradley, D., Noonan, P., Nugent, H., & Scales, B. (2008). *Review of Australian Higher Education - Final Report*. Canberra, 304 [in English].
3. Buleen, M., & Janes, D. (2007). Making the transition to e-learning: Strategies and issues. Hershey, PA. 336 [in English].
4. Collis, B., & Moonen, J. (2001). Flexible learning in a digital world: Experiences and expectations. London, 232 [in English].
5. Deakin University Teaching and learning functional area plan. (2009). Retrieved from <http://www.deakin.edu.au/vice-chancellor/assets/resources/teaching-and-learning-plan-2009.pdf> [in English].

6. Kharkivska, A.A., & Kapustina, O.I. (2021). Overview of modern models of training system future teachers. *Educational Dimension*. 5, 211–223. doi <https://doi.org/10.31812/educdim.4516> [in Ukrainian].

7. Loon, M. (2017). *Designing and Developing Digital and Blended Learning Solutions*. London, 185 [in English].

8. Scott, G., Coates, H., & Anderson, M. (2008). *Learning leaders in times of change: Academic leadership capabilities for Australian higher education*. Strawberry Hills ; NSW, 108 [in English].

9. Shurville, S., O'Grady, T., & Mayall, P. (2008). Educational and institutional flexibility of Australian Educational Software. *Campus-Wide Information Systems*. Emerald Group Publishing Limited. 25 (2), 74–84 [in English].

УДК 377.8.015.31:005.32(045)

РОЛЬ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ КОНТЕНТІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

© Гайдук К., Гніда О., Веренич Л.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-14

У статті проаналізовано дослідження когнітивних процесів особистості, які сприяють підвищенню навчально-пізнавальної мотивації шляхом візуалізації освітніх компонентів, а також розробку теоретичних підходів.

Обґрунтовано важливість візуалізації в сучасному освітньому процесі на тлі розвитку цифрових технологій та змін у когнітивних процесах сучасної людини є актуальною темою психолого-педагогічних досліджень. Освітній процес є організованою системою та передбачає єдність усіх складових навчання. Когнітивні технології забезпечують візуалізацію навчання та ґрунтуються на унаочненому контенті. Автори зазначають, що підвищенню навчально-пізнавальної мотивації особистості допомагатимуть відповідні засоби й інструменти візуалізації. Висвітлено характеристику таких інструментів візуалізації, як: інтелект-карта, меми, пазли, хмари тегів або слів, схеми, відеоролики, віртуальні екскурсії, інтерактивні книги та підручники, ментальні карти, інфографіка Canva.

Проаналізовано дослідження, що підтверджує ефективність використання візуалізації в освітньому процесі, зокрема в умовах змішаного та дистанційного навчання. Упродовж трьох місяців тривало вивчення впливу різних методів візуалізації на мотивацію та навчальну активність здобувачів вищої освіти. Наголошується на

необхідності педагогічно обгрунтованого використання візуалізації, що враховує вікові, психологічні та когнітивні особливості учасників освітнього процесу.

Результати дослідження підтверджують, що обгрунтоване впровадження візуальних елементів в освітній контент не лише підвищує мотивацію до навчання, а й сприяє розвитку творчого мислення, критичного аналізу, здатності до самостійного пошуку та опрацювання інформації.

Ключові слова: візуалізація, освіта, мотивація, навчальний контент, когнітивні процеси, інфографіка, презентації, відео, віртуальна реальність, гейміфікація.

Haiduk K., Hnida O., Verenysh L. «The role of visualization in educational content as a factor of increasing the educational and cognitive motivation of the individual».

The article analyses the study of cognitive processes of a personality that contribute to increasing educational and cognitive motivation through visualisation of educational components, as well as the development of theoretical approaches.

The importance of visualisation in the modern educational process against the background of the development of digital technologies and changes in the cognitive processes of a modern person is substantiated as a topical issue in psychological and pedagogical research. The educational process is an organised system and involves the unity of all components of learning. Cognitive technologies provide visualisation of learning and are based on visualised content. The authors note that appropriate visualisation tools and instruments will help to increase the educational and cognitive motivation of an individual. The article describes the characteristics of such visualisation tools as mind maps, memes, puzzles, tag or word clouds, diagrams, videos, virtual tours, interactive books and textbooks, mind maps, and Canva infographics.

The article analyses a study confirming the effectiveness of visualisation in the educational process, in particular in the context of blended and distance learning. The influence of various visualisation methods on the motivation and learning activity of higher education students was studied for three months. The author emphasises the need for pedagogically sound use of visualisation, taking into account the age, psychological and cognitive characteristics of the participants in the educational process.

The results of the study confirm that the reasonable introduction of visual elements into educational content not only increases motivation to learn, but also promotes the development of creative thinking, critical analysis, and the ability to independently search for and process information.

Keywords: visualization, educational, motivation, educational content, cognitive processes, infographics, presentation, video, virtual reality, gamification.

Сьогоднішній світ швидко змінюється, і успішна інтеграція людини в суспільство майбутнього вимагає розвитку нових когнітивних умінь і компетентностей. Потреба у розвитку таких умінь є особливо актуальною в умовах цифрової епохи, коли здобувачі освіти постійно стикаються з великими обсягами інформації.

Сучасні тенденції розвитку освіти потребують упровадження новітніх підходів до освітнього процесу, що відповідають потребам інформаційного суспільства та розвитку особистості. Однією з ключових проблем, які

постають перед сучасною педагогікою, є зниження навчально-пізнавальної мотивації особистості. У багатьох випадках традиційні методи навчання втрачають свою ефективність через їхню відірваність від інтересів та особистих потреб здобувачів освіти. В умовах інформаційного перевантаження та цифровізації важливим стає пошук нових інструментів і технологій, які сприяють активізації освітньої діяльності та формуванню внутрішньої мотивації особистості. Одним із таких інструментів є візуалізація освітнього контенту, що забезпечує більш глибоке розуміння матеріалу, активізує когнітивні процеси та робить навчання цікавим і ефективним.

Візуалізація є надзвичайно потужним засобом пізнання, оскільки людський мозок сприймає та обробляє візуальну інформацію значно швидше, ніж текстову. Згідно з дослідженнями когнітивної психології, понад 80% інформації людина сприймає візуально. Це свідчить про те, що навчальні матеріали, підкріплені графіками, схемами, зображеннями чи інтерактивними елементами, сприяють кращому засвоєнню знань і формуванню навичок, порівняно з текстовими чи вербальними формами подачі. Саме тому актуальність дослідження ролі візуалізації в освітньому контенті зумовлена потребою у вдосконаленні освітнього процесу та підвищенні якості освіти в сучасному суспільстві.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Мотивація до навчання є ключовим елементом освітнього процесу, який виконується на академічну успішність та розвиток особистості. У сучасних умовах швидкого розвитку інформаційних технологій і глобалізації освіти необхідним стає не лише передача знань, але й стимулювання стійкої внутрішньої мотивації до пізнання та саморозвитку.

У світовій психолого-педагогічній літературі відображено різноманітні сучасні теорії мотивації особистості (Р. Райан, Е. Декі, К. Векслер), зокрема й у працях українських педагогів (О. Савченко, Л. Столяренко), згідно яких мотивація – складний психолого-фізіологічний

процес, що спонукає людину задовольняти свої потреби, рухатися вперед і досягати поставлених цілей.

Навчально-пізнавальна мотивація – це внутрішній спонукальний мотив індивіда до активної пізнавальної діяльності, до прагнення оволодіти новими знаннями, вміннями та навичками. Це те, що рухає нас до навчання, що робить процес навчання цікавим і захоплюючим.

Навчально-пізнавальна мотивація збільшується як сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, що спонукають особистість до активної участі в освітньому процесі та досягненні освітніх цілей [7; 5]. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях виділяють такі основні компоненти:

Внутрішня мотивація – мотивація, яка виникає зсередини самої людини. Це може бути бажання здійснювати дії для задоволення внутрішніх потреб та цінностей (задоволення, самодостатність).

Зовнішня мотивація – це мотивація, яка виникає від зовнішніх стимулів та регулюється зовнішніми чинниками (контроль, винагорода, зовнішня орієнтація).

Пізнавальна потреба – це властивість відчувати потребу в знаннях, яка спонукає особистість до активної діяльності, спрямованої на їх задоволення (ініціативність, інтерес, допитливість).

Навчально-пізнавальна мотивація ґрунтується на когнітивних процесах людини. Когнітивні процеси – це психічні функції вищої нервової діяльності людини, які використовуються для сприйняття, збереження, реалізації інформації в пам'яті особистості. Вони включають сенсорні процеси людини. Усі ці процеси взаємодіють, утворюючи єдину систему мислення [10; 3].

На основі природніх когнітивних процесів людини сьогодні створено сучасні когнітивні технології, які постійно набувають трансформації в різних сферах. Освіта є одним з ключових аспектів розвитку суспільства. Інноваційні процеси в освіті та швидкоплинність часу зумовлюють нові

вимоги до системи знань, структури й способів передачі до особистості [6; 11].

Когнітивні технології за М. Онопрієнко та О. Рубанець спрямовані на забезпечення когнітивних функцій людини [9; 10]. Згідно з дослідженнями М. Онопрієнка, когнітивні технології – це програмні засоби, які вдають когнітивні (сенсорні) функції людини, такі як сприйняття, пам'ять, мислення, для вирішення конкретних проблем [9].

На сьогодні перехід комунікації в онлайн середовище сприяє розвитку когнітивних технологій в освіті. Одним із напрямів когнітивних технологій є візуалізація освітніх контентів.

Візуалізація – це процес представлення інформації у формі зображень, графіків, діаграм, схем й інших візуальних елементів. У контексті освіти, візуалізація слугує потужним інструментом для більш ефективного сприйняття, розуміння та запам'ятовування навчального матеріалу. Активне візуальне подання інформації підвищує мотивацію здобувачів освіти до навчання [1; 2]. Ефективність інструментів візуалізації залежить від того, наскільки правильно вона підібрана й застосована [4; 8].

Висвітливо види візуалізації в освіті.

1. Статичні зображення: ілюстрації, фотографії (додають реальність й контекст до тексту), діаграми, графіки (візуалізують кількісні дані та залежності), карти, схеми (пояснюють географічні, історичні й інші просторові відношення), таблиці (структурують інформацію та полегшують порівняння).

2. Динамічні зображення: анімація (візуалізує рух, зміни та процеси), інтерактивні елементи (дозволяють активно взаємодіяти з матеріалом), відео (поєднує в собі звукову та візуальну інформацію, створюючи більш повну картину), тривимірні моделі (дозволяють детально розглянути об'єкти з різних ракурсів), віртуальна реальність (занурює особу в інтерактивне середовище).

Функції візуалізації в освітньому процесі:

- посилення зацікавленості (візуальні елементи роблять навчання більш цікавим та захоплюючим);
- покращення розуміння (візуалізація допомагає представити складні поняття у простій та доступній формі);
- сприяння запам'ятовуванню (візуальна інформація краще запам'ятовується, ніж текстова);
- розвиток мислення (візуалізація стимулює розвиток образного, логічного та критичного мислення);
- індивідуалізація навчання (різноманітні види візуалізації дозволяють адаптувати навчання до потреб різних здобувачів освіти);
- створення навчального середовища (візуальні елементи допомагають створити сприятливу атмосферу для навчання).

Дослідження впливу візуалізації на освітній процес – це досить широка й активно розвиваюча галузь. Багато вчених, психологів і педагогів присвятили свої дослідження цьому питанню. Едвард Толман один з перших, хто систематично досліджував вплив візуальних матеріалів на навчання. Його роботи зосереджені на тому, як візуальні елементи можуть покращити розуміння складних концепцій. Річард Мейер дослідник когнітивної психології, який розробив низку принципів мультимедійного навчання, включаючи принцип мультимодальності, який підкреслює важливість використання як візуальних, так і вербальних елементів у навчальних матеріалах.

Дослідження Бенедикта Госса зосереджені на використанні візуалізації для розвитку критичного мислення та творчості. Теорія Л. Виготського про зону найближчого розвитку підкреслює важливість використання наочних посібників для стимулювання розвитку дитини. Сучасні українські вчені В. Койбічук, В. Кузовлев, Е. Макарова, Н. Манько, І. Марголіна, С. Селеменев активно досліджують різні аспекти використання візуалізації в освітньому процесі, зокрема її вплив на мотивацію, розвиток пізнавальних процесів та ефективність навчання.

Обґрунтовані інструменти візуалізації дозволяють підвищити мотивацію навчання здобувачів освіти шляхом активного впливу на сенсорні системи особистості на заняттях з освітніх компонентів (текст – звук – колір – анімація).

Мета статті полягає в тому, щоб експериментально довести, що використання візуальних засобів сприяє підвищенню навчально-пізнавальної мотивації здобувачів освіти. Обґрунтування важливості візуалізації в сучасному освітньому процесі на тлі розвитку цифрових технологій та змін у когнітивних процесах сучасної людини є актуальною темою психолого-педагогічних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Освітній процес є організованою системою та передбачає єдність усіх складових навчання. Когнітивні технології забезпечують візуалізацію навчання та ґрунтуються на унаочненому контенті.

Візуалізація навчального матеріалу активізує у здобувачів освіти творчий потенціал, сприяє підвищенню мотивації та розвитку інтернет-грамотності, дозволяє зосередитись на найважливішій інформації, допомагає закріпити отриману під час заняття інформацію. Варто пам'ятати, що результат навчання значною мірою залежить від того, як організована діяльність здобувача освіти під час заняття. Майстерно створений наочний контент мотивує здобувачів освіти до активної, продуктивної роботи під час занять та освітнього процесу загалом.

Досягненню очікуваних результатів, що сприятимуть підвищенню навчально-пізнавальної мотивації особистості, допомагатимуть відповідні засоби й інструменти візуалізації.

Інтелект-карта. Це один з універсальних способів подачі інформації, який пристосований для найбільш ефективного сприймання мозком людини. Ця технологія спонукає здобувачів освіти міркувати в нових умовах, при цьому використовується включення обох півкуль головного мозку в активну роботу. Певні міркування й узагальнені висновки подаються у зручній формі,

з використанням ілюстрацій, додаткових деталей та символів. Найбільш поширена схема інтелект-карти включає кілька складових елементів: важливі слова з теми вивчення, елементи графічних зображень, стрілки, які пов'язують одну з іншою різноманітні частини інформації. Усе перелічене допомагає формувати когнітивне сприймання матеріалу, що вивчається. Різний формат стрілок, різна кольорова гама наявних відгалужень, влучно підібрані основні слова, зображення й символічні елементи, які є важливими саме для здобувача освіти – це все утворює виразний та барвистий наочний об'єкт, котрий змушує привернути до нього увагу. Під час створення інтелект-карт поживляються психічні процеси: увага, увага, мислення тощо. У результаті, запропонована технологія інтелект-карт сприяє не лише оптимальній організації освітнього матеріалу, а також допомагає кращому сприйняттю, розумінню, усвідомленню, запам'ятовуванню інформації та створенню асоціацій і логічних зв'язків.

Мемі. Жартівливі та лаконічні зображення останнім часом набули широкого розповсюдження, хоч саме слово та його концепція були запроваджені у далекому 1976 році. Першим запровадив його професор оксфордського університету Річард Докінз, який пропагував думку, що подібно тому, як генетична інформація формується на основі найдрібніших компонентів – генів, так і уся інша інформація може складатися з мемів. Мем представляє собою інформацію, що викладена коротко та у дотепній формі з метою привернення людської уваги. Це фрази, малюнки, звуковий ряд, відеоролик жартівливого плану, які відтворюють особисте відношення до певних ситуацій або аспектів теми, і поширюються, наприклад, в мережі Інтернет. Найбільш поширеними є мемі в мережі інтернет, які представлені у вигляді зображення з вдало підібраним веселим підписом. Досить довгий період їх використовували у мережі Інтернет лише з метою веселоців та забав, але згодом було з'ясовано, що і в процесі навчання мемі також є досить дієвими та корисними.

Пазли. Відомо, що пазли вважаються головоломкою, яка є не просто розвагою як для дорослих, так і для дітей, але і корисним тренажером для мозку людини. Застосування пазлів дає змогу не тільки сформувати конструкторські навички, а й простимулювати розвиток логічного мислення здобувача освіти. Пазли дають можливість розвивати такі мисленнєві операції, як: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення. Наприклад, на заняттях можна застосовувати пазли та інші інтерактивні вправи, які можна створити за допомогою онлайн-сервісу LearningApps. Основна ідея таких завдань полягає в тому, що здобувачі освіти зможуть перевірити та закріпити свої знання у формі гри, що сприяє формуванню у них пізнавального інтересу до вивчення освітніх компонентів.

Хмари тегів або слів. Представляють собою візуалізоване відображення переліку слів, термінів або категорій на одній загальній картинці. Використовуючи хмари слів з'являється унікальна можливість візуалізувати терміни з теми, що вивчається, тобто перевести їх у наочний вигляд. Різнокольорова хмара зі словами привертає увагу до запропонованого об'єкта та спонукає до зосередження на обраних поняттях. Це допомагає швидше запам'ятати необхідну інформацію. Хмара слів включає в себе як наочну інформацію, так і певний смисловий зміст, тобто власне текст. Використання цього методу доречно на заняттях з будь-якого освітнього компонента. Наприклад, під час вивчення біології та екології з допомогою таких ілюстрацій є можливість створити термінологічну добірку до певних тем, що вивчаються. Застосування різнокольорої інфографіки у вигляді хмари зі словами під час заняття дозволяє акцентувати увагу на ключових моментах з теми вивчення. Усе це сприятиме узагальненню та усвідомленню матеріалу, що вивчається. Застосування різноманітного шрифту, кольорової гами, форми самої хмари надасть можливість здобувачам освіти легше засвоїти навчальний матеріал через те, що буде активно залучатися їх зорова пам'ять.

Схеми. Схемами є графічні зображення, які показують взаємозв'язки між різними елементами системи та спосіб взаємодії цих елементів у ній. Для створення різноманітних схем можна скористатися таким видом графічних об'єктів, як SmartArt від Microsoft Office Word. Цей вид графічних об'єктів дає можливість швидко і достатньо легко наочно відобразити навчальний матеріал через підбір шаблонів-схем та їх інформаційне наповнення.

Використання схем у навчанні може бути дуже корисним, оскільки схеми допомагають структурувати інформацію та допомагають здобувачам освіти краще зрозуміти навчальний матеріал. Вони підвищують увагу та концентрацію, а також допомагають запам'ятати матеріал легше і швидше. Крім того, використання схем може сприяти творчому мисленню та розвитку аналітичних навичок. Також, використання шаблонів-схем SmartArt має і такі переваги: ефективне використання часу під час заняття, співпраця викладача зі здобувачами освіти у процесі їх створенні, унаочнення навчального матеріалу, сучасність, мобільність, естетичність в оформленні, можливість внесення необхідних змін, універсальність тощо.

Відеоролики. Відеоролики є одним з найбільш розповсюджених і ефективних засобів для візуалізації навчального матеріалу. Використання відеороликів у навчанні має безліч переваг. По-перше, відео сприяє когнітивному сприйняттю і допомагає швидше засвоювати інформацію. Крім того, відеоролики можуть бути цікаві та захоплюючі, що підвищує зацікавленість та мотивацію здобувачів освіти, покращує їхню увагу на занятті. Крім того, відеоролики можуть відображати практичні приклади та ситуації, що допомагає здобувачам освіти краще зрозуміти матеріал, що вивчається. У зворотному зв'язку, індивідуальні завдання здобувачі освіти можуть виконувати у формі створених власноруч відеороликів. Відеоролики – це новий вид аудіовізуальної продукції, ефективний інструмент для навчання.

Віртуальні екскурсії. Вони представляють собою метод навчання, який відмінний від традиційної екскурсії за допомогою віртуального представлення реальних об'єктів (музей, місто, парк), що має на меті організацію умов для здійснення власного та незалежного огляду об'єктів і збирання важливої інформації. Віртуальні екскурсії під час освітнього процесу є дуже корисними, оскільки вони дозволяють здобувачам освіти зануритися у реальність та дослідити нові місця, не залишаючи аудиторію. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу, оскільки стимулює інтерес до навчання, допомагає візуалізувати та уявити предмети чи місця, про які розповідається. Також віртуальні екскурсії можуть забезпечити доступ до місць, до яких здобувачі освіти могли б не потрапити в реальному житті, і розширити їхні горизонти.

Інтерактивні книги та підручники. Протягом останніх років інтерактивні книги набирають усе більшого визнання у нашій країні. Інтерактивні книги можна використовувати, як з розважальною та розвиваючою метою, так і з метою організації освітнього процесу. Текстовий матеріал у інтерактивних книгах та підручниках має доповнення у формі різних трьохмірних моделей, аудіозвуків, відеоматеріалів та яскравих анімацій до різних тем. Такий спосіб подання навчальної інформації здатний ефективніше пробудити інтерес здобувачів освіти і, як наслідок, спонукати їх до вивчення та запам'ятовування певного навчального матеріалу. Користуючись інтерактивною книгою чи підручником, і здобувачі освіти, і педагоги, за наявності доступу до необхідного застосунку, наприклад, на смартфоні або планшеті, матимуть можливість перебувати не просто у ролі слухача, але й відчувати себе активними учасниками різноманітних ситуацій. Це є осучасненням звичного всім нам формату книг, яке стало можливим завдяки останнім розробкам в ІТ-сфері.

Під час навчання, також, актуальним є використання у процесі навчання електронних підручників. На думку А. Харківської, сучасні підручники повинні виступати як «інтерактивні засоби навчання, що

розширюють зв'язок між теорією та практикою, взаємодію між учасниками освітнього процесу в очному й дистанційному форматі, урізноманітнюють заняття, підвищують рівень пізнавальної активності здобувачів освіти; використання різноманітних інтерактивних додатків і вебресурсів дозволяє здобувачам освіти отримувати додаткову інформацію та розширювати свої знання» [11, с. 568].

Нами було створено електронний підручник з екології для здобувачів освіти спеціальності Дошкільна освіта. Для створення електронного підручника використовували Microsoft Office SharePoint Designer, що являє собою HTML-редактор, інструментальний засіб для створення SharePoint-сторінок та управління документами для сайтів. Цей інструментальний засіб можна використовувати для створення сайтів або, як у нашому випадку, для створення електронних підручників. Створений нами електронний підручник містить навчальний матеріал та ілюстрації до нього, покликання на відеоматеріали та презентації, словник термінів з екології. Отже, він дає змогу зібрати в одному місці в електронному вигляді текстову інформацію та різні візуальні об'єкти для кращого сприйняття та засвоєння здобувачами освіти навчального матеріалу.

Ментальні карти. Потужний інструмент візуалізації, який допомагає структурувати інформацію, встановлювати зв'язки між різними поняттями та ефективніше запам'ятовувати матеріал. Вони представляють собою графічні схеми, де центральна ідея розташована в центрі, а від неї розходяться гілки з підпунктами, пов'язаними між собою лініями. Володіння навиком використання ментальних карт дозволяє ефективніше запам'ятовувати й обробляти інформацію, впорядковувати великі обсяги інформації в логічну структуру, стимулюють творче мислення та розвивають уяву. Кожна ментальна карта унікальна, оскільки відображає індивідуальний стиль мислення. Звертаємо увагу на те, що ментальні карти використовуються не тільки для представлення тем для лекцій, але й для перевірки ступеня

засвоєння матеріалу як здобувачами освіти самостійно, так і самим викладачем під час поточного та підсумкового контролю.

Інфографіка Canva. Потужний онлайн-інструмент для створення різноманітних дизайнів, включаючи й інфографіку. Інфографіка, створена за допомогою Canva, дозволяє перетворити складну інформацію на зрозумілі та привабливі візуали. Величезна бібліотека шаблонів інфографіки на різні теми дозволяє швидко почати роботу. Ефективна колаборація, що дає можливість працювати над проектом спільно з іншими користувачами. Згаданий вид інфографіки – це простий та ефективний спосіб мотивації здобувачів освіти й донесення навчальної інформації до аудиторії в цікавій і доступній формі.

Для отримання достовірних даних про ефективність ролі візуалізації в освітньому процесі та особливості розвитку здобувачів освіти педагоги використовують різноманітні методи збору інформації: опитування, спостереження, аналіз документів, тестування, аналіз продуктів діяльності, метод експертних оцінок. Кожен з них має свої особливості та застосовується залежно від поставлених дослідницьких завдань.

Серед методів досліджень будемо використовувати метод анкетування, тестування та спостереження.

Анкетування – це метод збору інформації шляхом письмових відповідей респондентів на систему стандартизованих запитань, що містяться в анкеті. Цей метод дозволяє отримати кількісні та якісні дані про різні аспекти освітнього процесу. Анкетування є одним з найпоширеніших методів збору інформації в педагогічних дослідженнях. При правильному застосуванні цей метод дозволяє отримати цінні дані для покращення освітнього процесу.

Тестування в педагогіці – це систематичний метод оцінювання знань, умінь, навичок та інших характеристик здобувачів освіти за допомогою спеціальних завдань. Воно дозволяє отримати кількісний та якісний показник рівня засвоєння навчального матеріалу та ефективності освітнього процесу.

Спостереження в педагогіці – це один з найдавніших і найпоширеніших методів збору інформації про освітній процес. Воно полягає в цілеспрямованому, систематичному та об'єктивному сприйнятті та фіксації педагогічних явищ і процесів. На відміну від повсякденного спостереження, педагогічне має чітку мету, план і використовується для отримання наукових даних. Спостереження часто використовується в комплексі з іншими методами (анкетування, тестування) для отримання більш повної картини.

Проблема низької мотивації здобувачів освіти до вивчення природничих дисциплін стала предметом нашого дослідження. Для її вирішення провели педагогічне дослідження, порівнявши ефективність традиційних і інноваційних методів візуалізації.

З метою оцінки ефективності візуалізації в освітньому процесі, за дистанційної форми навчання, було проведено педагогічне дослідження з використанням зазначених вище педагогічних методів збору інформації. Для дослідження обрано наступні групи здобувачів освіти: група Д-21 спеціальності Дошкільна освіта, кількістю здобувачів освіти – 26 та група П-21 спеціальності Початкова освіта, кількістю здобувачів освіти – 31, під час вивчення освітніх компонентів Екологія та Біологія і екологія упродовж трьох місяців, кількістю годин на тиждень – 2, кожного з вибраних освітніх компонентів.

Упродовж трьох місяців вивчали вплив різних методів візуалізації на мотивацію та навчальну активність здобувачів освіти під час занять з обраних освітніх компонентів. На першому етапі дослідження, протягом одного місяця, заняття проводилися за традиційною схемою з використанням стандартних наочних посібників. Результати (табл. 1.) педагогічного експерименту засвідчили низький рівень мотивації здобувачів освіти до вивчення зазначених освітніх компонент, що проявлялося в пасивності під час занять та низькій якості зворотного зв'язку.

Перший етап педагогічного дослідження

№ з/п	Група	Кількість осіб	Назва освітнього компонента	Завдання виконували вчасно, %	Завдання виконували після завершення терміну здачі, %	Завдання не виконували, %
1.	Д-21	26	Екологія	39,0	52,0	9,0
2.	П-21	31	Біологія і екологія	38,7	45,2	16,1

Протягом наступних двох місяців заняття проводилися виключно з використанням різноманітних засобів візуалізації таких як: схеми, меми, відеоролики, віртуальні екскурсії, інтелект-карти, ментальні карти, хмари слів та різні види інфографіки.

У результаті прослідковується позитивна динаміка підвищення мотивації здобувачів освіти групи Д-21 до вивчення Екології та здобувачів освіти групи П-21 до вивчення Біології і екології. Під час занять здобувачі освіти були більш зацікавленими навчальним матеріалом, активніше включалися в обговорення теми заняття, їх відповіді були більш змістовними та інформативними, що свідчить про підвищення їх рівня знань. Під час перевірки завдань у Google Classroom нами було виявлено більш високий відсоток здачі робіт здобувачами освіти.

На другому етапі педагогічного дослідження впровадили різноманітні інтерактивні методи візуалізації навчального матеріалу, такі як схеми, меми, відеоролики, віртуальні екскурсії, інтелект-карти, хмари слів та інфографіку. Застосування цих інструментів призвело до суттєвого зростання мотивації здобувачів освіти обох груп.

Протягом занять спостерігалось підвищення зацікавленості навчальним матеріалом, активізація когнітивної діяльності (що проявлялося у більш змістовних відповідях на поставлені запитання) та покращення якості виконання завдань, про що свідчать дані (табл. 2.), отримані в системі Google Classroom.

Другий етап педагогічного дослідження

№ з/п	Група	Кількість осіб	Назва освітнього компонента	Завдання виконували вчасно, %	Завдання виконували після завершення терміну здачі, %	Завдання не виконували, %
1.	Д-21	26	Екологія	60,0	34,0	6,0
2.	П-21	31	Біологія і екологія	61,3	29,0	9,7

Упровадження інноваційних методів візуалізації сприяло підвищенню зацікавленості здобувачів освіти до вивчення освітніх компонент, активізації їхньої пізнавальної діяльності та покращенню якості виконання навчальних завдань.

Узагальнення результатів дослідження. Результати педагогічного дослідження підтверджують припущення про те, що використання когнітивних технологій, а саме методу візуалізації є ефективним засобом підвищення навчально-пізнавальної мотивації та навчальних досягнень здобувачів освіти. Отримані дані корелюють з теоретичними положеннями про те, що візуальне сприйняття інформації сприяє кращому її запам'ятовуванню та розумінню, а також підвищує емоційний відгук на навчальний матеріал.

На основі отриманих результатів можна сформулювати такі практичні рекомендації:

- систематично використовувати візуальні засоби навчання на всіх етапах освітнього процесу;
- варіювати види візуалізації залежно від навчального матеріалу і вікових особливостей здобувачів освіти;
- заохочувати здобувачів освіти до активної участі у створенні візуальних матеріалів;
- проводити регулярний моніторинг ефективності використання візуальних засобів навчання.

Отримані результати відкривають перспективи для проведення подальших досліджень у цьому напрямку.

Висновок. Сучасна освіта стикається з новими викликами, зокрема необхідністю адаптації до цифрової епохи та швидких змін у суспільстві. Використання когнітивних технологій, включаючи методи візуалізації, дозволяє підготувати здобувачів освіти до нових умов, розвиваючи їх когнітивні здібності та навички критичного мислення. Крім того, такі підходи сприяють індивідуалізації навчання, що дає можливість кожному здобувачу освіти засвоювати матеріал у власному темпі й за власною траєкторією. Це особливо важливо для людей із різними освітніми потребами та стилями навчання.

Загалом, результати дослідження демонструють, що впровадження візуалізації як когнітивної технології є ефективним інструментом підвищення якості навчання. Такий підхід відповідає вимогам сучасної педагогіки та дозволяє підвищити рівень освітніх досягнень здобувачів освіти. Важливим аспектом є й те, що використання візуальних матеріалів сприяє розвитку ключових компетентностей. Усе це робить візуалізацію потужним засобом для створення освітнього середовища, орієнтованого на успіх кожного здобувача освіти. На основі аналізу основних досліджень та публікацій у цій сфері є необхідність у подальшому вивченні психолого-педагогічного впливу засобів візуалізації на особистість.

Список використаних джерел:

1. Андрощук І. Візуалізація навчальної інформації під час викладання дисципліни «Педагогічна майстерність». *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. №37. С. 62–70.

2. Бернвальдт Т. Формування мотивації навчальної діяльності майбутніх учителів в умовах сьогодення. *Рідна школа*. 2011. № 11. С. 60–64

3. Васильєва О. П., Козак М. В. Психологія мотивації в освітньому процесі. Київ: Освіта, 2020. 234с.
4. Використання ІКТ-тренінгів у квазіпрофесійній діяльності майбутнього вчителя початкової школи: практикум для здобувачів освітнього рівня бакалавр спеціальності 013 Початкова освіта / уклад. А.С. Дрокіна, І.П. Упатова; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харків, 2020. 67 с. URL: <http://repository.khpa.edu.ua/jspui/handle/123456789/2058> (дата звернення: 15.09.2024).
5. Вчитися чи не вчитися? Мотивація до навчання. *Завуч. Шкільний світ*. 2015. № 19. С. 34–36.
6. Дрокіна А.С. Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів початкової школи в умовах оновлення освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Сер. Теорія і практика навчання та виховання. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. Вип. 29. С. 51–56.
7. Жданюк Л. О. Ставлення до навчання у студентів з низьким рівнем академічної мотивації : дис. ... канд. психол. наук :19.00.07 – пед. та вік. психол., 053 – психологія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2019. 206 с.
8. Мотивація як фактор успіху навчальної діяльності / уклад. С.І. Грущенко. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2019. 40 с.
9. Онопрієнко М.В. Сучасна технологічна революція: головні риси і наслідки. *Вісник НАУ*. Серія: Філософія. Культурологія. 2017. № 1 (25). С. 65–69.
10. Рубанець О. Когнітивні технології у вищій освіті. *Вища освіта України*. 2017. № 4. С. 28–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2017_4_5. (дата звернення: 15.09.2024).
11. Харківська А.А. Модернізація підручника з інформатики нової української школи в умовах діджиталізації (5-7 класи). *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 5 (39). С. 562–571.

12. Харківська А.А. Розвиток інформаційної та технічної компетентностей майбутніх учителів як педагогічна проблема. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Сер. Проблеми трудової та професійної підготовки : зб. наук. пр. / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Вип. 4. С. 171–177.

References:

1. Androshchuk, I. (2011). Vizualizatsiia navchalnoi informatsii pid chas vykladannia dystsypliny «Pedahohichna maisternist» [Visualisation of educational information in teaching the discipline 'Pedagogical skills']. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of rural schools*. 37, 62–70 [in Ukrainian].

2. Bernvaldt, T. (2011). Formuvannia motyvatsii navchalnoi diialnosti maibutnikh uchyteliv v umovakh sohodennia [Formation of motivation of future teachers' learning activities in the current conditions]. *Ridna shkola – Native school*. 11, 60–64 [in Ukrainian].

3. Vasylieva, O. P., & Kozak, M. V. (2020). Psykholohiia motyvatsii v osvithomu protsesi [Psychology of motivation in the educational process]. Kyiv, 234 [in Ukrainian].

4. Drokina, A.S. & Upatova, I.P. (Eds.). (2020). Vykorystannia IKT-treninhiv u kvaziprofesiinii diialnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly: praktykum dlia zdobuvachiv osvithoho rivnia bakalavr spetsialnosti 013 Pochatkova osvita [The use of ICT training in the quasi-professional activity of a future primary school teacher: a workshop for bachelor's degree students majoring in 013 Primary Education]. Kharkiv, 67. Retrieved from <http://repository.khpa.edu.ua/jspui/handle/123456789/2058> [in Ukrainian].

5. Vchytysia chy ne vchytysia? Motyvatsiia do navchannia [To study or not to study? Motivation to study]. (2015). *Zavuch. Shkilnyi svit – The head teacher. The school world*. 19, 34–36 [in Ukrainian].

6. Drokina, A.S. (2018). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly v umovakh onovlennia osvity [Formation of Information Competence of Future Primary School Teachers in the Context of Education Renewal]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*. Kyiv, 29, 51–56 [in Ukrainian].

7. Zhdaniuk, L. O. (2019). Stavlennia do navchannia u studentiv z nyzkym rivnem akademichnoi motyvatsii [Attitude to learning among students with low academic motivation]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 206 [in Ukrainian].

8. Hrushchenko, S.I. (Ed.). (20 9). Motyvatsiia yak faktor uspikhu navchalnoi diialnosti [Motivation as a factor in the success of learning activities]. Kharkiv, 40 [in Ukrainian].

9. Onopriienko, M.V. (2017). Suchasna tekhnolohichna revoliutsiia: holovni rysy i naslidky [Modern technological revolution: main features and consequences]. *Visnyk NAU – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 1 (25), 65–69 [in Ukrainian].

10. Rubanets, O. (2017). Kohnityvni tekhnolohii u vyshchii osviti [Cognitive technologies in higher education]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher education in Ukraine*. 4, 28–34. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2017_4_5 [in Ukrainian].

11. Kharkivska, A.A. (2024). Modernizatsiia pidruchnyka z informatyky novoi ukrainskoi shkoly v umovakh didzhytalizatsii (5-7 klasy) [Modernisation of the informatics textbook for the New Ukrainian School in the conditions of digitisation (for 5-7 Grades)]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science*. 5 (39), 562–571. DOI [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-562-571](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-562-571) [in Ukrainian].

12. Kharkivska, A.A. (2009). Rozvytok informatsiinoi ta tekhnichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv yak pedahohichna problema [Development of Information and Technical Competences of Future Teachers as a Pedagogical Problem]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni*

UDC 378.091.3:004.77]”364”(045)

**THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF
PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS UNDER THE
CONDITIONS OF MARITAL STATE**

© Kapustina O., Kharkivska A.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-15

The article reveals the importance of digital technologies for the development of modern education. According to the results of the analysis of the scientific and pedagogical literature, it was concluded that digital technologies are a set of tools, services, means and resources that use digital signals to transmit and process information and function on the basis of electronic devices. The author substantiates the reasons for the digitization process and the essence of this phenomenon. The article highlights the results of research devoted to the problem of digitalization, digital technologies in education and concludes that it is necessary to create effective interaction mechanisms for joint solutions to problems related to digital transformation. In view of this, interactive methods and online resources should be widely used in the educational process. The author presents the classification of online resources depending on the main forms of conducting classes (platforms for distance learning, virtual interactive whiteboards, resources for creating mental maps). Examples of platforms that can be useful for students of the specialties 012 Preschool Education, 016.01 Special Education (Speech Therapy), 016.02 Special Education (Correctional Psychopedagogy) in the process of pedagogical practice are given, and adapted practice plans for distance learning in martial law conditions are also presented.

Keywords: digital technologies, digitalization, future specialists, higher education institution, professional training.

Kapustina O., Kharkivska A. «Використання цифрових технологій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах воєнного стану».

У статті розкрито значення цифрових технологій для розвитку сучасної освіти. За підсумками аналізу науково-педагогічної літератури зроблено висновок, що цифрові технології – сукупність інструментів, сервісів, засобів та ресурсів, що застосовують цифрові сигнали для передачі й обробки інформації та функціонують на основі електронних пристроїв. Авторами обґрунтовано причини процесу цифровізації та сутність цього феномену. У статті висвітлено результати досліджень, присвячених проблемі цифровізації, цифровим технологіям в освіті та зроблено висновок про необхідність створення ефективних механізмів взаємодії для спільного вирішення проблем, пов’язаних із цифровою трансформацією. З огляду на це, в освітньому процесі мають широко використовуватись інтерактивні методи, онлайн-ресурси. Авторами представлено класифікацію онлайн-ресурсів залежно від основних форм проведення занять (платформи для дистанційного навчання, віртуальні інтерактивні дошки, ресурси для створення ментальних карт). Наведено приклади платформ, які можуть стати в пригоді здобувачам освіти спеціальностей 012 Дошкільна освіта, 016.01 Спеціальна освіта (Логопедія), 016.02 Спеціальна освіта (Корекційна психопедагогіка) у процесі проходження

педагогічної практики, а також представлено адаптовані плани практики для дистанційного навчання в умовах воєнного стану.

Ключові слова: цифрові технології, цифровізація, майбутні фахівці, заклад вищої освіти, професійна підготовка.

In today's world, digital technologies affect all spheres of our lives, which allows us to optimize socio-economic processes, increase their efficiency and open up new opportunities for the development of society. The implementation of digital technologies in the field of education has become an effective solution for improving the quality of education, expanding access to knowledge, and developing an innovative way of thinking in children and youth. The increasing importance of digitization of education and distance learning is connected with the challenges of today, because even in the conditions of martial law, it is necessary to ensure the high-quality professional training of future specialists, necessary for the development and recovery of the country.

A. Kharkivska emphasizes: «The rapid development of digital technologies within the framework of the next wave of the scientific and technical revolution has turned them into an organic component of almost all spheres of human life and society» [11, p. 99].

V. Kremen and a circle of scientists in the article «Scientific and methodological support for digitalization of education in Ukraine: state, problems, prospects» note: «In this aggravation of globalization challenges and the solution of the problems that have arisen, informatization is an important factor in the civilizational progress of mankind. It causes the wider use of computer systems, digital technologies, telecommunications, and the Internet in all spheres of social life – economy, culture, science, and, of course, education. Information and digital means and technologies are developing at an accelerated, anticipatory pace, and scientific, technical, economic, and political information is gaining more and more importance in the life of society, including for educational activities» [14, p. 2].

Therefore, digital technologies have become an integral part of our lives, which could not but affect the development of the educational sector. Informatization and computerization of the educational space necessitates the

search for effective learning tools in order to provide affordable and high-quality education for future specialists, who must have the necessary theoretical and practical basis for carrying out professional activities, be capable of building our state and multiplying its intellectual potential.

Analysis of basic research and publications. The problem of using digital technologies is reflected in many works of modern researchers. Different approaches to defining the concepts of «digital technologies» and «digitalization» were reflected in the scientific works of J. Bysaga, S. Karpluk, O. Krivonos, N. Levytska, O. Pizhuk, O. Pankratova and others. The value of the above technologies and the role of distance learning were clarified by V. Bykov, I. Gevko, A. Guralyuk, I. Kramarenko, N. Metelenko, A. Kharkiska and other scientists. S. Borysova, T. Vinnyk, N. Lobach, D. Lukyanenko, N. Morze, Z. Ryabova and others proved the effectiveness of using digital technologies in professional training of future specialists.

The purpose of the article is to justify the importance of using digital technologies in the process of professional training of future specialists under martial law.

Presentation of the main material. The challenges facing modern society encourage the search for innovative solutions to solve the tasks. In view of this, digital technologies, which are actively used by people both in personal life and in professional activities, are gaining special popularity. The use of these technologies facilitates access to information, enables communication at a distance and makes the process of obtaining education more convenient and comfortable. Distance learning became a help to teachers in the implementation of the educational process in the conditions of martial law. Ukrainians were forced to leave their homes and move to safer regions of our country or even other countries, and the use of digital technologies made it possible to ensure the continuity of knowledge acquisition, the implementation of an individual approach, the support of the psychological well-being of those seeking education, the preservation

of the student community and the continuation of the training of future specialists even in such difficult conditions.

We will analyze the approaches to defining the concepts of «digital technologies» and «digitalization» in the writings of modern scientists.

According to N. Levytska, «Digital technologies are an integral part of our society, the emergence of a new configuration of social relations based on the use of social networks, the Internet and other information and communication technologies» [17, p. 165].

O. Krivonos and O. Kostenko understand digital technologies as «a diverse range of tools and resources that contain information presented in various formats, based on various devices and gadgets». Reflecting on the essence of this concept, scientists come to the following conclusion: «The very term «digital technologies», which is today more modern and understandable for the new generation, we consider as a combination of electronic, computer, information and communication, information and telecommunication technologies» [15, p. 161].

J. Bysaga gives the following interpretation of the category «digital technologies»: «a set of tools, methods and processes that use digital signals and digital information processing to store, exchange and transmit data. They are based on the use of electronics, computers, software and network facilities for the purpose of automation, optimization and improvement of various processes and spheres of activity» [2, p. 11].

Therefore, under digital technologies we will understand a set of tools, services, means and resources that use digital signals to transmit and process information and function on the basis of electronic devices.

A. Melnyk [23, p. 206] the following types of digital technologies are defined:

- online courses (virtual online training, represented by courses on a paid or free basis);
- webinars (interactive classes in real time);
- mobile applications (programs for gadgets);

- virtual reality (technology for creating a virtual world);
- augmented reality (technology for creating digital objects in the real world).

The use of various types of digital technologies makes the educational process more interesting and rich.

S. Karpluk, as a result of the study of the definition of «digitalization», proves that «in the scientific environment, it has been established relatively recently and is connected with the large-scale penetration of information and communication technologies into the everyday life of modern society» [9, p. 189].

According to O. Pizhuk, «Digitalization involves the saturation of the physical world with electronic-digital devices, means, systems and the establishment of electronic-communication exchange between them, which actually enables the integral interaction of the virtual and physical, that is, creates a cyber-physical space» [34, p. 88].

O. Pankratova considers digitalization as «a process aimed at digitizing all world resources (creating digital copies) and forming network platforms of interaction, with the aim of obtaining a predictable and guaranteed result from any governing influence» [33].

Therefore, digitalization is the process of digitizing the physical world by creating digital copies of the world's resources, which ensures the existence of a real and informational space.

D. Lukyanenko and O. Stepaneko [20, p. 245] see the digitalization of higher education as the digitization of all processes of higher education activities aimed at implementing innovative and cultural transformations, which are an important condition for the transition to a new educational model, and are important for ensuring the progressive development of higher education.

Thus, the digitization of higher education involves the introduction of digital technologies in all spheres of activity of higher education institutions and allows to increase the accessibility and quality of education, to adapt the content of professional training to modern requirements.

V. Panasyuk draws attention to the fact that the issue of digitalization requires a more in-depth study in theoretical and practical research, since «The fundamental principle of digitalization and informatization is the improvement of the life processes of people, society and the state with the help of modern technologies in the conditions of the development of the digital economy» [32, p. 161].

In view of the above, there is a need to highlight the results of scientific investigations devoted to the problem of digitization and digital technologies in education.

I. Kramarenko, O. Fonaryuk, M. Zatserkivna defines digitalization as a modern trend associated with the increased integration of digital technologies, as well as the choice of our state as an innovative development vector. According to scientists, digitalization can be studied in several dimensions: «as a strategic goal, as a result of the dynamism of technology development and the growth of innovative activity, as a socio-cultural phenomenon, as a tool for ensuring the organization of the functioning of the education system in conditions of distancing and the desire of participants in educational processes to maintain flexibility and learning autonomy» [13, p. 397].

Therefore, digitalization opens up new opportunities for the development of education, and on the other hand, it is accompanied by new challenges. All of the above indicates the need to create effective interaction mechanisms for joint solutions to problems related to the digital transformation of education.

V. Bykov, O. Spirin and O. Pinchuk emphasize the importance of digital technologies and digitization processes for the development of the educational sector: «Improvement and development of modern information and communication technologies (ICT) as digital and their wide implementation significantly affect the nature of production, scientific research, education, culture, everyday life, social relations and structures. This causes both a direct effect on the content of education, related to the level of scientific and technical achievements, and an indirect effect caused by the emergence of new professions» [1, c. 28].

The statement of the researchers confirms that digitization is one of the most important processes of today, which requires careful study and understanding. The rapid development of digital technologies requires people to constantly adapt to new conditions and master new skills that ensure competitiveness in the modern labor market. Digitization of education plays a key role in the formation of innovative skills of students, necessary for life and the future of the profession.

N. Metelenko and a circle of scientists in the article «Digital transformation of education as a trend of the development of educational reforms and the process of social and cultural changes» consider the features of digitalization of education: «Digitalization of education is not only to make traditional methods of learning online or video, but also to transform traditional practical training into digital education, based on data interaction and information evaluation through the collection, analysis and application of big learning data in the entire process, everywhere and always» [24, p. 125].

Therefore, digitalization of education is not just a technological modernization, but a radical change of the learning paradigm, which requires more significant changes than creating digital copies of paper textbooks or conducting online lectures. That is why interactive methods and online resources should be widely used in the educational process.

A. Guralyuk identifies interactivity, which is ensured by the speed of information transfer at both ends, as the main reason for the mass popularity of digitalization among teachers: «Interactivity in the distance learning process is necessary when working with a separate program, electronic textbook, database and in the process of communication between its specific participants» [8, p. 5].

I. Hevko [7, p. 238] focuses on the advantages of digital educational resources, the implementation of which allows for individualization and differentiation of work with students, development of independent work skills, meeting educational needs and their individual educational route.

Thus, digitalization opens up many opportunities for the development and improvement of various spheres of life, in particular, the educational sector.

In view of this, we can observe the growth of interest in distance education and the use of digital technologies.

Attention to the use of digital technologies is justified, because they, according to many practitioners, ensure the implementation of innovative approaches to the organization of professional training of future specialists [3, p. 8, 9].

According to S. Karpluk, the main goal of the higher educational institution, whose scientific and pedagogical team strives for digital development, is to focus all efforts on the automation of processes within the institution, which will make them more effective, as a result of the redistribution of resources in the real and virtual environment. Among the leading tasks of digitization of higher education, the scientist includes: «providing training and improving the qualifications of professors and teaching staff of higher education institutions regarding the use of digital technologies in educational activities; implementation of digital technologies in the educational process; providing the possibility of collective use of digital resources and free access to them in cloud services; ensuring an increase in the level of motivation for the professional use of digital technologies by teachers and students; creation of innovative development conditions through the introduction of digital technologies; provision of information and consulting services regarding the use of digital and cloud technologies with unlimited resources; accumulation, systematization and distribution of information on the use of digital and cloud technologies by the institution of higher education» [9, p. 196].

Therefore, the success of digitization depends on the level of automation of internal processes of higher education institutions, the ability of teachers to use digital technologies, the interest of participants in the educational process in using online tools, the availability of appropriate pedagogical conditions, and the effective management of innovative processes by the administration. Solving the issues will allow to achieve the expected result and ensure the process of digitization of higher educational institutions.

T. Vinnyk argues that digital technologies affect higher education, resulting in changes in all its areas. We fully agree with the scientist's opinion that «The university of the future is a flexible hybrid educational environment that harmoniously combines traditions and innovations, quickly and effectively adapts to current changes and trends» [40, p. 70].

The introduction of digital technologies makes it possible to transform higher education institutions into an innovative educational space, where students acquire practical skills necessary for future professional activities, develop critical thinking, and creative abilities. The use of online courses and online platforms allows you to make the educational process more effective and interesting and to arouse interest in learning and the future profession.

The opinion of N. Lobach, M. Sayenko, and L. Isychko [19, p. 258] regarding the advantages of using digital technologies in the educational process of higher education institutions: the emergence of new opportunities for organizing and conducting training; increasing motivation to study educational components; ensuring the implementation of an individual approach; reducing the dependence on the physical presence of the teacher and students, which is especially important in the conditions of martial law.

Thus, the integration of digital technologies into the educational space opens up new opportunities for creating interactive educational materials, conducting online lectures, seminars and webinars. The process of digitalization is of particular importance in the conditions of martial law, when it is important to ensure the acquisition of theoretical knowledge and practical skills of students, regardless of their location.

For scientific intelligence, the work of scientists is valuable, in which the results of a survey on the most popular online tools and interest in digital technologies of the participants of the educational process are highlighted.

According to the results of the survey conducted by the Institute of Digitalization of Education of the National Academy of Sciences of Ukraine [31, p. 68] in 2023, a conclusion was drawn among teaching staff about an

increase in demand for improving skills for developing educational video materials, recording and editing video lessons, introducing your own YouTube channel, growing interest in quick online consultations on the use of digital technologies, courses programming, life hacks for teaching staff, online tools, etc. The most popular digital tools among teachers are Viber (77,7 %), Zoom (63,8%), Google Workspace for Education (53,1%). In addition, compared to a similar study in 2022, the percentage of users of Electronic Diary (34,1 %) and Telegram (26 %) doubled. Among other online tools and services, pedagogical workers singled out the following: Learningapps.org – 26,7 %; the institution's website – 24,7 %; MyClass – 22,1 %; Padlet – 16,8%; Kahoot – 11,9 %; Skype – 6,9 %; Microsoft Teams – 4,9 %; WhatsApp – 4,8 %; JitsiMeet – 4,4 %; Moodle – 3,8 %; Mentimeter – 3,8 %.

Therefore, pedagogical workers actively use various online tools and platforms to organize the educational process in the conditions of distance learning, which indicates their high adaptability, ability to perceive changes and innovations, interest in creating interesting and diverse content. This approach to one's own professional activity increases the involvement of education seekers, promotes the development of their digital skills, independence, and forms new approaches to interaction between all participants in the educational process.

In the context of the topic of scientific intelligence, we consider it appropriate to present the results of the survey by N. Morze, S. Vasylenko, and M. Gladun [26, p. 168] regarding the interest of teachers and students in using digital tools. The analysis of the results of the respondents' answers proved that the students are more interested in the implementation of digital technologies than the teachers. The most relevant for them was the use of mobile devices for receiving digital content, communication, evaluation (61 %). In turn, teachers are interested in electronic document management tools (57 %).

The obtained results testify to the readiness of education seekers to use digital technologies and the support of teachers in digitalization processes. At the same

time, there is a need to ensure the appropriate technical base of higher education institutions and adapt programs and educational material to modern conditions.

At the same time, A. Prokopenko said that «the spread of information and communication technologies in all spheres of life and human range leads to the fact that the educational process becomes saturated with virtual space (mobile applications, online platforms, online trainings, lectures, courses, etc.), and the individual becomes increasingly dependent on such means of learning, communication and simple existence» [36, p.276].

The results of the research by Z. Ryabova and H. Yelnikova regarding the main needs of teachers and students of education in the conditions of digitalization are worthy of attention: «development of conceptual foundations of the digital content of education; determination of educational content, essential characteristics of integral competence, as well as general and special skills of teachers (what exactly needs to be taught); search for ways of optimal interaction of participants in the educational process with innovative digital technologies (which platforms and means of electronic communication are better to choose, etc.), mechanisms; determination of effective technologies for managing the processes of forming and providing digital educational services and ensuring their quality; substantiation of the mechanism of using the Internet as a communication platform for increasing learning motivation and interactive interaction of participants in the educational process, which ensures the effectiveness and productivity of mastering the content of education» [37, p. 370–371].

As can be seen from the above, pedagogical workers and future specialists have a request to improve their competences regarding the effective use of digital technologies, Internet resources, and distance learning management. Such answers can be explained by increased digitalization, as well as the emergence of new requirements on the labor market. The modern employer is interested in employees who know how to work with digital tools, quickly adapt to changes and know how to work effectively in a team. That is why higher education institutions should pay

special attention to the development of digital literacy of applicants so that they can work effectively in the modern information environment.

A. Kharkivska and V. Malykhina recognize that «instrumental competence: is a set of competencies such as (the capacity for analysis and synthesis; the capacity for organization and planning; basic knowledge in different areas; thorough training on the basics of professional knowledge; written and verbal communication in their native language; knowledge of the second language; Basic computer skills; information management skills (the ability to find and analyze information from different sources); solve problems; decision making) that perform the instrumental function» [10, p. 6].

To solve the tasks, the content of professional training should include familiarization with online platforms, online services and provide for their use in the educational process.

M. Medvedeva, O. Zhmurko, I. Kryvoruchko. I., M. Kovtaniuk [22, p. 40, 41, 42, 43] classified online resources depending on the main forms of conducting classes. The first group includes platforms for distance learning: (Moodle, Google Classroom, Cisco Networking Academy), the second group is represented by means of video telephone communication (Google Meet, Zoom, Microsoft Teams), the third – online services for exchanging information (Viber, Telegram, Messenger, Instagram, e-mail), the fourth – virtual interactive whiteboards (Padlet, Jamboard), the fifth – (Canva, Prezi, Beautiful AI, Google Presentations), the sixth – resources for creating mental maps (Mindomo, Coggle), the seventh – web resources for creating interactive tasks and surveys: (LearningApps.org, Kahoot!, Google Forms).

N. Franchuk highlighted the main online services, the use of which makes the educational process more interesting: «Mentimeter is a voting tool that provides instant feedback to the audience; Mindmeister – an English-language service for building intellectual maps; Mozabook is dynamic educational software for teachers; Quizlet – an online tool for creating tests/quizzes; PheT – service with

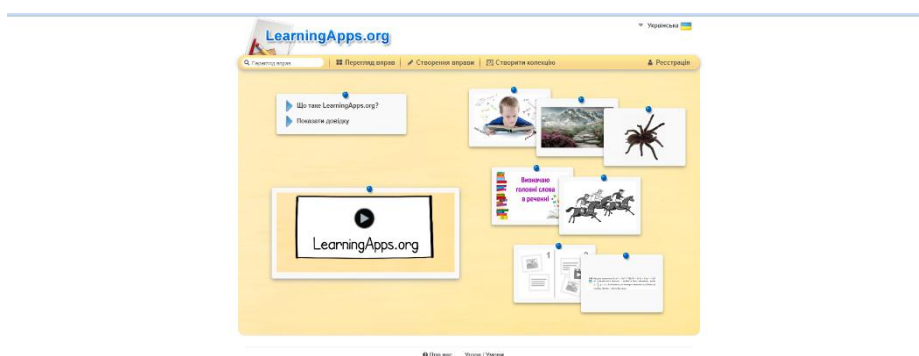
dynamic simulations for natural sciences and mathematics; Wordwall is a multifunctional tool for creating dynamic and printed materials» [6].

The use of these services provides an opportunity to more effectively organize the professional training of future specialists, provide mobile access to information, and the ability to work from any device.

It is worth emphasizing that during the practice of education students should also use a wide range of online tools and facilities, which helps in the development of digital skills necessary for their future activities.

We will give examples of platforms that can be useful to students of the specialty 012 Preschool education in the process of passing pedagogical practice.

LearningApps.org [16, 25] is an online service that allows you to create interactive exercises on various topics. This service is a Web 2.0 application to support educational processes. Builder LearningApps.org is for developing, storing and using interactive tasks. With the help of the LearningApps.org online service, future educators can independently create interactive exercises to test knowledge in various educational areas of the Basic component of preschool education.

Figure 1. Screenshot of the website page of the «LearningApps.org» platform

«NUMO» [29] is a platform that hosts: an online kindergarten, animated videos about the skills of preschoolers and useful cartoons that allow children to

develop even in conditions of suspension of the educational process; interesting exercises, games and tips that help preschoolers master important skills (creativity, emotional competence, self-regulation, speech, civic awareness, etc.) every day for further development; interactive tests for parents and guardians and educational materials for working with preschoolers at home; a test for teachers that allows you to test yourself and identify growth areas, as well as a knowledge library that is constantly updated.

The use of this platform will come in handy when organizing various forms of educational activities for preschool children.

Figure 2. Screenshot of the website page of the platform «Numo»

Kindergarten online [5] is an online course for the development of preschool children. Within the framework of this project, qualified teachers, specialists in preschool education and development, teachers, lecturers, educators, educators-methodists of the best children's centers in Kyiv conduct online classes for children. Classes at the online Kindergarten consist of 4 modules: fairy tale-yoga – classes for physical development, children listen to a fairy tale and at the same time repeat various movements with the coach; English for children – learning individual letters of the alphabet, names of numbers, mastering new words, sentences; developmental classes that contribute to the comprehensive development of the child (acquaintance with the surrounding world, development

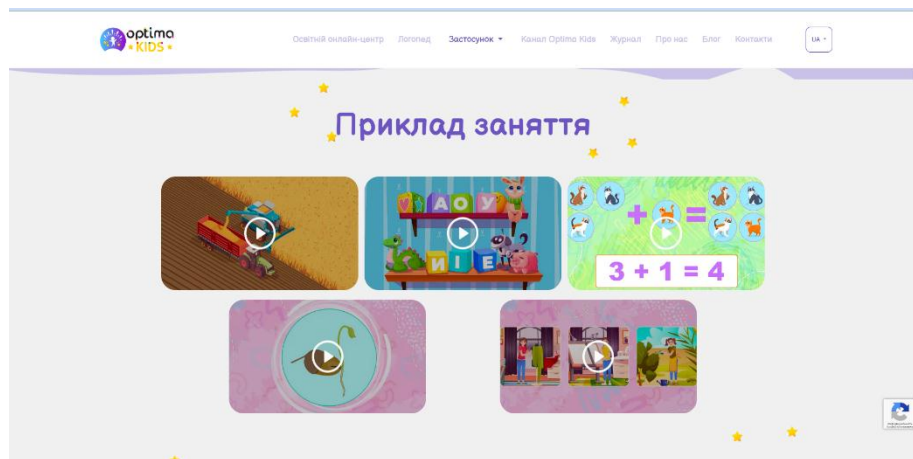
of speech and mathematics, creative classes, etc.); bonus classes are also educational classes on various topics (many bonus classes for Kindergarten online are conducted by stars – TV presenters, singers, actors); multimedia classes in the innovative SCORM format, with animation and voiceover.

The presented platform is of great value for future educators, as it helps to ensure the comprehensive development of the child.

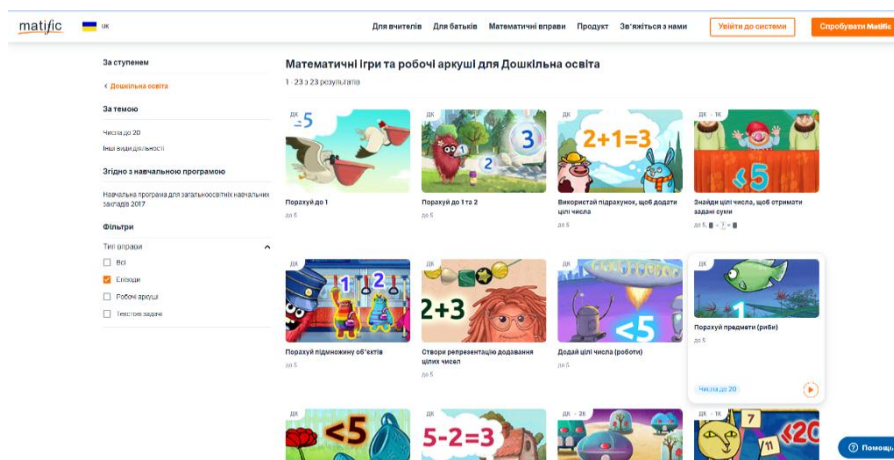
Figure 3. Screenshot of the website page of the online course «Kindergarten online»

The platform «Optima kids» [30] offers interesting and developing learning for children. The presented interactive exercises correspond to the age characteristics of children and contribute to the development of their cognitive abilities. In addition to interesting tasks, videos, animated exercises, cartoons, and a game library are available on the platform. The introduction of this resource contributes to the diversification of the content of the educational process in the preschool education institution.

Figure 4. Screenshot of the website page of the platform «Optima kids»

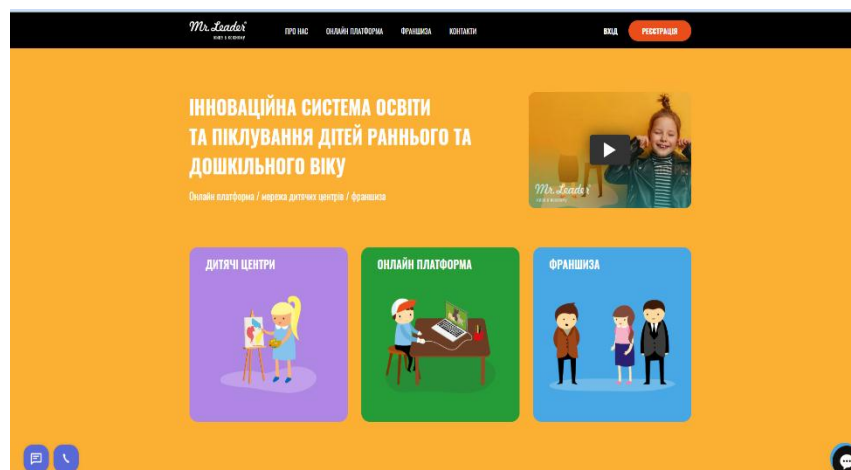
The Matific platform [21] provides game-based math learning materials for both preschool and school-aged children, including math games, worksheets, word problems, and episodes. The educational content of the platform can be used by interns when conducting classes in the educational direction «The child in the sensory-cognitive space».

Figure 5. Screenshot of the website page of the platform «Matific»

The Mr.Leader team [27], with the aim of developing such skills as creativity, sociability, and critical thinking in children, even in remote learning conditions, developed an online platform that allows preschoolers to be entertained and enriched with knowledge. The «Mr.Leader» system of education for early and preschool children (comprehensive program for the development of preschool children / daily planning of the day for preschool children / development

monitoring, etc.) allows you to prepare for conducting various types of activities with a child (group of children).

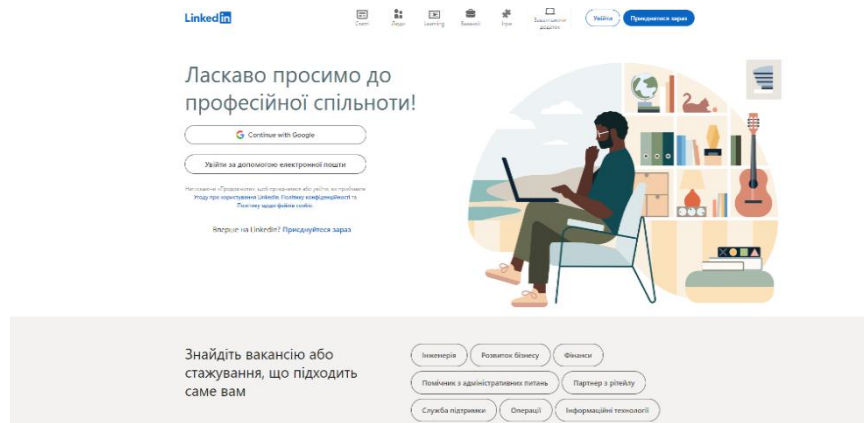
Figure 6. Screenshot of the website page of the platform «Mr.Leader»

The use of the above-mentioned online services allows future educators to acquire practical skills in working with preschool children in a synchronous and asynchronous format [35, с. 7–10].

Candidates of specialty 016.01 Special education (Speech therapy) and 016.02 Special education (Correctional psychopedagogy) should use the opportunities of the social network LinkedIn [18], platforms Trello [39], Wix [42], Webex [41], Classtime [4, 28] during their i practical training.

LinkedIn is a social network for professional exchange and collaboration. LinkedIn provides access to a variety of professional development resources, including articles, videos, presentations, and more.

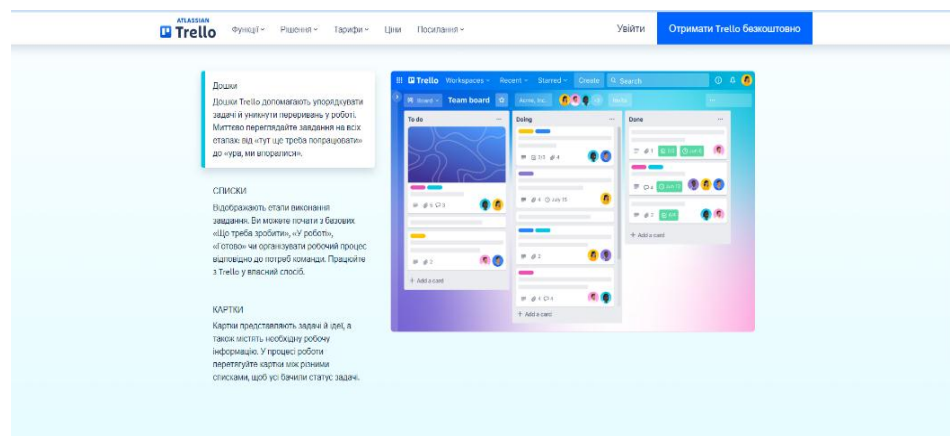
This program can be a useful tool for a specialist to support a professional network, training, development and advertising of his activities. LinkedIn offers opportunities for learning and development. Aspiring speech-language pathologists and speech-language pathologists can join specialized groups, communities, and pages that provide helpful materials, webinars, and professional development courses.

Figure 7. Screenshot of the social network page «LinkedIn»

Trello is a popular online project and task management platform that enables teams to brainstorm, plan, and manage work collaboratively in a productive and organized way. This tool helps simplify and standardize the team's workflow in an intuitive way. Trello allows you to visualize work processes using boards, lists and cards. Cards can be moved between lists to track progress.

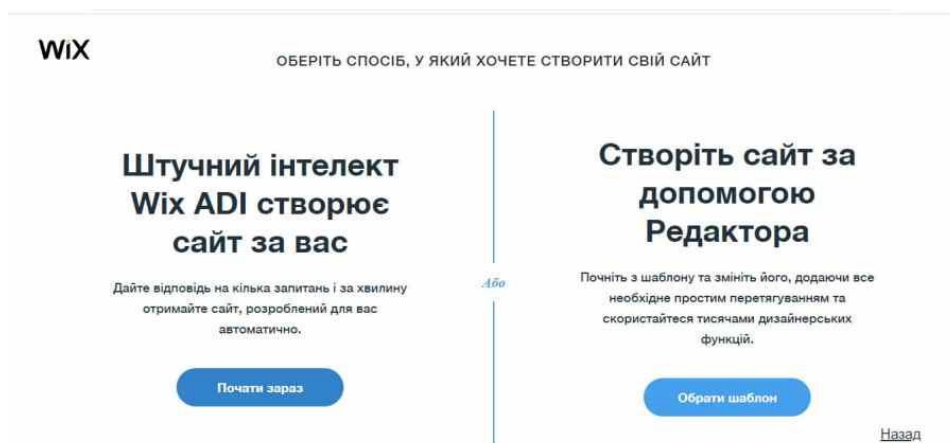
We suggest using this platform when planning an individual development program for a child with special educational needs, which will allow coordinating the actions of members of the psychological and pedagogical support team.

Figure 8. Screenshot of the website page of the platform «Trello»

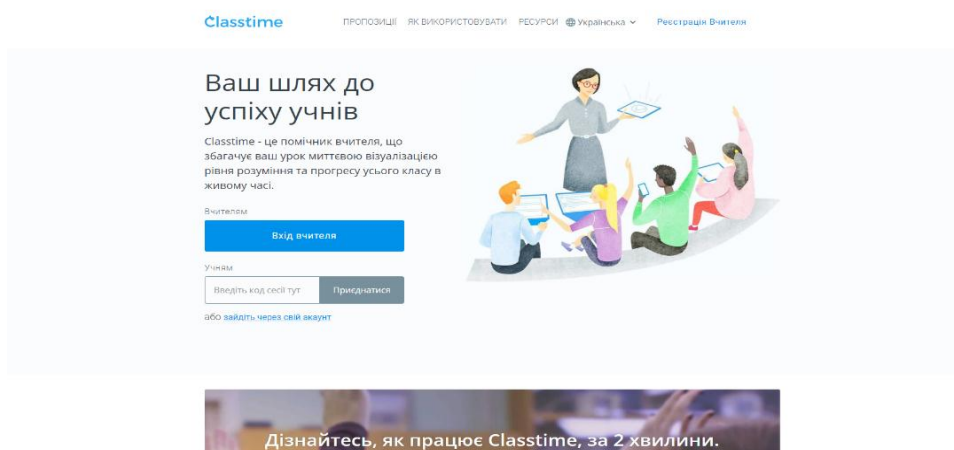
Wix is a platform for creating sites without programming or coding at all, using «drag and drop» blocks. It allows you to use both built-in functions and expand functionality with third-party applications. With the help of this platform,

future specialists in the field of special education will be able to develop their own sites and host educational content.

Figure 9. Screenshot of the website page of the platform «Wix»

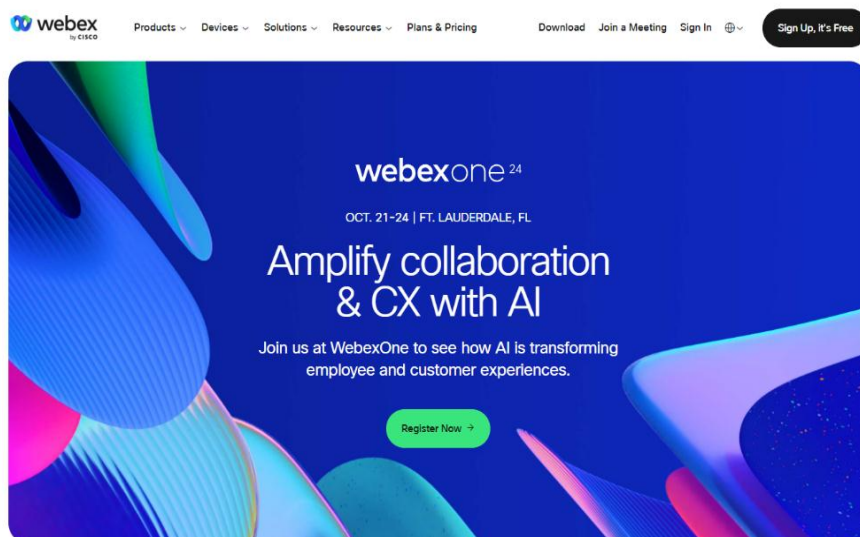
Classtime [4, 28] is a platform for creating interactive educational applications that allows you to analyze the educational process and implement individual approach strategies. There is a library of resources, as well as the ability to create questions. The principle of operation is as follows: the teacher develops interactive educational material on a certain topic (you can use materials from the library), students get access to the educational material and start working, the teacher monitors the progress of each child in real time.

Figure 10. Screenshot of the website page of the platform «Classtime»

Webex [41] is a platform for corporate meetings and webinars. The main features of this platform: video conferences, webinars, online chats, file sharing,

meeting recording, integration with other applications (Outlook, Google Calendar, etc.). Any tariffs are free for Ukrainians during the war. Application of the platform will help future speech therapists and special education teachers to ensure the organization of distance learning.

Figure 11. Screenshot of the website page of the «Webex» platform

The implementation of the presented online platforms contributes to the development of digital skills in future specialists, their ability to organize the educational process with children with special needs using distance learning technologies, to carry out diagnostic, advisory and corrective work.

The processes of digitization of education have intensified in the conditions of distance learning, which necessitated the adaptation of the content of professional education.

This issue has become especially relevant now, when there is an urgent need to preserve the national education system, and traditional teaching methods have proven to be insufficiently effective and flexible.

We will present adapted training plans for students of specialties 012 Preschool Education, 016.01 Special Education (Speech Therapy), 016.02 (Correctional Psychopedagogy) [38].

**Practice plan «Demonstration, trial classes and other activities
with children of early and preschool age» of students of specialty**

012 Preschool education

Weeks	The content of the work	Managers
1	Guidance conference on practice using online platforms (Zoom/Google Meet): familiarization with the rules of using services for online learning, the rules of filming educational videos. Work with the website of the kindergarten: study of the peculiarities of the functioning of the preschool institution (mode of work, number of groups, fullness of groups, teaching staff, etc.), working hours of groups of preschool children.	Hight school teacher
2	Online observation of the teacher's work in the 1 half day. Coordinating the schedule of trial practice; subjects of trial classes.	Hight school teacher
3	Online observation of pedagogy. Acquaintance with different types of kindergarten (in synchronous/asynchronous format). Teacher of pedagogy	Hight school teacher
4	Review and analysis of demonstrative classes from the educational direction «Child in the world of art» (artistic activity). works of the pedagogical team of the preschool institution (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
5	Review and analysis of demonstrative classes from the educational direction «Child in the world of art» (artistic activity). works of the pedagogical team of the preschool institution (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
6	Conducting work by students in the 1 half day and classes in the educational direction «Child in the world of art» (visual activity) (in synchronous/asynchronous format). Analysis of the educational work of classmates.	Hight school teacher
7	Conducting work by students in the 1 half day y and classes in the educational direction «Child in the world of art» (visual activity) (in synchronous/asynchronous format). Analysis of the educational work of classmates.	Hight school teacher
8	Conducting work by students in the 1 half day of the day and the organization and conduct of entertainment by the teacher (quizzes, contests, quests) (in synchronous/asynchronous format). Analysis of the educational work of classmates.	Hight school teacher
9	Conducting work by students in the 1 half day of the day and the organization and conduct of entertainment by the teacher (quizzes, contests, quests) (in synchronous/asynchronous format). Analysis of the educational work of classmates.	Hight school teacher
10	Online observation of physical culture and health work and demonstration classes in physical culture (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
11	Conducting work by students in the 1 half day and classes in the educational direction «Personality of the child» (physical development: morning gymnastics, classes).	Hight school teacher
12	Conducting work by students in the 1 half dayof the day and classes in the educational direction «Personality of the child» (physical development: morning gymnastics, classes) in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
13	Review and analysis of demonstrative classes from the educational direction «Child in the natural environment». Acquaintance with the best experience of institution of preschool education (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
14	Conducting work by students in the 1 half day day and classes on the educational direction «Child in the natural environment» and labor activity (in synchronous/asynchronous format). Analysis of the educational work of classmates.	Hight school teacher
15	Conducting work by students in the 1 half day day and classes in the educational direction «Child in the natural environment» and labor activity (in synchronous/asynchronous format). Analysis of the educational work of classmates. Final conference on practice using online platforms (Zoom/Google Meet).	Hight school teacher

The use of the proposed plan during practice ensures the continuity of the educational process, the students gain experience working with preschoolers in distance learning conditions.

Table 2

Practice plan «Speech therapy practice in institutions/institutions (kindergarten, school, inclusive resource center, rehabilitation center)» students of specialty education 016.01 Special education (Speech therapy)

Weeks	The content of the work	Managers
1	Guidance conference on practice using online platforms (Zoom/Google Meet): familiarization with the rules of using services for online learning, the rules of filming educational videos. Work with the institution's website.	Hight school teacher
2	Study of the peculiarities of the work of a speech therapist in working with children with speech disorders (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
3	Analysis of the peculiarities of education and upbringing of children with speech disorders (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
4	Study of personal cases and conclusions about the comprehensive assessment of children's speech development (in synchronous/asynchronous format)	Hight school teacher
5	Study of personal cases and conclusions about the comprehensive assessment of children's speech development (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
6	Online observation of corrective and developmental classes, recording of classes, participation in their discussion (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
7	Online observation of corrective and developmental classes, recording of classes, participation in their discussion (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
8	Online observation of remedial and developmental classes, recording of classes, participation in their discussion.	Hight school teacher
9	Online observation of remedial and developmental classes, recording of classes, participation in their discussion.	Hight school teacher
10	Speech therapy examination of children with speech disorders (in synchronous format).	Hight school teacher
11	Conducting corrective and developmental classes using innovative technologies (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
12	Conducting corrective and developmental classes using innovative technologies (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
13	Conducting corrective and developmental classes using innovative technologies (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
14	Conducting corrective and developmental classes using innovative technologies (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
15	Conducting corrective and developmental classes using innovative technologies (in synchronous/asynchronous format). Summarizing the results of practice Final conference on practice using online platforms (Zoom/Google Meet).	Hight school teacher

Working according to the proposed practice plan enables the mastering of innovative methods by future speech therapist teachers, stimulates the development of creativity, flexibility and the ability to quickly respond to challenges.

Table 3

**Practice plan «Propaedeutic practice»
students of specialty education 016.02 Special education
(Correctional psychopedagogy)**

Weeks	The content of the work	Managers
1	Instructive online conference on practice. Study of the features of the practice base and features of the institution's functioning: mode of operation, number of groups, fullness of groups, teaching staff (in synchronous format).	Hight school teacher
2	General analysis of the peculiarities of education and upbringing of children with psychophysical disorders: compliance with normative documents, modern requirements of the organization of special education (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
3	Work of teachers with children with psychophysical disorders (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
4	Study of the characteristics of the behavior of children with psychophysical disorders (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
5	Studying the peculiarities of the behavior of children with psychophysical disorders during regime processes (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
6	Study of the peculiarities of the behavior of children with psychophysical disorders during corrective and developmental work (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
7	The teacher's work on correcting the behavior of children with psychophysical disorders (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
8	Studying the peculiarities of the organization of regime processes, corrective and developmental classes (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
9	Analysis of routine processes, corrective and developmental classes (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
10	Creation of didactic materials using digital technologies (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
11	Conducting corrective and developmental classes (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
12	Conducting corrective and developmental classes (in synchronous/asynchronous format).	Hight school teacher
13	Conducting corrective and developmental classes (in synchronous/asynchronous format). Final online conference on practice.	Hight school teacher

During practice in the online format, students have the opportunity to develop summaries of lessons and games, presentations, prepare video lessons, or educational materials for conducting educational work in real time, analyze the summaries/videos of lessons, working with the website of the preschool education institution. Interaction of interns with representatives of bases and children is ensured by using digital resources (online services, e-mail, messengers and platforms).

Therefore, the use of online tools and adaptation of the content of professional education to today's requirements is a necessary condition for the successful training of future specialists. Learning with the use of digital technologies stimulates students to self-development, search for innovative ways to solve professional tasks, and also makes education more accessible and mobile.

Conclusion. Digitization is an important trend in the development of society. The use of digital technologies makes it possible for people to communicate with each other from anywhere in the world, overcoming geographical barriers, as well as the implementation of the educational process in conditions of war.

Organization of training with the help of online tools ensures its continuity even in such difficult conditions.

That is why online platforms arouse such interest among teachers and encourage their active use. It is worth emphasizing that the implementation of digital technologies in all spheres of higher education allows adapting the content of professional training to modern requirements and increasing the accessibility of education.

References:

1. Bykov, V. Yu., Spirin, O. M., & Pinchuk, O. P. (2020). Suchasni zavdannia tsyfrovoyi transformatsii osvity [Modern tasks of digital transformation of education]. *Visnyk Kafedry YuNESKO «Neperervna profesiina osvita XXI*

stolittia» – Bulletin of the UNESCO Chair «Continuous Professional Education of the XXI Century». 1, 27–36 [in Ukrainian].

2. Bysaha, Yu. Yu. (2023). Tsyfrovi tekhnolohii v notariati: sutnist ta osoblyvosti [Digital technologies in the notary: essence and features]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: serii: Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod University: series: Law*. 2, 78, 11–16. Retrieved from <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/285538/279596> [in Ukrainian].

3. Borysova, S. (2023). Znachennia tsyfrovoho osvitnoho seredovyshcha dlia profesiinoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity zasobamy tsyfrovyykh tekhnolohii [The importance of the digital educational environment for the professional training of higher education seekers by means of digital technologies.]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*. 11(9), 7–14. doi <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i9-001> [in Ukrainian].

4. Classtime (n.d.). Retrieved from <https://www.classtime.com/uk> [in Ukrainian].

5. Dytiachyi sadok onlain [Kindergarten online]. (n.d.). *Osvitnii Khab mista Kyieva – Kindergarten online*. Retrieved from <https://eduhub.in.ua/courses/dityachiy-sadok-online> [in Ukrainian].

6. Franchuk, N. P. (2022). Analiz ta vykorystannia tsyfrovyykh resursiv v osvitnomu protsesi [Analysis and use of digital resources in the educational process]. *Teoriia i praktyka tsyfrovoho navchannia v suchasnykh zakladakh osvity – Theory and practice of digital learning in modern educational institutions*. Vinnytsia. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/732046/> [in Ukrainian].

7. Hevko, I. V. (2018). Znachennia innovatsiynykh tekhnolohii pry zdiisnenni inkliuzyvnoi osvity [The importance of innovative technologies in the implementation of inclusive education]. *Pedahohichniy almanakh – Pedagogical almanac*. 37, 236–240 [in Ukrainian].

8. Huraliuk, A. H. (2021). Tsyfrovizatsiia yak umova rozvytku systemy osvity [Digitization as a condition for the development of the education system]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium». imeni T.H. Shevchenka –*

Bulletin of the Chernihiv Collegium National University. named after T.H. Shevchenko. 169 (13), 3–8 [in Ukrainian].

9. Karpliuk S.O. (2019). Osoblyvosti tsyfrovizatsii osvitnoho protsesu u vyshchii shkoli [Peculiarities of digitalization of the educational process in higher schools]. *Informatsiino-tyfrovyyi osvittii prostir Ukrainy: transformatsiini protsesy i perspektyvy rozvytku – Information and digital educational space of Ukraine: transformational processes and development prospects.* Kyiv, 188–197 [in Ukrainian].

10. Kharkivska, A., & Malykhina, V. (2021). Instrumental Competencies Of Higher Education Seekers As A Factor Of Professional Training. *Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics*, 11(21), 14. doi [https://doi.org/10.33296/2707-0255-11\(21\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0255-11(21)-09) [in English].

11. Kharkivska, A. A. (2020). Formuvannia ta rozvytok tsyfrovoyi kompetentnosti pedahoha v systemi navchannia vprodovzh zhyttia–vymoha chasu [The formation and development of a teacher's digital competence in the lifelong learning system is the need of the hour]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education.* Kharkiv, 66, 98–115 [in Ukrainian].

12. Kharkivska, A. A., Savinova, N.V., & Piekharieva, A. S. (Eds.). Lohopedychna praktyka z tsyfrovizatsii ta informatyzatsii lohokorektsiinoho protsesu [Speech therapy practice on digitalization and informatization of the logocorrection process]. 104 [in Ukrainian].

13. Kramarenko, I. S., Fonariuk, O. V., Zatserkivna, M. O. (2022). Tsyfrovizatsiia osvity – novi vyklyky ta perspektyvy rozvytku [Digitization of education – new challenges and prospects for development]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriia «Pedahohika», Seriiia «Psykhohohiia», Seriiia «Medytsyna») – Prospects and innovations of science («Pedagogy» Series, «Psychology» Series, «Medicine» Series).* 2 (7), 392–404 [in Ukrainian].

14. Kremen, V. H., Bykov, V. Yu., Liashenko, O. I., Lytvynova, S. H. et al. (2022). Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy:

stan, problemy, perspektyvy. Naukovo-analitychna dopovid [Scientific and methodological support of digitalization of education in Ukraine: state, problems, prospects. Scientific and analytical report]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. 4(2), 1-49. doi <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223> [in Ukrainian].

15. Kryvonos, O. M., & Kotenko, O. D. (2023). Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii v osvithomu protsesi [The use of digital technologies in the educational process]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today*. 1 (15), 161–176 [in Ukrainian].

16. Learningapps.org (n.d.). Retrieved from <https://learningapps.org> [in Ukrainian].

17. Levytska, N. (2019). Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii u pravi [Use of digital technologies in law]. *Pidpriumnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*. 9, 165–169. [in Ukrainian].

18. LinkedIn. (n.d.). Retrieved from <https://ua.linkedin.com/> [in Ukrainian].

19. Lobach, N. V., Saienko, M. S., & Isychko, L. V. (2023). Vprovadzhennia innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnolohii u vyshchii osviti dlia zabezpechennia yakisnoho dystantsiinoho navchannia v umovakh voiennoho stanu [Implementation of innovative pedagogical technologies in higher education to ensure high-quality distance learning in conditions of martial law]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*. 2, 61, 255–259 [in Ukrainian].

20. Lukianenko, D. H. (2018). Digital university: proekt rozbudovy tsyfrovoho universytetu v DVNZ «Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana» [Digital University: a project to develop a digital university at the Vadym Hetman Kyiv National University of Economics]. *Tsyfrova ekonomika – Digital economy*. Kyiv, 245–249 [in Ukrainian].

21. Matific (n.d.). Retrieved from <http://surl.li/shwcqu> [in Ukrainian].

22. Medvedieva, M. O., Zhmurko, O. I., Kryvoruchko, I. I., & Kovtaniuk, M. S. (2021). Orhanizatsiia produktyvnoi vzaiemodii mizh uchashnykamy osvithnoho protsesu v umovakh dystantsiinoho navchannia: analiz suchasnykh dodatkov [Organization of productive interaction between participants of the educational process in the conditions of distance learning: analysis of modern applications]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*. 2, 36, 248–255 [in Ukrainian].

23. Melnyk, A. V. (2024). Perspektyvy vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii v systemi vyshchoi osvity: vid onlain-kursiv do virtualnoi realnosti [Prospects for the use of digital technologies in the higher education system: from online courses to virtual reality]. *Aktualni pytannia rozvytku osobystosti: suchasnist, innovatsii, perspektyvy – Actual issues of personality development: modernity, innovations, perspectives*. Zhytomyr, 205–208 [in Ukrainian].

24. Metelenko, N., Nikitenko, V., Vasylchuk, H., Kahanov, Yu., & Voronkova, V., (2023). Tsyfrova transformatsiia osvity yak tendentsiia rozvytku osvitnykh reform ta protses sotsialnykh i kulturnykh zmin [Digital transformation of education as a trend in the development of educational reforms and a process of social and cultural changes]. *Humanities Studies – Humanities Studies*. 16 (93), 122–134 [in Ukrainian].

25. Metodychna rozrobka «Vykorystannia interaktyvnykh onlain vprav yak zasib rozvytku motyvatsiinoi aktyvnosti uchniv» [Methodical development «Using interactive online exercises as a means of developing students' motivational activity»]. (n.d.). *Na urok. Osvitnii proekt – To the lesson. Educational project*. Retrieved from <http://surl.li/cgpszne> [in Ukrainian].

26. Morze, N., Vasylenko, S., & Hladun, M. (2018). Shliakhy pidvyshchennia motyvatsii vykladachiv universytetiv do rozvytku yikh tsyfrovoi kompetentnosti [The method of identifying the motivation of university teachers for the development of their digital competence]. *Vidkryte osvithne e-sередovyshe suchasnoho universytetu – Open educational e-environment of a*

modern university. 5, 160–177. doi <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2018.5.160177> [in Ukrainian].

27. Mr. Leader (n.d.). Retrieved from <https://mr-leader.com/ua> [in Ukrainian].

28. Naipopuliarnishi osvitni platformy dlia orhanizatsii dystantsiinoho navchannia [The most popular educational platforms for organizing distance learning]. (n.d.). *Departament osvity ta nauky Ivano-Frankivskoi miskoi rady – Department of Education and Science of the Ivano-Frankivsk City Council*. Retrieved from <http://surl.li/rrzjlu> [in Ukrainian].

29. NUMO. Platforma rozvytku doshkilniat [Platform for the development of children of preschool age] (n.d.). Retrieved from <https://numo.mon.gov.ua/> [in Ukrainian].

30. Optima.kids (n.d.). Retrieved from <https://optima.kids/uroki-dlya-doshkilnyat> [in Ukrainian].

31. Ovcharuk, O. (ed.). (2023). Rezultaty onlain-opytuvannia «Hotovnist i potreby vchyteliv shchodo vykorystannia tsyfrovyykh zasobiv ta IKT v umovakh viiny: 2023». Analitychnyi zvit [Results of the online survey «Teachers' willingness and needs regarding the use of digital tools and ICT in the conditions of war: 2023». Analytical report]. Kyiv, 81 [in Ukrainian].

32. Panasiuk, V. M. (2020). Informatyzatsiia ta tsyfrovizatsiia: tendentsii ta napriamy rozvytku v Ukraini [Informatization and digitalization: trends and directions of development in Ukraine]. *Intelligence XXI*. 1, 160–165 [in Ukrainian].

33. Pankratova, O. (2021). Tsyfrovizatsiia yak suchasnyi trend rozvytku menedzhmentu [Digitization as a modern trend of management development]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*. 33. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-55> [in Ukrainian].

34. Pizhuk, O. I. (2018). Tsyfrovizatsiia yak zmina paradyhmy rozvytku ekonomichnykh system [Digitization as a paradigm shift in the development

of economic systems]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod University*. 2, 84–91 [in Ukrainian].

35. Poliakova, I.V., Kharkivska, A.I., Kapustina, O.I. (Eds). (2024). *Pereddyplomna praktyka zi spetsialnosti vykhovatel ditei doshkilnoho viku* [Pre-diploma practice in the specialty of educator of preschool children]. Kharkiv, 92 [in Ukrainian].

36. Prokopenko, A. (2022). Suchasni tendentsii rozvytku vyshchoi pedahohichnoi osvity v Ukraini v umovakh dyhitalizatsii osvity [Current development trends of higher teaching education in Ukraine in the conditions of digitalization of education]. *Nauka i tekhnolohii sohodni – Science and Technology Today*. 7(7), 270–281. doi [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-270-281](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-270-281) [in Ukrainian].

37. Riabova, Z. V., & Yelnikova, H. V. (2020). Profesiine zrostannia pedahohiv v umovakh tsyfrovoy osvity [Professional growth of teachers in the conditions of digital education]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids*. 80, 6, 369–385. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2020_80_6_23 [in Ukrainian].

38. Rohanovoi, M. V. (ed). (2020). *Orhanizatsiini aspekty pedahohichnoi praktyky «Pokazovi, probni zaniattia ta inshi vydy diialnosti z ditmy doshkilnoho viku»* [Organizational aspects of pedagogical practice «Demonstration, trial classes and other activities with children of preschool age»]. Kharkiv, 195 [in Ukrainian].

39. Trello (n.d.). Retrieved from <https://trello.com/pricing> [in English].

40. Vinnyk, T. (2021). Tendentsii vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii vykladannia u vyshchii osviti [Trends in the implementation of innovative teaching technologies in higher education]. *Journal of Information Technologies in Education (ITE)*. 49, 61–72 [in Ukrainian].

41. Webex (n.d.). Retrieved from <https://www.webex.com> [in English].

42. Wix (n.d.). Retrieved from <https://uk.wix.com> [in Ukrainian].

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ НАВЧАННЯ

© Колесник Л., Котелевська Л., Бойчук М.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-16

Стаття присвячена проблемі діджиталізації освіти та застосуванню цифрових інструментів у вищій освіті в умовах воєнного стану. Окреслено нові реалії, що виникли внаслідок військових конфліктів, та їхній вплив на організацію освітнього процесу, зокрема для здобувачів вищої освіти. Авторами виокремлено переваги та труднощі, які пов'язані із діджиталізацією у вищій освіті під час війни. Ключовими перевагами визначено: максимальна безперервність освітнього процесу; забезпечення гнучкості освітнього процесу; розширення доступності до різноманітних ресурсів; підвищення активності здобувачів вищої освіти; активізація нового формату спілкування, міжособистісної та міжкультурної взаємодії; можливості для самоосвіти та самовдосконалення; можливості для дистанційної мобільності; здійснення ефективного та оперативного моніторингу, оцінювання, опитування, анкетування; активний розвиток цифрової компетентності. Серед труднощів авторами зазначено такі: технічні проблеми; загрози у цифровому просторі; порушення академічної доброчесності; втрата мотивації до самостійного виконання завдань; погіршення здоров'я. Для підтримки високої якості навчання в умовах діджиталізації освіти під час війни доцільно використовувати цифрові інструменти, які сприяють підтримці освітнього процесу. Автори зосереджують увагу на цифрових інструментах для спільної діяльності в освітньому процесі. Це інтерактивні дошки, ресурси Microsoft Office, зокрема Microsoft Teams, інструменти Google, платформи для створення ментальних карт, застосунки для систематичного управління над процесом виконання завдань та колективного виконання проєктів, ведення записів. Перспективами дослідження є вивчення ролі єдиного цифрового освітнього простору закладу вищої освіти, що відповідно до особливостей діджиталізації освіти під час війни набуває нового значення.

Ключові слова: діджиталізація, діджиталізація освіти, цифрові інструменти, здобувачі вищої освіти, вища освіта, війна.

Kolesnyk L., Kotelevska L., Boychuk M. «Digitalisation of education in times of war: new realities and tools for learning».

The article is devoted to the problem of digitalisation of education and the use of digital tools in higher education under martial law. The author outlines the new realities that have arisen as a result of military conflicts and their impact on the organisation of the educational process, in particular for higher education students. The author highlights the advantages and difficulties associated with digitalisation in higher education during the war. The key advantages are as follows: maximum continuity of the educational process; ensuring the flexibility of the educational process; expanding access to various resources; increasing the activity of higher education students; activation of a new format of communication, interpersonal and intercultural interaction; opportunities for self-education and self-improvement; opportunities for distance mobility; effective and efficient monitoring, evaluation, surveys, questionnaires; active development of digital competence. The author notes the following difficulties: technical problems; threats in the digital space; violation of academic integrity; loss of motivation to complete tasks independently; and deterioration of health. In order to maintain high quality of education in the context of digitalisation of education during wartime, it is advisable to use

digital tools that help support the educational process. The author focuses on digital tools for collaborative activities in the educational process. These are interactive boards, Microsoft Office resources, including Microsoft Teams, Google tools, mind mapping platforms, applications for systematic task management and collaborative project implementation, and record keeping. Prospects for the study include the role of a single digital educational space of a higher education institution, which, in accordance with the peculiarities of digitalisation of education during wartime, is gaining new meaning.

Keywords: digitalisation, digitalisation of education, digital tools, higher education students, higher education, war.

Воєнний конфлікт на території України вніс свої корективи у діяльність людини у різних сферах, порушуючи звичний режим роботи, підвищуючи небезпеку, ускладнюючи доступність до ресурсів і матеріалів, обмежуючи досягнення високої результативності тощо. Війна не може обійти стороною й освіту. Так, освітня діяльність в Україні під час війни зазнала значних трансформацій в організації освітнього процесу, використання інструментарію для забезпечення сучасного навчання відповідно до викликів та можливостей сьогодення.

Освітня система швидко адаптувалась до нових викликів і, спираючись на попередній досвід розвитку суспільства й технологій при пандемії, змогла створити необхідні умови для продовження освітнього процесу на всіх ланках.

Звернення до діджиталізації в освіті є вимушеним кроком аби подолати наявні труднощі, підлаштуватися під нові реалії, а також задля інтеграції цифрових інструментів в активне використання усіх учасників освітнього процесу.

Сучасні цифрові інструменти пропонують широкі можливості для підтримки навчання у кризових ситуаціях. Вища освіта є осередком упровадження науково-освітніх відкриттів. Онлайн-платформи, вебсайти, застосунки, програми та інші цифрові засоби забезпечують безперервний доступ до можливостей розвитку й здобуття освіти. Проте активна діджиталізація також ставить перед системою вищої освіти нові завдання, зокрема щодо якості викладання, цифрової компетентності викладачів в здобувачів вищої освіти, а також доступності цифрових технологій.

Нові інструменти для навчання в умовах діджиталізація освіти під час війни потребує поглибленого вивчення відповідно до реалій сьогодення та динаміки впровадження актуальних науково-технічних здобутків в освітній процес у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив війни на освітню систему, зокрема у закладах вищої освіти досліджували В. Антонова, В. Будзяк, С. Кононенко, С. Лондар, О. Маклюк, С. Мельник, Г. Поповиченко, М. Савицький, Г. Терещенко та інші.

Вітчизняні науковці приділяють достатньо уваги вивченню особливостей організації дистанційної форми навчання в умовах воєнного стану. Так, до зазначеного дослідження залучалися І. Білоус, Н. Гарань, Т. Головка, О. Гомозова, Ю. Жданюк, І. Кипич, І. Козинська, А. Кокарева, В. Корнієнко, Т. Корнішева, І. Крамаренко, О. Кричківська, А. Марчук, А. Прокопенко, Г. Поповиченко, Г. Хмель-Дунай та інші.

Проте, незважаючи на численні дослідження, присвячені організації освітнього процесу під час війни, залишається актуальним питання комплексної оцінки впливу діджиталізації на всі аспекти освіти у вищій школі. Необхідно наголосити на постійному оновленні технічного прогресу розвитку суспільства, удосконаленню цифрових інструментів, які використовуються нині для вирішення освітніх завдань з метою надання належного рівня доступності, безпеки та якості знань для здобувачів вищої освіти.

Метою статті є розкриття особливостей реалізації діджиталізації вищої освіти в умовах воєнного стану з використанням сучасного цифрового інструментарію.

Виклад основного матеріалу. Діджиталізація у закладах вищої освіти охоплює сукупність змін, що впливають на кожний етап освітнього процесу: від організації освітньої діяльності до забезпечення доступу до навчальних ресурсів та розвитку цифрових компетентностей у всіх учасників освітнього процесу. Гнучкість, адаптивність та цифрова грамотність є ключовими

чинниками успішної освітньої діяльності в умовах воєнного стану та післявоєнного періоду.

Головним завданням вищої освіти, за В. Малихіною та А. Харківською, «є підвищення якості освіти на основі сучасного та перспективного впровадження компетентнісного підходу» [9, с. 2]. Діджиталізація освіти сприяє ефективному формуванню цифрової компетентності здобувачів вищої освіти та викладачів, адже передбачає активне впровадження цифрових інструментів в освітній процес.

Окрім того, потрібно враховувати, що діджиталізація стає сучасним трендом перетворення традиційної очної освіти із паперовими підручниками й посібниками, дошкою та простою наочністю у інтерактивну цифрову мережу ресурсів для здобуття освіти. Тому діджиталізацію в освіті варто розуміти як процес активного використання цифрових інструментів для ефективного засвоєння навчального матеріалу, розвитку загальних, фахових і професійних компетентностей, які необхідні для діяльності в сучасному цифровому суспільстві.

Діджиталізація, на думку А. Малахова й О. Хмельної, – це «зміни, пов'язані із імплементацією цифрових технологій (обладнанням фізичних об'єктів електронно-цифровими датчиками, пристроями, системами та забезпеченням електронно-комунікаційного обміну між ними), що стосуються будь-якої сфери життєдіяльності, мають на меті її модернізацію та оптимізацію, утворюють кіберфізичний простір» [4, с. 399]. У контексті освіти діджиталізація перетворює традиційні форми навчання, замінюючи фізичні ресурси інтерактивними, цифровими матеріалами, що сприяють розвитку компетенцій, необхідних для життя і роботи у сучасному цифровому суспільстві. Тобто, цифрові технології не лише доповнюють освітній процес, але й змінюють його структуру та зміст, розширюючи можливості доступу до знань і оптимізуючи взаємодію між суб'єктами навчання.

А. Прокопенко зазначила, що під діджиталізацією освіти доцільно розуміти «масовий процес запровадження, інтеграції і використання цифрових технологій, оцифрованої інформації з метою формування сучасного освітнього інформаційного середовища і розширення можливостей комунікації, процесів набуття й оновлення знань, обміну інформацією, ідеями і досвідом між науково-педагогічними, педагогічними, науковими працівниками, стейкхолдерами та здобувачами освіти тощо» [7, с. 14]. Учена переконана, що діджиталізація освіти є віддзеркаленням змін в освітній парадигмі комунікацій та взаємодії, що є «підґрунтя для комплексного вирішення проблем освітнього, інфраструктурного, управлінського характеру через використання цифрових технологій, що призводить до якісних змін на ринку праці, формуванні нових компетенцій і компетентностей та орієнтована на модернізацію освітнього процесу, переосмислення ролі науково-педагогічних, педагогічних працівників та інших учасників цього процесу в освітніх установах усіх рівнів» [7, с. 15].

На основі висловлених поглядів ученої можна зробити висновок, що діджиталізація освіти відіграє ключову роль у зміні освітньої парадигми, особливо у сфері комунікацій та взаємодії. Діджиталізація не лише забезпечує розширення освітнього інформаційного середовища, але й слугує платформою для розбудови нових каналів зв'язку та обміну знаннями між викладачами, здобувачами вищої освіти та іншими зацікавленими особами. Цей процес, на думку дослідниці, має комплексний характер і спрямований на оптимізацію інфраструктури, управління та вирішення освітніх завдань, є фундаментом для переосмислення якості, доступності й ефективності освітніх процесів у сучасному суспільстві.

В умовах воєнного стану в Україні заклади вищої освіти, зокрема ті, які знаходяться у потенційно небезпечних областях, швидко адаптувалися до складної ситуації та нових вимог. Освітній процес переведено на дистанційні та змішані форми навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Науковці Ю. Головня, О. Добростан й А. Ірха

визначають головний складник успішної діджиталізації вищої освіти, а саме: «наявність у викладачів високого рівня цифрової компетентності, тобто навичок та вмінь користування цифровими технологіями для обробки певного обсягу інформації» [2, с. 5]. Погоджуємось, що без достатньої цифрової обізнаності викладачів складно досягти поставлених навчальних цілей, а інтеграції цифрових технологій в освітній процес знижує ефективність дистанційного навчання, що передбачає хоча б мінімальну діджиталізацію. Забезпечення необхідного рівня цифрової компетентності освітян сприяє не лише підтримці якості освіти, але й стійкості освітньої системи в умовах війни.

О. Пономарьова вважає, що завдяки дистанційній формі навчання відбувається поступова діджиталізація освіти, оскільки «обмін інформацією відбувається через централізовані портали в онлайн-форматі, а виконані завдання або ж записи лекцій завжди доступні на серверах університетів» [6, с. 64].

Досягнення стабільного інформаційного середовища, у якому здобувачі вищої освіти можуть швидко отримати доступ до навчальних ресурсів, незалежно від часу та місця, у дистанційній формі навчання має відбуватися безпосередньо із залученням цифрових технологій в освітній процес. Тобто, діджиталізацію освіти варто розуміти як засіб та результат доступності та впорядкованого накопичення навчального контенту в цифровому форматі, що підвищує ефективність освітнього процесу.

Водночас Н. Мордовцева та А. Харківська припускають, що «підвищення доступності освіти через онлайн-формат навчання відкриває широкі можливості для розвитку знань та навичок, включаючи комунікативні. Проте із розвитком дистанційного освітнього середовища виникають нові виклики та труднощі, зокрема з формування професійно значущих компетентностей у майбутніх фахівців» [10, с. 433]. Відтак, діджиталізація хоч й розширює доступ до знань, вона також вимагає нових методичних підходів для забезпечення повноцінного професійного розвитку,

оскільки одних лише цифрових інструментів недостатньо для практичного закріплення знань і навичок. Тому викладачі мають прагнути до самовдосконалення, шукати дієві шляхи для вирішення професійних завдань, активного залучення здобувачів вищої освіти до взаємодії на офлайн та онлайн-заняттях.

Оскільки в науковому обігу помітна тенденція до різностороннього розуміння діджиталізації освіти, виникають і обґрунтовані погляди на переваги та недоліки використання цифрових ресурсів в освітньому процесі. Діджиталізація освіти є необхідним етапом розвитку сучасної освіти, зокрема під час війни, проте вона вимагає свідомого впровадження та комплексного підходу, що включає врахування як переваг, так і потенційних ризиків для всіх задіяних учасників.

Р. Скидан, Н. Шакур та І. Шевченко виокремлюють основні переваги діджиталізації в освіті, серед яких: «підвищення ефективності навчання; покращення якості освіти; зниження вартості освіти; розвиток цифрової грамотності; можливість дистанційного навчання» [14, с. 4]. На нашу думку, діджиталізація освіти лише частково реалізується у вищезгаданих перевагах. Так, якість освіти і ефективність навчання залежить й від правильного оперування навичками й знаннями використання цифрових ресурсів, уключення їх в освітній процес, готовності й здатності викладачів і здобувачів вищої освіти, технічної можливості працювати діджитал середовищі.

О. Кривенко й О. Цимбалиста зазначають, що діджиталізація надає такі можливості: застосовувати цифрові технології навчання відповідно до освітніх цілей та завдань; планувати та організовувати освітній процес відповідно до психолого-фізіологічних особливостей здобувачів вищої освіти, на засадах дотримання методичних принципів, форм, методів і прийомів навчання; формувати навички практичного використання цифрових ресурсів; «реалізувати проєктну діяльність»; «здійснювати різні види контролю та оцінювання навчальних досягнень»; «розвивати навички

колаборації з колегами для спільного здобуття знань»; забезпечувати безперервність процесу опанування необхідних компетенцій [13, с. 300]. Як бачимо, діджиталізація стає потужним інструментом у забезпеченні безперервності процесу освіти, дозволяючи здобувачам вищої освіти отримувати необхідні знання та навички навіть в умовах воєнного стану. Однак важливо пам'ятати, що цей процес потребує не лише технічної оснащеності, але й ретельного планування, яке повинно базуватися на розумінні як педагогічних, так і психолого-фізіологічних аспектів навчання.

Т. Перепелиця здійснила SWOT-аналіз і виокремила два чинника дистанційного навчання в умовах війни, наголошуючи на таких сильних сторонах: «поєднання роботи та навчання, більше практики під час навчання; розширення мережі знайомств для студентів; поле можливостей для викладачів» (соціально-культурний чинник); «модернізація технічного забезпечення; «струс» старого формату та інклюзивності; діджиталізація» (технологічний чинник) [5]. Окрім того, вчена висвітлює й ключові можливості, які мають заклади вищої освіти в умовах діджиталізації: підвищення популярності дистанційної освіти як окремої форми навчання; кооперація закладів із партнерами, міжнародними та закордонними організаціями; своєрідна альтернатива заочному навчанню; залучення абітурієнтів [5].

Діджиталізація освіти, за В. Тимошенко, має низку переваг у порівнянні із традиційним освітнім процесом. Так, цифрові інструменти дозволяють спрямувати навчання на практичне формування знань і навичок, закріплювати теорію під час виконання цікавих, інтегрованих та інтерактивних завдань. Завдяки діджиталізації здобувачі вищої освіти мають змогу долучатися до освітнього процесу з будь-якої точки світу й у зручний час, використовувати оцифровані документи, онлайн-ресурси, платформи для безперешкодної взаємодії тощо [8]. Підтвердженням успішної діджиталізації освіти є активне використання онлайн-курсів (онлайн-вебінари, записи конференцій, зустрічей, майстер-класів та інші); електронні

навчальні матеріали (підручники, посібники, силабуси тощо); платформи з інтерактивними ресурсами (презентації, робочі аркуші, вправи, тести та інші завдання); застосунки (для самоосвіти, комунікації); соціальні мережі (комунікація, обмін досвідом та ідеями, віртуальна соціалізація) [8].

Активне використання цифрових інструментів, таких як платформи, соціальні мережі та різноманітні застосунки, сприяє розвитку комунікаційних та професійних навичок у здобувачів вищої освіти, а також відкриває нові можливості для віртуальної соціалізації і обміну досвідом. Тому можна стверджувати, що діджиталізація освіти є дієвим інструментом для модернізації освітнього процесу, однак, для досягнення максимального ефекту, важливо забезпечити гармонійне поєднання цифрових технологій з традиційними методами й формами навчання, зважаючи на потреби й можливості здобувачів.

Ураховуючи вищезазначене, а також власний професійний досвід, можемо висвітлити переваги діджиталізації освіти під час війни у закладах вищої освіти:

- максимальна безперервність освітнього процесу під час повітряних загроз, відключення електроенергії, зникнення зв'язку та інших проблем, які пов'язані із воєнними діями на території країни;
- забезпечення гнучкості освітнього процесу (можливість організувати навчання з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей здобувачів вищої освіти);
- розширення доступності до різноманітних ресурсів (електронні навчальні матеріали, віртуальні (цифрові) бібліотеки, архіви тощо);
- підвищення активності здобувачів вищої освіти (інтерактивність під час занять, використання цифрових технологій, програм, застосунків для вирішення освітніх завдань);
- активізація нового формату спілкування, міжособистісної та міжкультурної взаємодії (віртуальне спілкування у чатах і

відеоконференціях для досягнення цілей, вирішення проблем, обговорень тощо);

- можливості для самоосвіти та самовдосконалення (доступ до онлайн курсів, вебінарів, конференцій, майстер-класів та інших заходів, які дозволяють учасникам освітнього процесу набути нового досвіду, поглибити знання й розширити свої навички);

- можливості для дистанційної мобільності (стажування, практика, обмін у інших закладах країни чи за її межами без додаткових витрат, ризиків та труднощів у реалізації);

- здійснення ефективного та оперативного моніторингу, оцінювання, опитування, анкетування (швидкий збір даних та їх автоматичне опрацювання за допомогою цифрових технологій);

- активний розвиток цифрової компетентності (підвищення знань, обізнаності у роботі із цифровими ресурсами для вирішення особистісних та професійних завдань, формування умінь та навичок діяти у діджитал середовищі під час навчання та у майбутній професійній діяльності).

Однак, діджиталізація, як і будь-який процес, не може мати лише позитивні наслідки. Використання цифрових технологій вимагає значних технічних і методичних зусиль, що можуть бути складними для деяких учасників освітнього процесу. Так, Н. Мордовцева й А. Харківська зазначають, що «перехід до дистанційного навчання ставить під сумнів ефективність та якість професійної підготовки, особливо в контексті розвитку комунікативних навичок студентів» [10, с. 433]. У цьому контексті погоджуємось із вченими, адже для ефективної професійної підготовки важливі такі елементи взаємодії, як зворотний зв'язок, емоційна реакція на невербальні сигнали, розвиток міжособистісних навичок і здатність до імпровізації, які можуть бути значно обмежені в онлайн-форматі.

Хоча діджиталізація й має значний потенціал для модернізації освіти в умовах воєнного стану, вона також потребує особливої уваги до її впровадження та врахування ризиків, пов'язаних із збереженням якості

навчання та розвитку необхідних загальних, фахових і професійних компетентностей у здобувачів вищої освіти.

Труднощами, які виникають у результаті діджиталізації освіти під час війни у закладах вищої освіти, є насамперед технічні проблеми, адже не всі учасники освітнього процесу мають рівний доступ до цифрових ресурсів, гаджетів та застосунків. Це пов'язано як із матеріальним становищем людини, так і з середовищем, у якому вона перебуває. Так, перебої у зв'язку у прифронтових регіонах перешкоджає вчасному виконанню завдань, перебуванню на онлайн-заходах тощо.

Необхідно наголосити й на тому, що цифрові ресурси, акаунти, сайти й застосунки можуть піддаватися взлому, хакерським атакам і вірусам, що є звичним явищем в умовах діджиталізації. Тому доступ до матеріалів може бути тимчасово чи назавжди втрачено. Окрім того, не всі ресурси перебувають у безкоштовному доступі, що є комерційно обґрунтованим явищем, але й ускладнює чи обмежує можливості здобувачів вищої освіти отримувати якісні інформаційні матеріали.

Динамічний розвиток цифрових технологій, штучний інтелект та просто необачність чи недотримання академічної доброчесності призводить до порушення авторських прав, плагіату та інших видів порушень конфіденційності й безпеки. Захист даних весь час перебуває під загрозою, навіть за умови безперервного використання антивірусних програм та інших форм кіберзахисту.

Попри те, що діджиталізація освіти сприяє підвищенню активності здобувачів вищої освіти в освітньому процесі, виникає проблема втрати мотивації до самостійного виконання завдання, критичного сприйняття інформації, надання переваги «сховатися» за картинкою в екрані під час онлайн-зустрічі тощо. Тут же доцільно й згадати про можливість вигорання від цифрового середовища, що проявляється як психічні розлади, апатія, депресія, антисоціалізація тощо. Особливу увагу варто звернути на погіршення стану здоров'я серед користувачів цифрових ресурсів, зокрема

тривале використання гаджетів підвищує ризик виникнення хвороб, ускладнень наявних хвороб. Найбільше зазнають негативного впливу діджиталізації ті здобувачі вищої освіти та викладачі, які працюють і нині у дистанційній формі навчання. Потрібно розуміти, що перехід на дистанційну форму навчання від часу пандемії й до сьогодні в умовах війни має негативні наслідки для збереження та підтримки здорового населення країни. Насамперед це відчутно у прифронтових районах, де відсутнє очне навчання.

Висвітлені переваги та труднощі не є остаточними, але навіть спираючись на вищезазначене, можемо дійти висновку, що діджиталізація освіти має двосторонній характер і потрібно вміти знаходити баланс у використанні цифрових ресурсів у повсякденному житті та в освітньому процесі.

Для підтримки високої якості навчання в умовах діджиталізації освіти під час війни доцільно використовувати цифрові інструменти, які сприяють підтримці освітнього процесу. В інформаційному бюлетні «Цифрові інструменти для навчання; результати зарубіжного та вітчизняного опитувань» від Інституту цифровізації освіти НАПН України (2023 р.) вказано, що найбільш розповсюдженими у використанні цифрових ресурсів є такі: Viber, Zoom, сайт закладу освіти, електронні щоденники, Telegram, Google Meet, Classroom, Padlet, MicrosoftOffice, YouTube, Всеукраїнська школа онлайн, На урок, Всеосвіта, Classtime, Kahoot, EdEra та інші [3]. Проте такий перелік цифрових інструментів в сучасному освітньому процесі не є повним, адже дотримуючись автономії викладач має змогу самостійно обирати зручні застосунки й програми, вибудовувати власний простір для проведення занять, зокрема в дистанційній формі навчання.

Різноманіття цифрових інструментів надає змогу обрати ті, які будуть найбільш доречними у викладанні освітнього компоненту й для взаємодії із здобувачами вищої освіти. Уважаємо, що в межах дослідження буде доцільним зосередитися на інструментах для спільної діяльності в освітньому процесі. Вони допомагають ефективно організовувати освітній процес,

підтримувати комунікацію та співпрацю між викладачем та здобувачами вищої освіти, інтерактивність занять, що є особливо важливим в умовах дистанційного або змішаного навчання.

Одним із таких цифрових інструментів є інтерактивні дошки (Miro, Padlet, Canva, Figma та інші). Головна перевага у функціонуванні таких дошок полягає у можливості здійснювати колективну діяльність, працювати спільно в реальному час над темою, навчальним матеріалом чи проєктом. Викладач створює одну дошку на тему чи на весь курс викладання та надає доступ до редагування здобувачам вищої освіти, які можуть взаємодіяти із навчальним матеріалом, прикріпляти туди свої напрацювання, обмінюватися ідеями, виконувати завдання тощо. Звичайно, інтерактивні дошки переважно є частково безкоштовними, з обмеженнями у кількості створених дошок чи використанні шаблонів. Проте їх вартість є доступною для колективної діяльності у співпраці з колегами, або ж для індивідуальної.

Для реалізації спільної діяльності в умовах діджиталізації освіти активно використовуються ресурси Microsoft Office, зокрема Microsoft Teams. Це платформа для партнерства та відеоконференцій, яка дозволяє організовувати командні зустрічі, обмінюватися файлами та працювати над спільними проєктами.

О. Хомік, Н. Белікова, С. Индика й О. Ковальчук вивчали особливості використання платформи Microsoft Teams для навчання здобувачів вищої освіти з обмеженими можливостями й виокремили її ключові можливості: «проведення онлайн занять, спільної роботи над документами, презентаціями та додатками в режимі реального часу»; «завдяки груповим і приватним аудіовикликам платформа Teams надає можливість проводити відеолекції, під час яких студенти з інвалідністю, зокрема з вадами зору, можуть чути лектора та при виникненні незрозумілих понять ставити йому питання» [12, с. 316]. Упровадження цифрових інструментів Microsoft відкриває нові можливості для рівного доступу до знань, підтримки спільної діяльності та

забезпечення більш персоналізованого підходу до навчання, що є важливим для досягнення високої якості освіти в умовах діджиталізації.

Л. Варяница, В. Петросова й О. Шевченко вивчали особливості використання цифрових інструментів Google в контексті українських реалій і дійшли висновку, що можливості цих ресурсів допомагає організувати освітній процес, зробити його більш «динамічним та інтерактивним, підвищити зацікавленість охочих до навчання завдяки єдиній системі реєстрації та максимальній доступності у глобальній інформаційній мережі» [1, с.7].

Інструменти Google пропонують широкий спектр можливостей для підтримки освітнього процесу, зокрема для організації спільної діяльності, зберігання та обміну даними, комунікації та управління при вирішенні різних завдань. Перевагами інструментів є те, що вони безкоштовні у використанні, не потребують обов'язкового завантаження додаткових (окремих) програм, пов'язані із одним акаунтом, легкі у використанні й адаптовані до використання на різних гаджетах. Викладачі та здобувачі вищої освіти можуть створювати документи, презентації, вебсайти та обмінюватися між собою, створювати й проходити опитування, тести, і найголовніше здійснювати відеоконференції.

Менш розповсюдженими цифровими інструментами в організації спільної діяльності в освітньому процесі є Notion та Evernote є цифровими застосунками для систематичного управління, ведення нотатків, проєктів і завдань, збереження та систематизації (синхронізації) приміток, списку завдань, зображень тощо. Викладачі можуть вести спільні документи з групами, у яких здобувачі вищої освіти фіксуватимуть свої ідеї, робочі напрацювання та результати обговорень чи досліджень. Це допомагає структурувати співпрацю, фіксувати динаміку роботи й використовувати різні ресурси в одному місці.

Активно використовуються й платформи для створення ментальних карт (MindMeister, Freemind, MindMup, WiseMapping, Draw.io та інші). Ці

цифрові інструменти активно використовуються в освітньому процесі для візуалізації інформації, структурування думок і проведення мозкових штурмів. Вони дозволяють створювати ієрархічні схеми, що зручно для пояснення складних тем, а також сприяють кращому розумінню та запам'ятовуванню навчального матеріалу. Більшість платформ доступні у безкоштовній і в платній версіях, що дозволяє обрати оптимальний варіант для навчання та співпраці.

Отже, згадані цифрові інструменти мають зручний інтерфейс, прості у використанні й доступні з будь-якого пристрою з підключенням до Інтернету. А належна організація навчання в умовах воєнного стану, зокрема дистанційного навчання, сприяє досягненню освітніх цілей шляхом візуалізації вирішення педагогічних завдань, оперативного пошуку інформації через вільний доступ до різних джерел, швидкої обробки великих обсягів даних, інтеграції та інтерактивності при проведенні занять, а також розвитку цифрової компетентності. Завдяки діджиталізації освіти стає можливим сформувати у здобувачів вищої освіти та викладачів «досить високий рівень володіння цифровими засобами (уміти вибудовувати професійні контакти в інтернет-просторі, здійснювати інформаційний пошук, відбирати та критично оцінювати професійно важливу інформацію, вибудовувати індивідуальну траєкторію навчання впродовж життя у відкритому цифровому просторі)» [11, с. 103].

Висновок. Діджиталізація освіти під час війни відкриває нові можливості для модернізації освітнього процесу. Вона сприяє більш гнучкому, доступному та персоналізованому підходу до навчання, надаючи змогу здобувачам вищої освіти можливість освоювати матеріал у зручний для них час та з будь-якого місця. Активне впровадження цифрових ресурсів в освіту має низку переваг, але і труднощі, які потрібно враховувати й за можливості долати, аби досягти якісних результатів у професійній підготовці майбутніх фахівців.

Цифрові інструменти беззаперечно значно покращують процес взаємодії між учасниками освітнього процесу, сприяють розвитку компетентностей, а також дозволяють активно використовувати сучасні технології для вирішення нагальних освітніх, особистісних і професійних завдань.

Уважаємо, що успішне впровадження цифрових інструментів сприятиме створенню комфортного, безпечного, інклюзивного, доступного та ефективного освітнього середовища для всіх здобувачів вищої освіти, незалежно від їхніх можливостей чи місцезнаходження.

Перспективами дослідження є вивчення ролі єдиного цифрового освітнього простору закладу вищої освіти, що відповідно до особливостей діджиталізації освіти під час війни набуває нового значення.

Список використаних джерел:

1. Варяница Л.І., Шевченко О.М., Петросова В.І. Цифрові інструменти Google для української освіти: використані можливості в умовах війни. *Академічні візії*. 2023. Вип. 17. 8 с. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7739433> (дата звернення: 06.09.2024).

2. Головня Ю.І., Добростан О.В., Ірха А.В. Вплив діджиталізації на ведення викладацької діяльності у закладах вищої освіти України: огляд ключових проблем та шляхи їх подолання. *Академічні візії*. 2023. Вип. 19. 9 с. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7954515> (дата звернення: 05.09.2024).

3. Іванюк І.В. Цифрові інструменти для навчання; результати зарубіжного та вітчизняного опитувань : інформаційний бюлетень. *Інститут цифровізації освіти НАПН України*. 2023. № 2. 4 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734991/1/Інформаційний%20бюлетень%20№2%20Іванюк.pdf> (дата звернення: 05.09.2024).

4. Малахов А., Хмельна О. Діджиталізація закладу освіти як ефективна модель управління якістю надання освітніх послуг. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 10. С. 396–409.

5. Перепелиця Т. «Дистанційка» та війна: як досвід пандемії допоможе українській освіті? 2022. URL: <https://dif.org.ua/article/distance-learning> (дата звернення: 05.09.2024).

6. Пономарьова О.А. Проблеми викладання онлайн під час війни в контексті ІТ-освіти. *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання*. 2022. С. 62–65. URL: <http://srd.pdaba.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9713/1/Ponomarova.pdf> (дата звернення: 04.09.2024).

7. Прокопенко А. О. Теоретико-методологічні засади педагогічної концепції едукації майбутніх учителів в умовах діджиталізації освіти : автореф. дис. ... д-ра пед наук : 13.00.04 / Держ. закл. «Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Лубни, 2023. 43 с.

8. Тимошенко В. Діджиталізація освіти: допомагає чи шкодить навчальному процесу? 2023. URL: <https://delo.ua/education/didzitalizaciya-osviti-dopomagaje-ci-skodit-navcalnomu-procesu-415284/> (дата звернення: 04.09.2024).

9. Харківська А., Малихіна В. (2021). Інструментальні компетентності здобувачів вищої освіти як фактор професійної підготовки. *Адаптивне управління: теорія і практика. Сер. Педагогіка*. 2021. Вип. 11 (21). 14 с. DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-11\(21\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0255-11(21)-09) (дата звернення: 05.09.2024).

10. Харківська А., Мордовцева Н. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців із психології у дистанційному освітньому середовищі в контексті розвитку комунікативних навичок. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 7(35). С. 431–439. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-431-439](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-431-439) (дата звернення: 04.09.2024).

11. Харківська А. А. Формування та розвиток цифрової компетентності педагога в системі навчання впродовж життя-вимога часу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. Харків : Вид-во УІПА, 2020. № 66. С. 98–105.

12. Хомік О. М., Белікова Н. О., Індика С. Я., Ковальчук О. М. Використання платформи Microsoft Teams для навчання студентів з обмеженими можливостями. *ITLT*. 2022. Т. 87. № 1. С. 306–319. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4212> (дата звернення: 05.09.2024).

13. Цимбалиста О., Кривенко О. Діджиталізація як інструмент у вивченні англійської мови у закладах вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Т. 3. Вип. 59. С. 296–302. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-47> (дата звернення: 06.09.2024).

14. Шевченко І.А., Скидан Р.О., Шакур Н.А. Інноваційні, інформаційні й цифрові технології в освітньому процесі в реаліях масштабної військової агресії. *Академічні візії*. 2023. Вип. 18. 9 с. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7795488> (дата звернення: 04.09.2024).

References:

1. Varianytsa, L.I., Shevchenko, O.M., & Petrosova, V.I. (2023). Tsyfrovі instrumenty Google dlia ukrainiskoi osvity: vykorystani mozhlyvosti v umovakh viiny [Google's digital tools for Ukrainian education: used opportunities in war conditions]. *Akademichni vizii – Academic visions*. 17, 8. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7739433> [in Ukrainian].

2. Holovnia, Yu.I., Dobrostan, O.V., & Irkha, A.V. (2023). Vplyv dydzhytalizatsii na vedennia vykladatskoi diialnosti u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy: ohliad kliuchovykh problem ta shliakhy yikh podolannia [The impact of digitization on teaching activities in higher education institutions of Ukraine: an overview of key problems and ways to overcome them]. *Akademichni vizii – Academic visions*. 19, 9. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7954515> [in Ukrainian].

3. Ivaniuk, I.V. (2023). Tsyfrovі instrumenty dlia navchannia; rezultaty zarubizhnoho ta vitchyznianoho opytuvan : informatsiinyi biuletен [Digital tools for learning; results of foreign and domestic surveys: newsletter]. *Institut tsyfrovizatsii osvity NAPN Ukrainy – Institute of Digitalisation of Education of the*

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 2, 4. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734991/1/Інформаційний%20бюлетень%20№2%20Іванюк.pdf> [in Ukrainian].

4. Malakhov, A., & Khmelna, O. (2021). Didzhytalizatsiia zakladu osvity yak efektyvna model upravlinnia yakistiu nadannia osvity posluh [Digitalisation of an educational institution as an effective model of quality management of educational services]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauky» – International scientific journal «Grail of Science»*. 10, 396–409 [in Ukrainian].

5. Perepelytsia, T. (2022). «Dystantsiika» ta viina: yak dosvid pandemii dopomozhe ukraïnskii osviti? [‘Distance learning’ and war: how will the experience of the pandemic help Ukrainian education?]. Retrieved from <https://dif.org.ua/article/distance-learning> [in Ukrainian].

6. Ponomarova, O.A. (2022). Problemy vykladannia onlain pid chas viiny v konteksti IT-osvity [Problems of teaching online during the war in the context of IT education]. *Osvita v umovakh viiny: realii, vyklyky ta shliakhy podolannia – Education in times of war: realities, challenges and ways to overcome*. 62–65. Retrieved

from <http://srd.pdaba.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9713/1/Ponomarova.pdf> [in Ukrainian].

7. Prokopenko, A. O. (2023). Teoretyko-metodolohichni zasady pedahohichnoi kontseptsii edukatsii maibutnikh uchyteliv v umovakh didzhytalizatsii osvity [Theoretical and methodological foundations of the pedagogical concept of future teachers' education in the context of digitalisation of education]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Lubny, 43 [in Ukrainian].

8. Tymoshenko, V. (2023). Didzhytalizatsiia osvity: dopomahaie chy shkodyt navchalnomu protsesu? [Digitalisation of education: does it help or harm the learning process?]. Retrieved from <https://delo.ua/education/didzitalizaciya-osviti-dopomagaje-ci-skodit-navcalnomu-procesu-415284/> [in Ukrainian].

9. Kharkivska, A., & Malykhina, V. (2021). Instrumentalni kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity yak faktor profesiinoi pidhotovky [Instrumental

Competencies Of Higher Education Seekers As A Factor Of Professional Training]. *Adaptivne upravlinnia: teoriia i praktyka – Adaptive Management: Theory and Practice*. 11 (21), 14. Retrieved from [https://doi.org/10.33296/2707-0255-11\(21\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0255-11(21)-09) [in Ukrainian].

10. Kharkivska, A., & Mordovtseva, N. (2024). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz psykholohii u dystantsiinomu osvitnomu seredovyshchi v konteksti rozvytku komunikatyvnykh navychok [Specificities of professional training of future specialists in psychology in the distance educational environment in the context of communication skills development]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*. 7(35), 431–439. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-431-439](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-431-439) [in Ukrainian].

11. Kharkivska, A. A. (2020). Formuvannia ta rozvytok tsyfrovoi kompetentnosti pedahoha v systemi navchannia vprodovzh zhyttia-vymoha chasu [Formation and development of digital competence of the teacher in the system of lifelong learning - the demand of the time]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education*. Kharkiv, 66, 98–105 [in Ukrainian].

12. Khomik, O.M., Bielikova, N. O., Indyka, S. Ya., & Kovalchuk, O. M. (2022). Vykorystannia platformy Microsoft Teams dlia navchannia studentiv z obmezhenymy mozhlyvostiamy [The use of Microsoft Teams platform to train students with disabilities]. *ITLT*. 87, 1, 306–319. Retrieved from <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4212> [in Ukrainian].

13. Tsymbalysta, O., & Kryvenko, O. (2023). Didzhytaliztsiia yak instrument u vyvchenni anhliiskoi movy u zakladakh vyshchoi osvity [Digitalization as a tool for learning English in institutions of higher education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*. 3, 59, 296–302. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-47> [in Ukrainian].

14. Shevchenko, I.A., Skydan, R.O., & Shakun, N.A. (2023). Innovatsiini, informatsiini y tsyfrovi tekhnolohii v osvithomu protsesi v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii [Innovative, information and digital technologies in the educational process in the realities of large-scale military aggression]. *Akademichni vizii – Academic visions*. 18, 9. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7795488> [in Ukrainian].

УДК 378.011.3-051]:004.77-044.922”364”(045)

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ

© Лєдок М.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-17

Стаття присвячена проблемі цифрової трансформації у сфері вищої освіти в контексті якісної професійної підготовки майбутніх учителів. Зазначається, що цифрова трансформація вищої освіти є сучасною відповіддю на виклики, що постають перед суспільством. Проблема впровадження цифрових технологій у процес професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема учителів, набула особливої актуальності в останні роки. Трансформація освітнього процесу передбачає створення гнучкої та адаптивної освітньої системи, що відповідає потребам цифрового суспільства й забезпечує ефективне використання потенціалу цифрових технологій.

Обговорюються питання професійної підготовки майбутніх учителів, взаємодії між викладачами та здобувачами в умовах дистанційного навчання, а також аспекти забезпечення якості й ефективності впровадження цифрових технологій в освітній процес закладів вищої освіти.

Визначається, що використання цифрових технологій і ресурсів, їх інтеграція в освітній процес, дозволяє ефективно вирішувати низку дидактичних завдань. Ефективність підготовки майбутніх учителів безпосередньо залежить від розвитку цифрового освітнього простору закладу. Підкреслюється, що сучасні цифрові технології дають змогу створювати персоналізоване навчальне середовище, яке поєднує можливості формальної та неформальної освіти.

Виділяються основні цифрові інструменти, що покликані підвищити якість дистанційного навчання при професійній підготовці майбутніх учителів. Для забезпечення високої якості професійної підготовки майбутніх учителів заклади освіти повинні сприяти безперервному розвитку та оновленню цифрового освітнього простору відповідно до сучасних вимог.

Ключові слова: цифрова трансформація, вища освіта, професійна підготовка, майбутні вчителі, цифрові технології, цифрова компетентність, освітня інфраструктура.

Liedok M. «*Professional training of future teachers in the conditions of digital transformation of education during wartime*».

The article is devoted to the problem of digital transformation in the field of higher education in the context of quality professional training of future teachers. It is noted that the

digital transformation of higher education is a modern response to the challenges facing society. The problem of introducing digital technologies into the process of professional training of future specialists, particularly teachers, has become particularly relevant in recent years. The transformation of the educational process involves the creation of a flexible and adaptive educational system that meets the needs of the digital society and ensures the effective use of the potential of digital technologies.

Issues of professional training of future teachers, interaction between teachers and students in the conditions of distance learning, as well as aspects of ensuring the quality and effectiveness of the introduction of digital technologies into the educational process of higher education institutions are discussed.

It is determined that the use of digital technologies and resources, their integration into the educational process, allows to effectively solve a number of didactic tasks. The effectiveness of training future teachers directly depends on the development of the institution's digital educational space. It is emphasized that modern digital technologies make it possible to create a personalized learning environment that combines the possibilities of formal and informal education.

The main digital tools designed to improve the quality of distance learning in the professional training of future teachers are highlighted. In order to ensure the high quality of professional training of future teachers, educational institutions should contribute to the continuous development and updating of the digital educational space in accordance with modern requirements.

Keywords: digital transformation, higher education, professional training, future teachers, digital technologies, digital competence, educational infrastructure.

У сучасних реаліях цифрова трансформація вищої освіти є одним із ключових напрямків розвитку суспільства, що особливо актуальна в умовах воєнного часу. Цифрове середовище стрімко розширюється завдяки розвитку освітніх платформ, створенню нових цифрових ресурсів і зростанню кількості відкритих онлайн-курсів. Модернізація освіти, відповідно до світових тенденцій, підвищує ефективність освітнього процесу, однак одночасно породжує низку ризиків і викликів, пов'язаних із впровадженням цифрових технологій у закладах освіти.

Цифрові технології мають великий потенціал для трансформації освітнього процесу, особливо в період воєнних дій, коли традиційні форми навчання зазнають суттєвих змін. Однією з головних проблем є відставання у впровадженні сучасних технологій у закладах вищої освіти, що негативно впливає на якість підготовки майбутніх учителів до сучасних вимог ринку праці та цифрового суспільства.

Важливим завданням є дослідження впливу цифрової трансформації на підвищення якості освіти, адаптація навчальних методик до цифрових

інструментів, а також розробка ефективних стратегій підготовки майбутніх учителів до використання цих технологій.

Військова агресія проти України суттєво вплинула на майбутнє освіти, ускладнивши забезпечення безперервного навчання. У таких умовах першочерговим завданням стає підготовка майбутніх учителів, які здатні адаптуватися до нових викликів й ефективно використовувати цифрові технології для навчання. Це вимагає розвитку їхньої професійної компетентності, зокрема в питаннях роботи з цифровими освітніми ресурсами, платформами для дистанційного навчання та розуміння принципів інформаційної безпеки в умовах постійних загроз.

Так, усвідомлення цих викликів й активна розробка стратегій для їх подолання є ключовими факторами забезпечення ефективної цифрової трансформації освіти, особливо в умовах воєнного часу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. На сьогоднішній день цифрова трансформація освіти є одним із ключових аспектів, що регулюється низкою нормативно-правових документів. Наприклад, у Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що «забезпечення розвитку наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності закладів вищої освіти та їх інтеграції з виробництвом є пріоритетним напрямом державної політики у сфері освіти» [11]. Це також підтверджується Проектом Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року, у якому зазначається, що «сьогоднішня система освіти і науки має зазнати докорінних цифрових змін та відповідати світовим тенденціям цифрового розвитку для успішної реалізації кожною людиною свого потенціалу. На сьогодні дедалі більше професій потребують набуття високого рівня цифрових навичок та володіння новими технологіями» [9]. У наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про Національну освітню електронну платформу» [12] також підкреслюється важливість розвитку електронного навчання та формування цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу.

Аналіз науково-педагогічних джерел показує, що дослідники в галузі освіти висвітлювали різні теоретичні та практичні аспекти цифрової трансформації в освіті, як-от: психолого-педагогічні особливості цифровізації на різних освітніх рівнях (Л. Петришин, С. Сисоєва), використання цифрових технологій (В. Антонюк, В. Биков, Р. Гуревич, С. Карплюк, О. Овчарук, Г. Плахотнюк, А. Черненко, S. Vader), цифрова трансформація закладів вищої освіти (О. Буйницька, Л. Варченко-Троценко, Б. Грицеляк, В. Гужва, Н. Єгорченкова), інформаційно-комунікаційна компетентність педагога (Н. Морзе, М. Нетреба, О. Овчарук, О. Спирін, Л. Романишина), цифровізація освітнього процесу (М. Жалдак, С. Сисоєва, Н. Стрекалова), цифровізація професійної підготовки майбутніх фахівців (О. Дубасенюк, В. Ковальчук, К. Осадча, О. Панченко, Т. Потапчук), науково-методичне забезпечення цифровізації освіти (В. Биков, В. Кремень, С. Литвинова, В. Луговий, О. Ляшенко, Ю. Мальований, О. Пінчук, О. Топузов). Проте, незважаючи на численні дослідження, присвячені актуальній проблемі професійної підготовки майбутніх учителів в умовах цифрової трансформації освіти, особливо в контексті воєнного часу, а також значну увагу науковців до впровадження цифровізації в освітній процес закладів вищої освіти, багато аспектів цієї проблеми досі потребують більш глибокого та детального вивчення.

Мета статті полягає в розкритті сутності та важливості процесу цифрової трансформації у сфері вищої освіти в контексті якісної професійної підготовки майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Основними викликами навчання в умовах воєнного часу є психологічний стрес, зниження мотивації в процесі навчання під час бойових дій, повітряних тривог і в періоди відсутності технологічного й енергетичного забезпечення. Крім того, недостатньо розвинута цифрова інфраструктура в регіонах, де тривають бойові дії, ускладнює доступ до Інтернету, що негативно позначається на освітньому

процесі. Труднощі з енергетичними ресурсами, зокрема відключення електропостачання, ще більше ускладнюють освітній процес.

У цьому контексті цифрова трансформація в освіті стає необхідністю, оскільки вона передбачає суттєве підвищення ефективності та продуктивності освітнього процесу. Ця глобальна тенденція динамічно розвивається завдяки впровадженню передових технологій та інноваційних підходів. Вона охоплює не лише використання технологічних засобів у навчанні, але й радикальну зміну освітніх систем, що спрямована на підвищення якості освіти та забезпечення рівного доступу до навчання для всіх соціальних груп.

Проблема введення цифрових технологій у процес професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема вчителів, набула особливої актуальності в останні роки. Заклади вищої освіти зіткнулися з численними викликами, пов'язаними з ефективною організацією освітнього процесу за допомогою різних форм дистанційного та змішаного навчання. Одним із ключових суспільних викликів стало активне впровадження технологій електронного дистанційного навчання, що базується на принципах відкритої освіти й суттєво прискорює цифрову трансформацію освітньої системи.

У сучасних умовах, зумовлених військовою агресією, заклади вищої освіти стикаються з новими труднощами в організації освітнього процесу, особливо для здобувачів, які стали вимушеними переселенцями. Важливим аспектом цих трансформацій є необхідність вирішення комплексних завдань щодо дистанційного навчання. Ключовим фактором ефективної цифрової трансформації освіти є тісна співпраця між усіма учасниками освітнього процесу. Основною метою освітніх перетворень стало створення гнучкої та адаптивної освітньої системи, яка відповідає сучасним суспільним потребам і максимально використовує дидактичний потенціал цифрових технологій.

Перехід від дистанційної освіти, спрямованої на подолання кризових ситуацій, до стійкої та гнучкої цифрової освітньої моделі є важливим кроком

у процесі цифрової трансформації. Цей перехід сприяє вирішенню актуальних проблем, з якими стикаються заклади освіти, і передбачає впровадження цифрових технологій, що забезпечують нові можливості для викладачів та здобувачів. До них належать цифрові шаблони для різних видів занять, інструменти для проведення навчальних заходів у великих групах, а також уніфіковані процедури підтримки учасників освітнього процесу. Важливим елементом є поєднання синхронного та асинхронного навчання, що сприяє ефективній організації освітнього процесу [5].

Цифрова трансформація насамперед охоплює процеси ґрунтовних змін, що переводять інформацію в цифрову форму для її ефективного застосування в різних сферах суспільного життя та галузях людської діяльності, а також сприяють розвитку нових комунікативних та пізнавальних можливостей [7, с. 76]. У межах цієї глобальної трансформації формується цифрова культура, яка вимагає модернізації та розвитку професійної освіти. Це є критично важливим для підготовки майбутніх учителів, здатних ефективно використовувати технологічні інновації, розвивати професійно значущі компетенції.

А. Прокопенко влучно зазначає, що активне поширення інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери життя й діяльності людини, сприяє тому, що «освітній процес стає насиченим віртуальним простором (мобільні додатки, онлайн-платформи, онлайн-тренінги, лекції, курси тощо), а особистість стає все більш залежною від таких засобів навчання, спілкування та просто існування» [13, с. 276].

На думку В. Гужви, одним із перспективних напрямів підвищення ефективності діяльності закладів вищої освіти є комплексна цифрова трансформація, спрямована на створення єдиного інформаційного простору. «Побудова єдиного інформаційного простору в закладі покликана сприяти: підвищенню ефективності та якості процесу навчання; інтенсифікації процесу наукових досліджень; підвищенню оперативності та ефективності управління окремими підрозділами та закладу загалом; інтеграції освітньої

системи закладу у світову мережу, що значно полегшить доступ до міжнародних інформаційних ресурсів у галузі освіти, науки, культури та в інших сферах» [5, с. 598–599].

Дослідники О. Буйницька, Л. Варченко-Троценко та Б. Грицеляк окреслюють напрями впровадження цифрової трансформації в освітній сфері:

- застосування технологій віртуальної та доповненої реальності для візуальної демонстрації;

- використання штучного інтелекту для оперативного оброблення різноманітних онлайн-запитів;

- упровадження електронного навчання з адаптивними технологіями, які базуються на аналітичних даних про здобувачів, для оптимізації освітнього процесу;

- застосування електронного документообігу для прискорення управлінських процесів і раціонального використання ресурсів;

- інтелектуальні системи для підтримки процесу прийняття рішень;

- управління ресурсами закладу освіти з використанням технологій штучного інтелекту [4, с. 67–68].

В. Биков, О. Пінчук й О. Спирін зазначають: «Інформатизація освіти залежить від об'єктивних умов і сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства, до яких варто віднести такі:

- забезпечення мобільності інформаційно-комунікаційної діяльності користувачів в інформаційному просторі, подальший розвиток мобільно орієнтованих засобів та ІКТ доступу до електронних даних;

- розвиток технології хмарних обчислень та віртуалізації, корпоративних, загальнодоступних і гібридних ІКТ-інфраструктур, а також запровадження технології туманних обчислень;

- накопичення та опрацювання значних обсягів цифрових даних, формування та використання електронних інформаційних баз і систем зокрема, електронних бібліотек та наукометричних баз даних;

- розвиток користувацьких характеристик Інтернету людей, систем формування ІКТ-просторів бездротового доступу користувачів до електронних даних;

- формування Інтернету речей, розвиток його програмно-апаратних засобів, зокрема мікропроцесорних, та інтеграційних платформ, для забезпечення налаштування, управління та моніторингу електронних пристроїв за допомогою сучасних телекомунікаційних технологій;

- розвиток робототехніки, робототехнічних систем;

- розвиток систем захисту даних в інформаційних системах та протидія кіберзлочинності;

- розвиток індустрії виробництва програмних засобів, зокрема видання електронних освітніх ресурсів;

- забезпечення сумісності ІКТ-засобів та ІКТ-додатків, побудованих на різних програмно-апаратних платформах;

- розвиток мереж постачальників ІКТ-послуг, передусім хмарних сервісів;

- розроблення нових функцій доповненої реальності й доступність обладнання для віртуальної реальності та пристроїв змішаної реальності;

- широке запровадження чат-ботів та віртуальних помічників» [2, с. 192].

Отже, цифрова трансформація освіти зумовлена об'єктивними умовами й сучасними тенденціями розвитку інформаційного суспільства, які включають широкий спектр технологічних нововведень.

У сучасних умовах значущість цифрових технологій, які відкривають нові перспективи для навчання, професійної діяльності й особистісного розвитку, стає надзвичайно очевидною. Цифрові інструменти забезпечують можливість підтримувати, інтенсифікувати та мобілізувати освітній процес, роблячи його більш диференційованим й адаптованим до актуальних вимог.

У контексті цифрової трансформації освітньої системи існує чимало прогнозів стосовно наслідків її реформування. Згідно з думкою науковця В. Бикова [1], серед них можна виділити такі аспекти: повну персоналізацію

освітнього процесу; забезпечення постійної мотивації до навчання на всіх етапах; забезпечення оперативного зворотного зв'язку з кожним здобувачем освіти; проєктний підхід до організації освітньої діяльності й глибоку інтеграцію теоретичної та практичної підготовки; скорочення часу на розробку освітніх програм; покращення рівня розкриття інформації та підвищення прозорості системи освіти.

Одна з умов цифрової трансформації освіти полягає в розробці методичних підходів і супроводі впровадження цифрових технологій. Серед найактуальніших викликів в освітньому просторі України є забезпечення якісного електронного освітнього контенту. Реформа системи освіти передбачає істотні зміни в технологічному забезпеченні освітнього процесу, що відкриває нові можливості для вирішення сучасних освітніх задач, орієнтуючись на світові тенденції формування інтелектуального потенціалу.

Розглядаючи особливості підготовки майбутніх учителів в умовах цифрової трансформації освіти, необхідно акцентувати увагу на суттєві можливості, які можуть зацікавити здобувачів освіти. До таких засобів належать програмне забезпечення та електронні ресурси, що сприяють підвищенню якості професійної підготовки майбутніх учителів, а саме:

- кейс-технології – навчально-методичні матеріали, що формуються в спеціалізовані комплекти та надаються здобувачам для самостійного вивчення з можливістю отримання консультацій від викладачів;

- мережеві технології ґрунтуються на використанні Інтернету, онлайн-консультаціях та інших формах взаємодії [10, с. 7].

Водночас Н. Мордовцева та А. Харківська припускають, що «підвищення доступності освіти через онлайн-формат навчання відкриває широкі можливості для розвитку знань та навичок, включаючи комунікативні. Проте із розвитком дистанційного освітнього середовищу виникають нові виклики та труднощі, зокрема з формування професійно значущих компетентностей у майбутніх фахівців» [15, с. 433].

На думку науковців, характерною рисою цифрового освітнього процесу є інтеграція та застосування цифрових технологій, що володіють низкою дидактичних характеристик: можливість вільного пошуку різноманітної інформації у глобальній мережі; персоналізація (широкий спектр можливостей для індивідуального налаштування відповідно до потреб й особливостей учасників освітнього процесу); інтерактивність (створення умов для багатосторонньої взаємодії учасників освітнього процесу); мультимедійність (активне використання різних каналів сприйняття інформації); гіпертекстовість (забезпечення вільної навігації в межах тексту, застосування перехресних посилань, довідкових елементів тощо); субкультурність (відповідність цифровому світогляду сучасного покоління) [6, с. 30].

Цифрова трансформація освіти охоплює всі аспекти підготовки майбутніх учителів, починаючи з формулювання змісту освітніх програм і закінчуючи контролем якості їх реалізації. Для забезпечення ефективної організації онлайн-навчання заклади вищої освіти застосовують різноманітні платформи та веб-інструменти, такі як Zoom, Microsoft Teams, Google Classroom, Google Meet, Moodle та інші. Використання цифрових технологій в освітньому процесі робить його більш гнучким, динамічним і цікавим для здобувачів. Розроблені викладачами електронні навчальні матеріали (електронні підручники, презентації тощо) можуть бути багаторазово використані, що сприяє економії часу для підготовки до занять та пошуку актуальної навчальної інформації. Інтеграція платформ, таких як Kahoot, Socrative, Edmodo, Nearpod, дозволяє викладачам обмінюватися інтерактивними матеріалами, залучати здобувачів до обговорення різноманітних проблемних питань й оцінювати виконання навчальних завдань у режимі реального часу.

Цифрова трансформація у закладах вищої освіти змінює роль викладача, який перестає бути лише передавачем знань і стає проєктувальником освітнього процесу. У цьому контексті викладач має

набути нових компетенцій, що дозволяють йому формулювати освітні цілі, визначати зміст навчання та розробляти системи оцінювання. Використання цифрових засобів (відео, слайди, моделювання тощо) надає здобувачам більшу свободу, що, зі свого боку, дозволяє їм під час презентаційних заходів обмінюватися ролями як із викладачем, так і з іншими здобувачами [6, с. 38].

Інтеграція цифрових ресурсів в освітній процес відкриває широкі можливості для ефективного вирішення низки важливих дидактичних завдань, зокрема: забезпечення безперешкодного доступу до різноманітних освітніх онлайн-ресурсів; стимулювання розвитку творчих й інтелектуальних здібностей здобувачів через використання веб-технологій; сприяння розвитку критичного та креативного мислення; формування навичок абстрактного й логічного мислення; активізація включеності здобувачів в освітній процес і підвищення пізнавальної мотивації через цифрові онлайн-сервіси; удосконалення мистецької компетентності шляхом розвитку відповідних умінь та навичок; оптимізація самостійної роботи через мобільність, гнучкість і доступність хмарних технологій; а також сприяння індивідуалізації та інтенсифікації навчання [3, с. 33].

Ключову роль у якісній професійній підготовці майбутніх учителів виконують віртуальні бібліотеки. Віртуальна бібліотека – це цифровий або електронний ресурс, який зазвичай представляє собою веб-сайт, що містить посилання на численні онлайн-джерела з великими обсягами інформації, організованої в каталогах чи архівах. На відміну від традиційних бібліотек, віртуальні мають низку суттєвих переваг, серед яких: можливість доступу до бібліотечних ресурсів без прив'язки до фізичного місця; наявність інструментів для ефективного пошуку потрібних публікацій, таких як електронні рубрики та каталоги; відсутність обмежень на одночасне використання кількох видань; можливість працювати з документами в електронному форматі, з подальшим пошуком окремих фрагментів; наявність інтерактивних Інтернет-довідників і енциклопедій, що значно розширює доступ до наукової та довідкової інформації [14, с. 134].

Слід підкреслити, що сучасні цифрові технології сприяють формуванню персоналізованого навчального середовища, яке поєднує елементи формальної та неформальної освіти. Використання цифрових технологій у підготовці майбутніх учителів значно розширює їх професійні можливості, оскільки вони набувають професійних знань, навичок і досвіду, які в сукупності дозволяють ефективно застосовувати цифрові технології. Крім того, цифровізація процесу професійної підготовки має на меті розвиток цифрової культури у майбутніх учителів, що забезпечує оптимальне використання цифрових інструментів і нових технологій, а також сприяє формуванню професійно важливих компетентностей.

Проте, незважаючи на великий потенціал цифрових технологій та інноваційний характер освітнього процесу, існують певні ризики, пов'язані з якістю підготовки майбутніх учителів у контексті розвитку духовних цінностей і виховання на основах толерантності, чесності, гуманності, емпатії та доброзичливості. Це також стосується побудови паритетної взаємодії між учасниками освітнього процесу у віртуальному середовищі.

Висновок. Актуальність дослідження цифрової трансформації вищої освіти зумовлена сучасними тенденціями розвитку інформаційного суспільства та вимогами до підготовки майбутніх учителів у період воєнного часу. Результати дослідження підтверджують важливість упровадження цифрових технологій в освітній процес для підвищення його ефективності та забезпечення безперервного освітнього процесу. Підготовка майбутніх учителів у контексті цифровізації вимагає розвитку професійних компетентностей у сфері використання цифрових освітніх ресурсів, дистанційного навчання та забезпечення інформаційної безпеки.

Цифрова трансформація дозволяє адаптувати освітню систему до нових умов, зокрема воєнного часу, знижуючи вплив психологічних і технічних бар'єрів. Інтеграція цифрових інструментів, таких як платформи для онлайн-курсів, штучний інтелект, хмарні сервіси й віртуальна реальність, сприяє

підвищенню якості навчання та доступності освітніх послуг. Однак, незважаючи на позитивні зміни, досі залишаються актуальними питання щодо рівного доступу до цифрової інфраструктури, особливо в регіонах, що постраждали від бойових дій.

Важливим напрямом подальших досліджень є розробка ефективних моделей професійної підготовки вчителів у цифровому середовищі, що враховують актуальні виклики й можливості цифрових технологій, а також удосконалення системи підготовки педагогів для їхньої успішної інтеграції в цифрове суспільство.

Список використаних джерел:

1. Биков В. Цифровізація освіти – імператив інтеграції України у світовий інформаційний простір. *Освіта і суспільство*. 2022. № 10. С. 6. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2936/ (дата звернення: 11.09.2024).
2. Биков В., Спірін О., Пінчук О. Проблеми та завдання сучасного етапу інформатизації освіти. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)* : зб. наук. праць. Київ, Видавничий дім «Сам». 2017. С. 191–198.
3. Богданович Л. Цифрові технології у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. Вип. 19 (175). С. 31–35.
4. Буйницька О., Варченко-Троценко Л., Грицеляк Б. Цифровізація закладу вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 1 (28). С. 64–79.
5. Гужва В. Цифрова трансформація університетів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 4 (21). С. 597–604.
6. Гуревич Р., Коношевський Л., Опушко Н. Цифровізація освіти сучасного суспільства: проблеми, досвід, перспективи. *Освітологічний дискурс*. № 3–4 (38–39). 2022. С. 22–46.
7. Демянчук М., Боднарчук І. Цифровізація освіти як вектор підготовки фахівців XXI століття. *Viae Educationis*. 2022. № 4. С. 74–81.

8. Духаніна Н., Лесик Г. Цифровізація освітнього процесу: проблеми та перспективи. *International scientific and practical conference «Modern directions of scientific research development»* (May 18-20, 2022), Chicago, USA. Chicago : BoScience Publisher, 2022. P. 406–409. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49235/1/p.406-409.pdf> (дата звернення: 11.09.2024).

9. Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року : МОН запрошує до громадського обговорення. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaprosnyue-do-gromadskogo-obgovorennya> (дата звернення: 10.09.2024).

10. Куйбіда В., Карпенко О., Наместнік В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник НАДУ при Президентіві України*. 2018. № 1. С. 6–10.

11. Про вищу освіту : Закон України від 27.12.2023 № 1556-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України*: офіц. вебсайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.09.2024).

12. Про затвердження «Положення про Національну освітню електронну платформу» : Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.04.2019 № 521. *Верховна Рада України. Законодавство України*: офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0702-18#Text> (дата звернення: 09.09.2024).

13. Прокопенко А. Сучасні тенденції розвитку вищої педагогічної освіти України в умовах діджиталізації освіти. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 7 (7). С. 270–281.

14. Сачанюк-Кавецька Н., Маятіна Н., Новак О. Цифрова педагогіка у контексті підвищення якості освітніх послуг. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 80. Т. 2. С. 131–135.

15. Харківська А., Мордовцева Н. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців із психології у дистанційному освітньому середовищі

в контексті розвитку комунікативних навичок. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 7(35). С. 431–439.

References:

1. Bykov, V. (2022). Tsyfrovizatsiia osvity – imperatyv intehratsii Ukrainy u svitovi informatsiyni prostir [Digitalization of education – imperative for Ukraine’s integration into the global information space]. *Osvita i suspilstvo – Education and society*, (10), 6. Retrieved from https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2936/ [in Ukrainian].

2. Bykov, V., Spirin, O., & Pinchuk, O. (2017). Problemy ta zavdannia suchasnoho etapu informatyzatsii osvity [Problems and tasks of the modern stage of informatization of education]. *Naukove zabezpechennia rozvytku osvity v Ukrayini: aktualni problemy teori i praktyky (do 25-richchia NAPN Ukrayiny) – Scientific Support for the Development of Education in Ukraine: Actual Problems of Theory and Practice (to the 25th Anniversary of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine)*. Kyiv, 191–198 [in Ukrainian].

3. Bohdanovych, L. (2023). Tsyfrovi tekhnolohii u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Digital technologies in the professional training of future primary school teachers]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. Shevchenka – Bulletin of the National University “Chernihiv Collegium” named after Taras Shevchenko*. 19 (175), 31–35 [in Ukrainian].

4. Buinytska, O., Varchenko-Trotsenko, L., & Hrytseliak, B. (2020). Tsyfrovizatsiia zakladu vyshchoi osvity [Digitization of the institution of higher education]. *Osvitohichnyi dyskurs – Educational discourse*. (28), 64–79 [in Ukrainian].

5. Huzhva, V. (2019). Tsyfrova transformatsiia universytetiv [Digital transformation of universities]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: economy, business and governance*. 4 (21), 597–604 [in Ukrainian].

6. Gyrevich, R., Konoshevskiy, L., & Opushko, N. (2022). Tsyfrovizatsiia osvity suchasnoho suspilstva: problemy, dosvid, perspektyvy [Digitalization of education in the modern society: problems, experience, prospects]. *Educological discourse – Educational discourse*. 3–4 (38–39), 22–46 [in Ukrainian].

7. Demianchuk, M., & Bodnarchuk, I. (2022). Tsyfrovizatsiia osvity yak vektor pidhotovky fakhivtsiv XXI stolittia [Digitalization of Education as a Vector of Training of Specialists in the XXI Century]. *Viae Educationis*. № 4. Pp. 74–81 [in Ukrainian].

8. Dukhanina, N., Lesyk, G. (2022). Tsyfrovizatsiia osvitynoho protsesu: problemy ta perspektyvy [Digitalization of the educational process: problems and prospects]. *International scientific and practical conference "Modern directions of scientific research development" – International scientific and practical conference «Modern directions of scientific research development»*. Chicago. 406–409. Retrieved from <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49235/1/p.406-409.pdf> [in Ukrainian].

9. Kontseptsii tsyfrovoyi transformatsii osvity i nauky na period do 2026 roku [Concept of digital transformation of education and science for the period until 2026]. (n.d.). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproschuye-do-gromadskogo-obgovorennya> [in Ukrainian].

10. Kuibida, V., Karpenko, O., & Namestnik, V. (2018). Tsyfrove vriaduvannia v Ukraini: bazovi definitsii poniatiino-katehorialnoho aparatu [Digital governance in Ukraine: basic definitions of the conceptual and categorical apparatus]. *Visnyk NADU pry Prezidentovi Ukrainy – Вісник НАДУ при Президентові України*. 1, 6–10 [in Ukrainian].

11. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 27.12.2023 № 1556-VII [On higher education: Law of Ukraine dated 12.27.2023 № 1556-VII]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu osvitu elektronnu platformu: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 19.04.2019 № 521 [On the approval of the «Regulations on the National Educational Electronic Platform»: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 19.04.2019 № 521]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0702-18#Text> [in Ukrainian].

13. Prokopenko, A. (2022). Suchasni tendentsii rozvytku vyshchoi pedahohichnoi osvity Ukrainy v umovakh didzhytalizatsii osvity [Current development trends of higher teaching education in Ukraine in the conditions of digitalization of education]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*. 7 (7), 270–281. doi [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-270-281](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-270-281) [in Ukrainian].

14. Sachaniuk-Kavetska, N., Maiatina, N., & Novak, O. (2021). Tsyfrova pedahohika u konteksti pidvyshchennia yakosti osvitanikh posluh [Digital pedagogy in the context of improving the quality of educational services]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*. 80 (2), 131–135 [in Ukrainian].

15. Kharkivska, A., & Mordovtseva, N. (2024). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz psykholohii u dystantsiinomu osvitnomu seredovyshchi v konteksti rozvytku komunikatyvnykh navychok [Specificities of professional training of future specialists in psychology in the distance educational environment in the context of communication skills development]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*. 7(35), 431–439. doi [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-431-439](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-431-439) [in Ukrainian].

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

© Одарченко В.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-18

У статті досліджено актуальні питання цифрової трансформації вищої освіти України під час воєнного стану. Аналізується вплив цифровізації на організацію освітнього процесу, адаптацію освітніх закладів до нових викликів та потреб студентів і викладачів. Метою дослідження є аналіз впливу воєнного стану на процеси цифровізації вищої освіти, вивчення викликів і можливостей, які виникають у цей період, а також визначення стратегій для ефективної інтеграції цифрових технологій в освітній процес. Вказано, що ключовими завданнями для подолання цих викликів є розвиток онлайн-інфраструктури, забезпечення доступу до технічних засобів й актуальної інформації.

На основі опрацьованих наукових джерел визначено виклики дистанційного навчання в умовах війни: нерівномірний доступ до Інтернету та технічних засобів; обмеження у використанні електронних навчальних платформ і засобів комунікації. Висвітлено переваги дистанційного навчання в сучасних умовах. Авторка вказує, що дистанційне навчання сприяє розвитку самостійності у студентів, дозволяє навчатися незалежно від їхнього місцезнаходження. Зазначено, що одним із важливих факторів успішного функціонування дистанційної освіти є підвищення цифрової компетентності і студентів, і викладачів.

У роботі розкрита необхідність упровадження в умовах воєнного стану в освітній процесі ЗВО дистанційної форми навчання, як важливої складової для забезпечення безперервності освітнього процесу.

Ключові слова: цифровізація, здобувач вищої освіти, система вищої освіти, освітній процес, дистанційне навчання.

Odarchenko V. «Digital transformation in the higher education system of Ukraine in the conditions of martial law».

The article examines the current issues of digital transformation of higher education in Ukraine during martial law. The author analyzes the impact of digitalization on the organization of the educational process, adaptation of educational institutions to new challenges and needs of students and teachers.

The purpose of the study is to analyze the impact of martial law on the processes of digitalization of higher education, to study the challenges and opportunities that arise during this period, and to identify strategies for the effective integration of digital technologies into the educational process. It is indicated that the key tasks for overcoming these challenges are the development of online infrastructure, ensuring access to technical means and up-to-date information.

On the basis of the processed scientific sources, the challenges of distance learning in the conditions of war are identified: uneven access to the Internet and technical means; restrictions on the use of electronic learning platforms and means of communication. The advantages of distance learning in modern conditions are highlighted. The author points out that distance learning promotes the development of students' independence and allows them to study regardless of their location. It is noted that one of the important factors for the successful functioning of distance education is to increase the digital competence of both students and teachers.

The paper reveals the need to introduce distance learning in the educational process of higher education institutions under martial law as an important component to ensure the continuity of the educational process.

Keywords: digitalization, higher education student, higher education system, educational process, distance learning.

Пандемія, спричинена коронавірусною інфекцією COVID-19, та військова агресія РФ проти України зумовили сучасну освітню кризу. Окреслені події ускладнили доступ до освітніх ресурсів, порушили звичні формати навчання та змусили переходити на дистанційні й цифрові форми освіти. У відповідь на ці виклики представники різних країн активно долучаються до реалізації Глобальних цілей, що були ухвалені в межах 70-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у 2015 році в Нью-Йорку. Підсумковим документом Саміту є «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [7]. У 2019 році Президент України своїм указом підтримав досягнення Цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [9].

Програма динамічної глобальної платформи, що спрямована на стимулювання трансформації освіти для досягнення Цілі 4 сталого розвитку, розкриває важливість реалізації цієї позиції; визначення пріоритетним завданням досягнення високого рівня якості вищої освіти; забезпечення її тісної інтеграції з науковою діяльністю; сприяння формуванню освіти й науки в містах країни; створення в закладах освіти сучасних умов для навчання та викладання, на основі інноваційних підходів [20]. Тож, підтримка держав, зокрема України, у досягненні Цілей сталого розвитку, повинна сприяти відкриттю сучасних освітніх і наукових середовищ, інтеграції інновацій та забезпеченню тісного зв'язку між наукою й освітою. Спільні зусилля допоможуть забезпечити доступ до якісної освіти навіть в умовах криз і сприятимуть сталому розвитку в глобальному контексті.

Активний розвиток інформаційно-комунікативних технологій призводить до змін у змісті й формах освітньої діяльності на всіх рівнях; сприяє інтеграції бібліотек в цифровий інформаційний простір освітніх закладів, що забезпечує відкритий доступ до інформаційних ресурсів [8].

Згідно Концепції розвитку цифрових компетентностей (2021) [5] приєднання України до єдиного інформаційного простору та активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призведе до швидкого накопичення цифрових й електронних документів; зростання рівня цифрової грамотності населення. Отже, забезпечення високої якості та доступності цифрової освіти, зміцнення співпраці на європейському рівні для інтеграції цифрових технологій в освітній процес і адаптації освітньої системи до вимог цифрового суспільства є ключовими чинниками, що сприятимуть розвитку конкурентоспроможної та інноваційної економіки, забезпечуючи здобувачам освіти необхідні навички для успішної роботи в сучасному світі.

Новітні цифрові технології висувають нові вимоги до здобувачів освіти, оскільки навчання більше не обмежується отриманням фактів чи вирішенням математичних задач, а включає моделювання складних людино-технічних систем і життєвих ситуацій. Ці процеси, що впливають на трансформацію глобальної економіки, ускладнюють ризики для розвитку людства та вимагають ретельнішого врахування впливу цифрових технологій на соціальні й економічні аспекти життя [3].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемою цифрової трансформації вищої освіти займаються, зокрема, такі науковці, як Л. Антонюк, В. Биков, А. Гуржій, М. Кириченко, І. Отамась, О. Пінчук, А. Прокопенко, А. Харківська, М. Шишкіна тощо. Колектив науковців В. Биков, О. Пінчук, А. Гуржій вивчали «цифровізацію освіти як сучасний етап її інформатизації, що передбачає насичення електронно-цифрового середовища інформаційно-освітнього простору пристроями, засобами, ресурсами, системами та забезпечення завдяки цьому електронних комунікацій між суб'єктами простору» [2, с. 8]. Колектив науковців

Л. Антонюк, М. Кириченко й І. Отамась у своїх роботах дослідили питання відношення представників освітньої сфери до впровадження дистанційного навчання, на основі яких сформулювали «пропозиції щодо системи підвищення кваліфікації освітян та подолання перешкод і прогалин у професійному розвитку» [4, с. 128]. А. Прокопенко в своїх роботах наголошує на необхідність модернізації розвитку вищої педагогічної освіти України в умовах діджиталізації освіти [10]. Важливість характеристик адаптивних хмаро орієнтованих систем навчального призначення у педагогічних системах вищої освіти в своїх роботах розкривала М. Шишкіна [19, с. 28-34]. У своїх наукових працях А. Харківська аналізує перехід із офлайн до онлайн-режиму в освіті та визначає вплив глобальної діджиталізації на підвищення вимог до підготовки педагогічних кадрів [4].

Дослідження вказаних науковців охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із впровадженням цифрових технологій у сучасну вищу освіту, та не акцентують увагу на необхідності цифровізації освітнього процесу ЗВО в умовах воєнного стану.

Метою статті є аналіз впливу воєнного стану на процеси цифровізації вищої освіти, вивчення викликів і можливостей, які виникають у цей період, а також визначення стратегій для ефективної інтеграції цифрових технологій в освітній процес.

Виклад основного матеріалу. З початком введення воєнного стану в Україні з'явилися серйозні випробування для системи вищої освіти. Щоденні руйнівні удари по території нашої держави включають знищення освітньої інфраструктури: страждають заклади професійної (професійно-технічної) та вищої освіти. У цих умовах більшість закладів вищої освіти змушені перейти на дистанційний або змішаний формати навчання. Як результат, електронні інструменти та платформи для дистанційного навчання стали важливою складовою освітнього процесу, спонукаючи ЗВО та науково-педагогічних працівників адаптуватися до сучасних вимог [6, с. 107].

Колектив наукових однодумців В. Басараб, Т. Павлиш, М. Рогів, О. Терещенко розуміють цифровізацію в освітньому процесі закладу вищої освіти як «процес упровадження цифрових технологій в усі аспекти освітньої діяльності» [6, с. 107]. Погоджуємося з твердженням, адже це дозволяє оптимізувати освітній процес, зробити його більш гнучким і доступним для студентів та викладачів, особливо в умовах воєнного стану, коли традиційні форми навчання стають неможливими. Цифрові технології забезпечують безперервність освітнього процесу, а також сприяють удосконаленню управління та організації освітніх послуг.

Аналізуючи роботи Ф. Куртяк, А. Чепелюк та Є. Черновола, звернули увагу, на те, що автори визначають цифровізацію освітнього процесу як «...двокомпонентну систему. З одного боку, вона полягає у впровадженні передових цифрових технологій організації навчального процесу в умовах ЗВО. З іншого – у створенні банків знань та баз даних з метою удосконалення процесу адміністрування організації та надання освітніх послуг» [18, с. 8]. Доцільність такого підходу можна обґрунтувати необхідністю адаптації освітнього процесу до сучасних реалій і вимог цифрового світу. Поєднання впровадження передових цифрових технологій із розвитком банків знань і баз даних дозволяє забезпечити ефективну організацію навчання та адміністрування закладів вищої освіти. Це сприяє підвищенню якості освітніх послуг, полегшує доступ до навчальних ресурсів і забезпечує безперервний обмін інформацією. Такий підхід є важливим етапом у розвитку сучасної освітньої системи та підготовці конкурентоспроможних молодих вчених.

Науковці В. Макаренко, О. Макаренко й О. Сілкова у дослідженні «Цифровізація закладу вищої освіти – шлях до інтеграції в міжнародний освітній простір» вказують на те, що «цифрова трансформація у вищій освіті стосується організаційних змін, реалізованих за допомогою цифрових технологій із метою підвищення ефективності діяльності закладу. Іншими словами, це трансформація всієї діяльності закладу за допомогою цифрових

технологій для оптимізації всіх видів роботи» [12, с. 223]. Уважаємо, що висвітлені зміни відповідають сучасним вимогам розвитку вищої освіти та інтеграції закладів вищої освіти в міжнародний освітній простір. Цифрова трансформація, яка охоплює всі аспекти діяльності закладу, спрямована на оптимізацію організаційних процесів, підвищення ефективності роботи та якості освітніх послуг. Такий підхід дозволяє закладам освіти швидше адаптуватися до нових викликів, посилювати міжнародну співпрацю та обмін знаннями, що сприяє інтеграції української освіти в глобальне освітнє середовище.

Воєнний стан значно ускладнив функціонування системи освіти, особливо в сфері цифрових технологій. Ключовими завданнями для подолання цих викликів є розвиток онлайн-інфраструктури, забезпечення доступу до технічних засобів й актуальної інформації.

З огляду на інформацію, опубліковану на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України, цифрова трансформація охоплює розбудову цифрових екосистем, створення безпечного електронного освітнього середовища та розвиток цифрової інфраструктури [17]. Це забезпечує підґрунтя для впровадження дистанційного навчання як важливого елементу освітнього процесу. Підвищення рівня цифрової компетентності учасників освітнього процесу, автоматизація збору та аналізу даних є ключовими факторами для ефективної організації дистанційного навчання, що особливо важливо в умовах сучасних викликів. Дистанційне навчання, завдяки цифровій трансформації, дозволяє забезпечити безперервність освітнього процесу, зберігаючи його якість та доступність незалежно від зовнішніх обставин.

На думку Н. Мордовцевої та А. Харківської, «перехід до дистанційного навчання ставить під сумнів ефективність та якість професійної підготовки, особливо в контексті розвитку комунікативних навичок студентів... через обмежені можливості взаємодії та відсутність необхідної безпеки, в оперативному розвитку навичок, що пов'язано із технічними

обмеженнями, культурними проявами та міжособистісним ставленням до виконання освітніх завдань» [16, с. 433].

Запровадження дистанційних форм навчання є однією з реальних можливостей у відповідь на поставлені країні сучасні виклики. Це формат здобуття знань з використанням цифрових технологій, що дає можливість студентам здобувати освіту віддалено, не полишаючи професійної діяльності. Такий підхід створює зручні умови для реалізації індивідуальної траєкторії кожного здобувача вищої освіти та дає можливість поєднувати навчання з роботою. Дистанційна форма здобуття освіти включає не тільки постійну самостійну роботу з навчальним матеріалом, а й регулярну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу [11].

У дослідженнях О. Андрєєва поняття дистанційне навчання розглядається як «цілеспрямований, організований процес інтерактивної взаємодії суб'єктів та об'єктів навчання між собою та з засобами навчання, причому процес навчання індиферентний до їх просторового розташування та проходить у специфічній педагогічній системі. Елементами цієї системи є підсистеми цілей, змісту, методів, засобів навчання, організаційних форм навчання тощо. Дистанційна освіта – це система, у якій реалізується процес дистанційного навчання для досягнення та підтвердження студентами певного освітнього цензу, що стає основою їх подальшої творчої та (або) трудової діяльності» [1, с. 33].

Дослідниця П. Стефаненко аналізує дефініцію «дистанційне навчання» з двох сторін [13]:

1. Спосіб обміну інформацією між викладачами та студентами через електронні мережі або інші телекомунікаційні засоби. Характеризується отриманням доступу до навчальних матеріалів і завдань для самостійного опрацювання студентом, виконання та відправлення результатів роботи викладачеві. Основний акцент робиться на самостійне засвоєння матеріалу, на самокерування процесом навчання, на планування

часу й зусиль на виконання завдань. Тож, рівень засвоєння знань залежить від самоорганізації студента та його мотивації.

2. Особиста продуктивна діяльність студентів, що реалізується за допомогою сучасних телекомунікаційних засобів. Характеризується поєднанням сучасних засобів телекомунікації (інтернет, мультимедійні ресурси, платформи для онлайн-навчання) з методиками, що розвивають навички самостійного й активного навчання; спілкуванням у реальному часі або асинхронно, обговоренням навчальних питань, зворотним зв'язком між викладачем та студентом; адаптуванням завдань до рівня знань кожного здобувача та до його навчальних цілей; надання можливості для самореалізації та особистісного розвитку.

Тож, на думку науковиці, дистанційне навчання об'єднує самостійну та інтерактивну компоненти, де студенти мають можливість не лише самостійно засвоювати знання, а й активно взаємодіяти з викладачами та використовувати освітні ресурси, адаптовані до їхніх індивідуальних потреб.

П. Федорук описує дистанційне навчання як новий підхід до організації освітнього процесу, де використання дистанційної системи та впровадження спеціалізованих програмних інструментів дозволяє зберегти якість традиційного навчання, і навіть покращити результати студентів за рахунок адаптивних алгоритмів. Провівши аналіз і розробивши відповідну технологію, автор створив програмний комплекс, що втілює модель дистанційного навчання та моніторингу знань. Він містить методологію розробки інструментів на базі шаблонів класів й об'єктів, які взаємодіють між собою, а також спеціалізовану мову ТестЛінг для інтеграції та взаємодії з системою [14].

На підставі аналізу опрацьованої літератури, можна стверджувати, що дистанційне навчання являє собою інтеграцію інформаційних і педагогічних технологій, які забезпечують ефективний освітній процес на відстані.

Продовжуючи розгляд проблем дистанційного навчання в умовах воєнного стану, слід підкреслити його роль у забезпеченні стабільності та безперервності освітнього процесу в Україні. Особливості використання цифрових технологій у цьому контексті включають не лише адаптацію до нових умов, але й необхідність постійного вдосконалення методологічної бази та технічного забезпечення для підтримки освітніх процесів.

На основі опрацьованих наукових джерел визначили виклики дистанційного навчання в умовах війни.

Одним із ключових викликів, які постають перед системою дистанційного навчання в Україні під час війни, є нерівномірний доступ до Інтернету й технічних засобів. В умовах постійних загроз, таких як обстріли та відключення електроенергії, забезпечення стабільного зв'язку та доступу до навчальних ресурсів стає складним завданням. Студенти й викладачі, які перебувають у небезпечних зонах або змушені були переїхати до інших регіонів чи країн, стикаються з обмеженнями у використанні електронних навчальних платформ і засобів комунікації.

Однак, попри ці труднощі, система вищої освіти адаптується до умов кризи. Українські ЗВО активно впроваджують новітні підходи, використовуючи можливості таких платформ, як Moodle, Google Classroom, Zoom та інших систем для забезпечення доступу до лекційних матеріалів і комунікації між викладачами та студентами. Відбувається поступова автоматизація процесів навчання, що включає використання систем управління навчальними курсами, які дозволяють викладачам легко організувати й контролювати освітній процес.

Попри всі виклики, дистанційне навчання має також низку переваг.

Насамперед, воно дає можливість здобувачам освіти навчатися незалежно від їхнього місцезнаходження, що особливо важливо в умовах війни. Крім того, дистанційні форми навчання дозволяють індивідуально організувати розклад, надаючи здобувачам освіти більше свободи у виборі

часу для занять. Це особливо актуально для тих, хто працює та навчається одночасно.

Також слід зазначити, що дистанційне навчання сприяє розвитку самостійності у студентів. В умовах, коли значна частина матеріалів подається у вигляді електронних ресурсів, здобувачам вищої освіти доводиться більше працювати самостійно, що розвиває їхні навички самоорганізації, відповідальності й ефективного планування часу.

Одним із важливих факторів успішного функціонування дистанційної освіти є підвищення цифрової компетентності як студентів, так і викладачів. Впровадження сучасних освітніх технологій вимагає від учасників освітнього процесу високого рівня володіння цифровими інструментами. Підвищення цифрової грамотності має відбуватися через спеціальні програми підготовки та підвищення кваліфікації, які забезпечують знання та навички, необхідні для ефективного використання навчальних платформ і програмного забезпечення.

Цифрова компетентність стає ключовою навичкою у сучасному світі, де все більше процесів переноситься в онлайн-простір. Зокрема, у сфері освіти це означає не тільки вміння користуватися електронними засобами навчання, але й здатність створювати власний освітній контент, аналізувати інформацію та використовувати цифрові ресурси для вирішення навчальних завдань.

Зважаючи на виклики, які постали перед системою освіти в Україні, дистанційне навчання набуває особливого значення і, ймовірно, продовжить розвиватися навіть після завершення воєнного стану. Однією з перспектив є впровадження змішаної форми навчання, яка поєднає елементи традиційного аудиторного й дистанційного навчання. Такий підхід дозволить зберегти переваги обох форматів, забезпечивши більшу гнучкість та доступність освіти.

Крім того, розвиток технологій штучного інтелекту та віртуальної реальності може відкрити нові можливості для дистанційного навчання.

Використання штучного інтелекту в освіті дозволить створювати адаптивні системи навчання, які будуть індивідуально підлаштовуватися під потреби кожного студента, пропонуючи персоналізовані навчальні маршрути. Віртуальна реальність, зі свого боку, може стати ефективним інструментом для проведення інтерактивних занять, які імітують реальні умови, що є особливо цінним для спеціальностей, що вимагають практичної підготовки.

Вивчення теорії та практики реалізації дистанційного навчання в закладах вищої освіти дало змогу виявити низку важливих тенденцій у розвитку згаданої технології. Серед основних можна виділити такі:

1. Персоналізація навчання (сучасні технології дозволяють адаптувати освітні програми під потреби кожного студента, надаючи індивідуальні навчальні траєкторії на основі його успішності та інтересів).

2. Зростання популярності змішаного навчання (поєднання традиційних аудиторних занять з онлайн-навчанням стає все більш поширеним. Такий підхід дозволяє зберегти переваги обох форматів, збільшуючи гнучкість освітнього процесу та полегшуючи доступ до ресурсів).

3. Використання інтерактивних платформ і технологій (відеоконференції, онлайн-опитування, форуми тощо), що допомагає створити віртуальне середовище, та підтримувати комунікацію між студентами й викладачами.

4. Інтеграція штучного інтелекту в дистанційні системи навчання.

5. Розвиток віртуальної та доповненої реальності.

6. Зростає популярність використання мобільних додатків і платформ для навчання, що дозволяє студентам отримувати доступ до матеріалів та завдань у будь-який час із будь-якого місця.

7. Підвищення значущості цифрової грамотності.

Тож, ці тенденції не тільки підсилюють ефективність дистанційного навчання, але й відкривають нові можливості для інновацій у сфері освіти.

Висновок. Цифрова трансформація стала необхідною відповіддю системи вищої освіти України на виклики, спричинені воєнним станом і кризовими обставинами. Інтенсивне впровадження цифрових технологій, розвиток дистанційного навчання та створення сучасної цифрової інфраструктури допомагають забезпечити безперервність освітнього процесу навіть у найскладніших умовах.

Удосконалення форм дистанційного навчання є пріоритетним завданням сучасної педагогічної науки, оскільки якість та ефективність освітнього процесу напряму пов'язана з створенням методичного забезпечення, а також із урахуванням реалізації цифрових технологій в освітньому просторі.

Список використаних джерел:

1. Андреев О. О. Дистанційна освіта : суть, технологія, організація. Харків, 2009. 196 с.
2. Биков В.Ю., Пінчук О.П., Гуржій А.М «Українська електронна енциклопедія освіти» як інструмент інформаційної підтримки відкритих систем освіти і науки. *Цифрова трансформація освіти України в умовах воєнного стану*. 2023. С. 8–11. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735054/1/Збірник%20тез%20звітної%202023%20мое%208_11.pdf (дата звернення: 14.09.2024).
3. Буров О.Ю. Синетичне навчальне середовище та метавсесвіт: віртуальні засоби та реальне життя. *Цифрова трансформація освіти України в умовах воєнного стану* : матеріали звіт. наук. конф. Ін-ту цифровізації освіти НАПН України, м. Київ, 24 лют. 2023 р. Київ, 2023. 5 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735958/1/BUROV%20OYu%202023.pdf> (дата звернення: 15.09.2024).
4. Кириченко М. О., Отамась І. Г., Антонюк Л. А. Цифрова трансформація освіти в Україні та ЄС: від потреб систем дистанційного навчання до компетенцій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*.

Сер. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. С. 127–133. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39087/Kyrychenko_Otamas.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 13.09.2024).

5. Концепція розвитку цифрових компетентностей : Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.09.2024).

6. Павлиш Т., Басараб В., Терещенко О., Рогів М. Цифровізація освітнього процесу в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. *Освітні обрії*. 2023. Вип. 1(56). С. 106–109. DOI: <https://doi.org/10.15330/obrii.56.1.106-109> (дата звернення: 12.09.2024).

7. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. *United Nations*. 2018. 38 р. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku> (дата звернення: 15.09.2024).

8. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2024).

9. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України №722/2019 від 30 вересня 2019 року. *Президент України. Володимир Зеленський : Офіційне інтернет-представництво*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 15.09.2024).

10. Прокопенко А. О. Сучасні тенденції розвитку вищої педагогічної освіти України в умовах діджиталізації освіти. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. Вип. 7 (7). С. 270–281. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-270-281](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-270-281) (дата звернення: 14.09.2024).

11. Сергеева С. М. Освітній блог. Поняття, особливості, різновиди. Алгоритм створення блогу викладача. Лисичанськ, 2016. 18 с. URL: http://ldmu.ucoz.ua/0206/visnik/1algorithm_stvorennja_blogu-1_.pdf (дата звернення: 17.09.2024).

12. Сілкова О.В., Макаренко О.В., Макаренко В.І. Цифровізація закладу вищої освіти – шлях до інтеграції в міжнародний освітній простір. *Медицина освіти за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір* : матер. навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 30 березня 2023 р. Полтава, 2023. С. 222–224. URL: <https://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/20454> (дата звернення: 12.09.2024).

13. Стефаненко П. В. Теоретичні і методичні засади дистанційного навчання у вищій школі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2002. 492 с.

14. Федорук П. І. Адаптивна система дистанційного навчання та контролю знань на базі інтелектуальних Інтернет-технологій : автореф. дис. ... д-ра техн. наук : 05.13.06. Київ, 2009. 37 с.

15. Харківська А. А. Формування та розвиток цифрової компетентності педагога в системі навчання впродовж життя-вимога часу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. Харків: Вид-во УІПА, 2020. № 66. С. 98–105.

16. Харківська А., Мордовцева Н. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців із психології у дистанційному освітньому середовищі в контексті розвитку комунікативних навичок. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 7 (35). С. 431–439. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-431-439](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-431-439) (дата звернення: 15.09.2024).

17. Цифрова трансформація освіти і науки. *Міністерство освіти і науки України* : вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki?&type=all&tag=tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki> (дата звернення: 12.09.2024).

18. Черновол Є., Чепелюк А., Куртяк Ф. Щодо цифровізації освітнього процесу у закладах вищої освіти України: нові можливості та перспективи. *Академічні візії*. 2023. Вип. 15. 9 с. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/132/121/122> (дата звернення: 12.09.2024).

19. Шишкіна М.П. Еволюція адаптивних хмаро орієнтованих систем і тенденції їх використання у вищій педагогічній освіті. *Цифрова трансформація відкритих освітніх середовищ*: колективна монографія / за заг. ред. В.Ю. Бикова, О.П. Пінчук. Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2019. 186 с.

20. Education: From COVID-19 school closures to recovery. *UNESCO: COVID-19 Recovery*. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/nationalresponses> (дата звернення: 15.09.2024).

References:

1. Andrieiev, O. O. (2009). *Dystantsiina osvita: sut, tekhnolohiia, orhanizatsiia* [Distance education: essence, technology, organization]. Kharkiv, 196 [in Ukrainian].

2. Bykov, V.Iu., Pinchuk, O.P., & Hurzhii, A.M (2023). «Ukrainska elektronna entsyklopediia osvity» yak instrument informatsiinoi pidtrymky vidkrytykh system osvity i nauky [“Ukrainian Electronic Encyclopedia of Education as a tool for information support of open systems of education and science]. *Tsyfrova transformatsiia osvity Ukrainy v umovakh voiennoho stanu – Digital transformation of education in Ukraine under martial law*. 8–11. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735054/1/Збірник%20тез%20звітної%202023%20моє%208_11.pdf [in Ukrainian].

3. Burov, O.Iu. (2023). *Synetychne navchalne seredovyshe ta metavseshit: virtualni zasoby ta realne zhyttia* [Synetic learning environment and metaverse:

virtual tools and real life]. *Tsyfrova transformatsiia osvity Ukrainy v umovakh voiennoho stanu – Digital transformation of education in Ukraine under martial law*. Kyiv, 5. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735958/1/BUROV%20OYu%202023.pdf> [in Ukrainian].

4. Kyrychenko, M. O., Otamas, I. H., & Antoniuk, L. A. (2022). Tsyfrova transformatsiia osvity v Ukraini ta YeS: vid potreb system dystantsiinoho navchannia do kompetentsii [Digital transformation of education in Ukraine and the EU: from the needs of distance learning systems to competencies]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University*. 127–133. Retrieved from https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39087/Kyrychenko_Otamas_.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

5. Kontseptsiiia rozvytku tsyfrovyykh kompetentnostei : Skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2021 r. № 167-r [Concept of digital competencies development: Approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 3, 2021, No. 167-p.]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

6. Pavlysh, T., Basarab, V., Tereshchenko, O., & Rohiv, M. (2023). Tsyfrovizatsiia osvitnoho protsesu v zakladakh vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Digitalization of the educational process in higher education institutions under martial law]. *Osvitni obrii – Educational horizons*. 1(56), 106–109. doi <https://doi.org/10.15330/obrii.56.1.106-109> [in Ukrainian].

7. Peretvorennia nashoho svitu: Poriadok denniy u sferi staloho rozvytku do 2030 roku [Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development]. (2018). *United Nations*. 38. Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyi-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku> [in Ukrainian].

8. Pro biblioteky i bibliotechnu spravu : Zakon Ukrainy vid 27.01.1995 № 32/95-VR [On libraries and librarianship: Law of Ukraine of 27.01.1995 № 32/95-BP]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

9. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku : Ukaz Prezydenta Ukrainy №722/2019 vid 30 veresnia 2019 roku [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030: Decree of the President of Ukraine No. 722/2019 of September 30, 2019]. *Prezydent Ukrainy. Volodymyr Zelenskyi – President of Ukraine. Volodymyr Zelenskyy.* Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> [in Ukrainian].

10. Prokopenko, A. O. (2022). Suchasni tendentsii rozvytku vyshchoi pedahohichnoi osvity Ukrainy v umovakh didzhytalizatsii osvity [Current Trends in the Development of Higher Pedagogical Education in Ukraine in the Context of Digitalization of Education]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today.* 7 (7), 270–281. doi [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-270-281](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-270-281) [in Ukrainian].

11. Serheieva, S. M. (2016). Osvitnii bloh. Poniattia, osoblyvosti, riznovydy. Alhorytm stvorennia blohu vykladacha [Educational blog. Concept, features, types. Algorithm for creating a teacher's blog]. Lysychansk, 18. Retrieved from http://ldmu.ucoz.ua/0206/visnik/1algorithm_stvorennja_blogu-1_.pdf [in Ukrainian].

12. Silkova, O.V., Makarenko, O.V., & Makarenko, V.I. (2023). Tsyfrovizatsiia zakladu vyshchoi osvity – shliakh do intehratsii v mizhnarodnyi osvitnii prostir [Digitalization of a higher education institution is a way to integrate into the international educational space]. *Medychna osvita za novymy standartamy: vyklyky ta intehratsiia v mizhnarodnyi osvitnii prostir – Medical education according to new standards: challenges and integration into the international*

educational space. Poltava, 222–224. Retrieved from <https://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/20454> [in Ukrainian].

13. Stefanenko, P. V. (2002). Teoretychni i metodychni zasady dystantsiinoho navchannia u vyshchii shkoli [Theoretical and Methodological Foundations of Distance Learning in Higher Education]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 492 [in Ukrainian].

14. Fedoruk, P. I. (2009). Adaptyvna systema dystantsiinoho navchannia ta kontroliu znan na bazi intelektualnykh Internet-tekhnologii [Adaptive system of distance learning and knowledge control based on intelligent Internet technologies]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 2009. 37 [in Ukrainian].

15. Kharkivska, A. A. (2020). Formuvannia ta rozvytok tsyfrovoi kompetentnosti pedahoha v systemi navchannia vprodovzh zhyttia-vymoha chasu [Formation and development of digital competence of a teacher in the system of lifelong learning is a requirement of the time]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education*. Kharkiv. 66, 98–105 [in Ukrainian].

16. Kharkivska, A., & Mordovtseva, N. (2024). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv iz psykholohii u dystantsiinomu osvitnomu seredovyshchi v konteksti rozvytku komunikatyvnykh navychok [Specificities of professional training of future specialists in psychology in the distance educational environment in the context of communication skills development]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*. 7 (35), 431–439. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-431-439](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-431-439) [in Ukrainian].

17. Tsyfrova transformatsiia osvity i nauky [Digital transformation of education and science]. (n.d.). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki?&type=all&tag=tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki> [in Ukrainian].

18. Chernovol, Ye., Chepeliuk, A., & Kurtiak, F. (2023). Shchodo tsyfrovizatsii osvitnoho protsesu u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy: novi

mozhyvosti ta perspektyvy [On the digitalization of the educational process in higher education institutions of Ukraine: new opportunities and prospects]. *Akademichni vizii – Academic visions*. 15, 9. Retrieved from <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/132/121/122> [in Ukrainian].

19. Shyshkina, M.P. (2019). Evoliutsiia adaptivnykh khmaro oriientovanykh system i tendentsii yikh vykorystannia u vyshchii pedahohichnii osviti [Evolution of adaptive cloud-based systems and trends in their use in higher pedagogical education]. *Tsyfrova transformatsiia vidkrytykh osvitnikh seredovyshch – Digital transformation of open educational environments*. Kyiv, 186 [in Ukrainian].

20. Education: From COVID-19 school closures to recovery (n.d). *UNESCO: COVID-19 Recovery*. Retrieved from <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/nationalresponses> [in English].

UDC 37:004]-043.86(477)(045)

THE ROLE OF DIGITAL NARRATIVES IN SHAPING THE PROFESSIONAL SKILLS OF HUMANITARIAN APPLICANTS

© Olianych V., Khriapin E.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-19

The article reveals the essence and content of digital narratives that play an important role in shaping the professional growth of humanitarian applicants. Based on the analysis of scientific, pedagogical and methodological sources, the article substantiates the methodology for creating digital narratives in the context of training future teachers of Humanities, consisting of interrelated components. The motivational component ensures the formation of a value attitude among future teachers of humanities disciplines to the use of digital narratives in future professional and pedagogical activities. The content component provides for the availability of information content regarding digital narratives, their types, and methods of their creation. The activity-technological component contains a set of skills for creating and using a digital narrative in future professional and pedagogical activities. The article highlights applied aspects of using digital narratives as mechanisms for attracting young people to educational micro-projects.

Modernization of professional training makes it possible to flexibly respond to the challenges of military and post-war society, choose priorities and rely primarily on the educational mission of teaching in the formation of national identity. The experience of using digital narratives is interesting, and therefore attracts attention and provides an opportunity for humanitarians to take a new approach to historical research. The article finds out that digital

narratives created with your own hands, together with applicants, can be used to improve the effectiveness of classes as a method that contributes to a deeper understanding of the content of educational material and improve professional training.

Keywords: education, digital narratives, professional training of teachers, narrative approach.

Олянич В., Хряпін Е. «Роль цифрових нарративів у формуванні професійних навичок здобувачів гуманітарного спрямування».

У статті розкрито сутність, зміст цифрових нарративів, які відіграють важливу роль у формуванні професійного зростання здобувачів гуманітарного спрямування. На основі аналізу науково-педагогічних та методичних джерел обґрунтовано методику створення цифрових нарративів у контексті підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, що складається із взаємопов'язаних між собою компонентів. Мотиваційний компонент забезпечує формування у майбутніх учителів гуманітарних дисциплін ціннісного ставлення до використання цифрових нарративів у майбутній професійно-педагогічній діяльності. Змістовий компонент передбачає наявність інформаційного контенту щодо цифрових нарративів, їх видів, методики їх створення. Діяльнісно-технологічний компонент містить комплекс умінь щодо створення та використання цифрового нарративу у майбутній професійно-педагогічній діяльності. У статті висвітлені прикладні аспекти використання цифрових нарративів як механізмів залучення молоді до освітньо-просвітницьких мікропроектів.

Модернізація професійної підготовки дає можливість гнучко реагувати на виклики воєнного та повоєнного суспільства, обирати пріоритети та опиратися передусім на просвітницьку місію вчительства у формуванні національної ідентичності. Досвід використання цифрових нарративів є цікавим, а отже привертає увагу та дає можливість по-новому підійти гуманітаріям до історичних досліджень. У статті з'ясовано, що створені власноруч, спільно зі здобувачами цифрові нарративи можуть бути використані для підвищення ефективності занять як метод, що сприяє глибшому розумінню змісту навчального матеріалу та покращенню професійної підготовки.

Ключові слова: освіта, цифрові нарративи, професійна підготовка педагога, нарративний підхід.

Relevance of the study. Society is experiencing drastic, global, transformational changes in its existence due to the rapid evolution of digital technologies and computer networks. The use of modern technologies in education should play a key role in creating the necessary conditions for the self-development of all subjects of educational activity, activating cognitive and creative processes, forming the necessary competencies, and promoting the approval of humanistic ideas. The global spread of global information and communication networks requires a different content and quality of Teacher Education, legitimizes the rapid modification of traditional educational models into integrative, dynamic ones that combine humanistic and technological approaches,

and make it possible to reveal the cognitive and creative potential of future masters of Education.

Analysis of major research and publications. In Ukrainian scientific sources, it gives grounds to assert that in pedagogical theory and practice, considerable experience has been gained in modernizing professional training of specialists, which can become the basis for improving and developing the skills of the XXI century, pedagogical skills of future masters of Education. Digital humanistic pedagogy is discussed in the collective monographic study of V. Bykov, M. Leshchenko, L. Tymchuk [3, 20]. Fundamentals the theoretical and methodological foundations of digital narratives are quite fundamentally characterized in the study of L. Tymchuk [21], which are important in the training of future masters of Education. Digitization of the educational sphere is also explored in the works of A. Kharkivska [7]. Foreign experience is represented by significant research by B. Boitshwarelo [1], I. Hatlevik et al. [5], B. Robin [17], S. Tolisano [19], in which sources are studied using modern methods.

Purpose of the article. Research and theoretically substantiate the design basics digital narratives and develop a methodological system for designing biographical digital narratives in the educational process of future masters of Education.

Presentation of the main material. The introduction of modern technologies in education should play a key role in creating the necessary conditions for the self-development of all subjects of educational activity, activating creative processes, forming the necessary competencies during Distance Learning, and promoting the approval of humanistic ideas. The global spread of World Information and communication networks requires a different content and quality of Teacher Education, legitimizes the rapid modification of traditional educational models into integrative, dynamic ones that combine humanistic and technological approaches, and make it possible to reveal the cognitive and creative potential of future masters of education in the humanities.

The article applies a set of theoretical and applied methods. The theoretical analysis of scientific and methodological primary sources provided justification for the necessity and expediency of contextual narrative and e-learning in the professional training of future humanitarians. To obtain empirical data, a number of such basic methods were used: students' performance of creative works (creation of digital narratives), surveys, students' introspection of work results, psychological and pedagogical observations, analysis, generalization and systematization of students' completed tasks, use of electronic services for training. The study was attended by applicants-historians of the fifth and sixth years of study of the Kharkiv humanitarian and pedagogical academy and participants of the circle «history of Slobozhanshchina».

The law of Ukraine «On Higher Education» notes that the functioning of the higher education system creates conditions, in particular, for such a consequence of learning as the ability to self-realization of the individual, which is formed along with other learning outcomes, which include: knowledge, skills, skills, ways of thinking, views, values, other personal qualities that can be identified, planned, evaluated and measured and which the person is able to demonstrate after completing the educational program or individual educational components. The main tasks of higher education institutions are assigned by law (for universities, academies, institutes), among other things – ensuring the creative activity of participants in the educational process, affirming moral values, social activity, civic position and responsibility, a healthy lifestyle, the ability to think freely and organize yourself in modern conditions; ensuring an organic combination of educational, scientific and innovative activities in the educational process; creating the necessary conditions for the implementation of their abilities and talents by participants in the educational process [12]. Conducting professionally-oriented and personality-oriented training sessions requires reflecting in the content, forms and methods of teaching the specifics of the socio-economic context, the possibilities of forming and manifesting the student's personal attitude as a subject of professional self-realization through the design of

his own professional «history», which is the main expression of the narrative approach in teaching.

The main task of narrative practices is to create a space for the development of various (alternative) desired stories in order for a person to feel able to influence their own life, to be the author of the trajectory of their formation and implementation, with the involvement of their significant people in the community of support and care. For applicants in the humanities, such practices provide professional growth and new competencies.

A. Kharkivska and V. Malykhina suggest that «competence approach requires the inculcating and developing in students a set of core competencies that define its successful adaptation in society. In addition competencies include the purely professional knowledge and skills that characterize the qualification of such qualities as initiative, cooperation, the ability to work in a group, communication skills, ability to learn, evaluate, think logically, and use the information» [8, p. 4].

The narrative approach is effectively combined with other, traditional approaches in the educational process (in particular, personality-oriented, professionally oriented and competent) and general didactic methods (explanatory and illustrative, reproductive, partially-search, algorithmic-active, research). In the context of our research, the personality-oriented approach is that the applicant in the learning process has the opportunity to realize their individual characteristics, the ability to choose, reflect, self-regulation and the formation of subject properties (autonomy, independence, dialogicity, responsibility, openness, etc.). The professionally-oriented approach is implemented in the development of skills in using the digital environment, while media and information literacy is formed, which consists in integrating the resources of the electronic space for solving educational and professional tasks [6, p. 95].

It should be noted that the narrative approach is one of the dominant educational practices in English-speaking countries and is constantly spreading in the international educational space. The experience of using digital narratives is

interesting, and therefore attracts attention and provides an opportunity for humanitarians to take a new approach to historical research. A narrative is a form of communication between people, the preservation and transfer of knowledge, which is the most natural and earliest form of organizing experience; a narrative describes a certain sequence of events that has advantages in scientific research.

An important stage in the use of digital narratives in the training of university applicants was the international research study of the pedagogical potential of digital narrativization. In 2012, Georgetown University (USA), together with the University of Bielefeld (Germany), launched the research project «visualization of knowledge». The results of the scientific research project were published in leading scientific publications, as well as placed in the electronic archive of the project «digital narrative multimedia archive» [4]. This multimedia archive of digital narratives presents the learning outcomes and use of digital narratives of humanities students living on many university campuses.

In comparison with the traditional interpretation of verbal methods in Ukrainian pedagogy, the narrative implies expanding the possibilities of information by enriching it with virtual, sensory-emotional, subjective characteristics. With the help of a narrative, a person can make sense of the broader, more complex contexts of their own experience. The application of the narrative approach includes the study of many fairy tales, legends, myths, biographies, works of the epistolary genre (diaries, notes, letters), as well as personal stories that relate to past, present and future events.

The process of creating digital narratives requires the synthesis of various skills to create an authentic product: research, writing, design, presentation (presentation, demonstration), interviewing, problem solving, evaluation. These activities involve formation, as defined by foreign scientists Brown et al. «literacy of the XXI century» [2], which are important in professional growth.

Let's turn to the experience of well-known specialists. For example, Richard Lanham believes that greater use of the possibilities of electronic text will make it more democratic, and will open up higher education to layers of society that have

hitherto been alienated from it by the strict and formal atmosphere of universities. Moreover, he advocates a radical revision of the University's humanities program, a departure from the emphasis on classical literature, and a greater focus on the needs of the «real world». As a model, he sees the world of «parallel education», various state and business advanced training courses, where electronic presentations play the first violin, where images are widely used, pictures where there is a minimum of alphabetic text on the page, and so on [10]. Indeed, when future teachers attend school classes in practice, communicate, it is important to establish communication, open up creative paths to the profession. Therefore, such methods provide ample opportunities for comprehensive communication, growth and scientific achievements.

The art of creating digital narratives contributes to the development of research skills of students, improving creative skills in creating stories, presenting thoughts in various figurative forms, deepens the assimilation of knowledge, since the emotional component and multichannel information impact of a digital narrative allows you to learn the educational material efficiently, improves digital competence. The narrative-digital approach allowed the participants of the study (teachers and students), based on the studied and transformed experience, to come to the conclusion that the earthly path of each person involves certain trials in which he gains life experience, numerous situations, the choice of solution of which affects his future fate and that each of us largely depends on what our life is today, whether our future, including professional, will be [21, p. 27]. It should be noted that digital literacy is closely related to vital competencies (read, write, count, communicate). In addition, digital literacy can contribute to the development of other types of literacy by using the most appropriate and appropriate digital products, in particular digital narratives, in order to adapt and present information messages appropriately in a variety of socio-cultural contexts.

In order for the digital narrative to interest students, future masters of worlds must find out in as much detail as possible the characteristics of the audience for which it will be demonstrated. Applicants should be aware of who the digital

narrative is addressed to, taking into account the following audience characteristics: age, gender, cultural background, and educational experience. After analyzing the future audience, you need to carefully prepare and present the material. The list of necessary technologies, equipment, information materials and software includes: computers, mobile phones, microphones, digital sound recorders, speakers, headphones, tools for storing information materials of the projected digital narrative, digital images, videos, texts, internet access, information support (Facebook, YouTube, Instagram, Skype; sites that include resources from government departments, educational organizations, companies, and network users that provide materials that are free to use or copyrighted) programs (PowerPoint, MicrosoftFotoStory, WindowsMovieMaker) used to design and present digital narratives. When creating digital narratives, various software (computer programs) and Web-oriented technologies are used.

A computer program is a set of instructions in the form of words, numbers, codes, diagrams, symbols, or in any other form, expressed in a form suitable for computer reading, that activate it to achieve a specific goal or result [18]. The need to use internet technologies in the educational process of a higher educational institution is due to the urgent need to train specialists who are able to implement their professional functions in the conditions of a completely new information society. Such training means the formation of students' competencies in rapid orientation in the information space and the ability to apply telecommunications technologies to successfully solve professional problems.

In terms of professional digital skills (programming, etc.), the main tasks in the state educational segment are the following:

- introduction of an approach taking into account competence, end-to-end (cross-platform) digital competence, that is, when the study of subjects takes place through the use of digital technologies that are simultaneously developing digital skills;

- increasing the share and improving the quality of training of ICT specialists: increasing the state order for training ICT specialists, introducing programs

for retraining the unemployed, IDPs and ATO veterans, attracting girls and women to the ICT sphere;

- introduction of a career guidance program in schools, vocational schools and universities to identify the most capable students and students to work in the ICT sphere;

- development of a «social elevator» system in the ICT sphere, in particular, informing schoolchildren and applicants about internship offers and internships in ICT companies, stimulating the development of youth ICT entrepreneurship;

- updating of the state classifier of professions, i.e. development and approval of the list of «digital» professions (based on the requirements of the labor market, Digital Trends), introduction in specialized educational institutions [16, p.193].

Given that we train Masters in the humanities, we should pay attention to digital narratives when working with historical sources. The cultural heritage resources that libraries, museums and archives preserve are of exceptional importance, fundamental value for the present and future of Europe as a unique knowledge base and research base. Among the tasks of "eEurope" is the achievement of the greatest efficiency of Information Services, much attention is paid to projects for the development of electronic libraries in Europe, new models of access to digital resources (from manuscripts to videos), with the help of which a wide range of users can work in the mode of quick access to resources (projects COINE, DIGICULT, INFOBANK and others).

When studying this area, special importance is attached to the interaction of the researcher (user) and the institution that provides services, that is, interactivity.

Among the innovations:

- use of WAP technologies, GPS, GPRS by libraries, museums, archives to provide mobile information services;

- development of new means of displaying and preserving modern and historical cultural heritage through the use of advanced technologies (Virtual reality, three-dimensional visualization);

- virtual reconstruction programs.

In the work of I. Panchenko [14] we observe digital technologies when working with sources, which highlights the features of the electronic catalog and the capabilities of bibliographic managers Mendeley and EndNote, since they are tools of scientometric databases Web of Science and Scopus. For future scientists, this is the necessary information. Combining digital narratives and modern technologies provides an opportunity to achieve high-quality results in the work of humanitarians.

We agree with Osova's research [13], where the author notes that one of the key tasks that need to be solved by a modern school is the preparation of a comprehensively developed person with high intellectual and creative potential, able to adequately navigate in various spheres of life, overcome crisis situations, quickly adapt to the conditions of Information Technology and multilingual society, which, in turn, requires the use of a competency-based approach in the educational process.

Digital narratives correspond to the leading areas of study defined by the national standards for the use of technology in education in the United States (NETS), create a powerful impact and have huge opportunities, encourage teachers and students to effectively apply intersubjective knowledge and skills. These areas include:

1. Creativity as a search for new solutions.
2. Communication and collaboration.
3. Research and information acquisition.
4. Critical thinking, problem solving, decision making.
5. Using digital technologies.
6. Understanding how technologies work.

When creating digital narratives, future teachers should conduct thorough work on studying materials about the subject of research, carefully analyze the content of the collected information, choose programs and technologies for creating and presenting the received scientific work. So, for example, how

information, speech, sound accompaniment, images, thoughts will be combined in a digital narrative, how the leading idea will be highlighted or a problematic issue will be presented. Therefore, digital narratives carry a serious educational burden, a concentrated amount of knowledge and help in the process of exchanging acquired knowledge and establishing constructive interaction, communication between all participants in the educational process [20, p. 382].

About the experience of using distance technologies, there is a significant study by G. Ponomarova [15], in which the author proves that in the conditions of distance learning, it is worth paying attention to digital technologies that affect the quality of training.

A characteristic feature of professional training of future masters of education for the formation of media competence is the instillation of skills not only to critically perceive communication material, but also to enrich themselves with experience of creative activity, that is, the process of forming skills «to create an imaginative world with the help of communication sources» takes place. This approach is based on the statement about the need to involve students in the creative production of information products as a mandatory stage in the process of forming media and information and communication competencies [11, p.224]. So, a high level of digital literacy confirms the professional qualities of future specialists.

Educational institutions should ensure that all applicants have access to the necessary technical means, such as computers and the internet. Providing infrastructure in secondary and higher education institutions allows applicants to actively participate in the digital environment.

Given this, the main components are:

1. Access to computers and the internet. Educational institutions should provide an adequate number of computers for applicants for education, as well as provide fast and stable internet. This will allow applicants to use digital resources and carry out distance learning.

2. Infrastructure in secondary and higher education institutions. Providing appropriate technical infrastructure, such as computer labs, Wi-Fi coverage, and other technical facilities, is essential to create a supportive environment for digital education.

3. Mobility and portability of technical means. It is necessary to take into account the growing trend in the use of personal devices, such as laptops and tablets.

4. Training even outside of educational institutions.

5. Financial accessibility. Ensuring the availability of technical means for all population groups.

6. Online training courses. The introduction of online learning courses allows people to study anywhere and at a convenient time for them. This is especially important for those who have limited access to traditional education due to any restrictions [11].

To achieve this goal, it is important to provide teachers with support in the educational process aimed at developing their skills and competencies in the field of digital technologies. The organization of specialized trainings, seminars and courses will help teachers acquire the necessary knowledge and skills to successfully use digital resources in their teaching activities. In addition, the creation of platforms for the exchange of experience and cooperation between teachers will serve to create a favorable environment for mutual improvement and exchange of ideas. Initiatives to support teachers in their digital transformation will help ensure high-quality education and training that meets the modern requirements of the global educational environment.

In this context, the positions of A. Kharkivska and A. Prokopenko are accurate: «The partnership is focused on strengthening relations between all interested parties and achieving common goals, allows to attract various resources for implementation of innovative projects, joint research, mobility of all participants of the educational process» [9, p. 38].

Training future masters in digital literacy and stimulating them self-improvement is a key element of successful transformation of the educational process. Adapting education programs to the real needs of different populations, including those with disabilities and ethnic minorities, helps ensure equal access to education and development. When implementing digital narratives for applicants in the humanities, we offered applicants to perform presentations, design, and other types of educational practice. Digital narratives interested applicants and helped them acquire professional skills.

Based on the results of creating a digital narrative by applicants, we can come to the following conclusions:

- 1) the development of digital standards is accompanied by search and research activities;
- 2) creating a story, applicants develop the ability to analyze syntactic material and submit it taking into account possible questions (incomprehensible, problematic moments), time management, which is important during the course of conducting learn a variety of software to create them;
- 3) it is possible to reproduce a fragment of educational activities;
- 4) the pedagogical skills of future historical teachers are improved.

Of course, creative can be considered interesting, creative original digital narratives, websites, web pages and their components, for example, font, column placement, navigation, author's photos, Page organization, the ability to edit the page by social network participants, posting their own messages, comments, and messages. The presentation of our own «I-image» is the creation of photo galleries, individual creativity in the field of art (high and amateur), participation in discussion lists, publication and editing of texts, conducting and moderating discussions using video conferences, chat services, and, most importantly for our research, the creation of digital narratives, including biographical and autobiographical ones. Relationships relate to cooperation and exchange of experience between social network participants in both individual and group interactions.

Training of future masters of education in the creative application of digital technologies is interpreted as a process of mastering innovative and non-standard actions while activating creative thinking. Designing digital narratives requires students to develop the skills of accumulating, transforming, and presenting information messages. Creative skills include the ability to transform and present information messages. A prerequisite for the formation of creative skills to design digital narratives is that students have the ability to accumulate information messages. The accumulation of information messages is associated with the cognitive process, namely with their selection through intellectual efforts. The accumulation of information messages is based on the principles of research and cognitive behavior and is primarily based on cognitive observation and finding verbal material that corresponds to the information content. The method of decoding information messages depends on knowledge, experience, the type of task being solved, and personal goals. The ability to accumulate informational messages is related to the ability to classify them. Selecting informational messages from the Internet requires familiarization with the main internet services, as well as knowledge of information search methods. It is also important to be able to use ICT communication capabilities (for example, e-mail, discussion groups) to develop your own activity area that uses new methods or tools.

Conclusions. The use of digital storytelling was introduced into scientific circulation by American scientists in the early 90s of the twentieth century to define the phenomenon of convergence of digital technologies and the art of oral storytelling. In the study, a digital narrative is interpreted as a story created with the help of digital technologies that reflects the author's point of view. Forms of distribution of digital narratives are defined: electronic texts, presentations, Photo slides, documentaries, artistic and other means. Digital narratives available through television, the Internet and those that teachers offer to students, students, need high-quality selection, processing, rethinking, should contain a high level of reflexive action, carry and awaken the spiritual potential of a person. From a humanistic point of view, information should help establish connections between

events, communicate in virtual reality, focusing on the attitude to life as the main reality given to us, which we constantly change and improve, develop spirituality in a person, strong and at the same time flexible self-identity. In modern conditions of intercultural interaction and integration of knowledge of foreign languages in all spheres of human activity, the training of a future teacher of Humanities is of particular importance.

References:

1. Boitshwarelo, B. (2009) Exploring blended learning for science teacher professional development in an African context. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 10(4), 1–19 [in English].
2. Brown, J., Bryan, J., & Brown, T. (2005). Twenty-first century literacy and technology in K-8 classrooms. *Innovate: Journal of Online Education*, 1(3), 5. Retrieved from <https://www.learntechlib.org/p/107300/> [in English].
3. Bykov, V., Leshchenko, M., & Tymchuk, L. (2017). *Tsyfrova humanistychna pedahohika: posibnyk [Digital humanistic pedagogy: manual]*. Poltava, 181 [in English].
4. Georgetown University. (n.d.). *Digital Stories Guide*. Retrieved from <https://guides.library.georgetown.edu/c.php?g=75892&p=491528> [in English].
5. Hatlevik, I. K. R., & Hatlevik, O. E. (2018). Examining the Relationship Between Teachers' ICT Self-Efficacy for Educational Purposes, Collegial Collaboration, Lack of Facilitation and the Use of ICT in Teaching Practice. *Frontiers in psychology*, 9, 935. doi <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00935> [in English].
6. Kovalchuk, H.O. (2016). Teoretyko-metodychni zasady tekhnolohii navchannia ekonomichnykh dystsyplin u systemi neperervnoi osvity [Theoretical and methodological foundations of technologies for teaching economic disciplines in the system of continuing education]. *Doctor`s thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Kharkivska, A. A. (2020). Formuvannia ta rozvytok tsyfrovoy kompetentnosti pedahoha v systemi navchannia vprodovzh zhyttia – vymoha chasu

[Formation and development of the digital competence of the teacher in the lifelong learning system - the need of the hour]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity: zbirnyk naukovykh prats Ukrainskoi inzhenerno-pedahohichnoi akademii – Problems of engineering and pedagogical education: a collection of scientific works of the Ukrainian Engineering Pedagogics Academy*, 66, 98–105 [in Ukrainian].

8. Kharkivska, A., & Malykhina, V. (2021). Instrumental Competencies Of Higher Education Seekers As A Factor Of Professional Training. *Adaptive control: theory and practice*. 11 (21), 14. doi [https://doi.org/10.33296/2707-0255-11\(21\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0255-11(21)-09) [in Ukrainian].

9. Kharkivska, A., & Prokopenko, A. (2023). Partnership in the management system of an institution of higher education. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, (29), 36–40. doi <https://doi.org/10.15330/msuc.2023.29.36-40> [in Ukrainian].

10. Lanham, R. A. (1993). *The Electronic Word: Democracy, Technology, and the Arts*. Chicago. 116–119 [in English].

11. Olianych, V. V., Berezan, V. I., & Pohrebniak, M. H. (2024). Rol osvity ta pidhotovky v rozvytku tsyfrovoy hramotnosti ta pidvyshchenni rivnia tsyfrovoy inkluzii [The role of education and training in the development of digital literacy and increasing the level of digital inclusion]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science*, 4(38), 490–503 [in Ukrainian].

12. On higher education: Law of Ukraine № 1556-VII (2014, July 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

13. Osova, O. (2021). Tsyfrovi naratyvy v metodychnii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy [Digital narratives in methodical training of future foreign language teachers]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii – Modern research on foreign philology*, 1(19), 247–255 [in Ukrainian].

14. Panchenko, I. V. (2023). Tsyfrovi tekhnolohii v roboti z dzherelamy informatsii [Digital technologies in work with information sources]. Odesa, 27 [in Ukrainian].

15. Ponomarova, H.F. (2020). Dosvid vykorystannia dystantsiinykh tekhnolohii v orhanizatsii vykhovnoi roboty pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity v umovakh karantynu [The experience of using remote technologies in the organization of educational work of pedagogical institutions of higher education in quarantine conditions]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Personal spirituality: methodology, theory and practice*, 2, 149–159 [in Ukrainian].

16. Proekt Tsyfrova adzhenda Ukrainy –2020 (Tsyfrovyi poriadok dennyi – 2020): kontseptualni zasady [The Digital Agenda of Ukraine – 2020 project: conceptual principles]. (2016). Retrieved from <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> [in Ukrainian].

17. Robin, B. (2006). The educational uses of digital storytelling. Retrieved from <https://digitalstorytelling.coe.uh.edu/articles/Educ-Uses-DS.pdf> [in English].

18. Slovopediia (n.d.). Retrieved from <http://slovopedia.org.ua/42/53407/288564.html> [in Ukrainian].

19. Tolisano, S. (2009). How-To-Guide Digital Storytelling Tools for Educators. *Langvitches*, 108 [in English].

20. Tymchuk, L.I. (2015). Proektuvannia protsesu stvorennia tsyfrovyykh naratyviv maibutnimy vchyteliamy [Designing the process of creating digital narratives by future teachers]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]*, 4, 376-389 [in Ukrainian].

21. Tymchuk, L.I. (2017). Teoretyko-metodolohichni zasady proiektuvannia tsyfrovyykh naratyviv u navchanni maibutnikh mahistriv osvity [Theoretical and methodological principles of designing digital narratives in the education of future masters of education]. *Doctor`s thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

© Пасічник С., Савченко Л.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-20

Підготовка майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є пріоритетним завданням держави та суспільства в умовах сьогодення. Такий контингент дітей має можливість отримувати освіту в закладах різних типів, що забезпечує їх повноцінну соціалізацію та взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу.

Трансформація та реформування процесу сучасної освіти має безпосередній вплив на підготовку майбутніх фахівців до здійснення освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти в інклюзивних групах, що виявляється в оновленні змісту, видів, форм роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

У статті обґрунтовано теоретико-методичні аспекти підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури, нормативно-правової бази щодо підготовки фахових молодших бакалаврів до інклюзивного навчання дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Представлено систему роботи, що спрямована на формування спеціальних компетентностей у здобувачів спеціальності «Дошкільна освіта» в закладі фахової передвищої освіти до реалізації завдань інклюзії. Висвітлено особливості підготовки майбутніх фахівців до психологічної, методичної та інформаційної підтримки всіх учасників освітнього процесу в галузі дошкільної освіти в інклюзивному середовищі.

Ключові слова: підготовка майбутніх вихователів, професійна діяльність, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання, спеціальні компетентності.

Pasichnyk S., Savchenko L. «Training of future educators to professional activity in the context of inclusive education».

Training of future preschool educator to work with children with special educational needs is a priority task of the state and society in today's conditions. Such a contingent of children has the opportunity to receive education in institutions of various types, which ensures their full socialization and interaction with all participants of the educational process.

The transformation and reformation of the modern education process has a direct impact on the preparation of future specialists to carry out educational activities in preschool education institutions in inclusive groups, which is manifested in updating the content, types, and forms of work with children with special educational needs.

The article substantiates the theoretical and methodological aspects of training future educators for professional activity in the conditions of inclusive education. An analysis of the psychological and pedagogical literature, the normative and legal framework regarding the preparation of professional junior bachelors for the inclusive education of preschool children with special educational needs was carried out. The system of work aimed at the formation of special competences in the applicants of the specialty Preschool education in a professional pre-higher education institution before the implementation of inclusion tasks is presented. Peculiarities of training future specialists for psychological, methodical and informational support of all participants in the educational process in the field of preschool education in an inclusive environment are highlighted.

Keywords: training of future educators, professional activity, inclusive education, children with special educational needs, special competences.

В умовах сучасного суспільства гармонійний розвиток особистості, починаючи з дошкільного дитинства, здійснюється передусім завдяки взаємодії та спілкуванню з навколишнім середовищем: сім'єю, ровесниками, вихователями. Одним із вагомих напрямів розвитку освіти сьогодні є забезпечення рівних прав на навчання всіх дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами [9].

Відповідно до вимог сьогодення в Україні відбувається процес реформування та модернізації освіти, що стосується також й інклюзивної освіти.

Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до вирішення завдань інклюзивного навчання здійснюється на основі нормативно-правових документів, а саме: Конституції України [8], Закону України «Про освіту» [7], Закону України «Про спеціальну освіту» (проекту) [17], Закону України «Про дошкільну освіту» [6], Постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів» [4], Концепції розвитку інклюзивної освіти [9], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» [18], Наказу МОН України «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної та дошкільної освіти» [19], Базового компоненту дошкільної освіти [2] та ін. Проблема є затребуваною і вимагає подальшого дослідження. Вихователь для дитини з відхиленнями в розвитку є наставником, який веде її до соціального світу довкілля, оскільки заклад дошкільної освіти – перша ланка, що забезпечує соціалізацію та всебічний розвиток дитини [12].

На жаль, сьогодні спостерігаємо тенденцію до збільшення кількості дітей, яким потрібне спеціальне інклюзивне навчання, що сприятиме їхній соціалізації та інтеграції в активне суспільне життя.

З огляду на вищесказане можемо констатувати, що інклюзивна освіта повинна бути забезпечена компетентними фахівцями, які мають творче мислення, здатні до повноцінного розвитку особистості, їхнього психічного та фізичного здоров'я, орієнтуються в прийомах позитивної мотивації, професійного потенціалу, розуміються на гуманно-особистісному характері психологічного впливу на дітей.

Аналіз основних досліджень і публікацій засвідчив, що за останні роки вченими постійно ведуться дослідження в напрямі підготовки педагогічних фахівців для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Так, питання професійної підготовки педагогів розглядали В. Гриньова, М. Євтух, І. Зязюн, В. Лозова та інші. Проблема особливостей змісту підготовки майбутніх вихователів дошкільного напрямку до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти актуальна в працях педагогів: А. Аніщук, М. Берегової, Г. Косаревої, Т. Садової та З. Шевців. Водночас, дослідники Л. Черніченко та Л. Шевченко обґрунтували педагогічні умови щодо вдосконалення професійної підготовки до реалізації інклюзивного навчання з використанням інноваційних методів навчання [1].

Проблема реалізації інклюзивного навчання в освітніх закладах вивчалася науковцями А. Колупасвою, З. Мовкебаївою, А. Шивцовим, В. Шищенко. Питання особливостей формування інклюзивної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти стало об'єктом дослідження С. Альохіна, Ю. Бойчука, О. Бородіна та інших [1].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що впровадження інклюзивної освіти в роботу з дітьми з особливими потребами має вагому значимість та особливий інтерес вчених щодо пошуку найбільш оптимальних шляхів реалізації інклюзивного освітнього процесу.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими потребами та представленні системи роботи щодо підготовки фахівців до здійснення інклюзивного навчання дітей в закладі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. У світлі сучасних вимог, враховуючи міжнародну практику, постає проблема збільшення кількості освітніх закладів, що спрямовані на надання освітніх послуг дітям з особливими потребами. У вирішенні завдань інклюзивної освіти вагому роль відіграє педагог, оскільки він організовує освітній процес, розробляє зміст навчального матеріалу, здійснює пошук найбільш оптимальних шляхів щодо оволодіння дітьми необхідними вміннями самостійного пізнання довкілля, формує практичні навички особистісного розвитку кожної дитини [11].

Сучасний вихователь повинен бути обізнаним щодо специфічних проблем дітей з особливими освітніми потребами. Робота в інклюзивних групах сприяє самоосвіті та саморозвитку педагога, дає можливість удосконалити свої знання про особливості розвитку дітей, формувати власні позиції щодо впровадження освітніх технологій. Освітня діяльність формує в педагога нове розуміння проблем дітей, які мають відхилення в розвитку, допомагає налагодити тактику психолого-педагогічної підтримки таких дітей [11].

Ураховуючи, що вихователь є основною фігурою, яка здійснює процес інклюзивного навчання в закладі дошкільної освіти, постає питання в якісній підготовці здобувачів у закладах фахової передвищої освіти.

Розглянемо зміст поняття «професійна підготовка», що трактується в словниках. Термін «професійна підготовка» А. Щукін визначає як «систему організаційних та педагогічних заходів, що забезпечують формування професійної спрямованості (знань, навичок, умінь) та професійної готовності особистості» [1].

На нашу думку, найбільш вдалим роз'ясненням терміну «професійна підготовка» є поняття, подане в словнику Д. Ушакова: «Під професійною

підготовкою розуміють оволодіння системою спеціальних знань, умінь і навичок, які дозволяють виконувати роботу в певній галузі діяльності [1].

Ураховуючи вищезазначене, можемо зазначити, що процес здобуття освіти направлений на підготовку здобувача, який володіє професійною компетентністю як результатом освітньої діяльності. На цю особливість звертали увагу дослідники В. Болотов, В. Введенський, А. Маркова, В. Серіков [20].

Охарактеризуємо зміст поняття «професійна компетентність».

За переконанням І. Зязюна, «професійна компетентність» в освітній діяльності полягає у вирішенні фахівцем складних професійних завдань, що спираються на педагогічні концепції та елементи педагогічних знань до конкретних життєвих ситуацій, а саме, «розуміти зміст власної педагогічної праці, бачити своє місце в освітньому середовищі» [10].

На думку О. Мартинчука, професійна компетентність – це комплекс знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей та інших якостей особистості, що визначає здатність фахівця до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти [12].

Отже, під професійною компетентністю педагога визначаємо особистісні можливості вихователя, які допоможуть йому самостійно та ефективно вирішити завдання освітнього процесу. За такої умови він повинен володіти педагогічною теорією та вміло застосовувати її на практиці. Педагогічна компетентність вихователя – це поєднання його теоретичної та практичної підготовки для здійснення освітньої діяльності з дітьми.

Визначимо, якими компетентностями повинен володіти педагог. По-перше, повага до різних дітей, тобто прийняття кожної дитини, залежно від того, чи є порушення в її розвитку чи ні; залучення всіх дітей до відвідування інклюзивних груп. По-друге, підтримка всіх дітей, залучення педагогів та батьків до активної участі в їх соціальному й емоційному розвитку. По-третє, тісна співпраця педагогічного колективу та батьків

у навчанні, вихованні та розвитку дітей. По-четверте, постійний особистісний професійний розвиток вихователя протягом усього життя [12].

Питання підготовки майбутніх педагогів до освітньої діяльності в умовах інклюзивного середовища є актуальним на сьогодні, оскільки головна роль належить саме вихователям – людям, які безпосередньо взаємодіють з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ураховуючи значимість роботи вихователя в інклюзивних групах, розглянули та проаналізували структуру підготовки педагога у вирішенні завдань інклюзивної освіти. Учені С. Альохіна, М. Алексеєва в структурі підготовки вихователя виділяють такі компоненти: професійну й психологічну готовність, дослідник В. Хитрюк – соціальну готовність, які, на нашу думку, не повністю розкривають особистісні та діяльнісні сторони готовності. За нашим переконанням, структура підготовки педагога має включати компоненти, що відображають ціннісно-мотиваційну складову особистості педагога, а саме: мотиваційний (С. Альохіна, М. Алексеєва, В. Хитрюк, Ю. Шуміловська) та ціннісний компонент (О. Самарцева). Здійснивши аналіз поглядів науковців, нами було визначено особистісний компонент професійної готовності педагога. Обґрунтовано також компоненти готовності, що відображають сформованість знань, умінь і навичок педагогів інклюзивної освіти: діяльнісний та когнітивний компоненти (Ю. Шуміловська), інформаційно-компетентнісний та операційно-дієвий компоненти (В. Хитрюк). Не менш важливим, на наш погляд, є теоретичний компонент, що розкриває теоретичні та методичні знання у напрямку роботи з дітьми з особливими освітніми потребами [1].

За переконанням В. Хитрюк, у структурі підготовки педагога виділено також практичний (дієвий) компонент готовності як сукупність педагогічних умінь та навичок до реалізації інклюзивного освітнього процесу. Додаткові компоненти готовності, представлені вченими, показують особистісні якості педагога: рефлексивний компонент (О. Кузьміна, І. Хафізулліна), емоційно-

моральний компонент (В. Хитрюк), особистісний компонент як здатність особистості брати на себе відповідальність (С. Алексеев) [1].

На думку Г. Пономарьової та А. Харківської, у процесі підготовки майбутніх фахівців потрібно зважати на формування навичок враховувати емоційний стан дітей і його вплив на взаємодію вихованців, адже «у таких дітей спостерігається підвищена фрустрація потреби в досягненні успіху – несприятливий психічний фон, який не дозволяє дітям досягати успіхів, досягати високих результатів у навчанні» [16, с. 146].

Аналіз поглядів дослідників дає нам можливість зробити висновок про те, що більшість учених акцентують свою увагу на те, що підготовка педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти визначається за двома показниками: психологічною та професійною підготовкою. Професійна підготовка включає такі аспекти: інформаційну підготовку; володіння сучасними інноваційними технологіями; знання основ психології та корекційної педагогіки; знання індивідуальних особливостей дітей; готовність педагогів моделювати заняття, застосовуючи різнорівневі диференційовані завдання; готовність до професійного розвитку, самовдосконалення. Психологічна підготовка охоплює різноманітні складові, а саме: емоційне сприйняття дітей з різними порушеннями розвитку; готовність включати цих дітей у навчальну діяльність, задоволення від власної освітньої діяльності [3].

Влучною є позиція А. Харківської, яка зазначає, що в умовах воєнного стану професійна підготовка майбутніх освітян «характеризується засвоєнням знань, формуванням умінь та навичок діяти в екстрених ситуаціях, вчасно реагувати на небезпеку, психологічно налаштовувати дітей на оптимістичні мотиви, інформувати їх про правила поведінки з небезпечними та підозрілими предметами, про дії при евакуації та повітряній тривоги» [21, с. 126].

З метою реалізації завдань дошкільної освіти майбутній вихователь повинен уміти створювати безпечне розвивальне середовище. Крім того,

педагог повинен уміти поєднувати безпосередні свої професійні обов'язки із власною самоосвітою. Нам більше імponує таке формулювання поняття підготовки педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами як процес формування здатності виконувати професійні завдання, що стосуються організації спільного навчання нормотипових дітей та дітей з особливими освітніми потребами [3].

Отже, серед названих компонентів здійснення професійної підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами можна визначити такі: теоретичний компонент (система знань та уявлень про особливості психофізичного розвитку дітей та розробка змісту освітнього процесу), практичний компонент (сукупність методів, засобів та форм використання теоретичних знань у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, а також формування у майбутніх вихователів професійних компетентностей) та особистісний компонент (система стійких мотивів, визнання кожної дитини партнером, суб'єктом освітньої діяльності, формування внутрішньої підготовки до позитивного сприйняття дітей з особливими освітніми потребами).

На наш погляд, особливої уваги заслуговує практичний компонент підготовки майбутніх фахівців. Під час проходження педагогічної практики здобувачі фахової передвищої освіти мають можливість спостерігати за дітьми з різними порушеннями в розвитку; ознайомитися з їхніми особливостями, використовуючи спеціально підібрані методики; діагностувати інтереси та здібності дітей; сприяти розвитку в собі почуття відповідальності, бути свідомим та готовим до змін, вирішувати проблеми у взаємодії з іншими. Нам імponує думка О. Жука про те, що «педагогічна підготовка здобувачів освіти в коледжі є ефективним засобом професійного та особистісного розвитку майбутніх фахівців» завдяки оволодінню ними психолого-педагогічними компетентностями [1].

Особистісний компонент підготовки майбутніх вихователів передбачає чуйне ставлення до дітей з вадами розвитку, сприйняття таких дітей, усвідомлення власних емоцій та вміння з ними вправлятися, розуміння особливостей дітей з особливостями психофізичного розвитку, їх сильні та слабкі сторони, вміння взаємодіяти з батьками [20].

У підготовці майбутніх вихователів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти М. Сорочан виділяє такі принципи [20]:

1. Принцип відкритої освіти полягає в тому, що освітня система постійно розвивається й саморегулюється, і важливе значення надається вільному вибору часу, темпу, місця навчання, вільному розвитку індивідуальності; під час розробки індивідуальної освітньої програми враховується вибір з переліку освітніх компонентів; особливий акцент робиться на переході від позиції «освіта на все життя» до «освіта через усе життя».

2. Принцип особистісно орієнтованого навчання переконує нас у тому, що основою такого навчання є самовизначення кожного учасника освітнього процесу та врахування його особистих цілей, що сприяє підготовці майбутніх педагогів до роботи в закладі дошкільної освіти; належна увага приділяється вибору форм та методів роботи, змісту та темпу вивчення освітніх компонентів, за цих обставин розробляється індивідуальна освітня програма для дітей з особливими потребами, узгоджена із загальною програмою закладу дошкільної освіти.

3. Принцип вибору індивідуальної освітньої траєкторії означає те, що кожен здобувач освіти має право на свідомий вибір власної освітньої траєкторії, визнання унікальності особистості, творче самовираження; важливе значення надається створенню в закладі фахової передвищої освіти умов для саморозвитку, утвердження індивідуальності кожного учасника освітнього процесу, свідомого вибору, формування власної життєвої позиції та толерантного сприйняття всіх учасників освітнього процесу.

4. Метапредметні принципи професійної освіти спрямовані на створення цілісної освітньої траєкторії, що включає метапредметний зміст, що враховується при розробці та впровадженні нових освітніх компонентів, що забезпечить різноманітність та варіативність у підготовці майбутніх педагогів закладу дошкільної освіти.

5. Принцип ситуативного навчання полягає в тому, що освітній процес ґрунтується на використанні життєвого досвіду здобувачів освіти та вивченні реальних умов інклюзивного навчання в закладах освіти, а також штучно створених ситуацій, що сприяє формуванню мотивації, покращує підготовку до самовизначення та пошуку оптимальних рішень у певних ситуаціях освітньої діяльності в закладах дошкільної освіти.

6. Принцип педагогічної рефлексії забезпечує формування ефективної особистісної позиції стосовно себе та пошуку шляхів вирішення питань інклюзивної освіти; готовність до використання спеціальних форм, спрямованих на саморозвиток та набуття інклюзивних компетентностей.

7. Принцип розвитку рефлексивних умінь роз'яснює, що рефлексивні вміння, такі як: самостереження, самоаналіз, самооцінка й самоконтроль, дозволяють не тільки усвідомлювати майбутнім вихователям способи та результати своєї діяльності, а й здійснювати оцінку та самокорекцію соціальних, психологічних та професійних ресурсів, формувати усвідомлену рефлексивну позицію щодо себе, створювати власний стиль професійної діяльності.

Розглянемо систему роботи з підготовки здобувачів спеціальності «Дошкільна освіта» у фаховому педагогічному коледжі до здійснення обов'язків вихователя у групах, де перебувають діти з особливими освітніми потребами.

Відповідно до освітньо-професійної програми спеціальності «Дошкільна освіта» у підготовку майбутніх педагогів було введено для здобувачів освіти другого курсу вивчення вибіркового освітнього компонента «Основи інклюзивної освіти».

Освітній компонент «Основи інклюзивної освіти» передбачає оволодіння здобувачами освіти систематизованими знаннями та умінням, вдосконалює фахову підготовку та формує професійні ціннісні орієнтації та компетентності.

Метою освітнього компонента «Основи інклюзивної освіти» є опанування теоретико-методологічних, нормативно-правових та організаційно-методичних аспектів інклюзивної освіти, формування здатності професійно, методично грамотно впроваджувати технології інклюзивної освіти, підвищувати власний професійний рівень щодо особливостей здійснення освітнього процесу в умовах інклюзії [5].

Освітній компонент «Основи інклюзивної освіти» спрямований на ознайомлення майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти із теоретичними основами інклюзивної освіти, практичними уміннями та навичками щодо надання підтримки дитині з особливими освітніми потребами.

У процесі вивчення вибіркового освітнього компонента «Основи інклюзивної освіти» здобувачі освіти оволодівають спеціальними компетентностями, а саме:

- умінням визначати мовленнєві вади дітей дошкільного віку та проводити професійно-корекційну роботу стосовно їх виправленню;
- здатності розуміти основні положення інклюзивної освіти, знати особливості організації ефективної корекційно-реабілітаційної допомоги дітям раннього й дошкільного віку з психофізичними порушеннями в інклюзивних групах [6].

Відповідно до освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта» фахової передвищої освіти з додаткової спеціалізації «Асистент вихователя» підготовка майбутніх педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами носить цільовий характер і включає неодмінно комплекс таких освітніх компонентів: основи корекційної педагогіки, спеціальна психологія, методика роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку.

Освітній компонент «Основи корекційної педагогіки» вивчається здобувачами освіти спеціальності «Дошкільна освіта» на першому курсі та присвячений вивченню майбутніми вихователями концептуальних аспектів інклюзивної освіти, оволодінню практичними уміннями та навичками, необхідними для успішного надання допомоги дитині дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Метою вибіркового освітнього компонента «Основи корекційної педагогіки» для здобувачів освіти напряму підготовки «Дошкільна освіта» є: розкриття методологічних і теоретичних основ дошкільної корекційної педагогіки, науково-теоретичних засад корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, сучасних тенденцій і проблем організації допомоги дітям з особливими освітніми потребами, особливостей психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах закладів дошкільної освіти; формування в здобувачів освіти знань, умінь та навичок організації корекційної допомоги дітям з психофізичними порушеннями в інклюзивних групах, розуміння специфіки надання необхідної допомоги цим дітям [13]. Вибірковий освітній компонент дасть можливість підвищити рівень науково-методичної та практичної підготовки майбутніх вихователів завдяки вивченню сучасних технологій роботи з дітьми з проблемами розвитку, що забезпечить оптимальні передумови для самореалізації особистості майбутнього фахівця, здатності до творчості, прийняття нестандартних й оперативних рішень, здатності професійно, методично та методологічно грамотно застосовувати технології інклюзивної освіти, підвищувати власний професійний рівень щодо особливостей освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти.

Освітній компонент «Спеціальна психологія» має професійну спрямованість, зорієнтований на підготовку до роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями розвитку й передбачає набуття професійних ціннісних орієнтацій і компетентностей. Вивчається здобувачами освіти спеціальності «Дошкільна освіта» на другому курсі та присвячений ознайомленню

майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти із загальними науково-теоретичними та історико-педагогічними положеннями спеціальної психології, загальними питаннями спеціальної дидактики, структурою і характерними проявами психофізичного розвитку дітей із різними порушеннями розвитку, методами й прийомами виявлення та корекції, сучасними тенденціями та інноваційними педагогічними технологіями, особливостями організації психокорекційної допомоги та профілактики психічних порушень. Специфіка курсу полягає в синтезі медико-біологічних і психолого-педагогічних знань про різні відхилення психофізичного розвитку у дітей дошкільного віку, їх систематизації та узагальненні [15].

Освітній компонент практичного спрямування «Методика роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку» сприяє системному послідовному формуванню у майбутніх педагогів знань, умінь та навичок організації ефективної корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Вибірковий освітній компонент «Методика роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку» допоможе майбутнім вихователям підвищити власний рівень науково-методичної підготовки через вивчення особливостей спеціальної корекційно-спрямованої роботи з дітьми з особливими освітніми потребами для збереження їхнього розвитку, виправлення й компенсації певних вад, відхилень у процесі соціалізації, що забезпечуватиме оптимальні передумови для самореалізації особистості майбутнього вихователя, сприятиме формуванню професійного інтересу у здобувачів освіти до проблеми виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами [14].

Мета освітнього компонента «Методика роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку» полягає в розкритті науково-теоретичних засад корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, особливостей психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах закладів дошкільної освіти,

формуванні в здобувачів освіти знань, умінь та навичок, що є чинниками їх професійної підготовки та практичної діяльності щодо завдань, змісту та організації корекційно-педагогічної роботи з дітьми, що мають особливі потреби в умовах загальноосвітнього простору [14].

Після завершення вивчення циклу освітніх компонентів із додаткової спеціалізації «Асистент вихователя»: «Основи корекційної педагогіки», «Спеціальна психологія», «Методика роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку» здобувачі освіти будуть готові:

- знати основи корекційної педагогіки, спеціальної психології, особливості методики роботи з дітьми раннього та дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку;

- розробляти індивідуальну програму розвитку, навчання й виховання для корекції розвитку та соціалізації дитини, враховуючи її індивідуальні особливості;

- здійснювати психодіагностику дітей з особливими освітніми потребами;

- ефективно організувати взаємодію з родинами, які мають дітей з особливими освітніми потребами [13].

Тож, на нашу думку, представлена система роботи в педагогічному фаховому коледжі з підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в інклюзивних групах в закладі дошкільної освіти є ефективною.

Висновок. Отже, інклюзивне навчання є необхідною складовою системи освіти на сучасному етапі розвитку суспільства. Підготовка майбутніх педагогів є одним з найважливіших чинників якісної інклюзивної освіти, оволодіння ними професійними компетентностями фахівця в умовах безпечного інклюзивного освітнього середовища.

З огляду на аналіз наукових праць ознайомились зі змістом та особливостями підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми з вадами розвитку, яку розуміємо як особистісно орієнтовану, різнобічну, професійну характеристику особистості, що включає знання, навички,

ціннісні орієнтації, що дозволяють успішно здійснювати навчання дітей з особливими освітніми потребами. Вивчивши структуру підготовки вихователя до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, визначили теоретичний, практичний та особистісний компоненти, що забезпечать більш якісну підготовку фахівців [1].

Висвітлено систему роботи з підготовки майбутніх вихователів до здійснення інклюзивного навчання в закладі дошкільної освіти, і це дає підстави стверджувати, що в закладі фахової передвищої освіти майбутні педагоги повинні отримати якісні освітні послуги з освітніх компонентів, які формують спеціальні компетентності, зокрема і з додаткової спеціалізації «Асистент вихователя».

Список використаних джерел:

1. Агаркова Н. Підготовка майбутніх вихователів та вчителів початкових класів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Social Work and Education*. 2019. Т. 6. № 1. С. 70–79. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.19.1.7> (дата звернення: 12.09.2024).

2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція), затверджений наказом МОН України від 12.01.2021 р. № 33 : презентація. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2020/21.12/bazovyyu%20komponent%20doshkillya.pdf> (дата звернення: 10.09.2024).

3. Бойчук Ю., Казачінер О. Розвиток інклюзивної компетентності вчителів у системі післядипломної освіти засобами ІКТ. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. № 18 (2). С. 66–75. doi [https://doi.org/10.35387/od.2\(18\).2020.66-75](https://doi.org/10.35387/od.2(18).2020.66-75) (дата звернення: 07.09.2024).

4. Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 617. *Верховна рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.09.2024).

5. Дичківська І. Інклюзивна освіта: шляхи впровадження. *Дошкільне виховання*. 2013. № 12. С. 3–6.

6. Закон України «Про дошкільну освіту» від 06.06. 2024 р. № 3788-IX. *Верховна рада України. Законодавство України*: офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 10.09.2024).

7. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Верховна рада України. Законодавство України*: офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 11.09.2024).

8. Конституція України. Ст. 141. № 30. 1996 р. (із змінами № 254к/96-ВР від 01.01.2020). *Верховна рада України. Законодавство України*: офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.09.2024).

9. Концепція розвитку інклюзивної освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912). *Міністерство освіти і науки України*: офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення: 14.09.2024).

10. Кузнецова О. В., Одарченко В. І. Значення професійної компетентності в аспекті проблеми формування особистості майбутнього вчителя. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Т. 2. Вип. 10. С. 121–125. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_2/28.pdf (дата звернення: 10.09.2024).

11. Лалак Н. Підготовка майбутніх педагогів до роботи в закладах освіти з інклюзивною формою навчання. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи*: зб. наук. праць. 2013. Т. 1. С. 234–240. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/pedos3t/tom1/23_lalak.pdf (дата звернення: 11.09.2024).

12. Мартинчук О. Інклюзивна освіта: ідея, практика і суспільна цінність. *Дошкільне виховання*. 2018. № 10. С. 2-5.

13. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. Київ. 2010. 288 с.
14. Наумчук Т. В. Інклюзивне навчання в закладі дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Київ : Літера ЛТД, 2024. 160 с.
15. Пахомова Н. Г. Спеціальна психологія: навч. посіб. Вид. 2-ге, виправ. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2016. 357 с.
16. Пономарьова Г., Харківська А. Особливості переживання нової соціальної ситуації розвитку молодшими школярами із порушеннями слуху. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*. 2024. Т. 1. № 1 (108). С. 141–150. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/856 (дата звернення: 10.09.2024).
17. Проект Закону України «Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я (спеціальну освіту)». *Ліга:Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XH2MW00A?an=4> (дата звернення: 15.09.2024).
18. Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.04. 2019 р. № 530. *Верховна рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.09.2024).
19. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної та дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018. № 609. *Верховна рада України. Законодавство України* : офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
20. Сорочан М. П. Підготовка майбутніх вихователів до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти : дис. ... канд. д-ра філософії. Вінниця, 2023. 306 с.

21. Харківська А.А. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти до організації безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2023. № 2(9). С. 123–130. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-9-23> (дата звернення: 10.09.2024).

References:

1. Aharkova, N. (2019). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv ta vchyteliv pochatkovykh klasiv do roboty z ditmy z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy [Preparing future educators and primary school teachers to work with children with special educational needs]. *Social Work and Education*. 6 (1), 70–79. doi <https://doi.org/10.25128/2520-6230.19.1.7> [in Ukrainian].

2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia), zatverdzhenyi nakazom MON Ukrainy vid 12.01.2021 r. № 33 [The basic component of preschool education (new edition), approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 12, 2021 No. 33] (n.d.). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2020/21.12/bazovyy%20komponent%20doshkillya.pdf> [in Ukrainian].

3. Boichuk, Yu., & Kazachiner, O. (2020). Rozvytok inkluzyvnoi kompetentnosti vchyteliv u systemi pisliadyplomnoi osvity zasobamy IKT [Development of inclusive competence of teachers in the system of postgraduate education by means of ICT]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy – Adult education: theory, experience, prospects*. 18 (2), 66–75. doi [https://doi.org/10.35387/od.2\(18\).2020.66-75](https://doi.org/10.35387/od.2(18).2020.66-75) [in Ukrainian].

4. Deiaki pytannia stvorennia resursnykh tsestriv pidtrymky inkluzyvnoi osvity ta inkluzyvno-resursnykh tsestriv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.08.2018 r. № 617 [Some issues of creating resource centers to support inclusive education and inclusive resource centers: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 22.08.2018 No. 617]. *Verkhovna rada Ukrainy*.

Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

5. Dychkivska, I. (2013). *Inklyuzyivna osvita: shliakhy vprovadzhennia* [Inclusive education: ways of implementation]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education.* 12, 3–6 [in Ukrainian].

6. *Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» vid 06.06. 2024 r. № 3788-IX* [The Law of Ukraine «On Preschool Education» of 06.06.2024 No. 3788-IX]. *Verkhovna rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> [in Ukrainian].

7. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 № 2145-VIII* [Law of Ukraine “On Education” of 05.09.2017 No. 2145-VIII]. *Verkhovna rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

8. *Konstytutsiia Ukrainy. St. 141. № 30. 1996 r. (iz zminyamy № 254k/96-VR vid 01.01.2020)* [Constitution of Ukraine. Art. 141. № 30. 1996 (as amended by Law No. 254к/96-BP of January 01, 2020)]. *Verkhovna rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

9. *Kontseptsiiia rozvytku inklyuzyvnoi osvity (Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 01.10.2010 № 912)* [Concept for the Development of Inclusive Education (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 912 of October 1, 2010)]. (n.d.). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine.* Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> [in Ukrainian].

10. Kuznetsova, O. V., & Odarchenko, V. I. (2019). *Znachennia profesiinoi kompetentnosti v aspekti problemy formuvannia osobystosti maibutnoho vchytelia* [The importance of professional competence in the aspect of the problem of

forming the personality of the future teacher]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*. 2 (10), 121–125. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_2/28.pdf [in Ukrainian].

11. Lalak, N. (2013). Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do roboty v zakladakh osvity z inkliuzyvnoiu formoiu navchannia [Preparing future teachers to work in educational institutions with inclusive education]. *Pedahohichna osvita i nauka v umovakh klasychnoho universytetu: tradytsii, problemy, perspektyvy – Pedagogical Education and Science in a Classical University: Traditions, Problems, Prospects*. 1, 234–240. Retrieved from https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/pedos3t/tom1/23_lalak.pdf [in Ukrainian].

12. Martynchuk, O. (2018). Inkliuzyvna osvita: ideia, praktyka i suspilna tsinnist [Inclusive education: idea, practice and social value]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. 10, 2–5 [in Ukrainian].

13. Martynchuk, O. V. (2010). *Osnovy korektsiinoi pedahohiky* [Fundamentals of correctional pedagogy]. Kyiv, 288 [in Ukrainian].

14. Naumchuk, T. V. (2024). Inkliuzyvne navchannia v zakladi doshkilnoi osvity [Inclusive education in preschool education institution]. Kyiv, 160 [in Ukrainian].

15. Pakhomova, N. H. (2016). *Spetsialna psykholohiia* [Special psychology]. Poltava, 357 [in Ukrainian].

16. Ponomarova, H., & Kharkivska, A. (2024). Osoblyvosti perezhyvannia novoi sotsialnoi sytuatsii rozvytku molodshymy shkoliaramy iz porushenniamy slukhu [Characteristics of the experience of the new social situation of development by younger schoolchildren with hearing impairments]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of a Personality: Theory, Methodology and Practice*. 1 (108), 141–150. Retrieved from https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/856 [in Ukrainian].

17. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro osvitu osib z obmezhenyi mozhyvostiami zdorovia (spetsialnu osvitu)» [Project of the Law of Ukraine “On Education of Persons with Disabilities (Special Education)”]. (n.d.). *Liha:Zakon – Liga:Zakon*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/XH2MW00A?an=4> [in Ukrainian].

18. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii diialnosti inkliuzyvnykh hrup u zakladakh doshkilnoi osvity : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.04.2019 r. № 530 [On Approval of the Procedure for Organizing the Activities of Inclusive Groups in Preschool Education Institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 10.04.2019 No. 530]. *Verkhovna rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

19. Pro zatverdzhennia Prymirnoho polozhennia pro komandu psykholohopedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymi osvitnimi potrebami v zakladi zahalnoi ta doshkilnoi osvity : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 08.06.2018. № 609 [On approval of the Model Regulation on the team of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs in a general and preschool education institution: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 08.06.2018. № 609]. *Verkhovna rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text> [in Ukrainian].

20. Sorochan, M. P. (2023). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do profesiinoi diialnosti v umovakh inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh doshkilnoi osvity [Preparation of future educators for professional activity in the conditions of inclusive education in preschool education institutions]. *Doctoral thesis*. Vinnytsia, 306 [in Ukrainian].

21. Kharkivska, A.A. (2023). Pidhotovka maibutnikh uchytelev pochatkovoï osvity do orhanizatsii bezpechnoho osvitnoho seredovyscha v umovakh

voiennoho stanu [Preparation of future primary school teachers for the organization of a safe educational environment under martial law]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii – Scientific Journal of Khortytsia National Academy*. 2(9), 123–130. doi <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-9-23> [in Ukrainian].

UDC 378.011.33:004.5/7]:005.336.2(045)

CREATION OF A MODERN INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A MODERN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION AS A CONDITION FOR THE FORMATION OF INFORMATION AND TECHNOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

© Roganov M.M., Roganov M.L.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-21

The article is devoted to the problem of creating a modern information and educational environment of a modern institution of higher education as an effective condition for the formation of information and technological competence of future computer science teachers; it is noted that a high level of informatization of education contributes to the creation of a high-tech educational environment; the main tasks of training future computer science teachers are determined by creating an effective educational and upbringing environment, in particular the formation of sustainable motivation for the future profession of a computer science teacher and the need to improve pedagogical skills; the formation of information and communication competence and technological skills to apply interactive teaching methods in pedagogical practice based on reflective skills and adequate self-assessment; motivation for continuous professional self-development and self-realization in pedagogical activity; the definition of the information and educational environment is given as the organization of interaction between subjects of the educational space using information technologies; The article analyzes the concept of «information and educational environment» as a pedagogical system that combines information educational resources, computer teaching aids, educational process management tools, pedagogical techniques, methods and technologies aimed at forming an intellectually developed, socially significant creative personality who has the necessary level of professional knowledge, understanding and skills; it defines the content of the information and educational environment of modern higher education, the structure of which includes: electronic teaching aids, technical teaching aids, information resources, Internet technologies, telecommunications, «digital» educational material. The key component here is information resources as an organized set of documented information, including databases and knowledge bases, other arrays of information in information systems.

Keywords: informatization, technologization, computer science teacher, professional training, information and educational environment.

Роганов М.М., Роганов М.Л. «Створення сучасного інформаційно-освітнього середовища сучасного закладу вищої освіти як умова формування інформаційно-технологічної компетентності майбутніх учителів інформатики».

Стаття присвячена проблемі створення сучасного інформаційно-освітнього середовища сучасного закладу вищої освіти як ефективною умови формування інформаційно-технологічної компетентності майбутніх учителів інформатики; зазначено, що високий рівень інформатизації освіти сприяє створенню високотехнологічного освітнього середовища; визначено основні завдання підготовки майбутніх учителів інформатики завдяки створенню ефективного освітньо-виховного середовища, зокрема формування стійкої мотивації до майбутньої професії вчителя інформатики та потреби в удосконаленні педагогічної майстерності; розвитку технологічного мислення й технологічного світогляду через набуття теоретичних знань із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій в освіті; формуванню інформаційно-комунікаційної компетентності і технологічних умінь застосовувати інтерактивні засоби навчання в педагогічній практиці на основі рефлексивних умінь та адекватної самооцінки; спонуканню до постійного професійного саморозвитку та самореалізації в педагогічній діяльності; дано визначення інформаційно-освітнього середовища як організації взаємодії суб'єктів освітнього простору із застосуванням інформаційних технологій; здійснено аналіз поняття «інформаційно-освітнє середовище» як педагогічної системи, що поєднує в собі інформаційні освітні ресурси, комп'ютерні засоби навчання, засоби управління освітнім процесом, педагогічні прийоми, методи та технології, спрямовані на формування інтелектуально-розвиненої, соціально-значущої творчої особистості, яка має необхідний рівень професійних знань, розумів та навичок; визначено змістове наповнення інформаційно-освітнього середовища сучасного закладу вищої освіти, у структурі якого виділяються: електронні засоби навчання, технічні засоби навчання, інформаційні ресурси, Інтернет-технології, телекомунікації, «цифровий» навчальний матеріал. У цьому ключовим компонентом є інформаційні ресурси як організована сукупність документованої інформації, куди входять бази даних та знань, інші масиви інформації в інформаційних системах.

Ключові слова: інформатизація, технологізація, учитель інформатики, професійна підготовка, інформаційно-освітнє середовище.

The history of the entire world civilization shows that the most important value today is the education system as one of the most important social institutions that shape public consciousness and the intellectual potential of the nation. However, one of the characteristic features of the modern period of civilization development is its rapid change. Humanity has entered a new stage of its development: a society is being formed in which information and information processes are becoming one of the most important components of human and social life, which is due to the growing processes of global informatization and computerization of various spheres of social and human activity [13].

For Ukraine, informatization is the path not only to European integration, but also to economic well-being. The state of development of modern society is determined by the rapid development of technology. The driver of the general development of technology is, first of all, the development of information and communication technologies. It is impossible to imagine any area of activity that does not use information and communication technologies. Therefore, the issue of training modern specialists who are able to effectively apply and implement information and communication technologies is very relevant [15].

Analysis of recent research and publications. Scientific studies that outlined the trends of changes in the teacher's professional sphere due to the processes of informatization, determined the importance of the introduction and use of information and communication technologies in the practice of work of modern educational institutions, were conducted by domestic (V. Andrushchenko, N. Balik, V. Bespalko, V. Bykov, V. Gershunskyi, S. Honcharenko, R. Gurevich, M. Zhaldak, M. Kademiya, Y. Mashbyts, I. Robert, S. Sysoeva, O. Spivakovsky etc.) and foreign scientists (A. Tofler, I. Broun, J. Bruner, S. Papert, D. Belshaw, B. Hirsh, G. Creeber R. Martin, L. Manovich, J. Stommel).

Thus, the conceptual principles of professional training of future specialists were studied by scientists (O. Galus, R. Horbatiuk, R. Gurevich, O. Dubasenyuk, H. Ponomaryova, V. Polishchuk, L. Romanyshina, O. Sukhovirskyi, L. Khomych, I. Shorobura and other). Such scientists as: V. Bykov, L. Bilousova, R. Horbatiuk, M. Lapchyk, N. Morse, S. Rakova, Y. Ramsky, M. Rafalska, S. Semerikov, E. Smirnova-Trybulska, O. Spirin, Y. Tryus, M. Umryk and others, in particular, the theoretical and methodological principles of designing and using cloud-based training for teachers of informatics and mathematics, the methodical system of training future teachers (Y. Bilyai, T. Valyuk, O. Korotun); professional training of future computer science teachers based on modern network information technologies (L. Breksina, S. Litvynova); the Moodle system as a means of developing the subject competencies of informatics teachers in the conditions of distance postgraduate education (K. Kolos); ensuring information security of high

school students in a computer-oriented educational environment (V. Kovalchuk); method of using distance learning technologies of computer sciences (I. Geramisenko); the use of network technologies of open systems in the education of future bachelors of informatics (T. Vdovychyn). However, the problem of forming the technological culture of future informatics teachers has not been sufficiently covered in scientific works.

To solve these issues, the requirements for all educational institutions are changing. It is the quality of the acquired competencies in a comprehensive school, as one of the links in education, that influences the further formation of the personality of a modern specialist. Therefore, modern society encourages teachers to search for new pedagogical technologies, to improve advanced pedagogical experience. The primary task is the teacher's readiness to perceive modern trends in education, to self-improvement, self-education, reflection, the formation of a personal culture that reflects changes at the current stage of society's development. Our state pays significant attention to the formation of a personality that should organically integrate into the modern world. In order to modernize the general education system, secondary education is in the process of reform. The end-to-end use of information and communication technologies in the educational process and the management of educational institutions and the education system should become a tool for ensuring the success of the New Ukrainian School [16]. The introduction of information and communication technologies in the educational sector should move from one-time projects to a systemic process that covers all types of activities. From this we can conclude that the formation of technological culture and its components in students through the use of ICT is an important task.

The purpose of the article: to reveal the content and role of the modern informational and educational environment of a modern institution of higher education as a condition for the formation of informational and technological competence of future informatics teachers

Presentation of the main material. The conceptual and legal basis for the professional training of computer science teachers is reflected in the Constitution

of Ukraine, the Laws of Ukraine «On Higher Education», «On Education», the Decrees of the President of Ukraine «On the Concept of the National Informatization Program», «National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period up to 2021» and «On the National Doctrine of Education Development», the state national program «Education» («Ukraine XXI century»), in the concept of the «New Ukrainian School», in the concept of the development of pedagogical education, the Strategy for Reforming Education in Ukraine / Recommendations for Educational and Upbringing Policy (2013); in the principles of the Bologna Declaration, which define the main ways of modernizing domestic education through the introduction of information and communication technologies, which is an important task of higher pedagogical education and requires an increase in the general culture, professional competence of specialists of pedagogical higher educational institutions, capable of providing a high level of training of specialists. New requirements for educational results, educational technologies are outlined, which presupposes a fundamental change in the process of training teachers.

The conceptual and legal basis for the professional training of teachers regulates the social order, which requires the development of new views in the field of training specialists for professional activities in the labor market, in the conditions of ever-increasing competition. After all, today's realities are such that it is becoming impossible to actively carry out socially significant labor activities without the skills of using information technologies. Assimilation of special knowledge and achievement of the proper level of development of professional abilities, familiarization with the general culture, appropriation of social values are becoming today a necessary condition for the employee's personality to meet the ever-increasing requirements of professional work. The need to master new competencies (information, communication) by specialists of any profile of activity is emphasized in the main UNESCO documents on the problems of preparing a person for life in the information society, where, in particular, it is noted that "the information society is a stage of development of society, when the

use of information and communication technologies opens up unprecedented opportunities for a person to access information and knowledge, allows him to realize his potential and improve the quality of life. This requires not only new skills and new knowledge, but also new thinking, desire and opportunity to learn throughout life. The goal of training future computer science teachers is to form in specialists of the new generation both a set of technological and professional-pedagogical knowledge on the use of information and communication technologies and interactive teaching aids, formed technological qualities of the individual with subsequent implementation in professional activity. A certain goal is detailed through tasks: formation of sustainable motivation for the future profession of a computer science teacher and the need to improve pedagogical skills; development of technological thinking and technological worldview through the acquisition of theoretical knowledge on the use of information and communication technologies in education; formation of information and communication competence and technological skills to apply interactive teaching methods in pedagogical practice based on reflective skills and adequate self-assessment; motivation for continuous professional self-development and self-realization in pedagogical activity.

It should be noted that the creation of a modern educational and information environment based on traditional and innovative forms and methods of conducting classroom, extracurricular classes and independent work is aimed at systematizing the acquired knowledge, developing students' reflexive skills and adequate self-assessment of the formation of all components of technological culture with subsequent adjustment of the desire for professional self-development and self-realization of the computer science teacher, meeting the reflexive-creative criterion. The educational environment of modern higher education institutions in the context of modern changes is becoming increasingly dependent on information technology, which leads to the search for new tools, forms and methods both in the process of teaching individual disciplines and during the organization of the holistic educational process. The concept of «educational environment» contains a wide range of factors influencing the individual, determining the nature of

education, training and development, because any educational process is always carried out in a certain social and spatial-subject environment, which is both a source of diverse cultural experience and a set of conditions for its successful appropriation. The main provisions of the environmental approach to the organization of the educational process can be expressed as follows: the environmental approach in pedagogical sciences is a tool for indirectly managing the process of development, training and education of the individual; this is a way of constructing the educational process, when the emphasis in the teacher's activities shifts from active influence on the student in the area of constructing the environment of the educational institution as a set of conditions and opportunities contained in the spatial-subject and socio-cultural environment, for self-development and self-expression of the individual [14].

Taking into account the problem of the research – the formation of the technological culture of future computer science teachers – we will dwell on the concept of «information and educational environment», which appeared in the scientific literature relatively recently and was studied by such scientists as V. Bykov [2], R. Gurevich [5], M. Kademiya [6], A. Gurzhiy [7, 8].

L. Kartashova note in the manual «Information and educational environment of vocational and technical educational institutions»: the creation of an information and educational environment presupposes the prompt updating of educational information in the context of the development of science, technology, and culture; a qualitative change in the methods and forms of educational work; obtaining prompt information about the level of cognitive abilities and achievements of each student and timely adjustments to the methodology of acquiring knowledge [9, pp. 5-6].

Turning to the interpretation of the concept of «information and educational environment», we find various approaches to its definition, for example:

– an environment in which information and computer technologies, educational and scientific information that contributes to the professional growth of the student's personality, as well as the content of training, including curricula

and additional information and didactic sources are actively used (this is how the information and educational environment is defined by V. Bykov) [2, pp. 243-246]).

- a set of conditions that contribute to the emergence and development of processes of information and educational interaction between students and teachers within the framework of learning technology [12, p. 15];

- a system of information sources, methods and means of its appropriation, available to the user, as well as the conditions of information interaction of the subject with these sources;

- technical, software and methodological and organizational resource support of the educational institution system, as well as an intellectual, cultural space that contributes to the formation of potential capabilities of students and teachers [1];

- a pedagogical system that combines an electronic campus of an educational institution, educational process management tools, pedagogical technologies and ensures the formation of an intellectually developed, socially significant, creative personality;

- a pedagogical system that combines information educational resources, computer teaching aids, educational process management tools, pedagogical techniques, methods and technologies aimed at developing an intellectually developed, socially significant creative personality with the necessary level of professional knowledge, skills and abilities [3, p. 112]. Thus, the information and educational environment as a pedagogical category combines educational tools, information resources, software and network technologies, and also contains a wide range of interactive educational tools (electronic learning systems, libraries, software and hardware and telecommunications tools). The information and educational environment of a modern higher education institution should contribute to increasing the efficiency and quality of the educational process through the implementation of computer capabilities, deepening interdisciplinary connections; expanding information and methodological support for teachers and

students; opportunities for communication and cooperation based on computer communication tools; providing opportunities for continuous professional development and self-education throughout life.

Modern information educational technologies in the information and educational environment of a modern institution of higher education are represented by the following electronic training tools: educational software, monitoring, information retrieval, information and reference, simulation, modeling, demonstration, educational and gaming, permitting software, systems, etc. Educational software is intended to notify the amount of knowledge and (or) skills of educational and (or) practical activities, to ensure the necessary level of assimilation established by feedback implemented by means of the program. Simulator software - for practicing skills, abilities of educational activities, self-training. Monitoring software allows for monitoring (self-monitoring) the level of mastery of educational material. Information-search, information and reference software provide the ability to select and display information aimed at developing skills and abilities in systematizing information. Simulation software provides a certain aspect of the reality of the study of its main structural or functional features with the help of a limited number of characteristics. Modeling software is designed to create a model of an object, phenomenon, process or situation (both real and virtual) for the purpose of study and research. Demonstration software provides a visual representation of educational material, visualization of phenomena, processes and relationships between objects being studied. Educational and gaming software is designed to reproduce educational situations (for example, to develop the ability to make an optimal decision, develop an action strategy).

The content of the process of formation of professional training of future computer science teachers contains two main directions: development of relevant competencies of the future specialist and formation of the personality of the computer science teacher as an educated, technologically advanced, highly cultured person. Therefore, professional training of students as future specialists, in our opinion, should take place in the educational and information environment of

higher education, which provides their educational and cognitive, practical, scientific research, educational, organizational and managerial activities, and also educates and develops future specialists as highly cultured, educated people. At the same time, this educational and information environment exists as a separate system that predetermines the functioning of all pedagogical conditions, modern technologies and software and methodological teaching aids necessary to activate cognitive activity by means of information resources. Therefore, the environment can be diagnosed, predicted, modeled and designed depending on the needs and interests of students. At the same time, the educational and information environment is constantly changing, developing, performing certain functions: information, cognitive, educational, developmental and educational. Firstly, it is a source of information and an information system that functions on the basis of network technologies, software and technical means of organizational, methodological and mathematical support. Therefore, the educational and information environment should provide unified technological means of information support for the integrated educational process of the higher education institution. This may be educational, methodological, reference, regulatory, organizational and other information that is necessary for the effective organization of training and education of a high level of quality. An equally important information and educational resource of the institution of higher education is the library collection, in particular electronic libraries and other electronic databases. Their effectiveness is achieved by minimizing the time of execution of auxiliary operations when processing collections and user requests, increasing the accuracy and coverage of information search, providing access to different types of information resources. An example is the organization of the work of the library of the Communal Institution Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Technology of the Kharkiv Regional Council [14].

The next function of the educational and information environment is that it ensures the efficiency and accessibility of the educational process of preparing students. When designing such an environment, we must take into account the

specifics of the development of the higher pedagogical education system, and in the long term, fundamentally new didactic approaches to the design of the management of the educational system. The introduction of modern information and communication technologies requires future teachers to be able to work with large volumes of information of different content and nature, which presupposes a fairly creative level of development of algorithmic thinking. In this regard, the search for methods of teaching future computer science teachers, the content of which ensured the formation of this important indicator of technological culture, is relevant.

The efficiency of the educational and information environment ensures a holistic educational process of preparing a future computer science teacher through a combination of traditional and innovative methods, forms and means of teaching in various forms of classroom, extracurricular and independent work of applicants for higher education. The combination of traditional and innovative methods, forms and means of teaching achieves a creative result of knowledge acquisition and the acquisition of relevant competencies, which is explained by the didactic aspect of such synthesis: growth of cognitive activity of education seekers (ability to perform mental operations, clearly express one's position, understanding and explaining the content of laws, phenomena, theories, facts); replacement of subject-object relations in the educational process with subject-subject and group interaction (subject position, cooperation, collaboration, constructive and friendly atmosphere); provision of educational content with personal meaning and personal significance based on a polylogue dialogue (ability to listen, ask questions, express and defend an opinion, conduct a polemic); ensuring that education seekers have the right to choose the methods of learning the educational material, the formation of an individual style of educational activity and their own educational trajectory (demonstration of creativity, independence, choice of methods for solving educational problems, manifestation of an individual style of educational activity).

Traditional classroom forms of work should be combined with innovative ones, such as: binary lecture, lectures with consideration of professional situations,

interactive lecture, lecture-message, lecture-visualization, seminars-workshops, webinars, master classes, video conferences, business games.

Extracurricular forms are supplemented by such as briefings, forums, chats, video conferences, virtual consultations, debates, virtual tutorials, discussions, disputes, trainings, participation in online community projects, simulation games. Self-educational activities should be provided by the following methods: coaching, scientific project work, scientific and practical web conferences, defense of an innovative project, portfolio method, delegation of authority, internship. The forms and methods of organizing the educational process for the formation of the technological culture of future computer science teachers logically complete the means: multimedia and information and communication systems, electronic textbooks, electronic interactive boards, simulators, etc.

The organization of the information and educational environment should ensure the methodologically creative development of future computer science teachers, when students acquire knowledge necessary for the methodologically competent implementation of information and communication technologies and interactive teaching aids in the practice of a modern Ukrainian school, students master educational material in the process of self-education, and develop skills to implement a creative approach to teaching schoolchildren cultural and moral behavior in a modern educational and information environment.

And it is the activity-developing nature of the educational and information environment that gives future specialists a possible choice of alternative methods of action in various types of organized activities, namely: classroom, extracurricular, pedagogical practice, international activities, self-education, due to which their personal and professional development occurs.

Educational activities of applicants for education are represented by research work, pedagogical practice, self-education, participation in international projects, which should ensure the systematization and reflection of the acquisition of competencies and the acquisition of competencies. The research work of students is a logical continuation and deepening of the educational process for the formation

of a technological culture, organized directly by teachers of graduate departments in a particular area.

A modern teacher must conduct scientific research, perform empirical studies, using modern information tools and technologies. Involving students in scientific work allows using their creative and scientific potential to solve current problems in such a specific area as computer science, which has a wide scientific range for research: from information theory to methods of computational and applied mathematics and their application, to fundamental and applied research in various fields of knowledge (programming, multimedia, network technologies, development of computing systems and software, social informatics, artificial intelligence, etc.).

Each of these areas has its own characteristics, difficulties, its own approach to study based on the individual characteristics of future computer science teachers and their interests. To achieve the effectiveness of organizing students' research work in the field of computer science and information technology, academic supervisors must develop new tools and methods for teaching research competencies that take into account the abilities and capabilities of students in certain areas of computer science (hardware and software of computing equipment; human interaction tools) with hardware and software; Internet.

Pedagogical practice – checking students' readiness to use information and communication technologies and interactive teaching tools in their professional activities. Theoretical training for this type of activity should take place within the framework of computer science courses of the professional cycle «Theory and Methods of Teaching Computer Science», «Pedagogical Practice», which studied the topics: «Development and analysis of lessons on selected topics in computer science using interactive teaching tools» and «Development of methodological guidelines and didactic materials for computer science lessons using interactive teaching tools».

International project activities are the next important direction for the implementation of the third pedagogical condition, a challenge of modern times for

the internationalization of higher education as active and effective cooperation with the aim of mutual enrichment and exchange of experience in the field of education and information technology. Today, in the era of globalization and intercultural communication, there is an opportunity to attract education seekers to participate in international educational projects, which at the same time contribute to the expansion of the circle of communication, creative abilities, allow you to learn a lot about the culture and values of other countries and at the same time promote the heritage of your country abroad.

In our opinion, information technologies make it possible to make international cooperation of higher education institutions more informative and intensive.

Direct contacts, international internships in European countries can today be supplemented or replaced by virtual mobility thanks to the latest technical means. Considering technological culture within the framework of international educational programs, we believe it is necessary to include information technology support in its composition as a process of targeted and consistent interaction with the help of information technology for successful adaptation, training, professional and personal development of all participants in international educational programs. The readiness of a future computer science teacher for project activities at the international level is a high indicator of his professional skills and creative attitude to his work.

Conclusion. Thus, the creation of an educational and information environment of modern higher education in the process of professional training of future computer science teachers should ensure the involvement of students in search and research activities through individualization of training; tuning to pedagogical cooperation using dialog and polylogue communication models aimed at improvisation and multivariance of search results; focus not only on learning outcomes, but also on the very process of achieving this result; implementation of the principle of student-centrism, creation of optimal conditions for ensuring the success of everyone in learning; flexibility of the educational and information

environment; a variety of methods for assessing students' educational achievements.

Thus, we note that the designed educational and information environment should contribute to the formation of basic concepts in the field of technologization and informatization of education, the development of the information environment of a pedagogical institution of higher education; the formation of the ability to design and implement the educational process and professional contacts in pedagogical activity; expansion of the scope of application of modern information and communication technologies based on interactive, network, mobile and multimedia technologies of the professional activity of a future computer science teacher; adaptation of a computer science teacher to the implementation of professional activities in the information environment of a dynamically developing higher pedagogical educational institution; the formation of methods for implementing professional actions in solving general didactic and methodological problems using information and communication technologies and interactive teaching aids.

References:

1. Aniskin, V. M. (2003). *Tekhnolohichna kultura maibutnoho vchytelia yak katehoriia dydaktyky* [Technological culture of the future teacher as a didactic category]. *Visnyk ODU*, (4). [in Ukrainian].

2. Bykov, V. Yu. (2011). *Tekhnolohii khmarnykh obchyslen, IKT-outsorsynh ta novi funktsii IKT-pidrozdiliv navchalnykh zakladiv i naukovykh ustanov* [Cloud computing technologies, ICT outsourcing, and new functions of ICT departments of educational institutions and research organizations]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti*, (10), 8–23. [in Ukrainian].

3. Buinytska, O. P. (2012). *Informatsiini tekhnolohii ta tekhnichni zasoby navchannia* [Information technologies and teaching aids]. Kyiv: 240 p. [in Ukrainian].

4. Horbatiuk, R. (2017). *Formuvannia informatsiino-komunikatsiinoi kompetentsii maibutnikh pedahohichnykh fakhivtsiv* [Formation of information and communication competence of future pedagogical specialists]. Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Pedahohika, (1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_1 [in Ukrainian].

5. Gurevich, R. S., Kademiia, M. Yu., & Koziar, M. M. (2012). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v profesiinii osviti maibutnikh fakhivtsiv* [Information and communication technologies in professional education of future specialists]. Edited by R. S. Gurevich. Lviv: 380 p. [in Ukrainian].

6. Gurevich, R. S., Kademiia, M. Yu., & Shevchenko, L. S. (2013). *Informatsiini tekhnolohii navchannia: innovatsiinyi pidkhid* [Information technologies in teaching: an innovative approach]. Edited by R. S. Gurevich. Vinnytsia: 499 p. [in Ukrainian].

7. Hurzhii, A. M., Gurevich, R. S., & Kademiia, M. Yu. (2016). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii u profesiino-tekhnichnii osviti: monohrafiia* [Information and communication technologies in vocational education: monograph]. Edited by A. M. Hurzhii. Vol. 1. Vinnytsia: 421 p. [in Ukrainian].

8. Hurzhii, A. M., Gurevich, R. S., & Kademiia, M. Yu. (2016). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii u profesiino-tekhnichnii osviti: monohrafiia* [Information and communication technologies in vocational education: monograph]. Edited by A. M. Hurzhii. Vol. 2. Vinnytsia: 376 p. [in Ukrainian].

9. Kartashova, L. A. (2011). *Systema navchannia informatsiinykh tekhnolohii maibutnikh vchyteliv suspilno-humanitarnykh dystsyplin* [System of teaching information technologies to future teachers of social and humanitarian disciplines]. Lutsk: 264 p. [in Ukrainian].

10. Kocharian, A. B. (2016). *Rozvytok informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv humanitarnykh spetsialnosteï klasychnykh universytetiv* [Development of information and

communication competence of research and teaching staff in humanities specialties of classical universities]. PhD diss., Kyiv: 280 p. [in Ukrainian].

11. Levina, M. M. (1998). *Osnovy tekhnolohii profesiinoi pedahohichnoi osvity* [Basics of technology of professional teacher education]. Kyiv: Akademiia pisliadyplomnoi osvity, 44–76. [in Ukrainian].

12. Pryima, S. M. (2005). *Formuvannia tekhnolohichnoi kultury maibutnikh uchyteliv informatyky u protsesi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky* [Formation of technological culture of future computer science teachers in the process of professional and pedagogical training]. PhD diss., Melitopol: 242 p. [in Ukrainian].

13. Prokopova, O. P. (2011). *Formuvannia tekhnolohichnoi kultury maibutnikh pedahohiv* [Formation of technological culture of future teachers]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*, (9), 68–72. [in Ukrainian].

14. Roganov, M. M. (2019). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia tekhnolohichnoi kultury u maibutnikh uchyteliv informatyky ta yikh realizatsiia v protsesi profesiinoi pidhotovky* [Organizational and pedagogical conditions for the formation of technological culture in future computer science teachers and their implementation in professional training]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 6 (93), 30–38. [in Ukrainian].

15. Symonenko, V. D. (1998). *Osnovy tekhnolohichnoi kultury* [Basics of technological culture]. Kyiv: 51 p. [in Ukrainian].

16. Sukhovirskyi, O. V. (2016). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do zminy navchalnoi prohramy z informatyky* [Preparing future primary school teachers for changes in the computer science curriculum]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 48 (101), 230–235. [in Ukrainian].

РОЛЬ МУЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ У КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З РАС В УМОВАХ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ

©Суменко Т.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-22

У статті висвітлені теоретичні та практичні аспекти застосування методів музичної терапії та нейрокорекції у системі корекційно-розвиткової роботи з дітьми із розладом аутистичного спектру (РАС) в умовах реабілітаційних центрів. Окреслені погляди українських і закордонних дослідників, педагогів практиків на музикотерапію, нейропідходи та їх вплив на особистість аутистичної дитини. Визначено, що одночасне поєднання вищезазначених методів істотно сприяє розвитку важкохворих підопічних через вплив на психофізичний стан й емоційно-почуттєву сферу, є дієвим у корекційно-розвитковій роботі з нейровідмінними дітьми. Висвітлено аспекти розвитку та роботи мозку дітей з РАС, особливості сприйняття музичних творів відповідно до окремої структури мозку. Наведено авторські нейрокорекційні вправи для практичної реалізації фахівцями-практиками. Представлені результати офіційного інтерв'ю з батьками дітей, що відвідують реабілітаційні центри й фахівцями, які працюють з підопічними з РАС. Протягом 6 місяців в реабілітаційній установі м. Харкова за авторськими розробками з 24 дітьми, що мають офіційно встановлений діагноз РАС, працювали такі фахівці: музичний керівник, психолог, ерготерапевт, соціальні вихователі, соціальний працівник. Висвітлено результати впровадження нейрокорекційних вправ та ігрових модульних варіацій у процес корекційно-розвиткової роботи з дітьми з РАС.

Обґрунтовано, що використання музичної терапії у поєднанні з нейропсихологічною корекцією істотно впливають на продуктивність двосторонньої взаємодії, комунікації між вихованцями й фахівцями реабілітаційних установ, сприяють підвищенню концентрації уваги, навичок соціальної взаємодії, співпраці, стабілізації психологічного стану дітей з розладами аутистичного спектру.

Ключові слова: музична терапія, нейрокорекція, нейропсихологічна корекція, діти з розладом аутистичного спектру, РАС, реабілітаційний центр, корекційно-розвиткова робота.

Sumenko T. «The Role of Music Therapy and Neuropsychological Correction in Correctional and Developmental Work with Children with ASD in Rehabilitation Centres».

The article highlights theoretical and practical aspects of the effectiveness of music therapy and neurocorrection methods in the system of correctional and developmental work with children with autism spectrum disorder in rehabilitation centres. The views of Ukrainian and foreign researchers, teachers and practitioners on music therapy, neuroapproaches and their impact on the personality of an autistic child are outlined. It is determined that the simultaneous combination of the above methods significantly affects the development of seriously ill wards through the impact on the psychophysical state and emotional and sensory sphere, and is effective in correctional and developmental work with neurodiverse children. The article highlights the peculiarities of development and brain functioning of children with ASD, presents the peculiarities of perception of musical works in accordance with a separate brain structure. The author's neurocorrectional exercises for practical implementation by practitioners are

presented. The results of an official interview with parents of children attending rehabilitation centres and specialists working with children with ASD are presented.

It is substantiated that the use of music therapy in combination with neuropsychological correction significantly affects the productivity of bilateral interaction, communication between pupils and specialists of rehabilitation institutions and contributes to an increase in concentration, social interaction skills, cooperation, stabilisation of the psychological state of children with autism spectrum disorder.

Keywords: music therapy, neurocorrection, neuropsychological correction, children with autism spectrum disorder, ASD, rehabilitation centre, correctional and developmental work.

Проблема модернізації змісту корекційно-розвиткової роботи в межах реабілітаційних установ з дітьми, що мають розлад аутистичного спектру є досить актуальною, адже численність таких підопічних щорічно зростає, а негативні фактори війни, унеможливають стабільний та неперервний процес їх реабілітації. Окрім того, сучасна система державних реабілітаційних центрів для дітей цієї категорії не передбачає можливості системного залучення батьків, що опікуються нейровідмінною дитиною, до інтенсифікації корекційного процесу в межах занять через постійну спільну діяльність. Як наслідок, виникає потреба пошуку дієвих, мобільних у застосуванні корекційно-розвиткових методів, що забезпечать неперервність процесу реабілітації та сприятимуть його результативності.

Варто зауважити, що означена проблема не обмежується науковою розвідкою, а її рішення є практико орієнтованим і цінним з позиції практичної реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останнє десятиріччя підвищений інтерес до проблем аутизму відображається у численних працях українських і закордонних дослідників та засвідчує суспільний попит на означену тематику. Така тенденція обґрунтована пошуком дієвих корекційних інструментів, методів, форм роботи з дітьми з РАС, що потенційно можуть допомогти вивчити, здійснити корекцію наявних дефіцитів у соціальній взаємодії, комунікації, розширити знання про нейропластичність з метою аналізу й розуміння адаптаційної спроможності таких підопічних у межах корекційно-розвиткової роботи в реабілітаційних установах.

Питання корекційного впливу музичних творів на розвиток дітей з аутизмом досліджено в працях Н. Власової, В. Драганчук О. Заходякіна, М. Крет, Н. Левчук, О. Опанасенко, А. Рижук, Л. Сливка, Т. Ткаченко, Н. Цюлюлюпи. Переосмислення ролі музики в нейророзвитку розладу спектра аутизму ґрунтовно висвітлено в працях L. Bieleninik, J. Koifman, T. Janzen, M. Thaut, G. Thompson. Окремі аспекти нейропсихологічної корекції дітей з РАС розкриті в доробках С. Коноплястої, К. Островської, Т. Скрипник, В. Тарасун; музичної терапії, музичної психології інтерпретовано в дослідженнях Г. Волкової, М. Гринер, І. Євтушенка, M. Geretsegger, L. Sacrey, T. Germani, S. Bryson, L. Zwaigenbaum, R. Morris.

Мета статті полягає в обґрунтуванні мультизадачності й потенціалу музичної терапії та нейрокорекції як результативних методів у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з розладом аутистичного спектра в умовах реабілітаційного центру.

Виклад основного матеріалу. Музика – мова мистецтва, що є загальнозрозумілою через сприйняття емоцій, образів, її можна адаптувати до смаків будь-якої людини. Музична терапія являє собою систематичний процес втручання, під час якого фахівець може допомагати дітям з різними розладами розвивати соціальні навички, налагоджувати комунікацію, спонукати до взаємодії, стабілізувати психологічний стан дитини.

За допомогою музики, за А. Харківською, «стає можливим дослідити світи, осягнути його неповторність, багатогранність, оскільки мелодія та пісня дозволяють відтворити реальність і передати емоції» [6, с. 604].

Музична терапія є загальною психотерапевтичною допомогою дітям з РАС та не вимагає від них вербальної інтерпретації жестів і здібностей. Такі елементи музичної терапії як слухання, вільне музикування, танці, спів дають можливість залучити дитину до спільної діяльності, здійснювати терапевтичний вплив на психологічний стан.

Аналіз клінічної, науково-методичної літератури про розлад аутистичного спектра, засвідчує позитивні зрушення у поведінкових моделях нейровідмінних дітей, їх адаптаційної спроможності у колективі, розвитку навичок спільної уваги, спілкування, соціальної взаємодії.

Передусім, музична терапія для дітей з РАС зосереджена на соціальній взаємодії, регулюванні та корекції соціально-емоційної поведінки. Однак, сучасні наукові дослідження (S. Bryson, J. Koifman, T. Janzen, M. Thaut, L. Zwaigenbaum) наголошують на можливостях функції уваги та розвитку сенсомоторної сфери завдяки музиці, що для дітей з РАС може мати потенційно перспективну тенденцію у їх реабілітації.

Переконливі докази наукових робіт J. Koifman та M. Thaut вказують на те, що низький фокус статичної уваги, прогалин у моторному розвитку можуть бути ключовим показником функціональної дисфункції мозку дитини з РАС, що засвідчує нездоровий нейророзвиток соціально-комунікативних навичок. Автори припускають, що моторний контроль, фокус уваги на елементах музичного твору може бути вирішальним для функціонування мозку завдяки впливу слухомоторного захоплення [11; 14].

Розлад аутистичного спектра (РАС) – є порушенням розвитку, що характеризується дефіцитом соціальної взаємодії та спілкування. Переважна більшість дітей з РАС мають коморбідну інтелектуальну недостатність, дефіцити соціального досвіду й погано розвинуті соціальні навички.

Дітям цієї категорії притаманна обмеженість інтересів, дефіцит спілкування, повторювальна діяльність, польова поведінка, брак навичок соціальної взаємодії. Як зазначають Г. Пономарьова й А. Харківська, «діти відчують страх не відповідати очікуванням оточуючих, орієнтуються на значимість інших в оцінці своїх результатів, думок, вчинків, відчують підвищену тривогу з приводу оцінок, яку дають оточуючі і очікують негативного оцінювання» [5, с. 147].

Розлад аутистичного спектра не є хворобою, а рівень інтелекту може варіюватися як і у людей з нейротиповим розвитком. Нервова система дитини з РАС перевантажена, нагадує «програмовий збій у комп'ютері», саме тому їй потрібно більше зусиль, часу для ідентифікації себе, розкриття власного потенціалу, засвоєння елементарних соціально прийнятних правил та комунікації [1].

У корекційно-розвитковій роботі реабілітаційних центрів для дітей з аутистичним спектром музична терапія у поєднанні з нейропсихологічною корекцією стає одним із провідних методів роботи. Це обумовлено тим, що нейрокорекція являє собою симбіоз методик, які передбачають комплекс інтелектуальних і рухових вправ, спрямованих на виявлення, корекцію та подолання ряду причин, які потенційно ускладнюють функціонування дитини, спричинюють труднощі у взаємодії, поведінці, комунікації та навчанні, а музична терапія впливає на емоційно-чуттєву сферу, фізичний стан дитини, стимулює мозкову діяльність, потенційно сприяє результативності корекційного впливу [13].

Інноваційний девайс у вигляді поєднання двох методів нейрокорекції та музикотерапії може використовуватися для досягнення індивідуальних цілей вихованців. Особливої актуальності це питання набуває ще й з огляду на те, що музична терапія, офіційно увійшла до Переліку методів психотерапії на засадах стандартів доказової медичної допомоги (наказ МОЗ України № 2118 від 13.12.23р.), що застосовується для таких розладів або / чи станів як: F32, F34, F60-69, F84, F43 та інші проблеми психічного здоров'я, що не відповідають критеріями поведінкових і психічних розладів [3].

Варто сказати, що загальний розвиток дітей із психофізичними порушеннями розвитку не є типовим, що обумовлено рядом генетичних, соціальних, психологічних чинників. Нейробіологія свідчить, що дитина з важкими вадами розвитку, як і дитина з нормотиповим розвитком росте скачками, а зміни у їх мозку відбуваються сплескоподібно, ривками [4].

Наукові доробки з вікової психології, педагогіки, соціальної роботи у репертуарі українських і закордонних учених (В. Драганчук, В. Єфремова, М. Кременчуцька, І. Малашевська, Р. Призванська, Н. Савельєва-Кулик, М. Семенюк-Брунський, М. Шмагайло, А. Alvarez-Baila, К. Cherry, L. Kohlberg, В. Miller, J. Piaget, S. Schlozman,) засвідчують, що «ривки» та сплески у розвитку дітей частково можна прив'язати до вікових криз і до порушень в окремих мозкових структурах.

Таку ж думку транслюють науковці Winslow, Williams (2007), Kennedy, Courchesne (2008), Penn, Piven (2008), уважаючи, що порушення у мозкових структурах дітей зі складними порушеннями розвитку потребують скоординованої роботи декількох вищих відділів мозку й значно впливають на формування поведінкових особливостей дітей із множинними вадами [8; 14; 16].

Ураховуючи, що психофізичні порушення дітей у переважній більшості виникають унаслідок вад головного мозку й характеризуються вродженими дефіцитами соціальної взаємодії, комунікації, спілкування, важливо розуміти аспекти розвитку мозку таких дітей, щоб адаптувати, скорегувати їх реабілітаційні маршрути, сформувати соціальний досвід, базовий рівень соціальної компетентності, яка є запорукою комфортної та м'якої соціалізації [2; 10].

Як свідчать наукові праці К. Cheon, Н. Jeong Sim, N. Kim та I. Sohn, у дітей з РАС головний мозок є більш синхронним, півкулі часто схожі між собою, часом є зміни у розмірі півкуль, лобно тріально мозжечковому зв'язку. Дисфункція у роботі й взаємодії між хвостатим ядром і фронтальними відділами кори сприяє дисбалансу нейромедіаторів (дофамін і норадреналін) через уключення компенсаторних стратегій організму, активізуються рухові центри. Така ситуація може сприяти розвитку й формуванню синдрому гіперактивності, як коморбідного стану при РАС, неадекватної ситуативної реакції, дезорієнтації та негативної інтерпретації соціально-побутових ситуацій [4; 7; 12].

Окрім того, як показують дослідження вищезазначених авторів, у дітей з РАС часто є «збій програми» у «соціальному мозку», що включає структури, які відповідають за інтерпретацію поведінки, емоцій, обробку соціально важливої інформації (частини прифронтальної кори, мигдалевидне тіло, веретеноподібна звивина, верхня скронева звивина) [4; 7; 12].

Таку ж думку транслюють вчені Mundy, Williams, Kennedy та зауважують, що порушення розвитку окремих мозкових структур дитини з РАС впливає на формування навичок поведінки, розвиток комунікаційних, соціальних навичок. Науковці стверджують, що дисгармонічний розвиток такої дитини є наслідком нескоординованої роботи окремих відділів мозку [2; 15].

Сучасні закордонні наукові дослідження T. Muriel, K. Alhakim, M. Enayeh, R. Tamer ретранслюють думку про трансформаційний вплив музики на нейронні зв'язки у головному мозку, а також про фізичні зміни у його структурах у цьому процесі. Автори висновують, що у розпізнаванні (розшифровці) звуку задіяно декілька областей головного мозку, що забезпечує сприйняття конкретного звуку через трансформацію звукових хвиль у електричний сигнал, просування по слуховому нерву до стовбура мозку активізуючи відповідні зони кори [7; 9; 14; 18].

Схожу думку, знаходимо у медичному дослідженні з неврології «Патерни коркової активації під час складних рухових завдань у піаністів і контрольних суб'єктів» T. Krings, R. Töpper, H. Foltys, де науковці обґрунтовують думку, що системні практичні заняття гри на музичному інструменті призводять до утворення нових нейронних зв'язків [12].

З урахуванням того, що музика є не фармакологічним втручанням, вона здійснює терапевтичний вплив, активізує нейромодуляторні системи, нейронні ланцюги як через пасивне сприйняття, так і через гру на музичному інструменті, спів, рухову активність під музичний супровід [11]. Нейропсихологічні теорії пояснюють тріаду порушень у дітей з розладом аутистичного спектра наголошуючи на таких нейропсихологічних дефіцитах

як порушення когнітивної сфери, соціальної взаємодії, навичок виконавчої функції і їх контролі [1].

Використання нейрокорекційних вправ стимулюють нейрологічний фактор мозку, а мінімальні фізичні навантаження у вигляді рухової активності збільшують прилив крові до мозку, підтримують виробництво стовбурових клітин у гіпокампі. Регулярне практичне використання некорекційних рухових вправ має протизапальну дію, сприяє балансу нейромедіаторів, що, з свого боку, підвищує настрій дитини [2].

Цілком логічно, що використання музичної терапії та нейрокорекційних вправ у корекційно-розвитковій роботі з дитиною з РАС при одночасному застосуванні є більш результативним, адже і музична архітектура, і логіко-рухові вправи можуть слугувати інструментами для покращення роботи мозку, формування навичок соціальної взаємодії, контролю та розподілу уваги [4; 16].

Практична реалізація одночасного застосування нейрокорекційних вправ і методу музичної терапії впливає на стимуляцію нейронних зв'язків, налагодження емоційного контакту, рухової активності, комунікативних навичок, асоціативного мислення, стимулює нейронну активність, активізує різні зони мозку, покращує концентрацію уваги, збагачує емоційну палітру, що має позитивний корекційний відтиск на роботі «соціального мозку» нейровідмінних дітей.

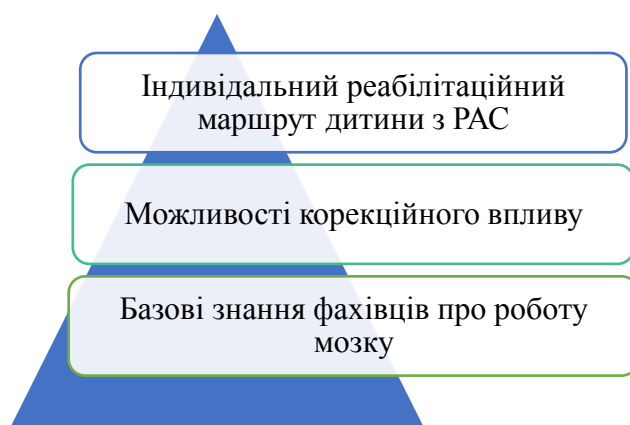
Власний багаторічний досвід і впровадження авторських навчально-методичних розробок, які містять елементи музичної терапії та нейрокорекційних вправ свідчить, що діти з РАС із коморбідною інтелектуальною недостатністю легше включаються в корекційний процес, у них підвищуються мотивація до занять, відзначається позитивна динаміка діагностичних показників розвитку когнітивних, соціальних функцій, емоційного, соціального інтелекту.

Цікавим фактом є те, що у нейрокорекційній практиці з дітьми з РАС музична терапія спроможна знизити сенсорну дисфункцію та водночас

сприяти стимуляції сенсорного розвитку через індивідуально складену музичну добірку, додаткове дидактичне приладдя, що використовує фахівець у корекційно-розвитковій роботі.

Важливо, що фахівці реабілітаційного центру: психолог, логопед, музичний керівник, соціальний вихователь, учитель реабілітолог, ерготерапевт можуть використовувати не лише елементи музичної терапії у роботі з дитиною з РАС використовуючи музичні твори з різними ритмами, темпами, мелодією, що сприяє стимуляції сенсорних систем: слухової, вестибулярної, пропріоцептивної, дотикової, зорової, а і поєднувати даний метод з нейрокорекційними вправами у процесі спільної корекційно-розвиткової роботи з вихованцями.

Застосування цих методів матиме ефект «піраміди», де базовими блоками будуть знання фахівців про роботу мозку підопічних, а вторинними, не менш важливими, можливості корекційного впливу на нього через музику та нейрокорекцію. Тобто для того, щоб сформувавши конкретну навичку, фахівець орієнтується на компенсаторні можливості мозку підопічних, а вже потім планує та вибудовує індивідуальний реабілітаційний маршрут із проекцією найближчої перспективи розвитку дитини з РАС (Рис. 1).

Рис. 1 Ефект піраміди при одночасному застосуванні методів нейрокорекції та музичної терапії у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з РАС

Так при слуханні музики та відтворенні танцювальних рухах, грі на музичних інструментах і виконанні простих фізичних рухів (оплески,

тупотіння ногами, нахили голови) активізується прифронтна кора, що утримує програму дій дитини, сприяє проєктивному плануванню моторних рухів. Активізація медіальної прифронтної кори, орбітофронтальної кори є запорукою збільшення мотивації, формування соціальних цінностей, емпатії [8; 9].

Пасивне прослуховування музичного твору й одночасне виконання логічних завдань, вправ на розвиток просторового орієнтування, супутня гра на дитячих музичних інструментах (музичний фон у записі та «жива» гра на музичному інструменті) активізують зону Брокка, що відповідає за експресивне мовлення, розпізнавання емоцій, послідовність дій, моторне планування мови.

Зона Верніке, як акустико-гностичний центр, також активно включається в процес музичного сприйняття та допомагає дитині з РАС розпізнавати мелодії, запам'ятовувати слова пісень [2].

Нейрокорекційні вправи, що потребують включення дрібної моторики руки у поєднанні з музичною терапією активізують тім'яні доли мозку, які мають найбільше нервових закінчень та відповідають за чутливість і роботу язика, губ, кінчиків пальців, допомагають інтегрувати зорову, акустичну інформацію [12].

Виконання нейрокорекційних вправ у синтезі з елементами музичної терапії впливає на мозолисте тіло. Ігри, вправи, що вимагають дворучної роботи, синхронні танцювальні рухи двома руками, ногами сприяють розвитку міжпівкулевих зв'язків, збільшенню мозолистого тіла, що позитивно впливає на синхронність рухів, загальну координацію дітей з РАС.

Зазначимо, що для підопічних з РАС музична терапія вивчається здебільшого як спосіб сприяння довербальної комунікації через покращення синхронного ритму, моторної імітації, спільної уваги [17; 18]. Проте, існують і гострі кути використання методу музичної терапії у роботі з дітьми цієї категорії: сенсорна дисфункція (гіпер- і гіпочутливість до звуку, дотику),

несвідоме сприймання музики через низьку свідомість, інтелектуальну спроможність, відсутність навичок емоційної саморегуляції, низьке критичне, асоціативне, логічне мислення [15]. Саме тому, наслідуючи потрібну мету (впливати на роботу структур мозку через музичні компоненти, сприяти розвитку соціального, емоційного інтелекту, формувати навички соціальної взаємодії), ми вбачаємо доцільність використання змішаного формату методів нейрокорекції та музичної терапії у корекційно-розвитковій роботі з дітьми із РАС у межах реабілітаційного центру.

Як приклад, наведемо декілька авторських вправ, що використовуються нами на практиці в процесі корекційно-розвиткової роботи з дітьми з РАС:

«Вітаємося – прощаємося»

Для вправи у якості музичного фону використовуються інструментальна класична музика (Е. Гріг «Рано»); картки двох кольорів – зеленого й червоного (4 шт.); зображення вітального та прощального жестів (4 шт.). На першому етапі взаємодії з підопічним для встановлення контакту, розвитку навичок спільної уваги фахівець пропонує прослухати у фоновому порядку музичний твір; ілюструє картки, пояснює їх значення, просить дитину повторити за ним і відтворити функції жестів: вітаємося-прощаємося. Потім, можна пересувати картки на поверхні столу за принципом «тобі-мені», або посортувати за категоріями «вітаємося», «прощаємося». На другому етапі роботи фахівець викладає картки на поверхню стола, за яким сидить дитина, та пропонує розкласти зображення з жестами так: на зелені зображення класти картку з вітальним жестом «привіт», на червоні – з прощальним жестом «бувай»; звертає увагу на гучність музичного супроводу, де гучний звук – відповідає зеленому кольору картки, тихий звук – червоній. Дитина наслідує рухи фахівця, відтворює вправу. У перспективі, вона має без додаткових підказок орієнтуватися, який жест виконувати, співвідносити колір картки з гучністю

музичного супроводу. Ускладнюючим компонентом може стати виконання жестів вітання та прощання виключно під супровідну мелодію.

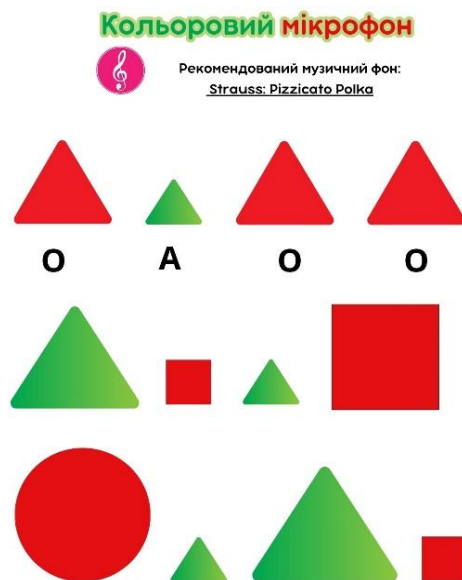
Рис. 2 Приклад авторської нейрокорекційної гри для дітей з РАС

«Кольоровий мікрофон»

Для цієї вправи використовуються картки з «нотною палітрою», де замість нот зображені геометричні фігури різної величини. Найменший предмет співвідноситься зі звуком «А», найбільший – зі звуком «О». «Мікрофоном» є дерев'яна паличка, одна половина якої червоного кольору, друга – зеленого; рекомендований музичний супровід – Л. Бетховен «До Елізи».

Хід гри. Фахівець, демонструє дитині, фігуру, звертає увагу на те, що її розмір співвідноситься із конкретним звуком. Далі варто показати, що «мікрофон» має два кольори, тож співати в нього можна з різних сторін. Фахівець кладе картку для гри на поверхню столу перед дитиною, пропонує разом пограти, прочитати фігури промовляючи відповідний звук. У руках дитина тримає «мікрофон», кінець якого має ставити на «партитуру» у відповідності до кольору фігури, а голосом відтворювати потрібний звук (А, О). Читати партитуру потрібно зліва-направо, проводити мікрофоном від першого до останнього зображення в рядку. Можна

імпровізувати з гучністю голосу. Дитина має координувати руку та око, співвідносити розмір предмету, колір, орієнтуватися у гучності голосу, контролювати процес. Музичний фон для такої вправи має бути спокійний, інструментальний, гучність звуку тиха.

Рис. 3 Приклад нейрокорекційної гри для дітей з РАС

Підкреслимо, що в роботі з дитиною з РАС за методами музичної терапії та нейрокорекції варто враховувати її коморбідні стани, компенсаторні сенсори, таймер перемикавання діяльності, потенційні сенсорні подразники (світло, гучність, текстуру приладдя, колір). Урахування перелічених факторів сприятиме результативності заняття, психологічному комфорту дитини у співпраці з фахівцем, розвитку навичок спільної уваги.

Так у процесі корекційно-розвиткової роботи з дітьми означеної категорії в реабілітаційній установі м. Харкова нами було впроваджено низку авторських навчально-методичних посібників, що ґрунтуються на поєднанні нейрокорекційних, сенсорно-моторних вправ й елементів музичної терапії. Протягом 6 місяців за авторськими розробками з 24 дітьми, що мають офіційно встановлений діагноз РАС, працювали такі фахівці: музичний керівник, психолог, ерготерапевт, соціальні вихователі, соціальний працівник.

Кожен фахівець у режимній роботі реабілітаційної установи використовував запропоновані нами нейрокорекційні вправи й ігрові модульні варіації в межах корекційно-розвиткової роботи з дітьми. На першому етапі знайомства з новими вправами, підопічних навчали розпізнавати/розрізняти окремі жести та символи, що включали моторні компоненти. Ураховуючи інтелектуальну спроможність вихованців/нок, стимулювання простої рухової активності відбувалося так:

- через мотиваційні стимули (дитина могла отримати бажаний предмет, але для цього мала виконати вправу);
- через негативну реакцію (дитина могла відштовхнути, жбурнути предмет, через небажання тримати його);
- через спільну взаємодію з близькою людиною (спільне виконання вправ).

Другим етапом було впровадження елементів музичної терапії – дозоване/контрольоване слухання музичних творів через навушники та без них; пасивне штрихування запропонованих шаблонів у друківаних матеріалах; ознайомлення з руховими вправами, жестами, їх варіативною комбінацією в процесі ігрової діяльності.

Дані отримані нами в межах діагностики загального розвитку підопічних реабілітаційного центру, засвідчили, що у дітей з РАС, з якими проводилась додаткова робота по впровадженню авторських нейрокорекційних вправ з елементами музичної терапії істотно покращилися показники когнітивного, психологічного, частково фізичного розвитку (таблиця 1).

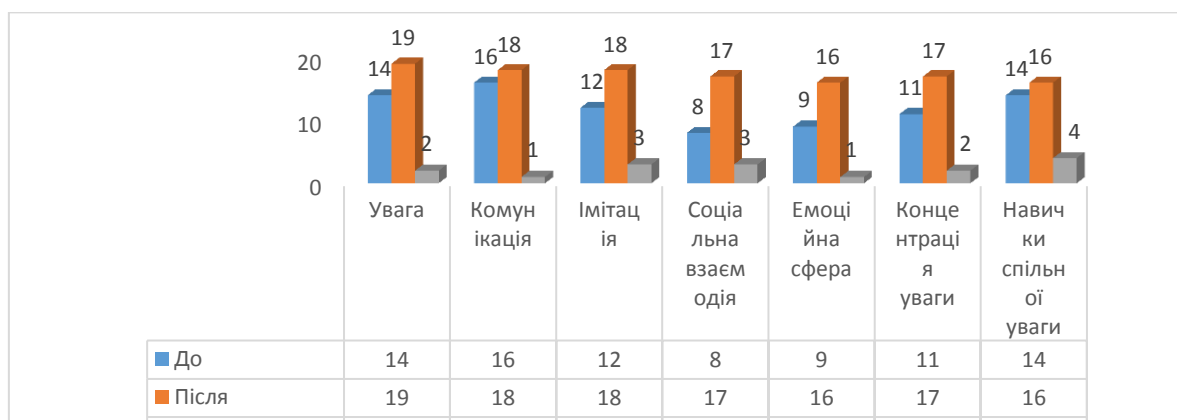
Особливо яскраву позитивну тенденцію зафіксовано за показниками: комунікація, емоційна сфера, комунікація та співпраця, що засвідчує результативність упровадження авторських нейрокорекційних ігор, вправ з одночасним застосуванням елементів музичної терапії.

Порівняльна характеристика діагностичних показників до та після впровадження авторських нейрокорекційних вправ та елементів музичної терапії у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з РАС, n=24

№	Показники розвитку дитини	До впровадження		Після впровадження	
		Кіл-ть	%	Кіл-ть	%
1	2	3	4	5	6
1.	Слухова увага	12	50	17	71
2.	Зорова увага	14	58	21	88
3.	Комунікація	8	33	19	79
4.	Імітація	11	46	18	75
5.	Співпраця	15	63	22	92
6.	Емоційна сфера	8	33	18	75
7.	Мотивація до занять	16	67	22	92
8.	Координація	16	67	20	83

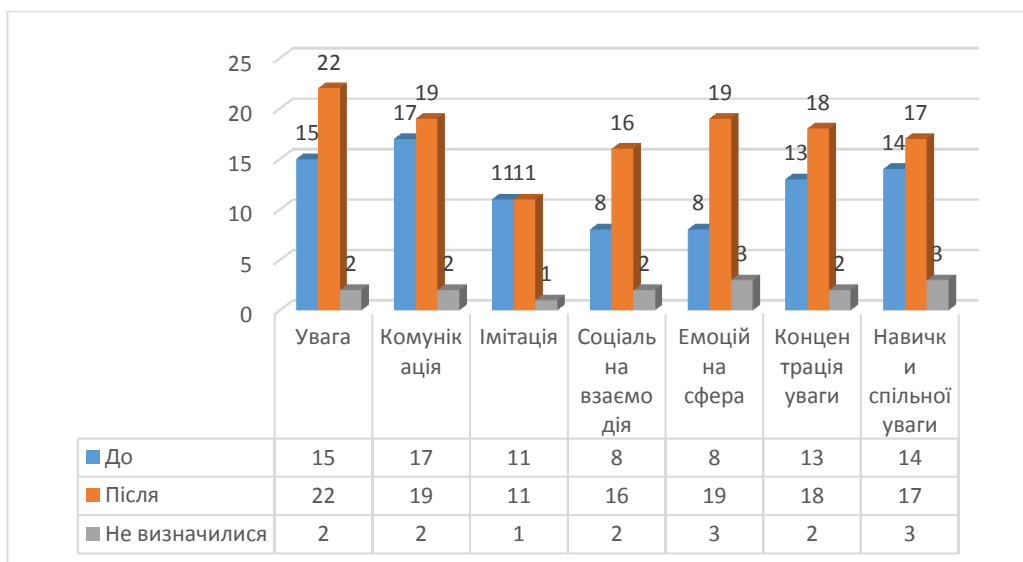
Джерело розроблено автором самостійно

Позитиві тенденції використання інноваційного ансамблю методу музичної терапії та нейрокорекції засвідчують як фахівці реабілітаційної установи, так і батьки дітей з РАС, і звертають увагу на динаміку у розвитку зорової, слухової уваги, успіхах у двосторонній комунікації з однолітками, свідомій імітації, емоційному відгуку на знайомі музичні твори. Представимо результати офіційних інтерв'ю в графічних малюнках (Рис. 4; Рис. 5).

Рис. 4 Результати офіційного інтерв'ю з фахівцями, які працюють з підопічними з РАС, що брали участь у корекційних заняттях з використанням авторських нейрокорекційних ігор, вправ до та після її впровадження.

Важливо підкреслити, що окрім позитивного приросту у діагностичних зрізах, значно покращилася взаємодія між дітьми й фахівцями, що відобразилося на темпоритмі корекційних занять, результативності відносно індивідуальних реабілітаційних маршрутів.

Рис. 5 Результати офіційного інтерв'ю з батьками дітей з РАС, що брали участь у корекційних заняттях з використанням авторських нейрокорекційних ігор, вправ.

Підсумуємо, що отримані дані дають позитивну оцінку одночасному застосуванню методів нейрокорекції та музичної терапії в межах корекційно-розвиткової роботи реабілітаційних центрів. Зауважимо, що для дітей з РАС музична терапія може бути способом комунікації та взаємодії. Замість слів важкохворі підопічні можуть використовувати імпровізацію, гру на музичних інструментах, співати «зручними» звуками, танцювати, створювати власні пісні. Вказані дії сприяють розвитку візуальному контакту, комунікації, навичкам спільної уваги, подоланню страхів перед новою діяльністю.

Нейрокорекційні ігри, вправи, як елементи нейрозворотного зв'язку, сприяють активізації та розвитку сенсорних систем, розумінню причинно-наслідкових зв'язків, регулюванню емоційної сфери, заохочують мозок сприймати інформацію, оптимально балансувати в процесі співпраці

з фахівцем, покращувати когнітивну функцію дітей із РАС, їх увагу, пам'ять, навички навчатися.

Висновки. Отже, ураховуючи значний вплив музичної терапії, нейропсихологічних ігор, вправ на роботу всіх структур мозку дитини РАС, та з огляду на отримані діагностичні дані, власний багаторічний досвід роботи з такими підопічними в реабілітаційному центрі, можна з впевненістю сказати, що такий корекційно-терапевтичний дует як музична терапія та нейрокорекція позитивно впливають на загальний розвиток дитини, її емоційно-чуттєву сферу, сприяють підвищенню фокусу уваги, комунікації, сприяють результативності занять у межах корекційно-розвиткової роботи реабілітаційної установи та можуть бути використані всіма представниками мультидисциплінарної команди, дотичними до роботи з такою категорією, як діти з РАС.

Список використаних джерел:

1. Аутизм: особливості будови головного мозку. *Український Медичний Часопис*. URL: <https://umj.com.ua/uk/novyna-164412-autizm-osoblivosti-budovi-golovного-mozku> (дата звернення: 14.09.2024).

2. Здоров'я і особливості розвитку мозку дитини. Частина 1. *Нова українська школа* : вебсайт. URL: <https://nus.org.ua/articles/zdorov-ya-i-osoblyvosti-rozvytku-mozku-dytyny-chastyna-1/> (дата звернення: 14.09.2024).

3. Перелік методів психотерапії з доведеною ефективністю. Наказ № 2118 від 13.12.2023. *ZakonOnline*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/525510_766506 (дата звернення: 14.09.2024).

4. Суменко Т. Ю. Формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку в умовах реабілітаційних центрів : дис. ... д-ра філософії в галузі соціальної роботи : 231. Харків, 2024. 330 с.

5. Пономарьова Г.Ф., Харківська А.А. Особливості переживання нової соціальної ситуації розвитку молодшими школярами із порушеннями слуху.

Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2024. № 1 (108).
С. 141–150. URL:
https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/856 (дата
звернення: 14.09.2024).

6. Харківська А. Розвиток музичної культури у здобувачів вищої педагогічної освіти. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 12(26). С. 602–611. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12\(26\)-602-611](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12(26)-602-611) (дата звернення: 14.09.2024).

7. Bieleninik L., Geretsegger M., Mössler K., Assmus J., Thompson G., Gattino G., ... Gold C. Effects of improvisational music therapy vs enhanced standard care on symptom severity among children with autism spectrum disorder. *JAMA*. 2017. № 318(6). 525 p. DOI: <https://doi.org/10.1001/jama.2017.9478> (дата звернення: 11.09.2024).

8. Gattino G. S., Riesgo R. dos S., Longo D., Leite J. C. L., Faccini L. S. Effects of relational music therapy on communication of children with autism: A randomized controlled study. *Nordic Journal of Music Therapy*. 2011. № 20(2). P. 142–154. DOI: <https://doi.org/10.1080/08098131.2011.566933> (дата звернення: 11.09.2024).

9. Geretsegger M., Elefant C., Mössler K. A., Gold C. Music therapy for people with autism spectrum disorder. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2014. DOI: <https://doi.org/10.1002/14651858.CD004381.pub3> (дата звернення: 11.09.2024).

10. Ha1 S., Sohn I.J., Kim N., Sim H.J., Cheon K.-A. Characteristics of Brains in Autism Spectrum Disorder: Structure, Function and Connectivity across the Lifespan. *Experimental Neurobiogyl*. 2015. URL: <https://www.en-journal.org/journal/view.html?doi=10.5607/en.2015.24.4.273> (дата звернення: 11.09.2024).

11. Koifman J. Music therapy for children with autism spectrum disorders. *Acta Psychopathologica*. Vol. 9. 5 p. URL:

https://www.researchgate.net/publication/373366703_Music_Therapy_for_Children_with_Autism_Spectrum_Disorders (дата звернення: 12.09.2024).

12. Krings T., Töpper R., Foltys H., Erberich S., Spring R., Willmes K., Thron A. Cortical activation patterns during complex motor tasks in piano players and control subjects. A functional magnetic resonance imaging study. *Neuroscience Letters*. 2000. Vol. 278. P. 189-193. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0304-3940\(99\)00930-1](https://doi.org/10.1016/S0304-3940(99)00930-1) (дата звернення: 12.09.2024).

13. Lappa C., Mantzikos C. Teaching Social Skills in Small Groups of Children with Multiple Disabilities: Motor and Intellectual Disabilities. *An Intervention Program, European Journal of Special Education Research*. 2019. Vol. 4. P. 57–77.

14. Myers S. M., Johnson C. P. Management of Children With Autism Spectrum Disorders. *Pediatrics*. 2007. № 120(5). P. 1162–1182. URL: <https://clipr.cc/C74Yn> (дата звернення: 12.09.2024).

15. Sacrey L.-A. R., Germani T., Bryson S. E., Zwaigenbaum L. Reaching and grasping in autism spectrum disorder: a review of recent literature. *Front. Neurol*. 2014. DOI: <https://doi.org/10.3389/fneur.2014.00006> (дата звернення: 12.09.2024).

16. Williams D. L., Goldstein G., Minshew N. J. Neuropsychologic Functioning in Children with Autism: Further Evidence for Disordered Complex Information-Processing. *Child Neuropsychol*. 2006. Vol. 12. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09297040600681190> (дата звернення: 11.09.2024).

17. Yum Y.N., Lau W.K., Poon K., Ho F.C. Music therapy as social skill intervention for children with comorbid ASD and ID: study protocol for a randomized controlled trial. *MC Pediatr*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12887-020-02454-6> (дата звернення: 12.09.2024).

18. Zaatari M. T., Alhakim K., Enayeh M., Tamer R. The transformative power of music: Insights into neuroplasticity, health, and disease. *Brain Behav*

Immun Health. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bbih.2023.100716> (дата звернення: 12.09.2024).

References:

1. Autyzm: osoblyvosti budovy holovnoho mozku [Autism: features of the brain structure]. (n.d.). *Ukrainskyi Medychnyi Chasopys – Ukrainian Medical Journal*. Retrieved from <https://umj.com.ua/uk/novyna-164412-autyzm-osoblivosti-budovi-golovnoho-mozku> [in Ukrainian].

2. Zdorovia i osoblyvosti rozvytku mozku dytyny. Chastyna 1. [Health and peculiarities of child brain development. Part 1]. (n.d.). Nova ukrainska shkola – The New Ukrainian School. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/zdorov-ya-i-osoblyvosti-rozvytku-mozku-dytyny-chastyna-1/> [in Ukrainian].

3. Perelik metodiv psykhoterapii z dovedenoju efektyvnistiu [List of psychotherapy methods with proven effectiveness]. Nakaz № 2118 vid 13.12.2023. *ZakonOnline*. Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/525510_766506 [in Ukrainian].

4. Sumenko T. Yu. (2024). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti ditei zi skladnymy porushenniamy rozvytku v umovakh reabilitatsiinykh tsestriv [Formation of social competence of children with complex developmental disorders in rehabilitation centres]. Doctoral thesis. Kharkiv, 330 [in Ukrainian].

5. Ponomarova, H.F., & Kharkivska, A.A. (2024). Osoblyvosti perezhyvannia novoi sotsialnoi sytuatsii rozvytku molodshymy shkoliaramy iz porushenniamy slukhu [Characteristics of the experience of the new social situation of development by younger schoolchildren with hearing impairments]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of a Personality: Theory, Methodology and Practice*. 1 (108), 141–150. Retrieved from https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/856 [in Ukrainian].

6. Kharkivska, A. (2023). Rozvytok muzychnoi kultury u zdobuvachiv vyshchoi pedahohichnoi osvity [Development of musical culture among higher

pedagogical education students]. *Nauka i tekhnika sьогодni – Science and Technology Today*. 12(26), 602–611. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12\(26\)-602-611](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12(26)-602-611) [in Ukrainian].

7. Bieleninik, L., Geretsegger, M., Mössler, K., Assmus, J., Thompson, G., Gattino, G., ... & Gold C. (2017). Effects of improvisational music therapy vs enhanced standard care on symptom severity among children with autism spectrum disorder. *JAMA*, 318(6), 525. Retrieved from <https://doi.org/10.1001/jama.2017.9478> [in English].

8. Gattino, G. S., Riesgo, R. dos S., Longo, D., Leite, J. C. L., & Faccini, L. S. (2011). Effects of relational music therapy on communication of children with autism: A randomized controlled study. *Nordic Journal of Music Therapy*. 20(2), 142–154. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/08098131.2011.566933> [in English].

9. Geretsegger, M., Elefant, C., Mössler, K. A., & Gold, C. (2014). Music therapy for people with autism spectrum disorder. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/14651858.CD004381.pub3> [in English].

10. Ha1, S., Sohn, I.J., Kim, N., Sim, H.J., & Cheon, K.-A. (2015). Characteristics of Brains in Autism Spectrum Disorder: Structure, Function and Connectivity across the Lifespan. *Experimental Neurobiogyl*. Retrieved from <https://www.en-journal.org/journal/view.html?doi=10.5607/en.2015.24.4.273> [in English].

11. Koifman, J. (n.d.). Music therapy for children with autism spectrum disorders. *Acta Psychopathologica*. 9, 5. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/373366703_Music_Therapy_for_Children_with_Autism_Spectrum_Disorders [in English].

12. Krings, T., Töpper, R., Foltys, H., Erberich, S., Sparing, R., Willmes, K., & Thron, A. (2000). Cortical activation patterns during complex motor tasks in piano players and control subjects. A functional magnetic resonance imaging

study. *Neuroscience Letters*. 278, 189–193. Retrieved from [https://doi.org/10.1016/S0304-3940\(99\)00930-1](https://doi.org/10.1016/S0304-3940(99)00930-1) [in English].

13. Lappa, C., & Mantzikos, C., (2019). Teaching Social Skills in Small Groups of Children with Multiple Disabilities: Motor and Intellectual Disabilities. *An Intervention Program, European Journal of Special Education Research*. 4, 57–77 [in English].

14. Myers, S. M., & Johnson, C. P. (2007). Management of Children With Autism Spectrum Disorders. *Pediatrics*. 120(5), 1162–1182. Retrieved from <https://clipr.cc/C74Yn> [in English].

15. Sacrey, L.-A. R, Germani, T., Bryson, S. E., & Zwaigenbaum, L. (2014). Reaching and grasping in autism spectrum disorder: a review of recent literature. *Front. Neurol*. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/fneur.2014.00006> [in English].

16. Williams, D. L., Goldstein, G., & Minshew, N. J. (2006). Neuropsychologic Functioning in Children with Autism: Further Evidence for Disordered Complex Information-Processing. *Child Neuropsychol*. 12. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09297040600681190> [in English].

17. Yum, Y.N., Lau, W.K., Poon, K., & Ho, F.C. (2020). Music therapy as social skill intervention for children with comorbid ASD and ID: study protocol for a randomized controlled trial. *MC Pediatr*. 2020. Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s12887-020-02454-6> [in English].

18. Zaatari, M. T., Alhakim, K., Enayeh, M., & Tamer, R. (2023). The transformative power of music: Insights into neuroplasticity, health, and disease. *Brain Behav Immun Health*. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.bbih.2023.100716> [in English].

МЕТАМОРФОЗИ ЦИФРОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

© Тищик В., Плаксина О.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-23

У статті досліджуються метаморфози розвитку цифрової освіти в Україні. Відзначається первинність педагогічних інновацій і важлива роль інформаційних технологій, які забезпечують технологічну базу для створення та застосування нових педагогічних практик.

Визначено, що цифрова грамотність у період війни в Україні є важливою навичкою, яка забезпечує можливість аналізувати та узагальнювати інформацію, а також безпечно комунікувати в цифровому освітньому середовищі. Цифрова освіта передбачає процес навчання, спрямовану на розвиток у молодого покоління набору знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного використання цифрових технологій у навчанні, професійній діяльності та повсякденному житті. Така освіта є ключовим фактором розвитку суспільства. Вона дозволяє людям реалізувати свій потенціал, адаптуватися до змін, що відбуваються у період військового стану в Україні.

Перехід українських закладів вищої освіти на дистанційне навчання став вимушеним, але необхідним кроком у відповідь на повномасштабне вторгнення країни агресора. Після завершення воєнного стану, заклади вищої освіти в Україні, ймовірно, повернуться до традиційної форми навчання. Однак, досвід дистанційного навчання дозволить розробити більш гнучкі та ефективні моделі освіти, які поєднуюватимуть не тільки очну, а і дистанційну форму навчання.

Досліджувана проблематика видається особливо актуальною, оскільки такі перетворення цифрової освіти в Україні є важливим показником готовності молодого покоління, викладачів до життя в сучасному інформаційному суспільстві.

Ключові слова: цифрова освіта в Україні, цифровізація системи освіти, інформаційна безпека, кібербезпека, дистанційне навчання, адаптивні освітні технології.

Tyshchik V., Plaksina O., «Metamorphosis of digital education in Ukraine: challenges and prospects».

The article examines the metamorphoses of the development of digital education in Ukraine. The primacy of pedagogical innovations and the important role of information technologies, which provide a technological base for the creation and application of new pedagogical practices, are noted.

It was determined that digital literacy during the war in Ukraine is an important skill that provides the ability to analyze and summarize information, as well as to communicate safely in a digital educational environment. Digital education involves a learning process aimed at developing a set of knowledge, abilities and skills in the young generation, necessary for the effective use of digital technologies in education, professional activities and everyday life. Such education is a key factor in the development of society. It allows people to realize their potential, to adapt to the changes taking place during the period of martial law in Ukraine. The transition of Ukrainian institutions of higher education to distance learning became a forced but necessary step in response to the full-scale invasion of Russia. After the end of martial law, institutions of higher education in Ukraine will probably return to the traditional form of education. However, the experience of distance learning will allow to develop more flexible and effective models of education that will combine both face-to-face and distance learning.

The investigated issues seem to be particularly relevant, since such transformations of digital education in Ukraine are an important indicator of the readiness of the young generation for life in the modern information society.

Keywords: digital education in Ukraine, digitalization of the education system, information security, cyber security, distance learning, adaptive educational technologies.

Цифрова освіта в Україні стала невід'ємною частиною освітньої системи, особливо в умовах військового стану, глобалізації та стрімкого розвитку технологій. Вона охоплює використання цифрових технологій для покращення освітнього процесу, підвищення доступності освіти й забезпечення її якості.

Для її успішної реалізації перед науковцями, дослідниками, педагогами постає важливе вирішення низки питань, зокрема, підвищення кваліфікації вчителів, педагогів, забезпечення рівного доступу до цифрових технологій та розробка єдиної державної стратегії цифровізації освіти в Україні.

Важливою умовою освітнього процесу на сучасному етапі є використання різних інформаційно-комунікаційних технологій, формування цифрових навичок. Розвиток цифрової освіти серед здобувачів освіти в Україні є одним із ключових напрямків модернізації освітнього процесу.

Саме цей аспект тісно пов'язаний із глобальними трендами цифрової трансформації та необхідністю підготовки фахівців, здатних працювати в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цифрової освіти в Україні висвітлено у роботах багатьох дослідників, серед них: О. Буйницька, А. Гуржій, Л. Карташова, С. Карплюк, Н. Морзе, Л. Ліщинська, С. Толочко.

Аналізуючи праці вітчизняних учених, дослідники приходять до висновку, що поняття цифровізації освіти є етапом у сучасному розвитку суспільства, оскільки інформатизація освіти – це процес упровадження інформаційних технологій в освітній процес зі зміною підходів до навчання та викладання у закладах освіти.

Метою статті є дослідження особливостей процесу розвитку цифрової освіти в Україні з її викликами й перспективами в умовах військового стану; визначити основні складові цифровізації в Україні; проаналізувати особливості освітнього процесу в закладах вищої освіти; визначити роль цифрової грамотності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Цифрова освіта – це важливий процес навчання, спрямований на розвиток у людини набору знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного використання цифрових технологій у повсякденному житті, навчанні та професійній діяльності (визначення авторське).

Саме у цифровій освіті важливу роль у підтримці цифрової трансформації освіти в Україні відіграє державна політика. Вона створює законодавчі та нормативні документи, фінансує проекти, забезпечує доступ до інфраструктури й розробляє стратегії розвитку.

З огляду на це, окреслимо основні напрямки державної підтримки розвитку цифрової освіти в Україні.

1. Розробка стратегій (створення національних стратегій розвитку цифрової освіти, які визначають цілі, пріоритети та механізми їх реалізації).

2. Фінансування проектів (виділення коштів на придбання обладнання, розробку програмного забезпечення, навчання вчителів, педагогів і підвищення цифрової грамотності учнів ЗЗСО, здобувачів вищої освіти).

3. Співпраця з міжнародними організаціями (залучення міжнародної допомоги й експертизи для впровадження сучасних освітніх технологій).

4. Підтримка інновацій (стимулювання розробки та впровадження інноваційних освітніх технологій).

5. Створення цифрових платформ (розробка та впровадження онлайн-платформ для навчання). Основні з них:

Google Classroom. Безкоштовний веб сервіс створений Google для закладів освіти з метою спрощення створення, поширення і класифікації

завдань безпаперовим шляхом. Це один із сервісів, призначений для створення віртуальних класів [22].

Google Meet. Сервіс для проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей. Максимальна кількість учасників відеозустрічі залежить від використовуваної версії G Suite, як правило, це не більше 100 учасників. Обмежень у часі проведення відеозустрічей немає [4].

Prometheus. Український громадський проєкт масових відкритих онлайн-курсів. Головною метою проєкту є безкоштовне надання онлайн-доступу до курсів усім охочим. Також має онлайн-курси підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання [21].

Classtime. Платформа для створення інтерактивних навчальних додатків, яка дозволяє вести аналітику освітнього процесу й реалізовувати стратегії індивідуального підходу [18].

Moodle. Безкоштовна навчальна платформа, яка допоможе створити ефективне інтернет-навчання на основі співпраці у власному середовищі. Повнофункціональна система організації дистанційного навчання та створення електронних курсів [19].

Padlet. Мультимедійний ресурс для створення, спільного редагування та зберігання інформації. Це віртуальна стіна, на яку можна прикріплювати фото, файли, посилання на інтернет-сторінки та замітки [20].

А. Харківська зазначає, що «здобувачі освіти мають сформулювати практичний досвід роботи в цифровому просторі, застосовувати власні знання й навички для вирішення особистісних завдань, критично добирати влучний інструментарій» [16, с. 1440].

Розглянемо переваги та недоліки використання цифрових інструментів, які, на нашу думку, впливають на ефективність упровадження та використання ресурсів. Переваги:

1. Інтерактивність (можливість створювати цікаві й динамічні навчальні матеріали, які залучають здобувачів освіти до активної участі в освітньому процесі).

2. Доступність (можливість навчатися в будь-який час і в будь-якому місці, що особливо актуально в умовах дистанційного навчання).

3. Співпраця (можливість спільної роботи над проектами, обміну ідеями та зворотного зв'язку між здобувачем освіти та викладачем).

4. Індивідуальні заняття (можливість адаптувати освітній процес до потреб кожного здобувача освіти).

Недоліки:

1. Технічні проблеми (можливі проблеми з підключенням до мережі інтернет, проблеми з підключенням комп'ютерів, планшетів, телефонів).

2. Цифрова нерівність (не всі здобувачі освіти мають рівний доступ до комп'ютерів та мережі Інтернет, що може обмежувати їхні можливості).

3. Відсутність особистого контакту (відсутність прямого спілкування між викладачем та здобувачем освіти може вплинути на освітній процес у закладах передвищої та вищої освіти).

Варто зазначити, що діяльність держави у створенні програм є системною та важливою. Серед таких: Програма «Дія. Цифрова освіта», яка спрямована на навчання 6 млн українців цифрової грамотності [11]; ініціатива EU4Digital підтримує цифрову трансформацію та гармонізацію цифрових ринків в Україні [7]. Окрім того, цифровізації зазнають і підручники й посібники. Так, А. Прокопенко зауважує, що «використання електронних підручників стає актуальним у контексті поширення технологій не лише у дистанційну та змішану форми навчання, а також і в звичайну, очну форму» [12, с. 1333].

Отже, цифрові інструменти й платформи відіграють важливу роль у сучасній освіті, однак їхнє використання має бути збалансованим. Важливо поєднувати традиційні методи навчання з цифровими технологіями, щоб забезпечити ефективне освітнє середовище.

Природньо, що з цифровізацією освітнього середовища змінилися і значно розширилися вимоги до викладачів та здобувачів освіти закладів вищої освіти. Окрім традиційних педагогічних знань та вмінь, для

ефективного використання технологій в освітньому процесі сучасний викладач має володіти цифровими компетенціями. Цей досвід дозволяє працювати з різними програмними засобами, створювати цифрові навчально-методичні матеріали, силабуси, робочі навчальні програми, навчальні плани, організувати онлайн-навчання та забезпечувати безпеку у цифровому середовищі.

У цьому сенсі важливими є програми підготовки молодих фахівців, стажування, підвищення кваліфікацій викладачів які будуть спрямовані на задоволення новітніх вимог. Такі завдання дадуть поштовх на отримання нових цифрових компетенцій, а саме, вивчення сучасних педагогічних технологій, освоєння нових програмних продуктів і платформ; розробку власних цифрових НМК (монографії, методичні настанови, рекомендації, посібники, підручники, хрестоматії, курси-лекцій, методичні рекомендації до самостійних та практичних робіт, створення інтерактивних завдань, презентацій, відеоуроків тощо); організацію онлайн-навчання (опанування інструментів для проведення онлайн-занять, веб-конференцій, форумів); роботу над забезпеченням безпеки в цифровому освітньому середовищі (вивчення основ кібербезпеки, захисту персональних даних та авторських прав викладачів передвищої та закладів вищої освіти).

Варто згадати наявні ефективні програми.

1. Курси підвищення кваліфікації: пропонуються закладами неперервної освіти, педагогічними закладами, інститутами післядипломної освіти й різними навчальними центрами [10].

2. Онлайн-платформи: пропонують широкий вибір курсів і вебінарів з різних аспектів цифрової педагогіки [15].

3. Програми, спрямовані на розвиток конкретних компетенцій: наприклад, створення цифрових НМК, використання інтерактивних дошок, організація дистанційного навчання.

Важливо зазначити, що підвищення кваліфікації викладачів є безперервним процесом. Сучасний педагог має постійно вдосконалювати свої знання та навички, щоб відповідати викликам нової цифрової епохи.

У цифрову епоху роль викладача значно змінюється, і до нього висуваються нові, більш комплексні вимоги. Сучасний педагог має бути не лише передавачем знань, а й наставником, фасилітатором й інноватором.

Розглянемо основні, на наш погляд, вимоги до викладачів закладів освіти у цифрову епоху.

1. Цифрова грамотність: уміння ефективно використовувати різноманітні цифрові інструменти та ресурси в освітньому процесі, створювати власний цифровий контент, а також безпечно працювати в мережі.

2. Педагогічні компетенції: здатність адаптувати традиційні методи навчання до вимог сучасності, використовувати інтерактивні методи й форми роботи, а також організовувати самостійну роботу здобувачів освіти.

3. Комунікативні навички: уміння ефективно спілкуватися зі здобувачами вищої освіти, колегами, використовуючи різні канали комунікації, а також створювати сприятливе освітнє середовище.

4. Критичне мислення: здатність аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність та приймати обґрунтовані рішення.

5. Креативність та інноваційність: готовність до постійного навчання та впровадження нових технологій і методів навчання.

Сучасний світ швидко змінюється, тому педагогічна освіта має відповідати цим змінам. Цифрові технології відкривають нові можливості для навчання здобувачів освіти, але водночас створюють нові виклики. Викладач, який володіє сучасними компетенціями, зможе допомогти майбутнім фахівцям краще адаптуватися до життя в цифровому світі, розвинути в них необхідні навички XXI століття та підготувати їх до майбутньої професійної діяльності.

Володіючи необхідними компетенціями, викладач закладу освіти може стати справжнім лідером для своїх вихованців, допомагаючи їм досягти успіху в навчанні й житті.

Рівень цифрової грамотності здобувачів освіти в Україні поступово зростає, однак все ще є значний простір для покращення. За даними досліджень, частка дорослого населення з цифровими навичками нижче базового рівня зменшується, але все ще залишається досить високою [17].

Існують фактори, що впливають на рівень цифрової грамотності здобувачів освіти. Серед них важливими є:

1. Доступ до технологій, адже не всі здобувачі освіти мають рівний доступ до комп'ютерів, інтернету та сучасних гаджетів.
2. Якість навчання, оскільки не всі викладачі достатньо підготовлені до використання цифрових технологій в освітньому процесі у закладах освіти.
3. Мотивація, бо не у всіх здобувачів освіти є достатня мотивація до вивчення цифрових технологій.

З огляду на ці аспекти визначимо важливі кроки для підвищення рівня цифрової грамотності:

1. Розширення доступу до технологій: забезпечення кожного закладу передвищої та вищої освіти сучасним обладнанням та швидкісним інтернетом.
2. Підвищення кваліфікації та стажування викладачів: проведення тренінгів та курсів для викладачів з метою навчання їх ефективного використання цифрових інструментів в освітньому процесі.
3. Розробка силабусів, робочих навчальних програм: створення цікавих, ефективних навчальних матеріалів, які б заохочували здобувачів вищої освіти до вивчення цифрових технологій.

Дослідники В. Биков, О. Пінчук та О. Спирін зазначають, що: «...заклади освіти в під час військової агресії проти нашої країни стали

осередком, який дає змогу отримувати здобувачам освіти не лише знання, але й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти» [2, 14].

Поділяємо думку авторів про важливість адаптивного підходу для його учасників (здобувачі освіти, викладач) до організації освітнього процесу.

Деякі вчені звертають увагу на необхідність використання викладачами сучасних тенденцій цифрового середовища для формування у здобувачів освіти цифрових компетентностей [9].

У статті «Виклики навчання та викладання в умовах війни» Т. Вдовичин, У. Когут та О. Сікора міркують про використання додатка Classroom у дистанційному навчанні [8].

На прикладі деяких аспектів цифровізації освітнього процесу у закладах вищої освіти Н. Зайцева, С. Симоненко й О. Супрун висвітлюють розвиток цифрової грамотності майбутніх фахівців у інженерній галузі [6].

У науковій розвідці І. Розман і А. Петрова зазначають про важливість концептуального підходу здобувачів освіти щодо системного розвитку необхідних вмінь та навичок для успішної адаптації до цифрової освіти, ефективного використання цифрових технологій в освітньому процесі в подальшій професійній діяльності [13].

Цифровізацію освіти в закладах вищої освіти О. Спірін розглядає в контексті:

- залучення до цифрових технологій учасників освітнього процесу, а саме: здобувачів освіти, педагогічних та науково-педагогічних працівників, адміністраторів;
- розробки та використання інноваційних комп'ютерних, мультимедійних та комп'ютерно орієнтованих засобів навчання й обладнання для створення цифрового освітнього середовища (науково-дослідні центри, віртуальні лабораторії, мультимедійні класи, інклюзивні класи);

- організації доступу до Інтернет мережі у навчальних класах та аудиторіях закладів освіти всіх рівнів;
- розвитку дистанційної форми освіти з використанням когнітивних і мультимедійних технологій;
- підвищення рівня цифрових компетентностей та цифрової грамотності учасників освітнього процесу;
- створення електронних освітніх ресурсів та цифрових платформ з підтримкою інтерактивного й мультимедійного контенту для загального доступу закладів освіти та здобувачів освіти для використання в освітньому процесі та управлінні [14].

Отже, для повної оцінки рівня цифрової грамотності здобувачів вищої освіти необхідні більш детальні дослідження, оскільки рівень цифрової грамотності студентства в Україні постійно зростає.

Поряд з цим існують ще багато невирішених проблем. Для подальшого розвитку цифрової грамотності необхідно зосередити зусилля на розширенні доступу до технологій, підвищенні якості освіти й створенні сприятливого середовища для розвитку цифрових навичок.

Для розвідки та вивчення тенденцій розвитку цифрової освіти в Україні перед дослідниками, науковцями, педагогами стоїть актуальне питання: що очікувати в найближчому майбутньому? Які виклики та можливості стоять перед українською освітою?.

Розглянемо деякі тенденції та етапи розвитку цифрової освіти в Україні:

1. Поширення дистанційного навчання: завдяки досвіду з використання дистанційного навчання при пандемії Covid та військовому стані в Україні онлайн-навчання стало у багатьох регіонах ще більш поширеним.

2. Індивідуалізація навчання: цифрові інструменти дозволять створювати персоналізовані навчальні траєкторії для кожного здобувача освіти.

3. Інтеграція віртуальної та доповненої реальності: ці технології зроблять навчання більш інтерактивним і захопливим.

4. Фокус на розвитку soft skills: цифрова освіта все більше зосереджуватиметься на розвитку таких навичок, як критичне мислення, креативність, співпраця та емоційний інтелект.

Поряд з етапами розвитку цифрової освіти здобувачі та викладачі можуть зустрітись з певними викликами, а саме:

1. Цифрова нерівність: обмежений доступ до якісної мережі інтернет і сучасних гаджетів.

2. Кібербезпека: зростає загроза кібератак, тому важливо забезпечити безпеку даних здобувачів освіти та їхніх викладачів.

3. Підготовка викладачів: не всі педагоги готові до роботи в цифровому середовищі, тому необхідні фахові програми підвищення кваліфікації та стажування зі зазначеної проблематики.

4. Психологічний стан здобувачів вищої освіти: тривале навчання в онлайн-форматі, військовий стан може негативно вплинути на психологічний стан учасників освітнього процесу.

Ураховуючи вищезазначені тенденції та виклики та метаморфози цифрової освіти в Україні, варто зазначити про підвищення якості освіти, а саме: завдяки цифровим інструментам мають створюватись більш ефективні та інтерактивні навчальні матеріали; розширення доступу до освітнього середовища, адже онлайн-навчання дозволяє отримувати якісну освіту навіть у віддалених регіонах нашої країни; розвиток креативності та інноваційності, оскільки цифрові інструменти стимулюють розвиток творчих здібностей здобувачів освіти.

Отже, метаморфози цифрової освіти в Україні створюють як нові можливості, так і виклики. Для успішної реалізації цифрової трансформації варто вирішувати питання забезпечення рівного доступу до інформаційних технологій, підготовки викладачів, забезпечення кібербезпеки й створення сприятливого психологічного клімату для навчання самих здобувачів освіти.

Актуальним питанням трансформації цифрової освіти в Україні є загроза кібербезпеки для освітніх установ. Вона стала особливо актуальною в епоху цифрової трансформації освіти в період воєнного стану. Збільшення кількості онлайн-платформ, дистанційного навчання та обміну даними робить освітні установи вразливими до різних видів хакерських кібератак. Розглянемо основні загрози:

1. Хакерські атаки: несанкціонований доступ до мережі та даних установи з метою крадіжки інформації, вимагання викупу або порушення роботи системи.

2. Фішинг: розповсюдження шкідливих програм або отримання конфіденційної інформації шляхом обману користувачів.

3. Віруси та шкідливе програмне забезпечення: інфікування комп'ютерів та мереж з метою крадіжки даних, знищення інформації або контролю над системою.

4. Соціальна інженерія: маніпуляція користувачами для отримання конфіденційної інформації.

5. Витік даних: ненавмисна або навмисна втрата персональних даних здобувачів освіти, викладачів та співробітників закладів передвищої та вищої освіти.

З огляду на це, пропонуємо захист персональних даних:

1. Сильна автентифікація: використання складних паролів, двофакторної автентифікації та обмеження доступу до даних.

2. Регулярне оновлення програмного забезпечення: вчасне встановлення патчів для усунення вразливостей.

3. Створення корпоративної мережі для здобувачів та викладачів закладів освіти з пропонованими а згодом зміненими паролями.

4. Бек-апи: регулярне створення резервних копій даних для відновлення у разі втрати інформації.

5. Кібергігієна: навчання користувачів правилам безпечної роботи в інтернеті, таким як обережність при відкритті підозрілих посилань, захист від фішингу тощо.

6. Захищені мережі: використання вогнезахисних екранів, систем виявлення вторгнень та інших засобів захисту мережі.

Отже, захист персональних даних учасників освітнього процесу є пріоритетним завданням як для здобувачів освіти, так і для викладачів закладів освіти. Завдяки комплексному підходу, що включає технічні засоби захисту, навчання персоналу й підвищення обізнаності користувачів, можна значно знизити ризики кібератак і забезпечити безпеку інформації.

Висновок. Тенденції, метаморфози цифрової сучасної освіти включають не тільки впровадження сучасних технологій, але і зміни, які синтезуються трансформацію самого освітнього процесу, осмислення функціональної ролі викладача, здобувача освіти, методичку викладання та спосіб оцінки якості знань.

Цифрова трансформація освіти в Україні – це не просто додавання гаджетів в освітній процес. Це глибокі зміни в методах навчання, ролі викладача і здобувача освіти, а також у самій структурі освітнього процесу закладу освіти.

Окрім упровадження технологій, сучасні тенденції мають включати персоналізацію навчання, де кожен здобувач освіти отримує індивідуальний підхід з урахуванням індивідуальних особливостей. Це буде досягатися за допомогою адаптивних платформ, які будуть аналізувати прогрес розвитку особистості та підбирати відповідні завдання.

Розвиток критичного мислення з цифровими інструментами дозволить здобувачам аналізувати великі обсяги інформації, оцінювати її достовірність та формувати власну думку.

Також важливо спрямовувати освітній процес на:

1. Співпрацю та роботу разом. Для цього якнайкраще підходить онлайн-платформа та інструменти для спільної роботи, які сприятимуть розвитку навичок співпраці та комунікації між здобувачем та викладачем.

2. Розвиток цифрової грамотності. Навчання здобувачів безпечному користуванню мережею інтернет, критичному ставленню до інформації та створенню власного цифрового контенту.

3. Професійний розвиток викладачів, де викладач отримує нові навички та знання для ефективного використання цифрових технологій у своїй роботі.

4. Інтеграцію реального та віртуального світів. Застосування доповненої та віртуальної реальності для створення більш імерсивних й ефективних освітніх середовищ.

Важливість та актуальність цього елементу цифрової освіти є вельми важливою, оскільки світ швидко змінюється, і освіта має відповідати цим викликам та змінам. У цьому сенсі ефективність цифрових освітніх технологій дозволить зробити навчання більш цікавим та ефективним.

Вагомим елементом у такій освіті є доступність онлайн-навчання для більшої кількості людей, незалежно від їхнього місцезнаходження під час військового стану в Україні.

Отже, цифрова освіта в Україні – це не просто технологічний тренд, а необхідність для розвитку суспільства на певному етапі життя учасників не тільки освітнього процесу. Вона відкриває нові можливості для навчання, розвитку та самореалізації людини.

Список використаних джерел:

1. Бабаєв В. М., Стадник Г. В., Момот Т. В. Цифрова трансформація в сфері вищої освіти в умови глобалізації . *Комунальне господарство міст. Сер. Економічні науки*. 2019. Вип. 2. С. 2–9.

2. Биков В. Ю. Суспільство знань і освіта. *Edukacja w kontek ś cie zmian cywilizacyjnych*. Bydgoszcz : Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2017. С. 30–45.

3. Виздрик В., Мельник О. Інформаційна безпека в Україні: сучасний стан. 2023. Вип. 24. С. 196–202.
4. Відеодзвінки з ким завгодно й будь-де. *Google Workspace*. URL: <https://workspace.google.com/products/meet/> (дата звернення 18.09.2024).
5. Галіпчак В. Інформаційна війна як складова гібридної війни в умовах російської агресії. *Вісник Прикарпатського університету*. 2023. Вип. 15. С. 26–32.
6. Зайцева Н. В., Симоненко С. В., Супрун О. М. Розвиток цифрової грамотності здобувачів вищої інженерної освіти при викладанні іноземної мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 74. С. 40–45.
7. Ініціатива EU4Digital. URL: <https://eufordigital.eu/uk/discover-eu/the-eu4digital-initiative/> (дата звернення 17.09.2024).
8. Когут У., Сікора О., Вдовичин Т. Виклики навчання та викладання в умовах війни. *Молодь і ринок*. 2022. Вип. 6 (204). С. 83–88.
9. Кононенко Л.В., Оришака О.В., Селіщева Є.В. Формування цифрової компетентності як основа трансформації вищої освіти в умовах глобалізаційних процесів. *Вісник науки та освіти*. 2022. Вип. 1(1). С. 169–180.
10. Підвищення кваліфікації вчителів. Відповіді на основні запитання. *НУШ: Нова українська школа* : вебсайт. URL: <https://nus.org.ua/questions/pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-vchyteliv-vidpovidi-na-osnovni-zapytannya/> (дата звернення 15.09.2024).
11. Понад 1 млн українців навчаються на Дія.Цифрова освіта. *Урядовий портал* : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ponad-1-mln-ukrayinciv-navchayutsya-na-diyacifrova-osvita/> (дата звернення 18.09.2024).
12. Прокопенко А. Підвищення якості проведення занять з інформатики шляхом використання електронного підручника. *Вісник науки*

та освіти. 2024. № 5(23). С. 1331–1339. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5\(23\)-1331-1339](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5(23)-1331-1339) (дата звернення 11.09.2024).

13. Розман І. І., Петрова А. В. Концептуальний підхід до формування цифрової компетентності у здобувачів вищої освіти. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. Вип. 10 (16). С. 730–739.

14. Спірін О. Інформаційно-цифрові технології віртуального університету післядипломної освіти. *Відкрита освіта та дистанційне навчання: від теорії до практики : IV Всеукраїнська електронна наук.-практ. конф.* 2019. 7 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718722/1/ЦТ%20університету%20ПО.pdf> (дата звернення: 11.09.2024).

15. Суб'єкти підвищення кваліфікації. Хто надає послуги з підвищення кваліфікації. URL: https://cprvmr.edu.vn.ua/dir_pages/cubyekti-p-dvicshennyua-kval-f-kac (дата звернення 15.09.2024).

16. Харківська А. Роль підручника з інформатики у контексті практичного аспекту формування інформаційно-цифрової компетентності. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 6(34). С. 1437–1444. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-1437-1444](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1437-1444) (дата звернення 15.08.2024).

17. Цифрова грамотність в Україні 2023. *Цифрова громада* : вебсайт. URL: <https://hromada.gov.ua/research/cifrova-gramotnist-v-ukrayini-2023> (дата звернення 15.09.2024).

18. Classtime. URL: <https://www.classtime.com/uk> (дата звернення 18.09.2024).

19. Moodle. URL: <https://moodle.org/> (дата звернення 18.09.2024).

20. Padlet. URL: <https://padlet.com/> (дата звернення 18.09.2024).

21. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/> (дата звернення 18.09.2024).

22. Where teaching and learning come together. *Google for Education*.
URL: <https://edu.google.com/intl/en-US/workspace-for-education/classroom/>
(дата звернення 18.09.2024).

References:

1. Babaiev, V. M., Stadnyk, H. V., & Momot, T. V. (2019). Tsyfrova transformatsiia v sferi vyshchoi osvity v umovy hlobalizatsii [Digital transformation in higher education in the context of globalisation]. *Komunalne hospodarstvo mist – Municipal economy of cities*. 2, 2–9 [in Ukrainian].
2. Bykov, V. Yu. (2017). Suspilstvo znan i osvita [Knowledge society and education]. *Edukacja w kontekście zmian cywilizacyjnych*. Bydgoszcz : Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 30–45 [in Ukrainian].
3. Vyzdryk, V., & Melnyk, O. (2023). Informatsiina bezpeka v Ukraini: suchasnyi stan [Information security in Ukraine: current state]. 24, 196–202 [in Ukrainian].
4. Videodzvinky z kym zavhodno y bud-de [Video calls with anyone, anywhere]. *Google Workspace*. Retrieved from <https://workspace.google.com/products/meet/> [in Ukrainian].
5. Halipchak, V. (2023). Informatsiina viina yak skladova hibrydnoi viiny v umovakh rosiiskoi ahresii [Information warfare as a component of hybrid warfare in the context of Russian aggression]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu – Bulletin of the Precarpathian University*. 15, 26–32 [in Ukrainian].
6. Zaitseva, N. V., Symonenko, S. V., & Suprun, O. M. (2020). Rozvytok tsyfrovoi hramotnosti zdobuvachiv vyshchoi inzhenernoi osvity pry vykladanni inozemnoi movy [Development of digital literacy of higher engineering education students in teaching a foreign language]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University*. 74, 40–45 [in Ukrainian].
7. Initsiatyva EU4Digital [Initiative EU4Digital]. Retrieved from <https://eufordigital.eu/uk/discover-eu/the-eu4digital-initiative/> [in Ukrainian].

8. Kohut, U., Sikora, O., & Vdovychyn, T. (2022). Vyklyky navchannia ta vykladannia v umovakh viiny [Challenges of learning and teaching in wartime]. *Molod i rynek – Youth and the market*. 6 (204), 83–88 [in Ukrainian].

9. Kononenko, L.V., Oryshaka, O.V., & Selishcheva, Ye.V. (2022). Formuvannia tsyfrovoy kompetentnosti yak osnova transformatsii vyshchoi osvity v umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv [Formation of digital competence as a basis for the transformation of higher education in the context of globalisation processes]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*. 1(1), 169–180 [in Ukrainian].

10. Pidvyshchennia kvalifikatsii vchyteliv. Vidpovidi na osnovni zapytannia [Professional development of teachers. Answers to the main questions]. (n.d.). *NUSh: Nova ukrainska shkola – NUS: New Ukrainian School*. Retrieved from <https://nus.org.ua/questions/pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-vchyteliv-vidpovidi-na-osnovni-zapytannya/> [in Ukrainian].

11. Ponad 1 mln ukraintziv navchaiutsia na Diia.Tsyfrova osvita [More than 1 million Ukrainians study on Diia.Digital Education]. (n.d.). *Uriadovyi portal : yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy – Government portal : official website*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/ponad-1-mln-ukrayinciv-navchayutsya-na-diyacifrova-osvita/> [in Ukrainian].

12. Prokopenko, A. (2024). Pidvyshchennia yakosti provedennia zaniat z informatyky shliakhom vykorystannia elektronnoho pidruchnyka [Improving the quality of the classes in informatics by using electronic textbooks]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*. 5(23), 1331–1339. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5\(23\)-1331-1339](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5(23)-1331-1339) [in Ukrainian].

13. Rozman, I. I., & Petrova, A. V. (2023). Kontseptualnyi pidkhid do formuvannia tsyfrovoy kompetentnosti u zdobuvachiv vyshchoi osvity [A conceptual approach to the formation of digital competence in higher education students]. *Aktualni pytannia u suchasnii nauksi – Actual issues in modern science*. 10 (16), 730–739 [in Ukrainian].

14. Spirin, O. (2019). Informatsiino-tsyfrovi tekhnolohii virtualnoho universytetu pisladyplomnoi osvity [Information and digital technologies of the virtual university of postgraduate education]. *Vidkryta osvita ta dystantsiine navchannia: vid teorii do praktyky – Open Education and Distance Learning: from Theory to Practice*. 7. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718722/1/ИЦТ%20університету%20ПО.pdf> [in Ukrainian].

15. Cubiekty pidvyshchennia kvalifikatsii. Khto nadaie posluhy z pidvyshchennia kvalifikatsii [Subjects of in-service training. Who provides professional development services]. (n.d.) Retrieved from https://cprvmr.edu.vn.ua/dir_pages/cubyekti-p-dvichshennya-kval-f-kac [in Ukrainian].

16. Kharkivska, A. (2024). Rol pidruchnyka z informatyky u konteksti praktychnoho aspektu formuvannia informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti [The role of a computer science textbook in the context of the practical aspect of forming information and digital competence]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific innovations and advanced technologies*. 6(34), 1437–1444. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-1437-1444](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1437-1444) [in Ukrainian].

17. Tsyfrova hramotnist v Ukraini 2023 [Digital literacy in Ukraine 2023]. (2024). *Tsyfrova hromada – Digital community*. Retrieved from <https://hromada.gov.ua/research/cifrova-gramotnist-v-ukrayini-2023> [in Ukrainian].

18. Classtime. Retrieved from <https://www.classtime.com/uk> [in Ukrainian].

19. Moodle. Retrieved from <https://moodle.org/> [in English].

20. Padlet. Retrieved from <https://padlet.com/> [in English].

21. Prometheus. Retrieved from <https://prometheus.org.ua/> [in Ukrainian].

22. Where teaching and learning come together. *Google for Education*. Retrieved from <https://edu.google.com/intl/en-US/workspace-for-education/classroom/> [in English].

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

©Упатова І.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-24

Стаття присвячена проблемі формування методичної творчості майбутніх учителів на основі інтегрованої методичної компетентності в умовах трансформації освіти, аналізу особливостей підготовки майбутніх учителів до її реалізації.

Розкрито дидактичні підходи до розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти до творчо-методичної діяльності, зазначено функції (продуктивно-процесуальна й креативно-процесуальна) та умови формування методичної творчості майбутніх учителів. Авторка визначає методичну компетентність як комплексну характеристику особистості, що проявляється в умінні організувати освітній процес із певного предмета відповідно до сучасних стандартів. З'ясовано, що до основних складових методичної творчості належать: аналіз існуючих методик, розробка нових методів, адаптація існуючих методів, інтеграція технологій, співтворчість та обмін досвідом. Розглянуто класифікацію методичних умінь, які є основою для творчої методичної діяльності.

Виокремлено основні напрями методичної підготовки в умовах трансформації освіти: загальна методична підготовка, використання інтерактивних технологій у навчанні, зокрема, цифрових (інтерактивних дошок, мобільних додатків тощо); формування критичного мислення, рефлексивних умінь та саморозвиток у професійній діяльності; адаптація до нових стандартів та реформ у сфері освіти, методична трансформація освітніх систем в умовах кризових ситуацій (які можуть бути спричинені пандемією або військовою агресією). Запропоновано особливості формування методичної творчості майбутніх учителів в умовах трансформації освіти при дистанційному форматі навчання.

Ключові слова: трансформація освіти, дистанційне навчання, методична компетентність, методична підготовка, методична творчість майбутніх учителів.

Upatova I. «Formation of methodological creativity of future teachers in the conditions of education transformation».

The article is devoted to the problem of the formation of methodical creativity of future teachers on the basis of integrated methodical competence in the conditions of education transformation, analysis of the features of training future teachers for the implementation of methodical creativity.

The article reveals didactic approaches to solving the problem of training future teachers of general secondary education institutions for creative and methodological activities, indicates the functions (productive-processual and creative-processual) and conditions for the formation of future teachers' methodological creativity. The author defines methodological competence as a complex characteristic of a personality, which is manifested in the ability to organize the educational process in a particular subject in accordance with modern standards. It has been found that the main components of methodological creativity include: analysis of existing methods, development of new methods, adaptation of existing methods, integration of technologies, co-creation and exchange of experience. The classification of methodical skills, which are the basis for creative methodical activity, is considered.

The main directions of methodical training in the conditions of education transformation can be singled out, such as: general methodical training, use of interactive technologies in education, in particular, digital ones (interactive whiteboards, mobile applications, etc.);

formation of critical thinking, reflective skills and self-development in professional activity; adaptation to new standards and reforms in the field of education, methodical transformation of educational systems in crisis situations (which may be caused by a pandemic or military aggression). Features of the formation of methodical creativity of future teachers in the conditions of education transformation with distance learning format are proposed.

Keywords: transformation of education, distance learning, methodical competence, methodical training, methodical creativity of future teachers.

Актуальність теми дослідження. Військові дії суттєво впливають на освітнє середовище, змінюючи як умови навчання здобувачів освіти, так і вимоги до педагогів. Майбутнім учителям необхідно розвивати не лише традиційні педагогічні навички, але й методичну творчість, формування якої в умовах війни є актуальною проблемою й вимагає від педагогічних закладів вищої освіти глибокого переосмислення фахової підготовки та адаптації до нових реалій.

Аналіз проблеми практичної підготовки вчителів у педагогічному ЗВО та формування в них професійної компетентності дозволив виділити ряд протиріч, а також визначити пріоритетні сфери. Виходячи з особливостей професійної діяльності вчителя в ЗЗСО, слід зазначити, що пріоритетною сферою педагогічної діяльності є його методична робота, якість і рівень якої залежить від сформованості методичної компетентності та методичної творчості.

У той же час є очевидним дефіцит наукових знань, які розкривають закономірності формування методичної компетентності. До теперішнього часу пропонуються різні теоретичні моделі щодо методичної підготовки майбутніх учителів в умовах здобуття ними формальної, неформальної та інформальної освіти. Однак, на жаль, ще недостатньо вивчені інтеграційні тенденції в системі методичної підготовки майбутнього фахівця.

У силу обставин, що склалися в умовах сьогодення (кризові ситуації, що спричинені глобальною пандемією та російською військовою агресією проти України), загострилися протиріччя між:

- зростанням вимог соціального замовлення суспільства щодо методичної підготовленості вчителя до реалізації концепції Нової української

школи й неготовністю більшості з них методично виважено задовольняти цим очікуванням;

- потребою закладів ЗЗСО в учителях, які мають бути компетентним у дидактичній та методичній сферах в умовах дистанційного навчання, яке є особливо актуальним в умовах війни, і недостатньою розробленістю питань формування інтегрованої методичної компетентності та методичної творчості в умовах трансформації освіти (оскільки в умовах воєнного часу освітній процес здебільшого відбувається за дистанційною формою навчання, яка має як дидактичні переваги, так і недоліки, які впливають на якість освітнього процесу).

Так, Н. Мордовцева та А. Харківська зазначають, що вирішення проблем, які пов'язані із технічними, психологічними й організаційними труднощами в умовах дистанційної та змішаної форм навчання, «допоможе налагодити більш продуктивну взаємодію на онлайн-заняттях, аби здобувачі вищої освіти набили практичного досвіду організовувати онлайн-зустрічі із своїми клієнтами у подальшій самостійній діяльності» [11, с. 437].

Серед проблем дистанційного навчання слід зазначити недостатній рівень володіння як педагогами, так і здобувачами освіти різних рівнів, навичками роботи на дистанційних платформах та освітніх сервісах; обмеженість або ж відсутність фінансових та технічних ресурсів, обмеженість доступу до Інтернету, недостатня матеріальна вмотивованість педагогів, низький рівень самоорганізації та бажання до навчання з боку як здобувачів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), так і закладів вищої освіти (ЗВО).

З вищезазначеного випливає, що розв'язання окреслених проблем вимагає зміни дидактичних підходів щодо якісної реалізації освітнього процесу в педагогічних ЗВО. Серед перспективних підходів, якими має керуватися в повсякденній діяльності педагог, є діяльнісний, компетентнісний, особистісно-орієнтований (диференційований), інтегрований, креативний. Ці підходи, мають застосовуватися в процесі

фахової підготовки майбутніх учителів для закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) й сприяти підтримці навчання майбутніх фахівців протягом усього життя шляхом неформальної та інформальної освіти.

Отже, актуальність, теоретична й практична значущість зазначеної проблеми, її недостатня розробленість у науковому просторі, а також потреба подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У зв'язку із трансформацією освітніх систем в умовах воєнного часу для науково-педагогічних і педагогічних працівників постає питання якості навчання та організації освітнього процесу, які стали актуальними під час процесу переходу закладів освіти на дистанційний режим роботи. Однак, слід зазначити, що трансформації освітніх систем, зміні поглядів на модернізацію освіти щодо доцільності та необхідності опанування методиками дистанційного навчання, новітніми освітніми технологіями цифровізації (діджиталізації) освітнього процесу, заважають педагогічні стереотипи, які впливають на освітній процес і його результати, оскільки вони є міцно сформованим стилем професійного мислення та фахової діяльності [2, с. 165–184].

В умовах воєнного стану освіта вимагає оперативного рішення щодо зміни педагогічних стратегій і тактик (у відповідності до конкретних умов освітнього середовища та особливостей здобувачів освіти), а головне, позбавлення від певних (не актуальних) стереотипів.

Так, Л. Лондар аналізує проблему щодо забезпечення дистанційного навчання в Україні в умовах війни, а саме, позитивні та негативні сторони дистанційного навчання в контексті впливу на якість освітнього процесу, форми взаємодії учнів та педагогів при дистанційному навчанні в Україні, а саме канали зв'язку педагогічних працівників з учнями під час організації дистанційного навчання та форми оцінювання навчальних досягнень учнів ЗЗСО при онлайн-навчанні [6, с. 34–40].

Проблеми розвитку дистанційної освіти в Україні досліджували В. Кириленко, І. Семенець-Орлова, Ю. Чалюк та інші науковці.

Так, В. Кириленко, Ю. Чалюк висвітлюють основні переваги й недоліки використання дистанційного навчання [5, с. 25–26]. І. Семенець-Орлова, наголошує на ключових чинниках впливу на якість дистанційної освіти в кризових умовах (ступінь розвитку інформаційно-технологічної інфраструктури в закладах освіти, наявність електронних ресурсів та інструментів, здатність здобувачів освіти й науково-педагогічних / педагогічних працівників до освоєння нових цифрових технологій). Крім того, поява сучасних вимог до змісту фахової компетентності викладачів у розрізі володіння цифровими технологіями висуває певні вимоги щодо технологій, форм і методів їх підготовки до такої діяльності [7, с. 55–57].

Розв'язання проблеми впровадження дистанційних цифрових методик навчання пов'язано з актуальною проблемою реалізації компетентнісного підходу в процесі підготовки майбутніх учителів. Аналіз досліджень із згаданої проблематики засвідчив, що вчені переважно звертаються до вивчення окремих сторін професійної компетентності.

На думку вчених (Н. Василенко, В. Каплінський, І. Фурса), компетентнісний підхід в освітньому процесі передбачає формування у здобувачів, як результат здобуття освіти, здатність діяти в різних фахових чи життєвих ситуаціях на основі засвоєних знань, умінь і навичок [1; 4; 10].

Так, І. Фурса розглядає професійну компетентність майбутнього вчителя біології на основі інтеграції природничих і педагогічних дисциплін, яку визначено як інтегративну якість високо вмотивованої особистості. Авторка наголошує, що інтегративність проявляється в інтеграції у змісті освітніх компонентів, формах, методах і освітніх технологіях підготовки майбутніх учителів біології до професійної діяльності [10, с. 7].

Аналіз досліджень різних авторів засвідчив, що науковці розуміють методичну компетентність як інтегральну характеристику педагога

(професійно-особистісну), що виражається в його готовності виконувати фахову діяльність через впровадження в освітній процес сучасні інформаційні та освітні технології, методики і прийоми, адаптуючи їх до педагогічних ситуацій.

Мета статті полягає в окресленні дидактичних підходів до розв'язання проблеми формування в майбутніх учителів інтегрованої методичної компетентності та в аналізі особливостей підготовки майбутніх учителів до реалізації методичної творчості в умовах трансформації освіти.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетним завданням сучасної педагогічної освіти є забезпечення неперервності формування методичної компетентності майбутнього вчителя. Цей процес започатковується в системі вищої педагогічної освіти, під час професійної підготовки майбутніх учителів і є перманентним упродовж їх професійної діяльності.

Підгрунття методичної підготовки майбутніх учителів становлять наукові розвідки, що були здійснені в таких основних напрямках: обґрунтування наукових засад професійної підготовки майбутніх учителів (Б. Андрієвський, С. Гончаренко, Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, С. Золотухіна, І. Зязюн, О. Іонова, Н. Кузьміна, В. Лозова, А. Маркова, І. Прокопенко, М. Фіцула та ін.), зокрема їхньої науково-методичної підготовки (Н. Бібік, В. Бондар, Н. Грицай, І. Жерносек, Г. Жигadlo, О. Мороз, В. Прокопчук, С. Стрижак та ін.); методична культура майбутнього вчителя (І. Артем'єва, Т. Гущина та ін.), його професійно-методична компетентність (І. Акуленко, О. Зубков, К. Красикова, О. Мірошніченко та ін.), дослідження методичної творчості (В. Андрущенко, С. Дубяга, В. Молодиченко, С. Сисоєва та ін.), методичної майстерності (В. Барсукова, Л. Воловичева, М. Донченко, С. Кара, В. Коваленко, О. Ковальчук, О. Матвієнко, Л. Петриченко, О. Яструб та ін.); розвиток методичного мислення (М. Баранов, Н. Бахмат, Н. Іпполітова, М. Смирнова та ін.), зокрема формування рефлексивних умінь майбутнього педагога

(М. Демидко, В. Краєвський та ін.), його готовності здійснювати інноваційну діяльність (І. Волощук, І. Гавриш, В. Докучаєва та ін.).

Методична підготовка вчителя, яка є важливою складовою розвитку методичної творчості педагога, передбачає засвоєння вчителем різноманітних методів, підходів і технологій для успішного проведення уроків та власної самореалізації як фахівця.

Нагальні вимоги до вищої освіти в наш час передбачають формування у здобувачів інтегративного світогляду, а також формування вмінь використання академічних знань, як результат інтегративного навчання у ЗВО, у подальшій професійній діяльності.

Саме тому, використання інтегративних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів дозволяє розвивати в них ряд умінь і навичок, досвіду, які є основою формування в них фахової методичної компетентності: здатність демонструвати базові теоретичні та методичні знання; добирати та застосовувати сучасні й ефективні методики та технології едукативного процесу; здатність до організації, проведення об'єктивного контролю, оцінювання рівня навчальних досягнень учнів, аналізу, коригування освітнього процесу в ЗЗСО, здатність формувати в учнів предметні компетентності; віднаходити необхідну інформацію за фахом, переносити знання з однієї галузі в іншу, вибудовувати логічні зв'язки, порівнювати поняття та створювати інтегративні схеми з метою цілісного розуміння явища або ситуації, розв'язувати проблемні та дослідницькі завдання, приймати узгоджене рішення у невизначених ситуаціях тощо.

Серед основних напрямів методичної підготовки в умовах трансформації освіти можна виокремити такі, як:

– загальна методична підготовка, яка спрямована на засвоєння основних методологічних принципів, які має знати кожен учитель: від визначення методів і прийомів навчання до їх адаптації під потреби учнів;

- використання інтерактивних технологій у навчанні, зокрема, цифрових (інтерактивних дошок, мобільних додатків тощо);
- формування критичного мислення в майбутнього вчителя через інтерактивні технології, що забезпечує підготовку його до використання методик, які сприяють розвитку критичного мислення в учнів, такий напрям підготовки є важливим для формування самостійного та творчого підходу до освітнього процесу як у ЗЗСО, так і ЗВО;
- формування рефлексивних умінь щодо професійної діяльності, оскільки для сучасного вчителя важливим є зосередження на аналізі власної діяльності (саморефлексії) та результатах навчальної учнів, постійному вдосконаленні, самооцінці власної діяльності;
- адаптація до нових стандартів та реформ у сфері освіти, оскільки вчителі повинні бути готовими адаптувати свої методики відповідно до змін у навчальних програмах і стандартах;
- методична трансформація освітніх систем в умовах кризових ситуацій (які можуть бути спричинені пандемією або військовою агресією), вона передбачає впровадження інтегрованого навчання, STEM-освіти, гейміфікації, проблемно-орієнтованого навчання, проєктного навчання, кейс-методів, онлайн-квестів тощо, які позитивно впливають на результати освіти, особливо в умовах воєнного часу.

На сучасному етапі розвитку освіти методична компетентність учителя розглядається як здатність організовувати освітній процес, упроваджувати інноваційні, інтерактивні методи навчання, використовувати ІКТ та цифрові технології в умовах діджиталізації освіти.

Очевидно, що результатом підготовки майбутніх учителів у педагогічному ЗВО є формування в них методичної компетентності, як складової професійної підготовки, тому цей процес вимагає впровадження компетентнісного підходу у практику педагогічних ЗВО. Цей підхід передбачає реалізацію ідеології інтерпретації змісту освіти.

Важливим напрямом методичної підготовки майбутніх учителів є опанування ними професійно-методичними вміннями, що забезпечить результативну роботу в умовах Нової української школи (НУШ) у відповідності з сучасними освітніми стандартами.

Оскільки методична компетентність реалізується під час професійної діяльності педагога, то цілком зрозуміло, що вона має діяльнісну природу.

Суть діяльнісного підходу полягає у визнанні фахової діяльності основою, засобом і вирішальною умовою прискореного методичного становлення особистості майбутнього вчителя, тобто акценти зміщені від накопичення знань, навичок та вмінь до фахової реалізації особистості молодого вчителя у процесі його діяльності.

У зв'язку з тим, що компетентність має діяльнісну, активну сутність, то формування методичної компетентності майбутніх учителів повинно відбуватися у процесі активної як навчальної, так і квазіпрофесійної діяльності [9].

Реалізація діяльнісного підходу відбувається через педагогічно обґрунтовану сукупність методів, прийомів і засобів формування методичної компетентності.

Якісне навчання майбутніх учителів, формування в них методичної компетентності, неможливо реалізувати без упровадження інноваційних підходів до навчання, новітніх освітніх технологій, сучасних методів викладання та засобів навчання, а головне, без кращих практик педагогів.

Отже, методична компетентність – це комплексна характеристика особистості, що проявляється в умінні організовувати навчальний процес з певного предмета відповідно до сучасних стандартів. Вона включає в себе здатність ефективно вирішувати методичні завдання, що базується на теоретичних знаннях і практичному досвіді викладання. Також важливими аспектами є можливість самореалізації у своїй професії та прагнення до безперервного розвитку, що слугує основою для вдосконалення методичних навичок, умінь, майстерності й творчості.

У цьому дослідженні термін «методична майстерність» охоплює узагальнені здібності вчителя ефективно організовувати освітній процес з учнями, уміння творчо та професійно виконувати свої обов'язки, пов'язані із саморозвитком і вдосконаленням, здатність переосмислювати методичні матеріали, визначати шляхи покращення своєї методичної компетентності та проводити рефлексію власної методичної діяльності.

У процесі дослідження проблеми методичної творчості в контексті професійної підготовки майбутніх педагогів, С. Дубяга, В. Молодиченко та С. Сисоєва пропонують різні підходи й інструменти для підготовки вчителів до творчої методичної роботи. На основі аналізу наукових досліджень у цій сфері, учені узагальнюють наявні форми та методи, які використовуються в цій діяльності [3, 8].

Так, С. Сисоєва розглядає творчо-методичну підготовку вчителя як процес набуття й використання теоретично-систематизованих об'єктивних знань освітніх галузей, закономірностей їх викладання в ЗЗСО, а також формування та творчого використання специфічних навичок, умінь, необхідних учителю для здійснення професійної діяльності, підготовки до майбутньої творчо-методичної діяльності, яка є запорукою успіху та впевненості майбутнього вчителя в професійній діяльності, його творчого потенціалу, уміння адаптуватися в швидкозмінних ситуаціях [8].

Відповідне дослідження розглядає методичну творчість як процес створення та впровадження нових, оригінальних ідей, прийомів, методів і технологій, засобів та форм у галузі навчання, орієнтованих на поліпшення якості освітнього процесу.

До основних складових методичної творчості можна віднести:

Аналіз існуючих методик: дослідження та критичне оцінювання наявних підходів до навчання з метою виявлення їх сильних і слабких сторін.

Розробка нових методів: створення інноваційних підходів і методик, які допомагають краще засвоювати матеріал та роблять навчальний процес більш ефективним.

Адаптація існуючих методів: пристосування перевірених методик під нові умови, наприклад, до зміни технологій або навчальних програм.

Інтеграція технологій: застосування сучасних цифрових технологій для оптимізації навчального процесу (використання онлайн-платформ, інтерактивних методів, віртуальних лабораторій тощо).

Співтворчість та обмін досвідом: активна взаємодія з колегами, участь у професійних спільнотах і семінарах для обміну ідеями та вдосконалення методик.

Методична творчість відіграє важливу роль у розвитку освітньої системи, оскільки стимулює пошук нових рішень та інноваційних підходів для підвищення якості навчання.

Розглянемо теоретичні основи підготовки вчителя до методичної творчості. Підготовці майбутнього вчителя до методичної творчості як складової його фахової підготовки притаманні такі специфічні функції: продуктивно-процесуальна, креативно-процесуальна.

Продуктивно-процесуальна функція спрямована на свідоме набуття майбутніми вчителями власного досвіду методичної діяльності, формування вмінь відрізнити ціннісний досвід від квазіновизни, здатність працювати в умовах, що постійно змінюються; прийняття ефективних методичних рішень відповідно методичних ситуацій.

У процесі реалізації цієї функції важливо створити умови, які дозволять майбутнім учителям набути навичок прийняття методично коректних рішень. Це означає, що знання повинні трансформуватися у практичні автоматизовані дії.

Креативно-процесуальна функція сприяє формуванню певних фахових якостей і педагогічного світогляду, уможлиблює професійне становлення та особистісний розвиток у прискорені терміни. Вона спрямована на усвідомлення майбутніми вчителями її професійної значущості для ефективної педагогічної діяльності в закладі загальної середньої освіти, професійного розвитку.

У процесі реалізації цієї функції відбувається розвиток методичного мислення, а також таких його характеристик, як варіативність, гнучкість, критичність, дієвість та рефлексивність. Це можливо за умови застосування інтерактивних методів і форм навчання, які заохочують здобувачів вищої освіти до обміну думками, допомагають формувати власні погляди на актуальні проблеми, які спираються на засвоєний теоретичний матеріал освітніх компонентів, а також шукати шляхи їх вирішення.

Отже, відбувається розвиток самостійності й оригінальності мислення, активізується вільний професійний самовияв майбутніх педагогів, що відбувається в умовах співробітництва.

У процесі фахової підготовки майбутніх учителів варто спиратися на наукові принципи.

Так, розвиток методичної творчості майбутніх учителів у педагогічному ЗВО базується на таких принципах [9]:

- принцип мотивації до вчительської професії – передбачає формування й розвиток позитивної мотивації, що забезпечується через зростання та розширення можливостей творчої діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти, здійснення індивідуального підходу під час педагогічного процесу;

- принцип професійної доцільності розвитку системи методичної підготовки майбутніх учителів в освітньо-методичному середовищі – полягає у відповідності результатів функціонування системи методичної підготовки студентів вимогам суспільства та системи освіти до сучасного педагога;

- принцип наступності розвитку системи методичної підготовки майбутніх учителів в умовах освітньо-методичного середовища – передбачає зв'язок між явищами й процесами, що відбуваються на різних етапах розвитку системи.

- принцип методичної спрямованості, який полягає в тому, що кожний компонент навчання повинен сприяти професійному становленню

майбутнього фахівця та передбачає методичну підготовку майбутніх учителів в умовах освітньо-методичного середовища;

– принцип випереджальної методичної підготовки та методичного зростання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, який базується на діяльності, пов'язаній з використанням ІКТ для самоосвіти, підготовки до навчальних занять, під час педагогічної практики, участі в позааудиторних заходах методичного спрямування, для впровадження ІКТ у закладі загальної середньої освіти. Цей принцип сприяє реалізації концепції випереджального професійного зростання майбутнього фахівця, своєчасній методичній підготовці майбутніх учителів до нових умов існування в закладах загальної середньої освіти, наданні таких знань та навичок, які дозволили б їм не тільки успішно адаптуватися до нового (професійного) середовища, а й активно впливати на нього в інтересах освітньої галузі. Реалізація принципу спрямована на підготовку високоосвічених, креативних учителів; прищеплення майбутнім учителям прагнення до постійного оновлення знань; упровадження інноваційних форм, методів, технологій і засобів навчання, які дозволяють підвищити рівень адаптації випускників педагогічних навчальних закладів до перспективних потреб закладів загальної середньої освіти, управліннь освіти;

– принцип актуалізації можливостей освітньо-методичного середовища для розвитку системи методичної підготовки майбутніх учителів полягає у визначенні явних і потенційних його можливостей для кожного з етапів розвитку системи методичної підготовки;

– принцип свідомого вибору напряму методичної діяльності сприяє формуванню позитивної мотивації до творчої, інноваційної, науково-дослідної діяльності, стійкої мотивації до самовдосконалення та самореалізації за умов спонукання майбутнього педагога до методичної діяльності, яка надавала певного сенсу; виникненню бажання творчості;

– принцип організації співтворчості та діалогової взаємодії між учасниками процесу методичної підготовки забезпечує інтерактивну

взаємодію між усіма учасниками навчально-методичної підготовки студентів;

– принцип мобільності системи методичної підготовки в умовах впливу освітньо-методичного середовища передбачає створення умов для методичного становлення майбутнього вчителя у прискорені терміни;

– принцип методичної рефлексії власної педагогічної діяльності сприяє самоосмисленню майбутніми вчителями значущості результатів їх методичної підготовки.

Отже, визначальним у системі методичної підготовки є принципи випереджальної методичної підготовки та методичного зростання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, принцип методичної рефлексії власної педагогічної діяльності за умов занурення майбутніх учителів в освітньо-методичне середовище, що детермінує концепцію випереджального навчання з методичної підготовки вчителя, який було обґрунтовано та введено автором [9].

Указані принципи методичної підготовки майбутніх педагогів відображають ключові вимоги до цього процесу, окреслюючи напрямки їхньої діяльності. Урешті-решт, це дає змогу творчо підійти до формування системи методичної підготовки, яка є важливою складовою загальної педагогічної підготовки фахівців в галузі освіти. Реалізація цих принципів повинна відбуватися через зміст, що базується на основах педагогічних освітніх компонентів, методах їх викладання, педагогічній практиці й позааудиторних заходах, які мають методичний характер.

Обґрунтуємо педагогічні умови, які сприяють формуванню в майбутніх учителів методичної творчості.

Перша педагогічна умова, яка сприяє методично-діяльнісному наповненню професійної підготовки майбутніх учителів, спрямована на набуття здобувачами вищої освіти методично-професійного досвіду та його рефлексії.

Ця умова передбачає:

- внесення змін в організацію освітньої діяльності студентів у закладі вищої освіти та поза його межами (зокрема під час проходження педагогічної практики);
- набуття здобувачами вищої освіти методичного досвіду в процесі проходження педагогічної практики й участі в позааудиторних заходах методичного спрямування;
- спрямованість змісту професійної підготовки майбутніх учителів на методичну діяльність у закладі загальної середньої освіти; актуалізацію й систематизацію наявних знань про методичну роботу вчителя через розкриття зв'язків між навчальною, методичною, науковою та організаційною роботою, що забезпечить ґрунтовну дидактико-методичну, науково-методичну, творчо-методичну підготовку та цілеспрямоване формування методично-професійного досвіду та його рефлексії, методичної майстерності як творчо-методичної складової педагогічної діяльності;
- урахування індивідуальних дидактико-методичних, творчо-методичних можливостей кожного здобувача вищої освіти їх інтересів і ставлення до науково-методичної діяльності;
- розвиток методичної творчості й ініціативи через залучення студентів до узагальнення та обміну своїм потенціалом творчої методичної діяльності;
- засвоєння здобувачами вищої освіти досвіду продуктивної методичної діяльності, подолання педагогічних стереотипів щодо методичної роботи вчителів, усвідомлення завдань методичної роботи вчителів і закладів загальної середньої освіти;
- сприйняття майбутніми вчителями процесу їх методичної підготовки як моделі реальної методичної роботи в закладі загальної середньої освіти;
- формування вмінь спостерігати, оцінювати, контролювати, аналізувати, робити узагальнення та висновки щодо власної методичної діяльності;

– зміну позиції викладача педагогічного ЗВО з транслятора знань на фасилітуючу, що сприятиме формуванню майбутнього вчителя-фасилітатора;

– упровадження етапу рефлексії в навчальні заняття ЗВО, педагогічну практику та позааудиторні заходи методичного спрямування.

Зазначена умова дозволяє майбутньому вчителю прагнути до самореалізації на основі внутрішньої професійної мотивації; шукати способи альтернативного розв'язання проблем, що існують в освітньому процесі; свідомо планувати й моделювати діяльність учасників педагогічного процесу та способів їх взаємодії, осмислювати зміст методичної діяльності педагога; здійснювати рефлексію методично-професійного досвіду, коригувати й контролювати своє методичне мислення.

Слід зазначити, що формування критичного та креативного методичного мислення, ефективне набуття досвіду творчої методичної діяльності й її рефлексії в майбутніх учителів можливе за умов упровадження в навчальний процес інтерактивного навчання, яке передбачає взаємодію майбутніх учителів між собою та викладачем.

Оскільки в сучасному суспільстві якісна професійна освіта починає усвідомлюватися як володіння технікою роботи з інформацією, удосконалення навичок самоосвіти, цілепокладання та мотивації власної діяльності, тому на часі питання щодо сприяння впровадження в освіту нових інформаційних технологій, що дозволяє отримати доступ до великого обсягу інформації, якісно підвищити рівень застосування отриманих знань, а підготовка фахівців, що володіють ІКТ, є основою розвитку сучасної системи освіти.

Для набуття методичного досвіду великі можливості надає організація педагогічної практики в ЗЗСО, на момент проходження якої у майбутніх учителів наявних методичних знань виявляється недостатньо, а необхідні професійно значущі якості вимагають постійного розвитку, який ефективно відбувається за умов педагогічної співпраці. Саме тому, при її організації,

важливо враховувати те, що дієвим чинником методичної підготовки здобувачів вищої освіти є особистість учителя ЗЗСО і керівника практики, їх ерудиція, методична майстерність, а також, спрямування та корекція методичної діяльності студентів.

Зважаючи на те, що проходження педагогічної практики супроводжується постійним контактом студента-практиканта з учителем, це відбивається на діяльності майбутнього вчителя, який повторює його стиль роботи. Також велике значення має стиль керівництва практикою з боку методистів ЗВО, педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти та загальна атмосфера в них, яка складається як з відношення вчителів до педагогічної практики студентів-практикантів взагалі, так і зі ставлення їх до особистості майбутнього вчителя. Саме від цього залежить, чи зможе майбутній учитель реально навчитися займатися методичною самоосвітою, саморозвитком та самовдосконаленням. Зазначимо, що викладач – методист педагогічної практики й вчитель, які досконало володіють методикою, логічно, чітко, доступно консультують студентів, майстерно оперують методичними прийомами, цікавими фактами, мотивують майбутніх учителів своїм широким методичним кругозором, методичною компетентністю.

Отже, аналіз змісту педагогічної практики, досить чітко визначає її місце в набутті досвіду методичної діяльності, методичному становленні майбутнього вчителя, а зазначена педагогічна умова вимагає впровадження:

- самостійної роботи студентів із упровадженням завдань методичного спрямування, безпосередньої методичної діяльності, що сприяє формуванню досвіду методичної діяльності та його рефлексії;

- методичних завдань для проходження різних видів педагогічної практики;

- інтерактивних методів і прийомів, форм організації навчально-методичної діяльності майбутніх учителів (індивідуальної, парної, групової, колективної, фронтальної діяльності), що сприяє організації активної творчої

взаємодії майбутніх учителів між собою, реалізації продуктивної науково-методичної діяльності;

- інформаційних технологій (розробка електронних навчально-методичних комплексів, до наповнення яких варто залучати майбутніх учителів; створення презентацій, портфоліо, відеороликів, відеотек для лабораторних та практичних занять, для уроків тощо), що стимулює зацікавленість предметом і демонстрацію креативного мислення; заохочує студентів до реалізації власних ідей, виявлення та аналізу методичних проблем, сприяє зміні позиції здобувача вищої освіти з пасивного користувача на активного учасника, співавтора освітнього процесу;

- інтегрування теоретичних і практичних складових, з поступовим ускладненням її змісту і моделюванням реальної методичної діяльності майбутнього вчителя, що розширює уявлення майбутніх учителів про обрану професію, сприяє набуттю ними методичного досвіду;

- позааудиторної діяльності (участь у науково-дослідній роботі, науково-методичних заходах), що спонукає майбутніх учителів до застосування методичних знань на практиці, сприяє розвитку їхньої ініціативи, методичної творчості, здатності до взаємодії з іншими.

Результатом набуття методичного досвіду в процесі проходження педагогічної практики та участі в системі позааудиторних заходів методичного спрямування стане:

- сформованість інтересу до методичної роботи вчителів і закладів загальної середньої освіти; мотивації студента до набуття методично-професійного досвіду та його рефлексії, яка є передумовою методичного самовдосконалення, його творчого пошуку, розвитку індивідуального стилю методичної діяльності;

- здатність майбутнього вчителя до здійснення методичної рефлексії (володіння методами та прийомами рефлексії), усвідомлення значущості рефлексії на різних етапах навчання;

- усвідомлення майбутніми педагогами безпосередніх та перспективних цілей методичної роботи в професійній діяльності,
- застосування студентами-практикантами методичних надбань під час проходження різних видів педагогічної практики та участі в позааудиторних заходах методичного змісту, умінь щодо самостійного проведення навчальної та виховної роботи з учнями, творчого розв'язання методичного завдання;
- опанування методиками інтерактивного навчання, що передбачає формування критичного мислення;
- зміна позиції майбутнього педагога з транслятора знань на позицію вчителя-фасилітатора, спроможного підтримувати особистість учня, забезпечувати педагогічну взаємодію, оскільки саме такого педагога потребують сучасні заклади загальної середньої освіти;

Зазначені результати щодо першої умови можна отримати, якщо в процесі підготовки майбутніх учителів буде функціонувати освітньо-методичне середовище.

Друга педагогічною умова – функціонування системи методичної підготовки майбутніх учителів – створення сприятливого освітньо-методичного середовища (установлення діалогових стосунків співробітництва, творчої взаємодії, позитивної психоемоційної атмосфери) привертає увагу до методично-професійної майстерності викладачів і потребує застосування комплексу методичних заходів для підвищення кваліфікації фахівців.

У проведеному дослідженні освітньо-методичне середовище розглядається як частина освітнього простору, під яким розуміється цілісна динамічна відкрита система, яка об'єднує науково-методичну діяльність педагогічних ЗВО та закладів загальної середньої освіти, що надає можливості для формування творчої особистості майбутнього педагога, його самореалізації під час фахової підготовки [9].

Створення сприятливого освітньо-методичного середовища передбачає впровадження системи позааудиторних заходів методичного змісту та спрямування методичної підготовки у ньому студентів на формування ціннісного ставлення до реалізації методичної підготовки, потреби у методичному вдосконаленні стимулювання їх інтересу до самоосвіти; саморозвитку, самовдосконалення, практичної значущості методичної підготовки.

Під час дослідження в основу підготовки майбутніх учителів в освітньо-методичному середовищі закладу вищої педагогічної освіти було покладено теоретично й методично обґрунтовані положення щодо організації їх самоосвітньої діяльності, перш за все, у процесі вивчення предметів педагогічного циклу, методик викладання предметів, організації самоосвітньої діяльності, методичної діяльності під час проходження педагогічної практики, участі в позааудиторних заходах [9].

Зануренню майбутніх учителів в освітньо-методичне середовище, у якому методична робота має бути актуальною, практичною та максимально корисною, сприяє стимулювання їх до методичної діяльності, творчого пошуку, розв'язання педагогічних проблем, здійснення самоосвіти та саморозвитку, розробки моделі педагогічного процесу (уроку), удосконалення власної методичної майстерності, формування методичних знань, власного стилю методичної діяльності, переконань, методичного мислення через серйозну роботу над мотивацією кожного здобувача вищої освіти, починаючи з першого курсу.

Сучасне освітньо-методичне середовище забезпечить майбутніх педагогів умовами для отримання методичної освіти, емоційно впливатиме на формування в них позитивної самооцінки, що допоможе позбутися від неадекватної оцінки власних методичних дій. Слід зазначити, що ефективне функціонування такого середовища педагогічного ЗВО залежить від його мети й завдань щодо фахової підготовки.

Головна мета освітньо-методичного середовища закладу вищої освіти – створення умов для підвищення престижу педагогічної професії та розвитку педагогічної креативності, методичного пошуку, які є живильним середовищем для нових ідей, досягнень у науково-методичній діяльності майбутніх учителів.

Найважливішими завданнями освітньо-методичного середовища є:

- мотивація та забезпечення зростання рівня дидактико-методичної, науково-методичної складової професійної підготовки майбутніх педагогів, методичної компетентності як умов ефективного розвитку особистості сучасного вчителя, удосконалення процесу педагогічної підготовки фахівця;
- формування власного творчого стилю педагогічної діяльності;
- апробація методичних ідей учителів, педагогічних технологій тощо;
- розширення науково-педагогічного світогляду майбутнього фахівця;
- підвищення престижу педагогічної професії.

Для реалізації завдань необхідною умовою є встановлення творчих зв'язків між науковими кафедрами педагогічних ЗВО, предметними комісіями й адміністрацією закладів загальної середньої освіти, методичними кабінетами районних управлінь освіти тощо.

На думку А. Прокопенко й А. Харківської, саме партнерство у вищій школі має ґрунтуватися на організації освітнього середовища, «заснованого на гуманістичних орієнтирах, активній участі в розробці загальної стратегії розвитку закладу, освітньо-професійних програм, структур і планів діяльності структурних підрозділів, факультетів, кафедр...» [12, с. 38]. Це дозволяє встановити фахову партнерську взаємодію та зумовлює методичне взаємозбагачення, які забезпечуються готовністю до професійного діалогу, активністю під час взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу, прагненням до спільної дидактико-методичної та науково-методичної співпраці, творчої методичної діяльності.

Звичайно, освітньо-методичне середовище має надихати майбутніх педагогів на творчий пошук, на постійну демонстрацію інновацій, які згодом стають їх надбанням.

Друга педагогічна умова передбачає:

- упровадження системи позааудиторних заходів науково-методичного спрямування з метою формування в майбутніх учителів потреби та позитивної мотивації щодо методичної діяльності в закладі загальної середньої освіти в майбутньому;

- установлення демократичного стилю спілкування учасників педагогічного процесу, що вимагає реалізації фасилітуючої взаємодії;

- створення умов для реалізації педагогічного зв'язку: викладач – студент – учитель, що передбачає організацію спільної дидактико-методичної взаємодії викладача й студента, студентів групи, різних курсів, педагогічних ЗВО, взаємодію з освітянами ЗЗСО, управлінськ освіти тощо;

- комп'ютерноорієнтоване методичне забезпечення (розробка тематичних презентацій у програмі PowerPoint, створення електронної педагогічної бібліотеки, яка містить відеоролики про видатних педагогів, відеоуроки за різними педагогічними технологіями тощо).

Для практичної реалізації зазначеної умови необхідно: розробити систему позааудиторних заходів методичного спрямування та забезпечити варіативність їх форм, методів, засобів, інформаційно-технічного забезпечення; забезпечити методичну підготовку майбутніх учителів через продуктивну методичну діяльність в освітньо-методичному середовищі; створити під час навчальних занять, проходження педагогічної практики та позааудиторних заходів атмосфери толерантності й співробітництва.

Наголосимо, що формуванню методичної творчості майбутніх учителів сприяє система підготовки в педагогічному ЗВО на основі інтеграції квазіпрофесійної аудиторної та позааудиторної роботи.

Результатом методичної підготовки майбутніх учителів в освітньо-методичному середовищі стане:

- сформованість позитивної мотивації щодо професії учителя;
- актуалізація ціннісних орієнтацій у процесі методичної діяльності, які впливають на розвиток методичного мислення особистості майбутнього вчителя;
- методична обізнаність майбутніх учителів щодо сучасних форм, технологій, форм методичної роботи в ЗЗСО;
- мобільність та критичність методичного мислення, що сприятиме формуванню вмінь виявляти методичні знахідки освітян;
- формування досвіду методичної діяльності; методичної компетентності, що забезпечить здійснення науково-методичної роботи в закладі загальної середньої освіти на належному рівні;
- реалізація творчо-методичного потенціалу майбутнього вчителя.

Підсумовуючи вищезазначене, наголосимо, що методична діяльність майбутнього вчителя в освітньо-методичному середовищі сприятиме заохоченню та підтримці ініціативи студентів, упровадженню їх методичних знахідок, адаптації до педагогічного середовища закладу загальної середньої освіти, прискореному професійному становленню, а також, впливатиме на підвищення професійної мотивації, формування особистості вчителя як фахівця зі своїм творчим методичним потенціалом.

Аргументуємо третю педагогічну умову – забезпечення науково-методичної підтримки процесу методичної підготовки майбутніх учителів, що вимагає розробки відповідних програм підготовки фахівців, створення необхідного їй науково-методичного супроводу [9]. Слід зазначити, що процес методичної підготовки майбутніх учителів передбачає інтеграцію теоретичної та практичної методичної підготовки.

Отже, для практичної реалізації зазначеної умови необхідно: визначити зміст інтеграції теоретичної та практичної методичної підготовки, який має бути методико-прикладний фаховий; забезпечити наявність належного навчально-методичного забезпечення для підготовки студентів до методичної діяльності (розробка навчально-методичних комплексів,

методичних рекомендацій для проходження педагогічної практики, що сприятиме формуванню в майбутніх учителів належного рівня методичної підготовки.

Результатом забезпечення методичної підтримки процесу методичної підготовки майбутніх учителів стане:

- розробка та впровадження методичних рекомендацій для проходження першої педагогічної практики, що відбиває специфіку методичної діяльності вчителя з підготовки й методики проведення уроків; «Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять: методика підготовки та проведення», що орієнтує на реалізацію співтворчості викладачів і студентів;

- розробка та впровадження освітнього компонента «Методична майстерність учителя», в основі засвоєння змісту якого лежить діяльнісний підхід до методичної підготовки, який передбачає продуктивну дидактико-методичну, науково-методичну, творчо-методичну діяльність майбутніх педагогів;

- розробка та впровадження навчально-методичних посібників «Комплекс навчально-дослідницьких і самостійних завдань із методики викладання», «Активні та інтерактивні моделі навчання і виховання», що сприятиме самостійному здобуванню методичних знань, формуванню методичного мислення; спрямовує діяльність майбутніх учителів на методичну співпрацю.

Дотримання вищезазначених педагогічних умов забезпечить випереджальну методичну підготовку та прискорене методичне становлення майбутніх учителів у їх подальшій педагогічній діяльності, а головне розвиток методичної майстерності й творчості. У змісті підготовки вчителя до методичної творчості можна виділити такі аспекти, як: за видом організації змісту, за змістом, за способом навчально-методичної діяльності. Розглянемо їх особливості.

За видом організації змісту – аудиторний і позааудиторний: аудиторна робота студентів передбачає організацію методичної діяльності майбутніх учителів за такими формами: лекції, семінари, практичні, лабораторні; позааудиторна діяльність включає систему позааудиторних заходів методично-творчого спрямування – уроки творчості, панорами творчих методичних ідей, творчі проєкти, вивчення та узагальнення досвіду вчителів під час майстер-класів, творчі зустрічі з учителями тощо.

За змістом – теоретичний, практичний, емпіричний аспекти:

– теоретичний аспект змісту підготовки до методичної творчості передбачає засвоєння системи наукових знань і понять про: методичну творчість, її специфіку; закономірності творчої діяльності; закономірності процесу формування творчої особистості; оволодіння теоретико-методологічними основами організації уроку, спрямованого на формування творчої особистості учня;

– практичний аспект змісту підготовки до методичної творчості передбачає: оволодіння уміннями організації освітнього процесу з урахуванням рівня розвитку творчих можливостей учнів; самооцінку власного рівня творчої методичної діяльності.

– емпіричний аспект змісту підготовки до методичної творчості відображає: спеціально організований пізнавальний процес отримання знань тих закономірностей, зв'язків і відношень, які виявляються через аналіз даних безпосередніх спостережень за творчою навчальною діяльністю здобувачів освіти та самоспостережень.

За способом навчально-методичної діяльності майбутніх учителів можна виділити два важливих аспекти: реконструктивний і творчо-методичний.

Реконструктивний компонент квазіпрофесійної діяльності майбутніх учителів під час опанування основ методичної творчості включає в себе кілька ключових моментів. По-перше, це усвідомлення та теоретичне розуміння основних понять та ідей, які стосуються кожної теми. По-друге,

майбутні вчителі повинні набути практичних навичок, умінь, які дозволяють здійснювати аналіз різних методичних фактів, ситуацій та діяльності. Важливим є також розвиток творчої діяльності як з боку вчителів, так і з боку учнів. Майбутні вчителі мають виконувати частково-пошукові дії в стандартних і нестандартних методичних ситуаціях, що також сприяє їх професійному зростанню.

Творчо-методичний аспект квазіпрофесійної діяльності майбутнього вчителя в процесі оволодіння основами методичної творчості передбачає: усвідомлення закономірностей педагогічного процесу, спрямованого на формування творчої особистості учня; засвоєння системи міжпредметних понять; набуття вмінь теоретично аналізувати педагогічні факти й явища, аналізувати, прогнозувати та проектувати власну методичну діяльність, спрямовану на формування творчої особистості учня; уміння застосовувати набуті знання у нових ситуаціях; свідоме й варіантне розв'язання педагогічних задач; уміння коректувати свій досвід щодо змісту, форм та методів навчання з урахуванням рівня розвитку творчих можливостей учнів і власного рівня творчої методичної діяльності.

Слід зазначити, що творчо-методична діяльність передбачає врахування власного методичного стилю діяльності, особливостей процесу педагогічної рефлексії; розроблення та впровадження майбутніми вчителями інноваційних педагогічних технологій, а також знайомство з передовим педагогічним досвідом вчителів; моделювання нетрадиційних уроків і виховних занять; роботу в динамічних, творчих, ініціативних групах, участь у методичних діалогах, дискусіях, дебатах; тренінгах; майстер-класах, творчих зустрічах із педагогами; учительських студіях; віртуальних педагогічних подорожах; методичних турнірах, конкурсах педагогічної майстерності, панорамах творчих методичних ідей, педагогічних роздумах тощо.

Цілком зрозуміло, що методична діяльність базується на системі сформованих методичних умінь. У процесі дослідження виявлено різні

підходи до виокремлення методичних умінь майбутніх педагогів залежно від ознаки, яку покладено в основу класифікації методичних умінь.

Нижче наведено авторську класифікацію методичних умінь майбутніх учителів.

Для розвитку методичної творчості мають великого значення такі методичні уміння майбутніх учителів, як:

- гностичні (збирання інформації методичного й аналітичного змісту, тлумачення освітньо-методичних процесів, аналіз причинно-наслідкових зв'язків між ними на основі узагальнення та систематизації; знання і розуміння дидактико-методичних положень сучасної освіти, адекватне сприйняття інноваційних методичних знань та досвіду для прийняття правильного рішення, обґрунтування, втілення методичної ідеї крізь призму власних методичних поглядів і ставлень, виявлення варіативності щодо визначення способів розв'язання методичних проблем, завдань та ситуацій; аналіз методичних заходів щодо досягнення його мети, завдань, ефективності застосованих форм, методів, засобів [9, с. 180–184];

- проєктивні (чітке визначення мети методичної діяльності, планування своїх дій та дій учнів із урахуванням шляхів і способів досягнення цілей діяльності; проєктування навчально-матеріальної бази для здійснення навчального процесу відповідно до завдань навчання здобувачів, визначення оптимальних навчальних методів, прийомів та засобів) [9, с. 180–184];

- організаторсько-виконавські (здатність реалізовувати план роботи та знаходити відповідні шляхи для цього; оптимальний розподіл часу відповідно до цілей діяльності, здійснення хронометражу уроку чи виховного заходу; самостійне здійснення методичних дій у змінених або нестандартних умовах; упровадження різних форм і методів навчання здобувачів освіти; методично-доцільна реалізація навчальних та виховних заходів; фіксація результатів методичної праці; виготовлення дидактичних матеріалів і методичних посібників для різних аспектів роботи; здатність орієнтуватися

на потреби дітей та позитивно впливати на учасників педагогічного процесу; уміння встановлювати й підтримувати контакти з іншими людьми, співпрацювати з ними на засадах партнерства) [9, с. 180–184];

– творчо-рефлексивні вміння охоплюють вільне використання знань і вмінь у методичній сфері. Це передбачає креативний підхід до виконання завдань, а також самостійне переосмислення матеріалів, висловлювання своєї методичної думки, ідеї та пропозиції. Суттєвим є розвиток власного стилю в методичній діяльності. Це може включати впровадження нових освітньо-методичних продуктів або створення власних. Самостійне здобуття нових знань і досвіду є важливим чинником для професійного зростання та саморозвитку, а також для вдосконалення методичної майстерності. Не менш значущими творчо-методичними вміннями є проведення аналізу і адекватна оцінка дидактико-методичних ситуацій. Це дозволяє ефективно реалізувати рефлексію в методичній роботі.

Творчо-рефлексивні вміння дозволяють розв'язувати майбутнім учителям методичні завдання, серед яких найбільш поширені такі типи: 1) аналіз готового варіанту розв'язання методичної ситуації, обґрунтування доцільності (недоцільності) добору вчителем дидактичних матеріалів, застосування прийомів, способів навчання, послідовності навчальної діяльності, типу й структури уроку, методичного підходу до опрацювання певної теми тощо; 2) виокремлення одного із кількох запропонованих варіантів розв'язання методичної проблеми; 3) відтворення певних методичних дій (за аналогією, за інструкцією тощо); 4) самостійний пошук власного розв'язку методичної проблеми, самостійне виконання методичних дій за певних умов [9].

Дані здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про те, що методична творчість в умовах кризових ситуацій – це важливий аспект педагогічної діяльності, який полягає в розробці та застосуванні інноваційних методів навчання, що враховують специфічні умови кризових обставин.

Формування методичної творчості в майбутніх учителів є ключовим аспектом їхньої професійної підготовки, оскільки саме від здатності вчителя використовувати креативні й інтерактивні методи залежить ефективність освітнього процесу.

Серед ключових аспектів, які впливають на формування методичної творчості майбутніх учителів, наприклад, в умовах війни, слід зазначити такі, як теоретична підготовка, адаптивність методів навчання, інноваційний підхід до освітнього процесу й упровадження інноваційних технологій, гнучкість навчальних програм, розвиток критичного мислення, розвиток креативного мислення, практичне застосування знань, співпраця та підтримка, обмін досвідом, рефлексія, аналіз. Розглянемо особливості зазначених аспектів.

Так, теоретичний аспект підготовки майбутніх учителів – перший крок у формуванні методичної творчості – це здобуття міцної теоретичної бази. Майбутні педагоги повинні добре розуміти основи педагогіки, психології освітнього процесу, методик навчання предмету та різноманітні методичні підходи. Це дозволяє їм не лише відтворювати наявні методики, але й адаптувати їх до індивідуальних потреб учнів, їх вікових особливостей тощо. Окрім професійних навичок, педагоги повинні розуміти, як кризові ситуації, особливо військові дії, впливають на психіку дітей. Їм необхідно володіти методиками підтримки дітей, які переживають стрес, страх або втрату, бути джерелом емоційної стабільності.

Адаптивність методів навчання дозволяє в кризових умовах (наприклад, під час військових дій) переглядати традиційні методи навчання та шукати інноваційні підходи. Майбутні вчителі повинні навчитися працювати у різних умовах: онлайн, оф-лайн, у змішаних формах, а також надавати індивідуальну підтримку учням з урахуванням їх психоемоційного стану.

Реалізація інноваційних підходів до освітнього процесу та впровадження інноваційних технологій. Сучасний освітній процес вимагає

впровадження інтерактивних платформ, застосування ігрових методів або проєктної діяльності, які допомагають зберегти мотивацію до навчання навіть у складних умовах.

Сучасні технології та креативні підходи до викладання освітніх компонентів у ЗВО стають важливими для підтримання зацікавленості здобувачів вищої освіти. Залучення інноваційних технологій в освітній процес допомагає стимулювати творчу діяльність як здобувачів, так і педагогів. Використання інтерактивних платформ, віртуальних лабораторій та інших інструментів дозволяє їм експериментувати з новими формами, методами й засобами навчання.

Гнучкість навчальних програм. Освітні програми також потребують гнучкості. Майбутні педагоги повинні вміти адаптувати зміст навчання під реальні потреби учнів, що можуть змінюватися в залежності від ситуації на фронті й інших соціальних факторів.

Розвиток критичного мислення. Кризові ситуації вимагають від учителів здатності швидко реагувати на непередбачувані обставини та приймати нестандартні рішення. Тому важливо формувати у майбутніх учителів навички критичного мислення, аналізу ситуацій, пошуку альтернативних рішень у педагогічній практиці.

Розвиток креативного мислення. Методична творчість потребує креативного мислення, що включає вміння мислити нестандартно, генерувати нові ідеї та застосовувати їх у навчальному процесі. Це можна досягти через:

- використання методів проблемного навчання;
- стимулювання рефлексивної діяльності (роздуми про власний досвід, аналіз результатів);
- роботу над проєктами, які вимагають творчого підходу.

Практичне застосування знань. Важливою складовою розвитку методичної творчості є можливість застосовувати знання на практиці. Наприклад, під час практичних занять, проходження педагогічної практики,

де студенти можуть випробовувати різні дидактичні методи, адаптувати їх до потреб учнів, модифікувати та створювати нові методики.

Співпраця та обмін досвідом. Колективна взаємодія, підтримка з боку колег відіграють значну роль у формуванні методичної творчості. Обмін досвідом допомагають майбутнім учителям знайти нові підходи до вирішення проблем. Обговорення нових методик з колегами сприяють розвитку методичної творчості. Завдяки колаборації педагоги можуть отримати нові ідеї та вдосконалювати свій методичний досвід.

Із метою формування методичної творчості майбутнього вчителя доцільним є проведення таких методичних заходів, як «Творчі зустрічі» з учителями – переможцями професійних конкурсів «Учитель року», «Конкурс на кращій дистанційний курс» з метою ознайомлення студентів з ефективним творчим методичним досвідом, виховання професійних якостей майбутнього вчителя, розв'язання суперечностей професійного спрямування, підвищення престижу педагогічної професії. Педагоги під час таких зустрічей мотивують студентів до самостійної творчої роботи, методичного пошуку, нестандартного розв'язання актуальних проблем закладів загальної середньої освіти, сприяють розвитку в них установки на творчу професійну діяльність, можливість участі у професійних конкурсах. Крім цих заходів, передача концептуально нової ідеї авторської методичної системи відбувається під час майстер-класів за участі вчителів-практиків, основним завданням яких є ознайомлення майбутніх учителів з творчим методичним досвідом освітян; створення умов для професійного розвитку майбутнього вчителя, набуття досвіду творчої—методичної діяльності. Під час майстер-класу відбувається: узагальнення досвіду вчителя з певної проблеми; опанування методичними прийомами; надання реальної допомоги учасникам майстер-класу щодо визначення задач саморозвитку й формування індивідуальної програми самоосвіти за фахом; знаходження способів оновлення своєї методичної діяльності та вбудовування нових

прийомів і форм роботи в індивідуальний методичний стиль майбутнього вчителя, здійснення педагогічної рефлексії.

Рефлексія та аналіз. Систематичний аналіз, методична рефлексія своєї роботи й робота над помилками сприяють розвитку творчих навичок. Важливо, щоб майбутні вчителі мали навички критичного аналізу своєї діяльності та вміли знаходити шляхи її покращення.

Наведемо приклади формування успішної методичної творчості в майбутніх учителів, які демонструють, як інноваційні підходи можуть покращити навчальний процес у педагогічному ЗВО. Ось деякі з них:

Фліп-клас (Flipped Classroom). Цей метод передбачає, що здобувачі освіти вивчають новий матеріал самостійно (позааудиторно) за допомогою відеолекцій, а в аудиторії (або під час онлайн заняття) виконують практичні завдання та обговорюють складні питання. Це дозволяє більш ефективно використовувати час на занятті для активного навчання та взаємодії.

Проектне навчання (Project-Based Learning). Здобувачі вищої освіти працюють над реальними проектами, які вимагають застосування знань із різних предметів. Це сприяє розвитку критичного мислення, навичок співпраці й творчого підходу до вирішення проблем.

Диференційоване навчання. Воно передбачає адаптацію навчальних матеріалів та методів до індивідуальних потреб і рівня підготовки здобувачів вищої освіти, впровадження завдань різних рівнів, створення навчальних груп із урахуванням темпу навчання здобувачів, рівня їх реальних навчальних можливостей і рівня навчальних досягнень на певному етапі опанування освітнім компонентом, а також способи оцінювання (формувальне, само- та взаємооцінювання).

Інтерактивні технології. Упровадження інтерактивних дошок, мобільних додатків й інших технологій для створення динамічного та стимулювального освітнього середовища. Наприклад, платформи як Kahoot! дозволяють створювати інтерактивні вікторини, які роблять навчання більш цікавим.

Гейміфікація. Використання елементів педагогічної гри в освітньому процесі для підвищення мотивації та залучення студентів. Наприклад, система балів, рівнів і нагород може стимулювати студентів до активної участі в навчанні. Серед онлайн-платформ для навчання слід зазначити такі *Classcraft* <https://www.classcraft.com/>, *iLearn* <https://ilearn.org.ua/>, *Kahoot* <https://kahoot.it/>, серед онлайн-ресурсів для гейміфікації занять слід зазначити *Gimkit* <https://www.gimkit.com/>

Зазначені приклади демонструють, як методична творчість може сприяти підвищенню ефективності навчання та розвитку методичної компетентності у здобувачів вищої освіти.

Для підвищення рівня цифрової грамотності майбутнього вчителя необхідно розвивати знання, навички й уміння використовувати сучасні комп'ютерні техніки та програмне забезпечення, інноваційні пристрої (гаджети й додатки), змінювати та розвивати ставлення майбутніх учителів щодо сучасних технологічних пристроїв і цифровізації освіти.

В умовах організації дистанційного навчання, розв'язанню вищезазначених кризових ситуацій в Україні, сприяє впровадження в освітній процес ЗВО онлайн-платформ та освітніх онлайн-ресурсів, які доцільно спрямовувати на формування методичної творчості майбутніх учителів.

Синхронне проведення занять в ЗВО (лекції, лабораторні, практичні, семінарські), уроків під час педагогічної практики відбувається на освітніх платформах, наприклад, Google Classroom, Google Education, серед цифрових сервісів користується попитом і Zoom Meetings for Education.

З метою мотивації майбутніх учителів до розвитку методичної творчості, активного залучення їх до освітнього процесу й управління ним доцільно впроваджувати цифрові інструменти, такі, як: Google (Google Діску, Google форми), можливості Youtube для освіти; віртуальні лабораторії Go-Lab; Інтернет-ресурси для створення завдань для уроків; сервіси для створення хмари слів; освітньою платформу «Labster», сервіси

Learningapps.org та <https://quizizz.com/>, сервіси для створення кросвордів, дидактичних ігор, головоломок, вікторин, Сервіси для створення інфографіки, інтелект-карт тощо.

Доцільним є опанування методикою роботи з Інтерактивними підручниками Edera з історії України, української мови, математики, біології, фізики, географії) <https://www.ed-era.com/books/>; мультимедійними підручниками КМ Медіа (з відео, можливістю читати на телефонах) <http://kmmedia.com.ua/books/>.

Саме тому здобувачам вищої педагогічної освіти доцільно опанувати цифровими освітніми ресурсами, а саме: Kahoot, [Google Workspace](#), Mentimeter, Flipgrid, Jambord, Learning, iNaturalist, Simple Mind, Рандомне колесо (рандомайзер) <http://surl.li/ugubx1>, створення та використання QR-коду, за допомогою якого можливо закодувати будь-яке посилання в Інтернеті тощо.

З вищезазначеного випливає, що формування методичної творчості майбутніх учителів – це важливий процес, який вимагає використання сучасних онлайн-ресурсів для розробки та впровадження нових підходів до навчання.

Наведемо деякі онлайн-ресурси, які можуть допомогти у цьому процесі:

Google Classroom, ця платформа призначена для управління навчальним процесом. Викладачі можуть створювати завдання, організовувати дистанційне навчання, проводити інтерактивні обговорення, організовувати спільну роботу над проєктами, забезпечувати інтеграцію з іншими інструментами Google (Docs, Slides, Sheets) – classroom.google.com.

TeachThought – онлайн-платформа, яка надає різноманітні ресурси для розвитку методичних навичок, інноваційних підходів у викладанні та креативного мислення для вчителів. Її можливості полягають у створенні статей, ідей для проєктного навчання, курсів з розвитку критичного мислення, гейміфікації та інтеграції технологій. teachthought.com.

Edutopia – платформа, яка підтримує розвиток методичної творчості через статті, відеоматеріали й практичні приклади з класних кімнат. Вона орієнтована на освітні інновації, її можливостями є ресурси для розвитку креативних підходів у викладанні, ідеї для проєктів, поради з гейміфікації, інклюзивного навчання. edutopia.org.

Coursera – платформа для онлайн-курсів, яка пропонує курси з педагогіки, розвитку креативного мислення, інноваційних методик викладання від провідних університетів світу. Її можливості – курси з освітніх інновацій, гейміфікації в навчанні, управління класом, розвитку критичного мислення. coursera.org.

FutureLearn – платформа для онлайн-курсів, що пропонує програми для педагогів, спрямовані на розвиток методичних та творчих навичок. Включає курси з сучасних освітніх методик, використання технологій у навчанні, креативного підходу до викладання. futurelearn.com.

Pinterest – платформа для пошуку та збереження ідей, корисних ресурсів, наочних матеріалів, прикладів уроків та креативних проєктів для викладання. Надає можливості для створення колекції уроків, ідеї для творчого викладання, проєкти з різних предметів. pinterest.com.

TED-Ed – онлайн-ресурс, що надає відео та навчальні плани, створені для натхнення майбутніх учителів на креативні методи викладання. Її можливостями є освітні відео, які охоплюють різні предмети та теми, створення інтерактивних уроків на основі відео. ed.ted.com.

Padlet – інструмент для спільної роботи, де майбутні вчителі можуть створювати віртуальні «дошки», додавати нотатки, зображення, відео та обговорювати ідеї. Використовується для спільної творчої роботи над проєктами, планування уроків, збирання ресурсів для навчання. padlet.com.

Canva for Education – інструмент для створення візуального контенту, який допомагає вчителям створювати презентації, навчальні плакати й інші матеріали для уроків. Містить готові шаблони для створення інфографіки,

презентацій, робочих аркушів, забезпечує підтримку співпраці. canva.com/education.

Piktochart також є інструментом для створення інфографіки та візуальних матеріалів, який може бути використаний для візуалізації навчальних планів або створення навчальних матеріалів. Цей інструмент забезпечує легке створення візуальних матеріалів для занять, використання в навчанні – формування критичного мислення через аналіз інформації. piktochart.com.

Запропоновані вище ресурси надають майбутнім учителям можливість розвивати свої методичні та творчі навички, експериментувати з новими методиками та інструментами для викладання, а також співпрацювати з іншими вчителями і фахівцями. Слід зазначити, що сформована методична творчість у вчителя допомагає підтримувати якість освіти у кризових умовах, незважаючи на складні обставини, і сприяє розвитку у здобувачів освіти стійкості, креативності та здатності до адаптації.

Висновок. Таким чином, формування методичної творчості у майбутніх учителів – це багатогранний процес, що вимагає як теоретичної підготовки, так і практичної реалізації. Здобувачі вищої педагогічної освіти повинні мати можливість не лише отримувати знання, але й активно застосовувати їх, генеруючи нові ідеї та підходи для підвищення ефективності навчання в закладах загальної середньої освіти. Формування методичної творчості у майбутніх освітян у кризових умовах повинно базуватися на інтеграції педагогічної, психологічної та інноваційної підготовки, це допоможе їм бути готовими до викликів сучасного освітнього процесу й ефективно працювати навіть в умовах кризи. Перспективним напрямом дослідження є дослідження процесу формування методичної творчості майбутніх учителів на основі інтеграції аудиторної та позааудиторної методичної роботи.

Список використаних джерел:

1. Василенко Н. В. Компетентнісний підхід в освіті: реалізація теорії та практики. *Завуч. Усе для роботи*. 2017. № 21-22. С. 36–73.
2. Давидова О. В. Особливості взаємозв'язку педагогічних стереотипів і установок: теоретичний і практичний аспекти. *Психологія і особистість*. 2019. № 1(15). С. 165–184. URL: <http://surl.li/xqhwem> (дата звернення: 14.09.2024).
3. Дубяга С. М., Молодиченко В. В. Методична творчість у системі професійної підготовки майбутніх учителів. *Наукові записки* : зб. наук. статей / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2011. Вип. LXXXXIV (94). С. 93–100. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/5092> (дата звернення: 14.09.2024).
4. Каплінський В. В. Загальнопедагогічна компетентність учителя: особливості, складники, шляхи формування : монографія. Вінниця : ТОВ «Ніланд ЛТД», 2017. 154 с.
5. Кириленко В. І., Чалюк Ю. О. Оцінка готовності країн до дистанційного навчання. *Приазовський економічний вісник*. 2022. Вип. 1 (30). С. 24–33. URL: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-1-4> (дата звернення: 12.09.2024).
6. Лондар Л. П. Щодо забезпечення дистанційного навчання в Україні в умовах війни. *Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти* : зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с. URL: <http://surl.li/invzss> (дата звернення: 12.09.2024).
7. Семенець-Орлова І. А. Проблеми розвитку дистанційної освіти в Україні. *Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти* : зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут

освітньої аналітики», 2022. С. 55–57. URL: <http://surl.li/bppgrt> (дата звернення: 14.09.2024).

8. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підруч. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

9. Упатова І. П. Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 506 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0519U000207> (дата звернення: 12.09.2024).

10. Фурса І. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології на основі інтеграції природничих та педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... кан. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2016. 24 с.

11. Харківська А., Мордовцева Н. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців із психології у дистанційному освітньому середовищі в контексті розвитку комунікативних навичок. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 7(35). С. 431–439.

12. Kharkivska A., Prokopenko A. (2023). Partnership in the management system of an institution of higher education. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. 2023. № 29. P. 36–40..

References:

1. Vasylenko, N. V. (2017). Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: realizatsiia teorii ta praktyky [Competency-based approach in education: implementation of theory and practice]. *Zavuch. Use dlia roboty – Head teacher. Everything for work*. 21-22, 36-73 [in Ukrainian].

2. Davydova, O. V. (2019). Osoblyvosti vzaiemozviazku pedahohichnykh stereotypiv i ustanovok: teoretychnyi i praktychnyi aspekty [Peculiarities of the Interrelation of Pedagogical Stereotypes and Attitudes: Theoretical and

Practical Aspects]. *Psykhologhiia i osobystist – Psychology and personality*. 1(15), 165–184. Retrieved from <http://surl.li/xqhewm> [in Ukrainian].

3. Dubiaha, S.M., & Molodychenko, V.V. (2011). *Metodychna tvorchist u systemi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv [Methodological Creativity in the System of Professional Training of Future Teachers]*. *Naukovi zapysky – Scientific notes*: Kyiv. LXXXIV (94), 93-100. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/5092> [in Ukrainian].

4. Kaplinskyi, V. V. (2017). *Zahalnopedahohichna kompetentnist uchytelia: osoblyvosti, skladnyky, shliakhy formuvannia: monohrafiia [General pedagogical competence of a teacher: features, components, ways of formation]*. Vinnytsia. 154 [in Ukrainian].

5. Kyrylenko, V. I., & Chaliuk, Yu. O. (2022). *Otsinka hotovnosti krain do dystantsiinoho navchannia [Assessment of countries' readiness for distance learning]*. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Priazovsky economic herald*. 1 (30), 24–33. Retrieved from <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-1-4> [in Ukrainian].

6. Londar, L. P. (2022). *Shchodo zabezpechennia dystantsiinoho navchannia v Ukraini v umovakh viiny [On providing distance learning in Ukraine during the war]*. *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: upravlinnia, tsyvrovizatsiia, yevrointehratsiini aspekty – Education in Ukraine under martial law: management, digitalization, European integration aspects*. Kyiv, 360. Retrieved from <http://surl.li/invzss> [in Ukrainian].

7. Semenets-Orlova, I. A. (2022). *Problemy rozvytku dystantsiinoi osvity v Ukraini [Problems of development of distance education in Ukraine]*. *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: upravlinnia, tsyvrovizatsiia, yevrointehratsiini aspekty – Education in Ukraine under martial law: management, digitalization, European integration aspects*. Kyiv, 55–57. Retrieved from <http://surl.li/bppgrt> [in Ukrainian].

8. Sysoieva, S.O. (2006). *Osnovy pedahohichnoi tvorchosti [Fundamentals of pedagogical creativity]*. Kyiv, 344 [in Ukrainian].

9. Upatova, I. P. (2019). Teoriia i praktyka metodychnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Theory and practice of methodological training of future primary school teachers]. *Doctor's thesis*. Kharkiv, 506. Retrieved from <https://uacademic.info/ua/document/0519U000207> [in Ukrainian].

10. Fursa, I. V. (2016). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv biologii na osnovi intehratsii pryrodnychkykh ta pedahohichnykh dystsyplin [Formation of Professional Competence of Future Biology Teachers on the Basis of Integration of Natural and Pedagogical Disciplines]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 24 [in Ukrainian].

11. Kharkivska, A., & Mordovtseva, N. (2024). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz psykholohii u dystantsiinomu osvithomu seredovyschi v konteksti rozvytku komunikatyvnykh navychok [Specificities of professional training of future specialists in psychology in the distance educational environment in the context of communication skills development]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*. 7(35), 431–439. doi [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-431-439](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-431-439) [in Ukrainian].

12. Kharkivska, A., & Prokopenko, A. (2023). Partnership in the management system of an institution of higher education. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, (29), 36–40. doi <https://doi.org/10.15330/msuc.2023.29.36-40> [in English].

УДК 378.091.33-027.22-044.922:796.412]”364”(045)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З РІЗНИХ ФІТНЕС-ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

© Школа О., Фоменко О., Макотченко О.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-25

У статті досліджується трансформація практичних занять з фітнес-технологій для здобувачів вищої освіти в умовах воєнного часу. Актуальність теми обумовлена необхідністю адаптації навчальних програм, що забезпечують фізичну активність

та психоемоційне здоров'я здобувачів вищої освіти під час військових конфліктів. Проведений аналіз літератури свідчить про важливість фітнес-технологій у підтримці фізичного стану молоді та їх здатності знижувати рівень стресу. Встановлено, що адаптація програм може включати зміни у форматі занять, акцент на психоемоційні складові та розробку нових методик, що враховують сучасні виклики. У результаті дослідження визначено, що трансформація практичних занять з фітнесу в умовах воєнного часу не лише підтримує фізичну активність здобувачів вищої освіти, а й позитивно впливає на їх психоемоційний стан. Рекомендується впровадження онлайн-форматів занять та елементів медитації й йоги для зниження тривожності. Результати дослідження мають практичну цінність для викладачів фізичного виховання та організаторів освітнього процесу, оскільки сприяють формуванню здорового способу життя у здобувачів вищої освіти та їх адаптації до нових умов. Подальший розвиток фітнес-занять в умовах воєнного часу має великий потенціал. Впровадження нових технологій, адаптація програм навчання та соціальні ініціативи можуть не лише покращити якість навчання, а й сприяти психологічній підтримці студентів у цей складний період.

Ключові слова: фітнес, технології, здобувачі вищої освіти, трансформація, війна.

Shkola O., Fomenko O., Makotchenko O. «Transformation of practical classes on various fitness technologies for higher education students in wartime conditions».

The article examines the transformation of practical classes in fitness technologies for higher education students in wartime. The relevance of the topic is due to the need to adapt curricula that provide physical activity and psycho-emotional health of higher education students during military conflicts. The analysis of the literature shows the importance of fitness technologies in maintaining the physical condition of young people and their ability to reduce stress levels. It is established that the adaptation of programs may include changes in the format of classes, an emphasis on psycho-emotional components and the development of new methods that take into account modern challenges. As a result of the study, it is determined that the transformation of practical fitness classes in wartime conditions not only supports the physical activity of students, but also has a positive effect on their psycho-emotional state. It is recommended to introduce online formats of classes and elements of meditation and yoga to reduce anxiety. The results of the study are of practical value for physical education teachers and organizers of the educational process, as they contribute to the formation of a healthy lifestyle among students and their adaptation to new conditions. Further development of fitness classes in wartime has great potential. The introduction of new technologies, the adaptation of training programs and social initiatives can not only improve the quality of education, but also contribute to the psychological support of students during this difficult period.

Key words: fitness, technology, higher education students, transformation, war.

Інноваційна діяльність в сфері освіти відіграє важливу роль у формуванні та розвитку професійної компетентності викладача. Особливо це стосується взаємодії з викладачами закладів вищої освіти, де відбувається підготовка майбутніх фахівців з фітнесу [10].

Аналіз теоретичних аспектів інноваційної діяльності педагога засобами фізичного виховання [2; 5] відображає важливість розвитку сучасних підходів та методик в освітньому процесі з фізичної культури та спорту. В умовах сучасних викликів, пов'язаних з війною, система освіти в Україні стикається

з численними труднощами, що вимагають адаптації навчальних програм. Фізичне виховання і спорт, зокрема фітнес, стають особливо важливими в цьому контексті, оскільки вони не лише покращують фізичну форму, а й підтримують психоемоційний стан здобувачів вищої освіти.

В умовах стресу та невизначеності, викликаних воєнними діями, необхідно розробити нові підходи до організації практичних занять, які б відповідали потребам молоді та забезпечували їхню безпеку [12].

Організація і проведення практичних занять з різних видів фітнесу в умовах воєнних дій спричинює зміну формату професійної взаємодії викладача і здобувачів вищої освіти, дотримання безпечних умов організації освітнього процесу, добір та впровадження новітніх форм і методів навчання та викладання. Проведення практичних занять з різних видів фітнесу може бути організовано з використанням технологій дистанційного та змішаного навчання на підставі відповідних змін, внесених до освітньої програми в частині визначення завдань, їх практичної реалізації, форм звітності тощо.

Фізичне виховання та спорт в закладах вищої освіти відіграє ключову роль у формуванні здорового способу життя, фізичного розвитку, соціальної адаптації та загального самопочуття здобувачів вищої освіти [1]. Однак, для досягнення цих цілей, викладачі повинні впроваджувати інноваційні підходи та методи у своїй діяльності.

Практичну підготовку здобувачів освіти обґрунтовано як обов'язковий складник їхньої професійної підготовки, необхідний для подолання кваліфікаційного розриву між потребами ринку праці та недостатнім рівнем підготовки сучасного фахівця з фітнесу, який має володіти широким спектром умінь, навичок, інтересів, професійного досвіду, здатний працювати у багатомовних і мультикультурних середовищах, на перетині різних наук, сфер та галузей, виконувати професійну діяльність на новому рівні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В останні роки з'явилася значна кількість наукових публікацій, що розглядають фізичну активність

у різних контекстах, зокрема в умовах стресу. Дослідження показують, що фізична активність є важливим чинником для покращення психоемоційного стану та зниження тривожності [7; 11; 15]. Окрім того, аналіз літератури свідчить про важливість фітнес-технологій для підтримки здоров'я молоді [3; 6]. Однак, зважаючи на специфічні умови воєнного часу, питання трансформації цих програм залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є розробка адаптованих програм практичних занять з фітнес-технологій для здобувачів вищої освіти в умовах воєнного часу, що враховують потреби здобувачів вищої освіти і забезпечують їхню фізичну та психоемоційну безпеку.

Завдання дослідження:

1. Вивчити сучасні фітнес-технології, які можуть бути використані в освітньому процесі.
2. Проаналізувати вплив воєнних умов на фізичну активність та психоемоційний стан здобувачів вищої освіти.
3. Розробити рекомендації щодо адаптації практичних занять з фітнесу для здобувачів вищої освіти в умовах воєнного часу.
4. Оцінити ефективність впроваджених реформації в освітній процес з фітнесу.

Виклад основного матеріалу. Сучасний тренер з фітнесу – це насамперед приклад фізичної досконалості та розвитку. Саме тому практико-орієнтована підготовка є невід'ємною частиною освітнього процесу для здобувачів освітньої програми «Фізична культура і спорт (фітнес)». Навчаючись за цією програмою, здобувачі вищої освіти мають унікальну можливість не лише отримувати теоретичні знання, а й розвивати певні практичні навички, що забезпечує підготовку конкурентоспроможного на ринку праці фахівця.

Завдяки співробітництву з провідними фітнес-клубами, рекреаційними центрами, спортивними організаціями, тощо різних міст України наші здобувачі освіти отримують доступ до стажування та проходження майстер-

класів, тренінгів, навчання від відомих спортсменів та досвідчених фітнес-тренерів.

Так, у 2023-2024 навчальному році кафедрою фізичного виховання та спортивного вдосконалення Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради до викладання за освітньою програмою «Фізична культура і спорт (фітнес)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти були залучені фахівці-практики та запрошені лектори. Було проведено цикли гостьових лекцій з різних освітніх компонентів даної освітньої програми.

На практичних заняттях з фітнес-технологій здобувачі вищої освіти навчалися не лише розробляти індивідуальні та групові програми тренувань для людей з різними рівнями фізичної підготовки, віку та статі, застосовуючи сучасні фітнес-технології, а й усвідомлювати принципи їх мотивації та психологічного супроводу у процесі тренувань. На заняттях здобувачі вищої освіти отримують ґрунтовні теоретичні знання й цінний практичний досвід, які допомагають майбутнім фахівцям з фітнесу розвинути практичні навички, що є необхідними для успішної кар'єри в індустрії здоров'я та спорту.

Сучасний фахівець з фітнесу також має володіти знаннями з фізіології й гігієни людини, психології, методики тренування та фізичного виховання і мати організаторські й управлінськими здібності. Використання досвіду наукової та тренерської діяльності під час проведення практичних занять з різними досвідченими фахівцями дозволяє здобувачам освіти набувати не лише знання, а й важливі компетентності для роботи в галузі фітнесу [8; 15].

Залучення до освітнього процесу висококваліфікованих фахівців також сприяє підвищенню якості підготовки здобувачів вищої освіти за освітньою програмою «Фізична культура і спорт (фітнес)», оскільки допомагає їм краще орієнтуватися в сучасних фітнес-технологіях та індустрії спорту, а також адаптуватися до сучасних вимог ринку праці.

Існують багато різновидів сучасних фітнес-технологій та всі вони потребують грамотного й ретельного проведення в різних форматах [6; 13; 14]. Для цього потрібно володіти певними професійними компетентностями.

У воєнний час добитися успіху в цьому дуже важко. Тому, що в основному це проведення практичних занять, які зараз здійснюються в онлайн режимі, а це не завжди впливає на якісно отримані знання та вміння.

Висвітливо основні фітнес-технологій, що можуть бути використані в освітньому процесі.

Аеробні тренування: покращують витривалість та серцево-судинну систему. В умовах обмеженого доступу до спортивних залів аеробіку можна проводити на відкритому повітрі або онлайн.

Силові тренування: можуть бути адаптовані для виконання з мінімальним обладнанням або за допомогою власної ваги тіла.

Функціональні тренування: акцент на виконанні рухів, що імітують повсякденну діяльність, дозволяє підтримувати функціональність та мобільність здобувачів вищої освіти.

Йога та медитація: особливо важливі в умовах стресу, оскільки вони допомагають знижувати рівень тривожності та покращують психоемоційний стан. Так, А. Харківська вказує, що враховуючи вплив війни на психоемоційний стан особистості, «важливою є підтримка психічного здоров'я, що дозволяє підтримувати внутрішню стійкість, самопізнання, самоконтроль під час зіткнення зі складними, травматичними ситуаціями, стресом, депресією, апатією тощо» [4, с. 1579].

Дослідження показують, що війна та будь-які конфлікти можуть негативно впливати на фізичну активність молоді [11; 15]. Здобувачі вищої освіти часто стикаються з емоційним виснаженням, що призводить до зниження мотивації до занять спортом. Це підкреслює необхідність адаптації програм фізичного виховання та фітнесу.

Адаптація програм з фітнесу може включати:

1. Зміна формату занять: впровадження онлайн-форматів, що дозволяють проводити тренування в домашніх умовах.

2. Фокус на психоемоційну складову: включення елементів релаксації, йоги та медитації в тренування.

3. Аварійні програми: розробка програм, які враховують можливі обмеження в ресурсах та умовах безпеки, включаючи заняття в групах із дотриманням соціальної дистанції.

Ефективність нових програм може бути оцінена через опитування здобувачів вищої освіти, які мають змогу висловити свої враження щодо змісту та формату занять. Також важливо провести моніторинг фізичної підготовленості та психоемоційного стану учасників занять.

Якщо ж порівнювати практичні заняття з будь-яких фітнес-технологій, що проходять у форматі офлайн, з онлайн форматом, то ми бачимо наступне.

Офлайн-практичні заняття з фітнес-технологій в умовах воєнного часу вимагають особливої уваги до безпеки, організації та адаптації освітнього процесу. Під час таких занять здобувачі вищої освіти мають можливість безпосередньо виконувати фізичні вправи під наглядом викладача, що дозволяє коригувати техніку виконання та надавати індивідуальний зворотний зв'язок.

Основна структура заняття може включати розминку, основну частину з виконання різних фітнес-вправ, а також завершальну частину з розслабленням і заминкою. Важливо, щоб приміщення було достатньо просторим і добре обладнаним, що дозволяє проводити заняття з урахуванням соціальної дистанції та безпеки.

Особливу увагу слід приділити безпеці учасників освітнього процесу. Перед заняттями потрібно оцінити можливі ризики та вибрати місце, яке забезпечує максимальний рівень безпеки. Також важливо мати план дій у надзвичайних ситуаціях, щоб здобувачі вищої освіти знали, як діяти в разі загрози.

Мотивація під час офлайн-занять може бути значно вищою завдяки груповій динаміці. Учасники підтримують одне одного, що сприяє досягненню кращих результатів. Викладач може організувати конкурси чи естафети під музику, що додасть елемент змагання і зробить заняття більш цікавими.

Заняття можуть також бути доповнені теоретичними аспектами, які можуть бути представлені під час практичної частини. Наприклад, пояснення правильної техніки виконання вправ або принципів тренування може здійснюватися безпосередньо під час виконання.

Так, офлайн-практичні заняття з фітнес-технологій у воєнний час повинні бути ретельно організованими, акцентуючи увагу на безпеці та підтримці здобувачів вищої освіти, що забезпечить ефективний і безпечний освітній процес.

Тепер розглянемо онлайн формат проведення таких занять.

Онлайн-практичні заняття з фітнес-технологій в умовах воєнного часу відкривають нові можливості для навчання, але також мають свої виклики. Основною метою таких занять є забезпечення доступності фізичних активностей та підтримка здобувачів вищої освіти у складний час.

Заняття можуть проходити у форматі відео-конференцій, де викладач демонструє вправи в режимі реального часу. Здобувачі вищої освіти можуть виконувати ці вправи вдома, слідкуючи за інструкціями. Важливо, щоб заняття були структурованими: розминка, основна частина з виконанням вправ, і завершення з розслабленням та стретчингом.

Однією з ключових переваг онлайн-формату є гнучкість. Здобувачі вищої освіти можуть брати участь у заняттях з будь-якого місця, що дозволяє зберегти фізичну активність, навіть якщо доступ до спортивних залів обмежений. Відео можуть бути записані, що дає можливість повторно переглядати матеріал і відпрацьовувати вправи.

Проте онлайн-заняття також мають свої недоліки. Важче контролювати техніку виконання вправ, оскільки викладач не може бути поруч,

щоб виправити помилки. Для цього корисно використовувати можливості зворотного зв'язку: здобувачі вищої освіти можуть надсилати відео своїх виконань для аналізу.

Технічні проблеми, такі як нестабільне інтернет-з'єднання, можуть заважати проведенню занять, тому важливо мати резервні плани, наприклад, попередньо записані уроки.

Також важливо підтримувати соціальний зв'язок серед учасників. Здобувачі вищої освіти можуть взаємодіяти в чатах, ділитися своїми досягненнями і задавати питання. Це допомагає зберегти відчуття спільноти та підтримує мотивацію.

Отже, онлайн-практичні заняття з фітнес-технологій у воєнний час є ефективним інструментом навчання, що потребує творчого підходу до організації та взаємодії між викладачами і здобувачами освіти.

Порівнюючі офлайн та онлайн формати проведення практичних занять з фітнес-технологій в умовах воєнного часу дозволяє виявити їхні сильні та слабкі сторони.

Офлайн-заняття

1. Переваги проведення:

- Здобувачі вищої освіти отримують миттєвий зворотний зв'язок і можуть коригувати свою техніку виконання вправ у реальному часі.

- Атмосфера командної роботи та мотивації підвищує активність і залученість учасників.

- Легше показати техніку виконання вправ, а здобувачі вищої освіти можуть спостерігати за іншими і вчитися від них.

2. Недоліки проведення:

- В умовах воєнного часу можуть бути ризики, пов'язані з фізичним перебуванням у певних місцях.

- Доступ до приміщень і обладнання може бути обмеженим.

- Здобувачі вищої освіти зобов'язані фізично бути присутніми, що може бути проблематично для деяких.

Онлайн-заняття

1. Переваги проведення:

- Здобувачі вищої освіти можуть займатися з будь-якого місця, що робить заняття доступними навіть за відсутності спортивних залів.

- Можливість переглядати матеріали в будь-який час сприяє кращому засвоєнню інформації.

- Відсутність необхідності перебувати в групі зменшує ризики, пов'язані з безпекою.

2. Недоліки проведення:

- Важче контролювати техніку виконання, що може призвести до травм або неправильної техніки.

- Нестабільне інтернет-з'єднання або проблеми з платформами можуть заважати освітньому процесу.

- Відсутність особистих контактів може знизити рівень мотивації та відчуття спільноти.

Отже, обидва формати мають свої переваги та недоліки. Офлайн-заняття пропонують безпосередній зворотний зв'язок і групову підтримку, що важливо для розвитку техніки виконання. Онлайн-заняття забезпечують гнучкість і доступність, що особливо актуально в умовах воєнного часу. Оптимальним підходом може бути гібридна модель, яка поєднує обидва формати, використовуючи сильні сторони кожного.

Наведемо прикладів успішної онлайн діяльності в університетському середовищі. Заклади вищої освіти можуть успішно інтегрувати онлайн-курси та дистанційні технології в освітній процес. Це дозволяє здобувачам мати більше гнучкості у виборі курсів, отримувати доступ до навчального матеріалу в будь-який зручний для них час, а також розвивати навички самостійної роботи та використання технологій. Також вони можуть розробляти та впроваджувати новаторські програми навчання, що відповідають сучасним вимогам ринку праці та потребам суспільства. Наприклад, програми зі штучного інтелекту у фітнесі, сталого розвитку тощо.

Ще можуть створювати інкубатори та акселератори стартапів, які сприяють розвитку підприємництва серед здобувачів вищої освіти та випускників.

Це може включати надання фінансової підтримки, консультацій та доступу до ресурсів для розвитку ідеї бізнесу. Заклади вищої освіти можуть створювати міждисциплінарні центри досліджень, які об'єднують фахівців з різних галузей для спільного розв'язання складних проблем сучасного світу. Також вони можуть бути партнерами з корпораціями та підприємствами для розробки та впровадження програм корпоративного навчання. Ці програми можуть бути спеціалізованими курсами або сертифікаційними фітнес-програмами, що допомагають розвивати кваліфікацію тренерів у відповідності з потребами ринку. Університети можуть створювати центри інноваційного навчання, які сприяють впровадженню передових педагогічних практик та технологій, організації майстер-класів та тренінгів для викладачів, а також підтримки досліджень у галузі навчання та навчальних фітнес-технологій.

Ці приклади відображають лише деякі можливості успішної інноваційної фітнес-діяльності в університетському середовищі, які спрямовані на підвищення якості освіти, розвиток науки та підготовку кваліфікованих фахівців з фітнесу.

Отже, у процесі дослідження було виявлено, що сучасні фітнес-технології, такі як онлайн-платформи, мобільні додатки та віртуальні тренування, мають значний потенціал для інтеграції в освітній процес. Вони забезпечують доступність фізичних занять та сприяють підтримці фізичної активності здобувачів вищої освіти, особливо в умовах обмеженого простору та часу. Результати опитувань показали, що здобувачі вищої освіти активно користуються такими технологіями та висловлюють позитивні відгуки про їх ефективність.

Дослідження впливу воєнних умов на фізичну активність та психоемоційний стан здобувачів вищої освіти показало, що військові конфлікти значно знижують мотивацію до занять спортом і можуть

призводити до підвищеного рівня стресу та тривожності. Однак використання фітнес-технологій може слугувати ефективним засобом для зниження негативних наслідків воєнних умов, допомагаючи студентам підтримувати фізичну активність і покращувати психоемоційний стан.

На основі проведеного дослідження було розроблено рекомендації щодо адаптації практичних занять з фітнесу в умовах воєнного часу. Це включає запровадження гнучкого формату занять, акцент на онлайн-тренуваннях, використання мобільних додатків для моніторингу прогресу, а також інтеграцію елементів психоемоційної підтримки, таких як медитація та релаксація. Впровадження цих рекомендацій сприятиме формуванню здорового способу життя у здобувачів вищої освіти і покращенню їх адаптації до нових умов.

Виконання всіх трьох завдань підтвердило доцільність та необхідність інтеграції сучасних фітнес-технологій в освітній процес, особливо в умовах стресових ситуацій, таких як війна. Дослідження показало, що фізична активність і психоемоційне здоров'я здобувачів вищої освіти можуть бути підтримані через інноваційні підходи, що забезпечує ефективність навчання та адаптацію до нових реалій. Рекомендації, розроблені в рамках дослідження, можуть стати основою для подальших досліджень та практичних впроваджень у сфері фізичного виховання закладів вищої освіти.

Висновки. Тож, трансформація практичних занять з фітнес-технологій для здобувачів вищої освіти в умовах воєнного часу є важливим кроком для підтримки фізичного та психічного здоров'я здобувачів вищої освіти. Адаптація програм з урахуванням нових реалій дозволяє не лише зберегти фізичну активність, а й поліпшити психоемоційний стан молоді. Використання сучасних фітнес-технологій, включення елементів йоги та медитації, а також перехід до онлайн-форматів занять відкриває нові можливості для навчального процесу в умовах викликів, що постають перед країною.

В умовах воєнного часу практичні фітнес-заняття можуть знайти нові перспективи розвитку, що забезпечить їхню ефективність і доступність. По-перше, гібридні формати навчання, які поєднують офлайн і онлайн заняття, можуть стати стандартом. Це дозволить забезпечити максимальну доступність, зберігаючи переваги обох форматів. Наприклад, теоретичні частини можуть проходити онлайн, а практичні – офлайн, коли це можливо. По-друге, використання віртуальної реальності може революціонізувати проведення фітнес-занять. Здобувачі освіти зможуть зануритися у віртуальне середовище, виконуючи вправи під керівництвом віртуальних тренерів, що створить новий рівень залучення та мотивації. Також важливими є мобільні додатки для фітнесу, які нададуть здобувачам можливість відстежувати свої тренування, отримувати рекомендації щодо вправ і харчування, а також взаємодіяти з викладачами та однокурсниками. Індивідуалізований підхід до навчання також є перспективним. Викладачі можуть упроваджувати програми тренувань з фітнесу, адаптовані до потреб та можливостей кожного здобувача освіти, включаючи аналіз фізичних показників через онлайн-платформи або додатки. Залучення експертів через вебінари та майстер-класи може підвищити якість навчання та зацікавленість студентів. Це дозволить отримувати нові знання та досвід від відомих фітнес-тренерів і експертів в галузі здоров'я. Не менш важливим є психологічна підтримка здобувачів. У стресових умовах важливо забезпечити не лише фізичне, а й психологічне благополуччя. Запровадження сесій з ментального тренінгу та релаксації може допомогти знизити рівень стресу і тривоги. Соціальні ініціативи, такі як благодійні фітнес-заходи або марафони, можуть підвищити рівень залучення студентів і допомогти відчути свою причетність до важливих соціальних змін. Нарешті, партнерство з місцевими фітнес-центрами, спортивними клубами або державними установами може сприяти створенню нових можливостей для проведення занять, забезпечуючи доступ до обладнання та приміщень.

Отже, подальші дослідження можуть бути спрямовані на оцінку довгострокових ефектів адаптації програм фітнесу на фізичну та психоемоційну підготовленість здобувачів вищої освіти, а також на вивчення можливостей інтеграції нових технологій в освітній процес. Залучення фахівців у галузі фізичного виховання та психології дозволить створити інноваційні рішення, що відповідають потребам здобувачів вищої освіти у кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Інноваційні освітні технології в системі неперервної освіти: вітчизняний і світовий досвід упровадження : програма міжнародної науково-практичної конференції, 28-29 квітня 2023. Київ, 2023. 330 с.
2. Онопрієнко О. В. Нова українська школа: інноваційна система оцінювання результатів навчання учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Ранок», 2021. 208 с.
3. Отравенко О. В. Інноваційні технології як засіб модернізації якісної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Педагогічні науки.* 2017. № 3. С. 55–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2017_3_10 (дата звернення: 09.09.2024).
4. Харківська А. Виховання громадянської позиції в майбутніх фахівців в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти.* 2024. Вип. 4 (22). С. 1574–1582. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/11249> (дата звернення: 09.09.2024).
5. Школа О. М., Грищенко О. І., Грищенко Л. К. Використання інноваційних технологій в процесі навчання студентів та організації змагань з різних видів спорту. *ScienceRise.* 2014. № 3(1). С. 59–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2014_3%281%29_13 (дата звернення: 09.09.2024).

6. Школа О., Жамардій В., Пелешенко І., Сичов Д. Дистанційне навчання здобувачів вищої освіти харківської гуманітарно-педагогічної академії в аспекті використання на заняттях інформаційно-комунікаційних технологій. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. Т. 176. № 20. С. 110–114. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/142> (дата звернення: 09.09.2024).

7. Школа О. М., Жамардій В. О., Сичов Д. В. Сучасний підхід під час проведення практичних занять із фітнесу в умовах воєнного часу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Педагогічні науки*. 2023. № 3(357). С. 96–104. DOI: 10.12958/2227-2844-2023-3(357)-96-104 (дата звернення: 09.09.2024).

8. Школа О.М., Волкова Є.Є., Калініченко О.О. Сучасний процес навчання у вищій школі. *Соціокультурні та психолого-педагогічні аспекти організації освітньо-розвиткового простору в сучасному закладі освіти* : матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (23 травня 2023 р., м. Харків) / за заг. ред. Г.Ф. Пономарьової ; КЗ «ХГПА» ХОР. Харків : ХГПА, 2023. С. 467–469.

9. Andreasson J., Johansson T. The fitness revolution: Historical transformations in the global gym and fitness culture. *Sport Science Review*. 2014. № 23(3-4). P. 91–112.

10. Europe Active & Deloitte (2020). European Health & Fitness Market Report 2020. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/consumer-business/European-Health-and-Fitness-Market-2020-Reportauszug.pdf> (дата звернення: 09.09.2024).

11. Grynova M., Dorokhova N., Zhamardiy V., Shkola O. Princípios didáticos de desenvolvimento do sistema de monitoramento da qualidade do ensino de prospectivos mestrados em estomatologia no ambiente educacional da universidade. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*. Araraquara, 2022.

v. 26, n. 5. 7 p. URL: <https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/17419> (дата звернення: 30.09.2024).

12. Jones P., Jones A., Williams-Burnett N., Ratten V. Let's get physical: Stories of entrepreneurial activity from sports coaches/instructors. *The International Journal of Entrepreneurship Innovation*. 2017. № 18(4). P. 219–230. DOI: <https://doi.org/10.1177/1465750317741878> (дата звернення: 30.09.2024).

13. Otravenko O, Shkola O, Shynkarova O et al. Leisure and recreational activities of student youth in the context of health-preservation. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*. 2021. № 12(3). P. 146–154. Doi: 10.47750/jett.2021.12.03.014 (дата звернення: 30.09.2024).

14. Shkola O., Fomenko O., Otravenko O. et al. Study of the State of Physical Fitness of Students of Medical Institutions of Higher Education by Means of Crossfit in the Process of Physical Education. *Acta Balneologica*. 2021. № 63(2). P. 105–109. DOI: 10.36740/ABAL202102105 (дата звернення: 30.09.2024).

15. Zhamardiy V., Griban G., Shkola O. et al. Methodical System of Using Fitness Technologies in Physical Education of Students. *International Journal of Applied Exercise Physiology*. 2020. № 9(5). P. 27–34.

References:

1. Innovatsiini osvichni tekhnolohii v systemi neperervnoi osvity: vitchyzniani i svitovyi dosvid uprovadzhennia [Innovative Educational Technologies in the System of Continuing Education: Domestic and International Experience of Implementation], (2023). Kyiv, 330 [in Ukrainian].

2. Onopriienko, O. V. (2021). Nova ukrainska shkola: innovatsiina systema otsiniuvannia rezultativ navchannia uchniv pochatkovoї shkoly [The new Ukrainian school: an innovative system for evaluating the learning outcomes of primary school students]. Kharkiv, 208 [in Ukrainian].

3. Otravenko, O. V. (2017). Innovatsiini tekhnolohii yak zasib modernizatsii yakisnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Innovative

technologies as a means of modernizing the quality training of future physical education teachers]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University*. 3, 55–62. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2017_3_10 [in Ukrainian].

4. Kharkivska, A. (2024). Vykhovannia hromadianskoi pozytsii v maibutnikh fakhivtsiv v umovakh voiennoho stanu [Education of citizenship in future specialists in the conditions of martial law]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*. 4 (22), 1574–1582. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/11249> [in Ukrainian].

5. Shkola, O. M., Hryshchenko, O. I., & Hryshchenko, L. K. (2014). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii v protsesi navchannia studentiv ta orhanizatsii zmahan z riznykh vydiv sportu [The use of innovative technologies in the process of teaching students and organizing competitions in various sports]. *ScienceRise*. 3(1), 59–63. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/textc_2014_3%281%29_13 [in Ukrainian].

6. Shkola, O., Zhamardii, V., Peleshenko, I., & Sychov, D. (2023). Dystantsiine navchannia zdobuvachiv vyshchoi osvity kharkivskoi humanitarno-pedahohichnoi akademii v aspekti vykorystannia na zaniattiakh informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Distance Learning of Higher Education Applicants of Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy in the Aspect of Using Information and Communication Technologies in Classes]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskyi kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the National University 'Chernihiv Collegium' named after T. G. Shevchenko*. 176, 20, 110–114. Retrieved from <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/142> [in Ukrainian].

7. Shkola, O. M., Zhamardii, V. O., & Sychov, D. V. (2023). Suchasnyi pidkhid pid chas provedennia praktychnykh zaniat iz fitnessu v umovakh voiennoho chasu [A modern approach during practical fitness classes in wartime conditions]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Visnyk*

Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. 3(357), 96–104. doi 10.12958/2227-2844-2023-3(357)-96-104 [in Ukrainian].

8. Shkola, O.M., Volkova, Ye.Ie., & Kalinichenko, O.O. (2023). Suchasnyi protses navchannia u vyshchyi shkoli [Modern learning process in higher education]. *Sotsiokulturni ta psykholoho-pedahohichni aspekty orhanizatsii osvितno-rozvytkovoho prostoru v suchasnomu zakladi osvity – Socio-cultural, psychological and pedagogical aspects of organising educational and developmental space in a modern educational institution*. Kharkiv. 467–469 [in Ukrainian].

9. Andreasson, J., & Johansson, T. (2014). The fitness revolution: Historical transformations in the global gym and fitness culture. *Sport Science Review*, 23(3-4), 91–112 [in English].

10. Europe Active & Deloitte (2020). European Health & Fitness Market Report 2020. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/consumer-business/European-Health-and-Fitness-Market-2020-Reportauszug.pdf> [in English].

11. Grynova, M., Dorokhova, N., Zhamardiy, V., & Shkola, O. (2022). Princípios didáticos de desenvolvimento do sistema de monitoramento da qualidade do ensino de prospectivos mestrados em estomatologia no ambiente educacional da universidade. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*. Araraquara, 26 (5), 7. Retrieved from <https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/17419> [In Portuguese].

12. Jones, P., Jones, A., Williams-Burnett, N., & Ratten, V. (2017). Let's get physical: Stories of entrepreneurial activity from sports coaches/instructors. *The International Journal of Entrepreneurship Innovation*, 18(4), 219–230. <https://doi.org/10.1177/1465750317741878> [in English].

13. Otravenko, O, Shkola, O, Shynkarova, O et al. (2021). Leisure and recreational activities of student youth in the context of health-preservation.

Journal for Educators, Teachers and Trainers. 12(3). 146–154. doi 10.47750/jett.2021.12.03.014 [in English].

14. Shkola, O., Fomenko, O., Otravenko, O. et al. (2021). Study of the State of Physical Fitness of Students of Medical Institutions of Higher Education by Means of Crossfit in the Process of Physical Education. *Acta Balneologica.* 63(2). 105–109. doi 10.36740/ABAL202102105 [in English].

15. Zhamardiy, V., Grihan, G., & Shkola, O. et al. (2020). Methodical System of Using Fitness Technologies in Physical Education of Students. *International Journal of Applied Exercise Physiology.* 9(5). 27–34 [in English].

UDC 378.091.31-059.1:78.071.2]:159.9(045)

PSYCHOLOGICAL COMPONENT OF FORMING INDIVIDUAL PERFORMANCE STYLE OF THE FUTURE TEACHER-MUSICIAN

© Shumska O.

DOI NUMBER: 10.46489/TOESIWC-24-42-26

The relevance of this work is determined by the objective need of society in search of new approaches to organization of professional and performance training of the future music teacher. We have shown that, in addition to the professional and pedagogical aspect, there is also another important component in the future music teachers' training, namely the psychological aspect. The individual style of the musician's activity is determined by the typological features of his/her nervous system. Virtuosity is associated with auditory-spatial associations and auditory-motor coordination. Virtuosity accompanies musical activity, and the control center for fast and accurate playing is in the musician's mind. The teacher should draw the students' attention to the musicality of movements, their initial tuning to auditory images. This allows you to instantly correct shortcomings in the performance technique. It is also important to properly tune the student before performing at a concert. This aspect includes improving musical and professional training and psychological preparation. The individual performance style of the musician is also created by a high level of working capacity, motivation, self-discipline and self-regulation. This requires the teacher of musical disciplines to take into account the peculiarities of the future professional musician's psyche, to focus on the individual and typological styles of the student's performance. The variable nature of musical interpretation allows the teacher to choose the optimal ratio between style, professionally important qualities and requirements of musical performance. Such a ratio should become the basis of musical training of the future music teacher.

Keywords: future teachers-musicians, musical and professional training, psychological component, forming, performance skills, individual performance style.

Шумська О. «Психологічний компонент формування індивідуального виконавського стилю майбутнього вчителя-музиканта».

Актуальність роботи зумовлена об'єктивною потребою суспільства в пошуку нових підходів до організації професійно-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики. Доведено, що окрім професійно-педагогічного аспекту в підготовці майбутнього вчителя музики є ще один важливий компонент – психологічний. Індивідуальний стиль діяльності музиканта визначається типологічними особливостями його нервової системи. Зокрема, віртуозність музиканта пов'язана зі слухо-просторовими асоціаціями й слухомоторною координацією. Віртуозність супроводжує музичну діяльність, а центр управління швидкою та точною грою знаходиться в голові музиканта. Викладач має звернути увагу здобувача на музикальність рухів, їх початкове налаштування на слухові образи. Це дозволяє миттєво виправляти недоліки у виконавській техніці. Також важливо правильно налаштувати здобувача перед виступом на концерті. Цей аспект уключає підвищення музично-професійної підготовки й психологічну підготовку. Індивідуальний виконавський стиль музиканта також створюється високим рівнем працездатності, мотивації, самодисципліни та саморегуляції. Це вимагає від викладача музичних дисциплін урахування особливостей психіки майбутнього музиканта-професіонала, орієнтації на індивідуально-типові стилі виконавської діяльності здобувача. Варіативний характер музичної інтерпретації дозволяє викладачеві обирати оптимальне співвідношення між стилем, професійно важливими якостями й вимогами музичного виконавства. Таке співвідношення має стати основою музичної підготовки майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: майбутні вчителі музики, музично-професійна підготовка, психологічний компонент, формування, виконавська майстерність, індивідуальний виконавський стиль.

In the current conditions of modernization of the national education system, the priority task of the educational policy of Ukraine is organizing a holistic, scientifically based educational process, focused on universal human values – forming a creative, active, intellectually developed and spiritually rich person. An important strategy for developing the educational sector of our country today is determined by the radical reform of the content and forms of pedagogical education.

The expansion of the teacher's functions in modern society, the complication of the tasks and the content of youth education lead to an increase in the requirements for the teacher's personality as a citizen of a free, democratic Ukraine, a change in orientations in his/her pedagogical activity – from knowledge transfer to enlightenment, a life- and culture-creating mission. Given the leading role of the teacher as a carrier of high spiritual culture, exceptional importance is attached to raising the requirements for the level of his/her professional training.

The view of A. Kharkivska is relevant in this context, namely: «A modern specialist in music is an innovator with a high level of musical culture who is able to develop artistic thinking in his/her students, promote the popularization of musical art» [4, p. 606].

In addition to professional music performance, there is another, no less important, aspect – psychological, which is directly related to the psychological preparation of the student-performer for a public performance and involves the musician's volitional self-regulation, which is based on objective control of one's own actions, flexible correction of them if necessary. It is psychological preparation that determines the ability to successfully implement one's creative intentions in the stressful situation of performing in front of an audience.

Therefore, the relevance of this work is determined by the objective need of society in search of new approaches to organizing professional and performance training of the future music teacher, which would ensure forming a highly competent, spiritually developed, competitive personality in the global dimension.

Analysis of recent research and publications. The problem of forming the music teacher's personality, the development of his/her professional skills, an integral component of which is performance training, was in the center of attention of representatives of both global and domestic progressive pedagogical thought.

Problems of musical psychology were studied by I. Kulka, E. Tkach, S. Gabriel, R. Shuter-Dyson. The psychological basics of musical and creative activity are highlighted in the works by M. Aranovskyi, S. Kozinskyi, A. Chehunina, D. Yunyk, M. Manturzevska, and E. Winner.

Purpose of the article is to consider and analyze the psychological aspect of forming the individual performance style of the future teacher-musician.

Presenting main material. The audience always like variety, virtuosity, and demonstration of the performer's ability to play quickly and smoothly. The speed with which the pianist's hands move across the keys while performing some

virtuoso etude is comparable to the speed of a car rushing along a highway – this speed is measured in tens of kilometers per hour.

The fast and powerful playing of the musician raises a person's capabilities to an unattainable height. How perfect a device must be built into the virtuoso's brain so that he/she can simultaneously control so many small movements and coordinate them with one another.

The combination of these two advantages constitutes the grain of virtuosity, and it essentially consists of the coordinated work of the right and left hemispheres of the brain. The left hemisphere monitors the rhythm of movements; the sense of rhythm is localized in it, which records deviations from the desired tempo and violation of the desired evenness in the sequence of sounds performed. The right hemisphere observes where the virtuoso's hands fall, where each finger rests on the keyboard or fretboard. The bodily-motor side of the game, contained in rhythm, pattern and tempo, must be coordinated with its visual-spatial components. If motor-spatial connections are carried out without interference, then the prerequisites for virtuoso play already exist.

The main thing is that this entire process is guided by the musician's hearing: no matter how perfect his/her motor capabilities are, no matter how flexible and dexterous his/her hands seem, no matter how good his/her eye and accurate spatial sense of the instrument, they will not help the performer in any way, if hearing and musical imagination do not guide his/her playing. Virtuosity is determined by the power that music has over a person, the degree of attunement to the music of the performer's entire body. If the ear for intonation draws an image of sound and movement as a whole, if the sense of rhythm transforms this image into a certain rhythmic pattern, inducing a certain muscular-motor reaction, and if this motor impulse gives birth to its exact spatial equivalent on the fretboard or on the keyboard, then the act of virtuoso playing will take place. It will be the result of the joint action of the emotional, muscular-motor and spatial image of music in the performer's mind, the result of mastering all the sensory components of a musical statement.

As a rule, virtuosity, accompanies musical giftedness, each time confirming that the «control center» of fast and accurate playing is in the musician's mind, and there is no «local brain» in his/her fingers. Gifted musicians can easily master several instruments: they can do this because the auditory image of music, the entire complex sound structure, can be transformed into different spatial analogues. The musician «hears with his/her hands»: on the piano his/her movements will be wider, sweeping, on the violin they will be smaller, but on any instrument the proportional relationships of these movements will be a kind of copy of the proportional relationships between sounds – wider distances between sounds will generate wider motor «steps». This kind of auditory-motor «copying» of a piece on an instrument will allow the musician to play the same music on different instruments, in different spatial conditions. Whatever instrument he/she picks up, he/she will feel that he/she is producing the same sound relationships.

The virtuoso needs auditory-spatial associations «to get where he/she needs to go». But for the movements to be optimal, comfortable and fast, auditory-motor coordination is needed. The fingers must respond extremely quickly and correctly to commands coming from the auditory parts of the brain. The speed of such a response depends on the vivacity of intonation hearing and sense of rhythm. The leading role of hearing in the emergence of auditory-motor connections leads to the fact that these connections are easily formed – music itself contains the optimal movements that express it, they are encrypted in its intonation pattern, in its rhythmic pattern. If the motor experience of music, its plastic image in the mind of the performer is sufficiently bright and prominent, then the hands obey the order unquestioningly. However, the virtuoso often has to change the motor strategy to a better, more convenient one, which he/she finds as a result of training, and this process should proceed easily and quickly: when another order comes from the auditory center, the hands carry it out as dutifully and accurately as they carried out the first .

Natural virtuosity has a musical-plastic origin, but there is also another, pseudo-virtuosity: it is developed through long hours of practice, filled with

endless repetitions of technically difficult passages. In this situation, the «control center» of the game is not located in the auditory parts of the brain and the hands work mechanically. It is very difficult for such a student to change once memorized movements – after all, they did not arise as a reaction to an order from the ear and do not depend on these orders. Then painful relearning may lead to nothing: having once lost the mastered sequence of movements, the ungifted student cannot change it to a new, more successful one – hands that move «automatically» are very conservative.

The teacher should draw the student's attention to the musicality of the movements, their initial attunement to auditory images. This allows you to instantly correct shortcomings in the student's performing technique. Auditory-motor flexibility, when the path from musical sound to the motor equivalent is short and direct, saves students from many hours of grueling practice at the instrument.

Walter Giesecking, an outstanding pianist said: «A trained and perfectly controlled ear almost automatically supplies nerves and muscles with impulses that force the fingers to play correctly» [6, p. 39]. Clumsy and uncouth in everyday life, L. Beethoven was an outstanding virtuoso: his body obeyed only orders from the «auditory center» – no other orders had power over him. Musical impressionability, sensitivity to intonation and sense of rhythm lead the performer to perceive scales as musical phrases climbing up or rolling down. Sometimes gifted musicians cannot play meaningless exercises at all, but they demonstrate brilliant success in virtuoso music.

Virtuoso giftedness is a consequence of the motor-plastic richness of musical perception. It is the motor other being of musicality, that is why there are almost no cases where great musical talent is deprived of virtuosic abilities. The reference to «bad hands» is almost never convincing: «bad hands» are a consequence of «bad ears» and «bad head». This opinion was shared by many outstanding music teachers who did not want to engage in the virtuoso development of less musical students. The connection between fluency and the musical qualities of

young musicians was obvious to them, and therefore they demanded that virtuosity be present from the very beginning as evidence of their musical talent. Moreover, not talent as a whole, but only its motor-plastic component, without which, however, further development of the musician proceeds with significant difficulties.

N. Paganini said: «A violinist who cannot, upon first demand, produce a hundred sounds per second cleanly and clearly, must give up all thoughts about the musical profession – he/she will receive nothing from the revolution that I made in the musical world». Paganini himself was a perfect example of stunning and pure virtuosity, which had nothing to do with hours of practice on the instrument. His virtuosity often made do only with the resources of his internal hearing – according to eyewitnesses, on some tours the maestro did not touch the instrument. Music and movement, auditory-spatial and auditory-motor connections were so strong in his imagination that they did not need constant reinforcement [1, p. 112-115].

The teacher should remember that music creates a motional «portrait» in the mind of the perceiver. If a person is virtuoso gifted, then the timbre of the sound, the nature of its production, its articulation spontaneously give rise to exactly those movements that are needed by the musician to obtain this particular sound. If the teacher shows only the sound result, without explaining exactly how it should be achieved, the gifted student has the ability to «learn from sound».

To play masterfully, so that the hands can follow the ear and nothing interferes with them, you need complete naturalness in the position of the whole body and all muscles. The teacher cannot «tie» the student's muscles to his/her hearing, he/she cannot endow his/her musical imagination with the ability to make motor-plastic associations, but he/she can still help the student take a position of his/her arms and body that would not interfere with his/her hearing and imagination. Pablo Casals had to be his own teacher, who brought the entire performing apparatus into the right state – teachers at the beginning of the 20th

century used outdated classical methods, when everything mechanical and similar to an automatic machine meant «the best». «It was quite obvious to me, «recalls Casals, «that if you are taught to play with a hand cramped from tension, and at the same time your elbows are pressed tightly to your sides, then this is both unnatural and terribly uncomfortable» [3, p. 17].

Other outstanding musicians sought the same freedom. Arthur Schnabel wrote: «With my playing style, the hands are always relaxed, the movements are rounded, varied and free. And the whole body during performance should be as free as the music itself. If during the game the position of our body does not change, and our hands remain standard motionless, it will be extremely difficult to play. That's why this technique requires a lot of practice. Ten hours a day». Thus, the need for many hours of exercise arises from the incorrect position of the body and arms: if you gain naturalness and freedom of movement, grueling «sitting» will not be necessary, just as many outstanding musicians did not need it.

F. Chopin, like many great composers, was forced to give lessons and had many students. He made sure that their technique was as organic as possible. To do this, he violated many stereotypes of music pedagogy. For example, he did not follow the unspoken rule of starting the pianist's hand with the C major scale located on the white keys. The comfort of the hand required long fingers to be on the black keys, so F. Chopin began with scales in E major and B major, where the natural structure of the hand helped the game. More than anyone else, he was afraid of the students becoming stupid. When he once heard from one of his students that she practiced for six hours, he became very angry and forbade her to study for more than three hours. As a great musician, F. Chopin knew that virtuosity comes not from the number of hours spent at the instrument, but from the correct position of the hands and body, and, above all, from the quality of auditory-motor coordination, when hearing and imagination lead the movements of the fingers and the hands of a musician.

The most significant part of musical psychological experiments relates to the cognitive psychology of music, which deals with the perception of musical

pitch, musical time and basic pitch-rhythmic elements. However, there is limited neuropsychological evidence that has emerged from comparisons of musicians and nonmusicians [7]. For example, the control center for the left fingers of violinists, as a group of psychologists led by Thomas Elbert discovered, is expanded in their brains compared to the same brain center that controls movements of the left hand in non-musicians.

The development of hands in musicians is more equal than in non-musicians – they perform motor tests equally well with both hands, while right-handed non-musicians have a very significant right-hand advantage. This data was obtained by psychologists Vaik and Asso in the 1970s. In all such experiments, there is no information about whether the discovered difference between musicians and non-musicians is natural or acquired: whether these special properties appeared as a result of musical activity, or, on the contrary, people who are naturally predisposed to this activity tend to engage in musical activity. But even available, not very extensive data on the psychophysiology of virtuoso talent indicate its neuropsychological roots and show that playing an instrument is not just a skill or ability of an external order. These skills are so psychologically significant that they can even change a person's brain parameters.

The virtuosity of the performer, like any other mystery of talent, cannot be completely unraveled. Virtuoso talent is part of musical talent, one of its manifestations, and not a separate psychophysiological feature. Virtuosity is a consequence of a special quality of hearing music, a special involvement in it and the acuity of auditory-spatial and auditory-motor associations. The experience of great musicians speaks only of one thing: fast and accurate playing is the result of the imagery and brightness of musical ideas, the result of the motor experience of music. The development of intonation hearing and sense of rhythm, the development of auditory-spatial associations is the best way to develop virtuosity. Hours of «tapping» and «hollowing out» do not lead to heights of musical virtuosity, but to nervous and physical exhaustion. The principle «repetition is the mother of learning, «taken to the point of absurdity, is too naive,

simple and ineffective for a musician whose playing should make a festive impression with its evenness, brilliance and beauty of sound».

A concert performance is the result and culminating moment of the musician's work on a musical piece, and its purpose is to convey to the audience not only the meaning of music, but to create a unique, deep interpretation of the musical piece. A concert performance concentrates all the professionally important qualities of the musician and requires significant emotional, intellectual and physical tension. Psychologically, at the moment of public speaking, the student experiences fear, physical and mental stress, emotional, physical and informational pressure, which negatively affect the psyche, mental and mental behavior Inku, causing agitation (emotional awakening) or oppression, ineptitude of the performer.

For a concert performance that is public and demonstrates the result of musical activity, the student-musician needs both psychological preparedness (training for the performance) and training before the concert performance. So, the student's training for a concert activity becomes relevant. This aspect includes advanced musical and professional training and preparedness for a specific concert program.

Professional training of the musician consists of a wide range of knowledge and special skills, however, the preparedness of a concert program, based on general professional training, requires the deepening of a share of the musician's special competencies, improvement of the experience of performing specific musical works.

A. Kharkivska rightly says that «professional training in a higher education institution should be aimed at acquiring the ability to interpret the acquired theoretical knowledge of music theory, to focus on the search for innovations and to promote the formation of skills for their implementation» [4, p. 606].

Professional training directs the student-musician to the heights of performance skills, solving performance tasks of the highest complexity, therefore it requires a combination of fundamental and specific professional musical

knowledge and experience of musical activity. For a high level of preparedness of the concert program, it is important to deepen partial, special knowledge and skills, which, unlike fundamental knowledge, are characterized by mobility, branching and variability.

There are several tasks of training the student for a concert performance: expanding concert practice, overcoming stage anxiety, improving stage skills, developing artistry and creative abilities, increasing the level of performance reliability of a student-musician.

The problem of reliability is investigated as the phenomena of «reliability», «psychological reliability», «professional reliability». Professional reliability is understood in the aspect of faultless work of the specialist.

Performance reliability of the musician (in particular, reliability in a concert performance) is a subsystem of his/her professional reliability. Traditionally, the performance reliability of the musician is replaced by the concept of «stage anxiety». To the structure of performance reliability, scientists include self-regulation, fault tolerance, stability and preparedness, where self-regulation occupies a dominant position.

D. Yunyk, a well-known Ukrainian musician-psychologist, interprets performance reliability as «an integral property acquired by a musician, aimed at ensuring the effective and stable operation of the entire psychophysiological system of the interpretation apparatus for the required time both in usual and extreme conditions of activity» [8, p. 15]. The author believes that the main indicator of reliability in a concert performance is infallibility.

According to the classification of errors and their causes, 39% of the causes of errors are insufficient self-regulation; 29% – insufficient preparation; 21% – insufficient interference resistance; 11% – insufficient stability.

D. Yunyk considers the perfection of the preparation of the concert program to be a criterion of performance reliability; measure of the ability to self-regulate the performance process; degree of resistance to excessive stressors [8].

Successful self-regulation is determined by the ability to self-knowledge, self-observation skills, self-analysis and self-evaluation based on the development of personal reflection in a student-musician. D. Yunyk emphasizes the emotional state of the musician before the concert and during the concert, as they play an important role in the correction of students' performance movements [8, p. 137].

Self-assessment as a source of information about oneself, one's psyche, character, relationships is overestimated, especially among first-year students. The formation of adequate self-esteem of professionally important and personal qualities is facilitated by the student's orientation to high musical and performance samples. Adequate self-assessment is provided by methods of self-knowledge (self-observation, self-analysis, comparative analysis, mutual assessment, expert assessment). To increase self-esteem, procedures for comparative analysis of one's own and reference performance experience, individualization of training of a musician's personality, and identification of features of the student's psychophysiological and spiritual organization are recommended (Yu. Lysyuk).

The structure of the musician-performer's self-control includes three main levels that allow finding cause-and-effect relationships regarding successful or unsuccessful performances of the musician. In the course of self-control, a successful musician should follow the whole performance process and the performance standard, which consists of:

- standard of the integral activity of the musician without pauses and stops;
- standard of technical actions, for example metro-rhythmic accuracy;
- standards of operations (auditory-motor representations, author's designations);
- channels of direct and feedback communication as completeness of performance.

Outstanding musicians are distinguished, first of all, by a high level of self-control as a comparison of a previous ideal image with a real performance. The musician can use such methods of self-control as self-programming, a

personal plan of action and development, self-obligation, self-command, self-conviction.

Self-correction is the final result of self-regulation. It consists of a block of afferent synthesis, which provides changes in habitual reactions before the start of music performance. The decision-making block plays a significant role in creating a program for the future performance based on the extrapolation (transfer) of the future sound into real activity. Methods of self-training, getting into a musical image, self-suggestion can be recommended.

Self-adjustment in a concert performance is regarded as the process of creating the mental image of expected results, which requires self-regulation of mental states, emotions, and feelings that will ensure an optimal concert performance.

The result of self-adjustment is the musician's psychological preparedness for a concert performance. A systematic study of self-adjustment allows us to consider its structure as self-adjustment of aesthetic emotions; as a reflection of the content of music; self-suggestion of the psychofunctional background necessary for music performance.

The interference immunity of students-musicians is an acquired professionally important quality, which is defined as resistance to external and internal obstacles. External obstacles include communicative, material and technical interference (instrument, temperature, acoustics, light, listeners). Internal obstacles are stress factors (psychological), somatic (state of the performing apparatus), and general somatic.

The structure of interference immunity is composed of:

- self-suggestion as a component of self-regulation;
- emotional stability as a way of avoiding the disorganizing influx of stressors;
- resilience of attention, sensory-motor endurance, resistance to active stressors.

The methods of operation of the emotional and motivational link of interference immunity are methods of supporting, strengthening, weakening, inhibiting, and suppressing unnecessary, negative attitudes. The volitional link of interference immunity is strengthened by the creation of psychological and pedagogical conditions for the formation of musical and performance endurance, self-control, balance, purposefulness, determination, discipline, demandingness, the musician's orderliness.

The stability of the musician-performer is defined as the error-free reproduction of the required result, the indicator of which is infallibility. Stability correlates with the strength of the nervous system, while negative stability stems from the lability of the nervous system, which is manifested by unstable emotional states, mood swings, etc. However, the instability of the nervous system, interfering with stability, can contribute to a deeper disclosure of the essence of the musical image by the musician.

Psychologists Edgar Kuhne, Louise Montello and John Peretz worked with a group of students-pianists. A week before the exam, their levels of the hormone salivary immunoglobulin were measured. This hormone in reduced quantities reflects the depressive state of the body, in increased quantities it indicates spiritual uplift, and this hormone is formed as a reaction to stress, therefore, it is often called the «stress hormone». For each organism, the level of salivary immunoglobulin in a calm state is different, and an increase/decrease is recorded in comparison with this average, natural level for the subject. In addition to hormonal measurements, all subjects took a test for self-confidence and a sense of being in demand. Two hours after the exam, all subjects had their stress hormone levels measured: in subjects who were self-confident and felt in demand, this level was increased, and they felt uplifted and inspired. Subjects who were unsure of themselves and felt unclaimed had lower levels of the hormone and felt sad and tired.

The obtained results can be interpreted as evidence of different psychological content of examination stress: what is subjectively experienced by all subjects

as stage fright, in fact, has different origins and has different psychological meaning. Confident and sought-after students-musicians experience real stage fright: their confidence and sense of being in demand indicate awareness of their artistic talent – the experience of past performances allows them to look at their prospects with optimism, and they are worried like real artists, who are inspired by the excitement. Weak and insecure students know their limited capabilities from past performances and do not expect anything good from themselves: their excitement is not the stage fright of a performer who wants to fulfill the mission assigned to him/her and gain the love of the public.

The nervousness of the weak student in a psychological sense means the fear of failure: this is how a person who does not know Newton's laws fears a Physics exam, this is how a person who has not learned the Pythagorean theorem fears a Math exam – these fears of careless students have nothing in common with stage nervousness, although subjectively they are experienced as anxiety and worry, like real stage nervousness. Different results of stress hormone measurements prove the different physiology and psychology of nervousness, its different meaning in students with different levels of musical talent.

Practicing musicians usually confess that the degree of stage fright is a reliable sign of artistic giftedness: it is a natural indicator of musical talent. «One can hypothesize that there is a certain optimal level of fright that ensures the highest activation of a person's intellectual and energy resources», writes psychologist David Hargreaves. «This optimal level varies among different people. Anything that exceeds it reduces a person's ability to act effectively. If the level of fright is too low, it rather indicates a low level of aspirations and a reduced need for self-realization. The level of fright varies among gifted students and less brilliant students. Talented students experience fright that mobilizes them and increases their output. Fright has a completely opposite effect on average students» [2, p. 63].

Conclusion. Thus, the individual style of the musician's activity is determined by the typological features of his/her nervous system. This requires the

teacher of musical disciplines to take into account the features of the psyche and health of the future professional musician, to focus on the individual typological styles of the student's performance activity. A modern teacher «should not just teach music, but also become a full-fledged organizer, facilitator, consultant, and certainly a motivator for students in the learning process at every stage» [5, p. 797]. The variable nature of music interpretation allows the teacher to choose the optimal ratio between style, professionally important qualities and requirements of musical performance activity.

Performers with a weak nervous system are characterized by significant emotionality, detailing, and deep penetration into the essence of music. However, they are not hardy. Representatives of a strong nervous system withstand significant musical loads, tend to large-scale, holistic performance, without referring to secondary details. Representatives of a strong nervous system strive to dominate, are not always motivated to form an ensemble, unlike representatives of a weak nervous system.

Representatives of emotional and figurative thinking in working with works gravitate towards programmatic and visual works of composers. Conductors with this type of thinking demonstrate the character of the music more by gesture, facial expressions, body movements than they explain. They quickly achieve emotional empathy with both musicians and the audience, rebuild creative solutions, because they work more in rehearsals than they have previous plans-modules of performance. Musicians-logicians work on interpretation for a long time in advance, modeling structural schemes, architectural structures, from which they hardly deviate during the performance. Representatives of figurative thinking have a wider range of attention (I, the instrument, the hall) than logicians, who, as a rule, have a certain distance with the listeners.

A musician's performance style is influenced by almost all components of musicality, as well as his professionally important qualities. In particular, depending on emotional reactivity, representatives of high emotional reactivity are classified, capable of affectation in the transmission of emotional content, rapid

tempo and metro-rhythmic changes that occur against the background of excitement. Low emotional reactivity is manifested in the smoothing of the emotional effects of musical development.

Summarizing, it should be noted that different ratios of professionally important qualities and musicality are the basis for building the professional success of student musicians. After all, the professional success of a student largely depends not only on giftedness, but also, first of all, on work capacity, high motivation, self-discipline and self-regulation, which together create an individual performance style of a musician.

References:

1. Courcy, G. D. (2023). Paganini, the Genoese. Legare Street Press [in English].
2. Hargreaves, D., & Lamont, A. (2017). The psychology of musical development. *Cambridge University Press* [in English].
3. Kahn, A. E. (2020). Joys and sorrows: Reflections by Pablo Casals. *Simon & Schuster* [in English].
4. Kharkivska, A. (2023). Rozvytok muzychnoi kultury u zdobuvachiv vyshchoi pedahohichnoi osvity [Development of Musical Culture Among Higher Pedagogical Education Students]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*. 12(26), 602–611. doi [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12\(26\)-602-611](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12(26)-602-611) [in Ukrainian].
5. Kharkivska, A. (2023). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v KNR ta Ukraini [Features of the Professional Training of Future Teachers of Music Arts in the PRC And Ukraine]. *Aktualni pytannia u suchasni nauki – Current issues in modern science*. 10(16), 789–798. doi [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10\(16\)-789-798](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10(16)-789-798) [in Ukrainian].
6. Fiske, H. E. (2006). Selected theories of music perception (Studies in the history & interpretation of music). *Edwin Mellen Press* [in English].

7. Shuter-Dyson, R., & Gabriel, C. (2021). Psychology of musical ability. *Cambridge University Press* [in English].

8. Yunyk, D. H. (2009). Vykonavska nadiinist muzykantiv: zmist, struktura i metodyka formuvannia [Musician's performance reliability: Content, structure and methodology of formation]. Kyiv, 418 [in Ukrainian].

AFTERWORD

The materials of the monograph may be useful to scientific and pedagogical workers, higher education students, a wide range of lecturers, teachers and educators, as well as all persons interested in the need for educational transformation.

It was found that the competency-based approach ensures the development of practical skills, abilities and the ability to think independently, critically analyze and reveal the abilities of the younger generation. At the same time, in the context of the intensification of distance and blended learning, the digitalization of learning becomes a leading tool for making education accessible to all participants in the educational process. Innovative digital technologies open up new opportunities for effective learning, attracting students, diversifying classes, and deepening the practical component of education.

According to scientists, the issue of integrating inclusive education into all levels remains relevant, which requires improving the education system under martial law in distance learning.

Scientists have concluded that only through partnership, joint activities, and direct interest of educators is it possible to qualitatively adapt educational institutions to today's conditions, transform the continuity of knowledge acquisition, and increase the importance of practical training of future specialists for building an independent society today and in the post-war period.

Scientific publication

**TRANSFORMATION OF EDUCATIONAL SYSTEMS
IN WARTIME CONDITIONS:
PROSPECTS FOR REFORMATION**

International collective monograph

OKTAN PRINT s.r.o.
5. května 1323/9, Praha 4, 140 00
www.oktanprint.cz
tel.: +420 770 626 166
jako svou 238. publikací
Vydání první